„Fogolytábor bús lakói…”

A GULÁG–GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA KÁRPÁTALJÁN, 2025

Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika

Kárpátaljai Magyar Könyvek
322.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

A kiadvány megjelenését
a Bethlen Gábor Alap támogatta

A kötet a 2025. november 21-én Beregszászban
a Szolyvai Emlékparkbizottság által rendezett
2025. évi GULÁG–GUPVI Fórum
nemzetközi emlékkonferencián elhangzott előadások
szerkesztett anyagait tartalmazza.

Készült a Szolyvai Emlékpark Alapítvány kutatóműhelyében
Összeállította és a jegyzeteket írta: *dr. Dupka György*
A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

Lektorálta: ***dr. Tóth Mihály, dr. Zékány Krisztina, dr. Zubánics László***

© ***dr. Dupka György***, 2026
© **Szolyvai Emlékpark, Intermix Kiadó,** 2026

Felelős szerkesztő: ***dr. Zékány Krisztina***
Orosz fordítás: ***Schmidt Zsuzsanna***
Közreműködő, fotók, képszerkesztő: ***Fuchs Andrea***
Borító, műszaki szerkesztő: ***Dupka Zsolt***
A könyv elektronikus változata elérhető: https//kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)
Nyomdai munkák: RIK-U Kft.

ISBN 978-615-5757-55-6
ISSN 1022-0283

A Szolyvai Emlékpark IX. Évkönyve

„Fogolytábor bús lakói…”

A GULÁG–GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA KÁRPÁTALJÁN, 2025

Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika

Tanulmánygyűjtemény

Szolyvai Emlékpark – Intermix Kiadó
Ungvár–Budapest
2026

„I. Fogolytábor bús lakói fáradt emberek,
Valamennyi otthonáról gondol, kesereg,
Fájó sóhajunk az égig felér,
Odahaza az asztalon van-e most kenyér,
Nem nélkülöz-e a hű asszony a kedves gyerek,
Tudnak-e még mosolyogni otthon a szemek.”

Lágervers-részlet. Ismeretlen szerző.
Eszeny, 1946.XII. 25.
Lejegyezte: Báthory Miklós (Eszeny, 1922.)

TARTALOM

dr. Tóth Mihály
A Szolyvai Emlékparkbizottság 2024–2025. évi tevékenységéről..... 11

dr. Zubánics László
A Marosi István *Katakombaszolgálat Kárpátalján* című könyv fogadtatása és a *80 éve történt. Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban, 1944/45–2024/25* című kolozsvári konferenciakötet a szakmai lektor szemével 17

dr. Dupka György
A szovjet fogságban elhunyt, eddig ismeretlen kárpátaljai honfitársaink kigyűjtött listája az MNL-adatállományában, az áldozatok névsorának megörökítése a Szolyvai Emlékpark bazalttábláin 31

dr. Molnár D. Erzsébet
A kommunista diktatúra, a GULÁG-GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak oktatása és kutatása a Rákóczi Egyetemen 59

dr. habil. Váradi Natália
Zakarpatszka Ukrajina (1944–1946) szerepe a szovjet típusú rendszer erőszakos bevezetésében vidékünkön a kárpátaljai források tükrében 77

Bimba Brigitta
Málenkij robotosok leszármazottainak élő emlékezete..... 97

Dupka Nándor
Sörös (Pivovár) János (1892–1958) munkácsi esperes-plébános meghurcoltatása, GULÁG-rabságra ítélése a KGB-iratok alapján ... 115

Matkovits-Kretz Eleonóra
A magyarok, németek fogságba hurcolása, az évforduló alkalmából emlékutak a Kárpát-medencében és a távolabbi régiókban 151

Köteles László
Felvidék 1944–53. A felvidéki magyarok és németek deportálása szovjetunióbeli kényszermunkára 169

Pavol Hric
A kommunizmus áldozatainak térképe – gulágokra hurcoltak. A náci megszállás vége 191

Marosi István
„A XX. század a vértanúk százada volt."
– A görögkatolikus papság a kommunizmus időszakában Kárpátalján (1944–1989) 203

dr. Botlik József
Adalékok az erdélyi magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok meghurcoltatásához 221

Kovács Sándor
A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek Vereckén 233

dr. Zékány Krisztina
A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024 című tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével 269

Dr. prof. Motrevics Vladimir Petrovics

Az Osztrák–Magyar Királyság hadseregéhez tartozó hadifoglyok temetkezési helye az Urál területén: a kutatási és közrendjavítási munkák eredményei 283

FÜGGELÉK

Nemzetközi tudományos emlékkonferencia Beregszász, 2025. november 21. 289

Megemlékezés, koszorúzás, emléktáblák avatása a Szolyvai Emlékparkban, 2025. november 22. 297

A Szolyvai Emlékpark és a partnerszervezetek GULÁG-GUPVI programjához kapcsolódó fontosabb rendezvények, események krónikája 2025-ben 299

A Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyében készült fontosabb GULÁG-GUPVI-kiadványok 1992–2025 340

Előadók, szerzők rövid életrajza 375

dr. Tóth Mihály[1]

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG 2024–2025. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Konferencia megnyitó beszéd

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves konferencia-résztvevők!
Először is engedtessék meg nekem, hogy a szervezők – a Szolyvai Emlékpark Kárpátaljai Megyei Jótékonysági Alapítvány (korábbi nevén Szolyvai Emlékparkbizottság, továbbiakban röviden: Emlékparkbizottság), a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI), valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet (UNE UMOTI) Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke – nevében tisztelettel köszöntsem kedves mindnyájukat GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma, 2025: kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika című nemzetközi tudományos konferenciánkon.

Valamint engedjék meg, hogy bemutassam és név szerint köszöntsem illusztris vendégeinket, akik jelenlétükkel és részvételükkel megtisztelik rendezvényünket:

– Földváryné dr. habil. Kiss Rékát, PhD történészt, egyetemi docenst, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnökét,
– Matkovits-Kretz Eleonórát, a Pécsi Német Kör elnökét,
– Köteles Lászlót, a Csemadok – Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség alelnökét,
– Pavol Hricet, a Kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeum igazgatóját.

[1] dr. Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke

A továbbiakban emlékkonferenciáink hagyományaihoz híven, megnyitó-köszöntő beszédemben szeretném tájékoztatni a kedves jelenlévőket az Emlékparkbizottságnak a 2024. évi konferencia óta eltelt időszakban kifejtett tevékenységéről.

Ebben az időintervallumban Emlékparkbizottságunk alapszabályunkban vállalt kötelezettségeinek és immár több évtizedes hagyományainak megfelelően változatlan személyi összetételben, töretlen lendülettel folytatta tevékenységét.

Először a kutatási-ismeretterjesztő tevékenyégünkről szólnék. Ezen a területen, tekintettel a 80., kerek évfordulóra, számos konferenciának voltunk társszervezői, illetve résztvevői. A teljesség igénye nélkül az alábbiakról tennék említést:

– 2024. november 25-én a Kárpátaljai Szövetség, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága szervezésében filmvetítéssel egybekötött kerekasztalbeszélgetésre - megemlékezésre került sor Budapesten, a Kárpátaljai Szövetség konferenciatermében.

– 2024. december 7-én Felsőzsolcán, a Bárczay-kastélyban került megrendezésre a GULAG-kutatók III. nemzetközi konferenciája.

– 2025 januárjában a Pécsi Néprajzi Múzeumban a Német Kör a tragikus események 80. évfordulója előtt tisztelegve, *Németek és magyarok szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban* című programsorozat keretében Kárpátalja tragédiájáról emlékezett meg.

– 2025. február 24–25-én Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeumban, a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapja alkalmából a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézete és a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint az Alapjogokért Központ közreműködésével nemzetközi tudományos konferenciát rendeztek.

– 2025. február 27-én Budapesten a Kárpátaljai Szövetség és Emlékparkbizottságunk közös eseményén bemutatásra került *Az emlékezés és a szív kegyhelye* című, a kárpátaljai németek és magyarok kollektív büntetését megjelenítő dokumentumfilm.

– 2025. augusztus 2-3-án, a Patrióta Szövetség szervezésében, *A második világháború vége és a szovjet fogság eseményei 80 év távlatából* címmel konferenciával egybekötött megemlékezésre került sor a felvidéki Szepsiben.

– 2025. október 28-án Budapesten, a Károli Gáspár Református Egyetemen *Hatalomváltás és társadalomszerkezet-átalakítás – A magyarság és a németség a Kárpát-medencében a szovjet térnyerés árnyékában (1944–1956)* témakörben rendeztek konferenciát.

– 2025. november 18-án Budapesten, a Gulág- és Gupvikutatók Nemeztközi Társasága és a Iuatitia Gulag- és Gupvikutató Intézet szervezésében, a Kárpátaljai Szövetség üléstermében került sor a *Cseberből vederbe. A holokauszt túlélői a GULAG és GUPVI táboraiban* című konferenciára.

Mind az említett események-rendezvények szervezésében és lebonyolításában részt vállalt dr. Dupka György, Emlékparkbizottságunk felelős titkára, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának ügyvezető elnöke.

Szervezésben is, de különösen előadásaikkal jeleskedtek, emelve e rendezvények szakmai színvonalát Emlékparkbizottságunk pártoló tagjai: Köteles László a Csemadok alelnöke, helytörténész Szepsiből, és Kállai Karolina helytörténész, tanárnő Szatmárnémetiből.

Ebben az időszakban is rendkívüli aktivitásról tett tanúbizonyságot Matkovits-Kretz Eleonóra, a Pécsi Német Kör elnöke, aki immár számos éve állandó szervezője és résztvevője a kárpátaljai megemlékezéseinknek is.

Magas szakmai színvonalú előadásaikkal számos rendezvény sikeréhez járultak hozzá: dr. Molnár D. Erzsébet PhD történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Intézetének korábbi igazgatója, valamint Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója.

Köszönjük meg tapssal áldásos munkálkodásukat.

Ismeretterjesztő tevékenységünk kulcsfontosságú intézménye a munkácsi várban létrehozott a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatainak Emlékmúzeuma, mely Meskó János, emlékparkbizottsági tagtársunk szakmai felügyelete alatt továbbra is fogadja a látogatókat.

Örömmel szólhatok arról is, hogy nyomdába került, és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján már elérhető az *Itt hordozom*

keresztemet… című, a múlt évi konferenciánk anyagait tartalmazó, immár 10. tanulmánygyűjteményünk.

A beszámolási időszakban volt esemény az áldozatok rehabilitációjával kapcsolatosan is. Történetesen 2025. március 12-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsában Ihor Krivosejev parlamenti képviselő kezdeményezésére bejegyzésre került a 13096 sz. határozattervezet a szovjet katonai adminisztráció által a magyarok és németek ellen 1944 és 1946 között elkövetett megtorlások elismeréséről, melynek célja az igazságosság helyreállítása e személyekkel kapcsolatosan. Emlékparkbizottságunk június 7-i ülésén megvizsgálta e dokumentum tartalmát és levelet intézett a Legfelsőbb Tanács vezetőihez, melyben sürgette annak mielőbbi elfogadását. Leveleinkre választ nem kaptunk. Ismereteink szerint nem történt előrelépés e dokumentum elfogadását illetően[2].

Immár több éve tart a feltárási munka a Magyar Nemzeti Levéltár szovjet hadifoglyok adatait összesítő adatbázisával. Dr. Dupka György kutató-elemző munkájának köszönhetően közel másfélezer névvel bővül a Szovjetunióba elhurcolt kárpátaljai származású GULAG-GUPVI táborokba odahaltak névlistája. Terveink szerint a holnapi megemlékezésünk keretében a Szolyvai Emlékparban 12 emléktábla avatására kerül sor, melyeken 318 ung-vidéki honfitársunk nevét tartalmazza. Ezekről a munkálatokról mai konferenciánkon részletesen szól majd Dupka úr. Ezek az emléktáblák a Nemzeti Emlékezet Bizottsága támogatásának köszönhetően készülhettek el. Megragadva az alkalmat Emlékparkbizottságunk nevében ezúton is szeretném kifejezni ezért köszönetünket Földváryné dr. habil. Kiss Rékának, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnökének.

És ezzel rá is térhetek a Szolyvai Emlékparkban történtekre, ahol ez évben is a karbantartási, állagmegőrzési, felújítási munkálatok megfelelő minőséggel elvégzésre kerültek, amiről a holnapi megemlékezésen résztvevők személyesen is meggyőződhetnek.

Kellemes újdonság, hogy a városi kommunális vállalat felújította a park és a parkot övező utcák esti kivilágítását, valamint kivilágított

[2] A kötet összeállításának időpontjára: Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (2026. szeptember 3-i dátummal)

út- és irányjelző táblákat helyezett ki, melyek az Emlékparkba vezető irányt is mutatják.

A 2024. évhez hasonlóan a folyó évben is a parkban folyó munkálatok legmunkaigényesebb és – túlzás nélkül mondható – legnehezebb részét a fakivágási és fatelepítési munkálatok alkották. Beszámolhatok arról, hogy az I. világháborús temető részén kivágott elöregedett kőrisfasor előnevelt hársfacsemetékkel való pótlása megtörtént. És folytatódott a park többi részén található elöregedett, beteg fák kivágása.

Ugyancsak kellemes újszerűség, hogy Fegyir Sándor, Ukrajna Magyarországi Nagykövete kezdeményezésére a parkosítási és karbantartási munkálatok végzésére önkéntes segítőtársaknak szegődött a *Szolva Progresz* társadalmi szervezet (Громадська організація «Сольва-прогрес»). E szervezet aktivistái Zagumenna Nagyija és Tetjana Móricz, a Szolyvai 4. Sz. Gimnázium (Свалявський ЗЗСО 4 з поглибленим вивченням окремих предметів) igazgatóhelyettese, illetve pedagógusa vezetésével, e tanintézet végzős tanulóival a továbbiakban patronálni szándékoznak Emlékparkunkat. Ennek keretében ez év tavaszán fa- és cserjeültetést, a múlt héten pedig nagytakarítást végeztek a Parkban.

Arról is örömmel számolhatok be, hogy mindezek a nagyszerű dolgok nem maradtak elismerés nélkül. Júniusi közgyűlésünkön döntöttünk arról, hogy az Emlékparkbizottság céljainak eléréséhez jelentősen hozzájáruló személyeket köszönetnyilvánító diszoklevéllel jutalmazzuk.

Első díjazottunk Mihajlo Pitra, a Szolyvai Kommunális Vállalat vezetője lett, akinek az Emlékpark hatalmas legöregebb fáinak kivágása és eltakarítása érdekében kifejtett munkáját honoráltuk. E diszoklevelet Emlékparkbizottságunk tagja, Reöthy János adta át a díjazottnak.

Második díjazottunk Olekszij Korszun kutató-történész lett, akit 89. születésnapján, a sztálini rezsim bűntetteinek feltárásában végzett sokéves, odaadó és magas szakmai színvonalú munkásságának elismeréseként részesítettünk díszoklevélben, melyet Emlékparkbizottságunk tagja, Meskó János adott át.

Különösen megtisztelő számunkra, hogy magyarországi állami kitüntetésben részesültek emlékparkbizottságunk tagjai.

Argyelán György, a Szolyvai Emlékpark főgondnoka, a Szolyvai Emlékparkbizottság alapító tagja, a volt Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség alapítója és alelnöke, a szolyvai magyarság közösségi életének kialakítása és szervezése, valamint a Szolyvai Emlékpark létrehozása és fenntartása érdekében végzett odaadó tevékenysége elismeréseként a Magyar Ezüst Érdemkereszt kitüntetést vehette át.

Reöthy János, Szolyva város volt polgármestere, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség alapító tagja értékes városvezetői munkája, a szolyvai szórványmagyarság kulturális és oktatási gondjainak enyhítése, anyanyelvi intézményeinek megteremtése és fenntartása érdekében végzett tevékenysége, valamint a Szolyvai Emlékpark létrejöttében szervezett elévülhetetlen érdemei elismeréseként a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést vehette át.

Köszönet a támogatóinknak, különösen a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-nek, a Nemzeti Emlékezet Bizottságnak, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának és Beregszászi Konzulátusának, személyesen Bacskai József főkonzul úrnak. Az ő és sok más jó szándékú természetes és jogi személy segítsége, támogatása nélkül mindezek a dolgok nem valósulhattak volna meg.

Ez évben, mint immár három és fél évtizede, napjaink embert próbáló körülményei közepette is, Kárpátalja minden magyarok lakta településén megemlékeznek a 81 éve kezdődött tragikus eseményekről. Konferenciánk kezdetén tegyük mi is ezt. Egyperces néma felállással emlékezzünk a sztálini önkény áldozataira, valamint rójuk le kegyeletünket az orosz agresszió következtében életüket vesztett katonák és civil áldozatok előtt.

dr. Zubánics László[3]

A MAROSI ISTVÁN *KATAKOMBASZOLGÁLAT KÁRPÁTALJÁN* CÍMŰ KÖNYV FOGADTATÁSA ÉS A *80 ÉVE TÖRTÉNT. MAGYAROK ÉS NÉMETEK SZOVJET FOGSÁGBA HURCOLÁSA A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓIBAN, 1944/45–2024/25* CÍMŰ KOLOZSVÁRI KONFERENCIAKÖTET A SZAKMAI LEKTOR SZEMÉVEL

Marosi István *Katakombaszolgálat Kárpátalján* című kötete a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944 és 1989 közötti történetének feldolgozására vállalkozik. A könyv a Nemzeti Emlékezet Bizottságának kiadványaként jelent meg 2024-ben. A kiadványt a szerző a görögkatolikus egyház üldöztetésének történeti áttekintésével és jelentős fényképes dokumentációval állította össze. A kötet jelentőségét mindenekelőtt az adja, hogy nem pusztán egyháztörténeti munkaként, hanem a kommunista diktatúra társadalom- és mentalitás történetének fontosforrásaként is értelmezhető. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története ugyanis szorosan összefonódik Kárpátalja 1944 utáni politikai, társadalmi és nemzetiségi átalakulásával.

A szerző olyan korszakot vizsgál, amikor a görögkatolikus egyház létezését a szovjet államhatalom nem egyszerűen korlátozni, hanem intézményesen megszüntetni kívánta. A kötet központi kérdése ezért

[3] dr. Zubánics László történész, PhD (Gut), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője

nem csupán az, hogy *mi történt az egyházzal*, hanem az is, hogy hogyan volt képes egy betiltott egyházi közösség intézményes keretek nélkül tovább élni.

A könyv kiindulópontja az 1944 őszén bekövetkező szovjet hatalomátvétel. Ez alapvető fordulatot jelentett Kárpátalja történetében. A görögkatolikus egyház különösen nehéz helyzetbe került, mivel a római katolikus egyházhoz való kötődése és a Szovjetunión kívüli egyházi kapcsolatai miatt a szovjethatalom szemében politikailag megbízhatatlan intézménynek számított.

A kötet ismertetése szerint a hatósági nyomásgyakorlás fokozatosan vált egyre nyíltabbá: provokációk, házkutatások, letartóztatások és a papokkal szembeni egyéb hatósági intézkedések követték egymást. A folyamat csúcspontját Romzsa Tódor püspök 1947-es meggyilkolása, majd az egyházmegye 1949-es adminisztratív felszámolása jelentette.

A könyv egyik fontos történeti tézise, hogy 1949 nem a kárpátaljai görögkatolikus egyház történetének végét, hanem működésének új formába kényszerülését jelentette. Ez a gondolat adja a kötet egyik legfontosabb értelmezési keretét.

A címválasztás különösen találó. A „katakombaszolgálat" az ősegyház üldöztetésének világát idézi fel, és arra utal, hogy a görögkatolikus egyház intézményként illegalitásba kényszerült, egyházi közösségként azonban tovább élt.

A könyv ismertetése szerint ebben fontos szerepet játszottak: a titkos pap- és püspökszentelések, a rejtett vagy álcázott papképzés, a lakásokban végzett szentségkiszolgáltatás, a titkos lelkipásztori kapcsolatok, a papok és hívek informális közösségi hálózatai. Ez a jelenség történészi szempontból különösen érdekes. Az egyház ugyanis elveszítette jogi státuszát → intézményrendszerét → templomainak jelentősrészét → nyilvános működési lehetőségét, de nem veszítette el identitását → közösségi emlékezetét → vallási gyakorlatát → papi utánpótlását → híveinek egy részét. Ez tulajdonképpen a kötet egyik legfontosabb történeti tanulsága.

A könyv legfontosabb történeti problémája: megszűnt-e az egyház? A kötet egyik legerősebb gondolati állítása éppen az, hogy **az egyház jogi felszámolása nem jelentette annak tényleges megszűnését**. Ez jelentős különbség. A szovjet állam 1949-ben adminisztratív eszkö-

zökkel megszüntette a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye legális működését, és a görögkatolikusokat az ortodox egyházzal való egyesülésre kényszerítette. A történeti valóság azonban ennél jóval összetettebb volt. A könyv éppen ezt az ellentmondást világítja meg.

Az állam szerint az egyház megszűnt; a hívek és a titokban működő papság szerint azonban tovább élt. Ez a kettősség teszi a korszak történetét különösen izgalmassá.

A korszak történetének egyik kulcsfigurája Romzsa Tódor püspök. Az ő személye egyszerre jeleníti meg: az egyházi vezető ellenállását, a szovjethatalom egyházpolitikájának brutalitását, a vértanúságot és a görögkatolikus identitás megtartásának szimbolikus erejét. Romzsa Tódor meggyilkolása ezért nem egyszerűen egy személy ellen elkövetett politikai bűncselekményként értelmezhető. Az egyház vezetőjének eltávolítása az egyházi struktúra megtörésének része volt. A könyv szemléletében azonban a mártíromság nem lezárást, hanem bizonyos értelemben identitásképző erőt jelentett.

A kötet egyik legnagyobb értéke, hogy az egyház történetét nem kizárólag püspökök és egyházi vezetők történeteként mutatja be. A kommunista üldözés valódi története ugyanis a papok és a hívek mindennapi döntéseiben is megjelenik. A korszakban a papok többféle életstratégiát választottak: ellenálltak, illegalitásban folytatták szolgálatukat, börtönt vagy munkatábort szenvedtek, emigráltak, felhagytak papi szolgálatukkal, illetve voltak, akik elfogadták az ortodox egyházhoz való csatlakozást. Ez azért fontos, mert megakadályozza a korszak túlságosan leegyszerűsített értelmezését. A történelemben nem csupán „hősök" és „árulók" léteztek: emberek kerültek szélsőséges kényszerhelyzetekbe, és döntéseiket gyakran az életben maradás, családjuk védelme, lelkiismeretük és hitük között kellett meghozniuk.

A könyv egyik különösen fontos vonatkozása, hogy a görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján nem választható el a térség nemzetiségi viszonyaitól.

Kárpátalja többnemzetiségű társadalma a XX. század második felében radikális politikai változásokon ment keresztül. A görögkatolicizmus pedig nem kizárólag vallási, hanem kulturális, közösségi és identitásképző szerepet is betöltött.

Különösen fontos ebből a szempontból a magyar görögkatolikus közösségek helyzete. A korszak egyházi üldözése a magyar közösségek esetében nemzeti és kulturális korlátozásokkal is összekapcsolódhatott. A kötet ismertetése is kiemeli, hogy a magyarok esetében a keresztényüldözés nemzeti elnyomással párosult. Ezért a könyv nemzetiségtörténeti szempontból is jelentős forrás.

A kötet egyik legnagyobb erőssége a gazdag fényképes dokumentáció. A képek nem egyszerű illusztrációként működnek. Egy ilyen témájú történeti munkában a vizuális források önálló történeti értékkel bírnak. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága maga is úgy határozza meg a kötetet, mint amely történeti áttekintést és az üldöztetés fényképdokumentációját egyesíti. Ez a módszer különösen alkalmas arra, hogy az üldözés történetét ne pusztán absztrakt politikai folyamatként, hanem emberi sorsok történeteként mutassa be.

A könyv egyik legfontosabb erénye a későbbi kutatások számára képviselt forrásértéke. Ezért különösen értékes minden olyan dokumentum, fénykép, visszaemlékezés és személyi adat, amely rekonstruálhatóvá teszi a földalatti egyházi életet.

A kötetet érdemes elhelyezni a kommunizmus egyháztörténetének tágabb kutatásában is. A kommunista rendszerek egyházpolitikájának egyik jellegzetes módszere volt, hogy az egyházat nem feltétlenül azonnal és kizárólag erőszakkal próbálták megszüntetni. Gyakran alkalmaztak: államosítást – adminisztratív ellenőrzést – megfélemlítést – beszervezést – egyházi struktúrák átalakítását – alternatív egyházi intézmények létrehozását.

A kötet egyik lehetséges módszertani kihívása éppen a „katakombaszolgálat" értelmezési kerete. A fogalom rendkívül kifejező, ugyanakkor erősen értéktelített történelmi kategória. A görögkatolikus közösség történetét elsősorban az üldöztetés és a helytállás perspektívájából láttatja.

A *Katakombaszolgálat Kárpátalján* legfontosabb mondanivalója talán így foglalható össze: egy intézményt meg lehet szüntetni, de egy közösség emlékezetét és identitását nem lehet egyszerű adminisztratív döntéssel felszámolni. A szovjet államhatalom 1949-ben jogilag megszüntette a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye működését. A hí-

vek és papok egy része azonban továbbra is megőrizte a görögkatolikus identitást, és az egyház földalatti formában fennmaradt. A későbbi legalizáció így nem egy megszűnt intézmény újjászületése volt, hanem egy évtizedeken keresztül fennmaradt közösségi folytonosság nyilvános helyreállítása.

Marosi István kötete jelentős és hiánypótló munka a kárpátaljai görögkatolicizmus XX. századi történetének kutatásában. A mű egyszerre egyháztörténeti, politikatörténeti, társadalomtörténeti és emlékezettörténeti kiadvány. Különös értéke, hogy az 1944–1989 közötti időszakot nem egyszerűen a kommunista egyházüldözés történeteként mutatja be, hanem azt a kérdést állítja középpontba, miként tudott egy jogilag megszüntetett vallási közösség négy évtizeden keresztül fennmaradni. A könyv így három történelmi szintet kapcsol össze: az üldözést – a túlélést – és a folytonosságot. A címben szereplő „katakombaszolgálat" ezért nem csupán az illegalitás leírása. A közösségi ellenállás és az identitás megőrzésének szimbóluma is.

***

A Kárpát-medencei magyarok és németek 1944-1945-ös szovjet fogságba való elhurcolása, bár az elmúlt évtizedekben jelentős társadalmi visszhangot kapott, mindmáig azon témák közé tartozik, amelyek nem feltétlenül jutottak el valamennyi nemzedékhez. Az elmúlt években felmerült annak az igénye, hogy ez a téma (is) közérthető módon bekerüljön az iskolai helytörténeti tananyagba, illetve megfelelő szakmai fordítások biztosítása révén a szomszédos országok többségi nyelvein is megjelenjen egy-egy megfelelően szerkesztett munka.

A Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása mindmáig számos feltáratlan súlyos emberi tragédiát és jogtalanságot takar, amely jelentős hatással volt az érintett népcsoportokra és Magyarország társadalmi-emlékezeti dimenziójára. Éppen ezért minden hasonló szakmai konferencia és tudományos jelleggel (ugyanakkor ismeretterjesztési céllal) összeállított kötet nagyban hozzájárul a „hallgatás falának" lebontásához. A nemzeti emlékezet megőrzése és a történelmi igazság feltárása, valamint a kommunista diktatúra áldozatai emlékének tiszteletben tartása mellett a téma feltárása többek között segít

megérteni azokat a háború utáni politikai és társadalmi folyamatokat is, amelyek a közép-kelet-európai térség szovjet megszállása következtében alakultak ki.

A magyarok és németek szovjet fogságba való elhurcolásának eseményei mély hatással vannak a kollektív emlékezetre, mert ezek olyan traumatikus történelmi élmények, amelyek generációkon át öröklődő sebként élnek tovább a társadalomban. A kommunista diktatúrák idején sokáig tabunak és elhallgatandó témának számított a szovjet fogság ténye, ami erősítette a kibeszélhetetlenséget, a személyes és kollektív traumák feldolgozásának nehézségét. Ez a csend és felejtés falát csak sok évvel később, éppen ilyen kutatások és konferenciák segítségével sikerült áttörni, ami többek között jelentős segítséget nyújtott az emlékek társadalmi rögzülésében. Az elhurcolások több nemzedék életére voltak hatással, s nemcsak demográfiai és politikai szempontból, hanem a közösségi identitás és a kulturális emlékezet szempontjából is. Ezek az események hozzájárultak az érintett közösségek, különösen a kisebbségi magyarok és németek sorsának és traumáinak megértéséhez, és felhívják a figyelmet a történelmi igazság feltárására és a sérelmek emlékezetének megőrzésére.

A Murádin János Kristóf szerkesztésében megjelent tanulmánykötet a II. világháború végén lezajlott tömeges szovjet elhurcolások történetének fontos, regionális szemléletű összefoglalása. A 2025-ben Budapesten megjelent, 342 oldalas kötetet a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága és az Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézet adta ki, a tanulmánygyűjtemény 17 szerző munkáját fogja össze.

A könyv egyik legnagyobb érdeme, hogy nem egyetlen régió vagy közösség tragédiájaként, hanem a Kárpát-medence egészét érintő történelmi folyamatként vizsgálja a magyar és német polgári lakosság szovjet fogságba hurcolását. A *80 éve történt* egy olyan történelmi traumával foglalkozik, amelynek kutatása Magyarországon és a környező régiókban hosszú ideig politikai és ideológiai korlátok között zajlott.

A kötet alapvető állítása szerint 1944 őszétől 1945 tavaszáig tömegesen kerültek magyar és német civilek szovjet fogságba, gyakran mindenféle egyéni bűncselekmény vagy szabályszerű bírói eljárás nélkül. A kutatás mai állása szerint mintegy 300 ezer magyar polgári sze-

mély került szovjet fogságba és kényszermunkára, a hadifoglyokkal együtt pedig a Szovjetunióba hurcolt magyarok száma megközelítette az egymilliót.

A kötet tehát egy olyan történelmi folyamatot állít a középpontba, amelynek következményei demográfiai veszteségként, családi tragédiaként, gazdasági veszteségként, közösségi traumaként, valamint kollektív emlékezeti problémaként évtizedeken keresztül hatottak.

A kötet szerkesztési elve különösen figyelemre méltó. A tanulmányok nem kizárólag mai államhatárok szerint közelítik meg a kérdést, hanem a Kárpát-medence történeti régióit vizsgálják. A könyv hat nagyobb egységben követi végig a szovjet hadsereg előre nyomulásának irányát, a Székelyföldtől egészen a Dunántúlig. Erdély különösen nagy hangsúlyt kap, de önállóan jelenik meg Kárpátalja, a Felvidék és a magyarországi térségek története is. Ez azért fontos, mert az 1944–1945-ös események nem álltak meg az országhatároknál. A háború és a szovjet katonai megszállás következtében kialakult fogolyrendszer egy olyan összefüggő térben működött, amelyben a mai Magyarország, Ukrajna, Románia, Szlovákia, Szerbia, Horvátország területén élő magyar és német közösségek hasonló vagy egymáshoz kapcsolódó történelmi tapasztalatokat szereztek.

A regionális megközelítés ezért lehetővé teszi, hogy a „malenkij robot" és a szovjet fogság történetét ne nemzeti részproblémák sorozataként, hanem egy nagyobb történelmi folyamatként értelmezzük.

A címben szereplő „szovjet fogságba hurcolás" mögött valójában többféle fogolykategória és eljárás húzódott meg. A kötet egyik fontos feladata éppen ezek megkülönböztetése. Hiszen nem mindenkit ugyanazon az alapon hurcoltak el. Voltak hadifoglyok, civil internáltak, „málenkij robotra" összegyűjtött személyek, politikai okokból fogva tartottak, illetve olyanok is, akik ellen később konstruált vagy valódi büntetőeljárás indult. A szovjet GUPVI- és GULAG-rendszerbe kerülés útjai tehát sokfélék voltak. A könyv egyik fontos történettudományi értéke éppen az, hogy nem egyszerűsíti le az elhurcolások mechanizmusát a „háromnapos munkára vitték őket" típusú közismert emlékezetre, hanem a fogva tartás intézményi és történeti hátterét is vizsgálja.

A kötetközpontiproblémája a civil lakosságtömeges foglyul ejtése. Ez különösen fontos történelmi és erkölcsi kérdést vet fel: mi alapján vált valaki fogollyá? A front átvonulását követően a szovjet hatóságok sok esetben nem egyéni bűnösség alapján jártak el, hanem csoportok, települések vagy társadalmi kategóriák alapján. A civil lakosság egy részét egyszerűen a „német", „magyar", „hadköteles férfi" vagy más kategóriába sorolták. Ez a gyakorlat a kollektív felelősség problémáját veti fel. A könyv jelentősége ezért túlmutat a szűken vett hadtörténeten: a háború utáni szovjet hatalomgyakorlás természetéről is fontos adatokat szolgáltat.

A kötet egyik legerősebb része az erdélyi események bemutatása. A konferencia anyagai szerint a szovjet hadsereg előre nyomulása nyomán a Székelyföldön már 1944 őszén tömeges elhurcolások történtek. A civilek jelentős részét Barcaföldvár, Lüget, Foksány és Tighina érintésével indították tovább a Szovjetunió felé. Ez a folyamat különösen tragikus volt azért, mert a civil lakosság jelentős része nem rendelkezett semmilyen tényleges lehetőséggel arra, hogy megvédje magát a szovjet katonai és biztonsági szervek intézkedéseivel szemben. A kötet szerzői ezeket az eseményeket nem pusztán statisztikai adatokként, hanem konkrét települések és emberi sorsok történeteként mutatják be.

Kárpátalja számára a könyv különösen fontos. A régióban az elhurcolások rendkívüli méreteket öltöttek. A kötet Kárpátalja történetét a Szovjetunióhoz való csatolás és a szovjet rendszer bevezetésének tágabb összefüggésében értelmezi. A kárpátaljai elhurcolások történetének egyik sajátossága, hogy a lakosságot nem egyszerűen hadifogolyként kezelték: a civilek tömeges összegyűjtése és elhurcolása a szovjet hatalomátvétel egyik meghatározó eseménysorává vált. Különösen fontos ebből a szempontból Dupka György kutatása, amely a Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területén végrehajtott elhurcolások egyidejűségét vizsgálja a 4. Ukrán Front 0036. számú parancsa alapján. Ez a szempont történetileg rendkívül fontos, mert azt mutatja, hogy a deportálások nem spontán helyi túlkapások sorozataként, hanem a szovjet katonai-adminisztratív rendszer keretei között zajló folyamatként is vizsgálhatók.

Kárpátalja esetében a szovjet fogságba hurcolás története egyben a magyar közösség kollektív traumájának története is. A férfilakosság töme-

ges elhurcolása számos településen súlyos demográfiai és társadalmi következményekkel járt. A hiányzó férfiak: családokat hagytak maguk után, gazdaságilag ellehetetlenítették a családokat, sok esetben soha nem tértek haza, vagy csak évekkel később, súlyosan legyengülve kerültek vissza.

Ezért a „málenkij robot" nem egyszerűen néhány hónapos vagy éves munkaszolgálat története. Egy egész társadalom szerkezetét érintő traumáról van szó. A könyv ebben az értelemben szorosan kapcsolódik a Szolyvai Emlékpark emlékezetpolitikájához és a kárpátaljai GULAG-kutatás több évtizedes hagyományához.

A kötet fontos része a mai Szlovákia területén lezajlott elhurcolások vizsgálata. Cservenka Ferdinánd tanulmánya például a mai Szlovákia területén működő gyűjtő- és munkatáborokat vizsgálja 1945-ben. A Magyar Nemzeti Levéltár bibliográfiai adatbázisa szerint ez a tanulmány a kötet 205–220. oldalán található. Ez azért is fontos, mert a Felvidék esetében a szovjet fogságba hurcolás története összekapcsolódott a háború utáni: lakosságcserével, reszlovakizációval, jogfosztással, magyar- és németellenes intézkedésekkel.

Így a könyv egy további fontos kérdéshez vezet: hol húzódik a határ a háborús fogolyejtés, a kényszermunka és a kollektív nemzetiségi megtorlás között?

A kötet egyik jelentős témája nem ér véget azzal, hogy a foglyokat elhurcolták. Legalább ilyen fontos kérdés – mi történt azokkal, akik hazatértek?

Bank Barbara tanulmánya például azt vizsgálja, hogy az 1947–1956 között Magyarországra visszakerülő egykori hadifoglyok, civil foglyok és elítéltek milyen eljárásokkal szembesültek, illetve hogyan követte őket a magyar állambiztonság.

Ez a könyv egyik különösen fontos felismeréséhez vezet: a fogság nem feltétlenül ért véget a hazatéréssel. A volt foglyok egy része továbbra is: megfigyelés alatt állt, gyanús személynek számított, állambiztonsági nyilvántartásba került, társadalmi hátrányokat szenvedett és sokáig nem beszélhetett nyilvánosan tapasztalatairól. A trauma tehát a táborból való hazatérés után is folytatódott.

A kötet egyik legfontosabb, ám talán kevésbé látványos témája a kollektív hallgatás. A könyv bemutatása szerint ez a tragédia évtizede-

ken keresztül tabutémának számított, kutatása pedig csak az 1980-as években, majd igazán az 1989-es rendszerváltozás után lendült fel. Ez a körülmény alapvetően meghatározza a forrásokat. A történész ezért sok esetben levéltári dokumentum + visszaemlékezés + családi irat + névjegyzék + helytörténeti adat + szovjet levéltári forrás együttes felhasználásával tudja rekonstruálni az eseményeket. Ez a módszertani sokszínűség a kötet egyik erőssége. A kötet tudományos szempontból különösen fontos része a szovjet fogolyrendszer intézményi hátterének bemutatása.

A közbeszédben a „GULAG" gyakran valamennyi szovjet munkatábor szinonimájaként jelenik meg. A történettudomány azonban különbséget tesz a GULAG és a hadifoglyok, illetve külföldi internáltak rendszerét működtető GUPVI között. Ez nem pusztán terminológiai kérdés.

A megfelelő fogalmak használata segít megérteni: kik kerültek az adott rendszerbe, milyen jogi státuszuk volt, milyen szervek kezelték őket, milyen táborokban tartották fogva őket, milyen volt hazatérésük mechanizmusa.

A kötet egyik erőssége, hogy a közismert „málenkij robot" emlékezetét a GUPVI/GULAG intézménytörténetével kapcsolja össze. A történelmi tragédiák kutatásának egyik alapvető problémája – hogyan lehet több százezer ember sorsát úgy bemutatni, hogy az egyén ne veszszen el a statisztikában?

A kötet erre a problémára az egyéni történetek bemutatásával válaszol. Ez különösen fontos, mert egy adatbázisban szereplő név mögött mindig: család, lakóhely, foglalkozás, életkor, személyes kapcsolatok, fogságélmény, hazatérés vagy halál áll. A személyes történetek így emberi arcot adnak a statisztikának.

17 szerző között több régió kutatói vannak jelen. A szerzői névsor önmagában is jelzi a könyv regionális jellegét: Budapest mellett Erdély, Kárpátalja, Felvidék és más magyarországi térségek kutatói vesznek részt a munkában. Ez különösen előnyös egy olyan témánál, amelynek nincsen egyetlen központi földrajzi helyszíne. A kutatás decentralizáltsága lehetővé teszi, hogy a szerzők saját régiójuk forrásanyagára, helyi emlékezetére és kutatási hagyományára építsenek.

A kötet jelentős erőssége a források sokfélesége. A kutatásokban megjelennek: szovjet levéltári dokumentumok, magyarországi állami és állambiztonsági iratok, visszaemlékezések, személyes dokumentumok, névjegyzékek, helytörténeti adatok, fényképek.

A szovjet levéltári források különösen fontosak, mivel a könyv ismertetése szerinte ezeknek a magyar foglyokra vonatkozó anyagait is bemutatja és értelmezi. A forráskritika azonban továbbra is elengedhetetlen. A szovjet adminisztráció által készített iratok sem tekinthetők automatikusan teljesen objektívnek: a foglyok kategorizálása, az adatok rögzítése és a halálozási statisztikák is az adott bürokratikus rendszer sajátosságait tükrözik.

A 80 éve történt nem csupán történettudományi, hanem emlékezetpolitikai jelentőségű könyv. Ennek oka, hogy az 1944–1945-ös elhurcolások emlékezete több generáción keresztül családi történetekben maradt fenn.

A könyv a történészi kutatást és a közösségi emlékezetet kapcsolja össze. Ez különösen fontos Kárpátalján, Erdélyben és a Felvidéken, ahol a „málenkij robot" emlékezete számos család történetének része. A könyv ezért egyfajta emlékezeti híd is: a túlélők emlékezete → a családi emlékezet → a helyi közösség emlékezete → a történettudomány → a nemzeti emlékezet.

A kötet erősségei:

1. Regionális lépték. A Kárpát-medence egészének összefüggésében vizsgálja az elhurcolásokat.

2. Interdiszciplináris megközelítés. Ötvözi a politikatörténetet, hadtörténetet, társadalomtörténetet, helytörténetet és emlékezettörténetet.

3. Egyéni sorsok. A tömeges tragédiát konkrét emberi történeteken keresztül is érzékelteti.

4. Forrásfeltárás. A szovjet és magyar levéltári anyagok mellett helytörténeti és személyes forrásokat is hasznosít.

5. Kárpát-medencei magyar nézőpont. A magyar közösségek történetét nem választja szét mesterségesen az államhatárok mentén.

6. Közérthetőség. A kötet nem kizárólag szakembereknek szól: a történeti problémát szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhe-

tővé teszi. A kiadói ismertetés szerint a tudományos igényességet olvasmányos szöveg és illusztrációk egészítik ki.

A kötet jelentős értékei mellett több olyan kérdés is van, amely a további kutatás számára nyitva marad. Ilyen a német lakosság története, a nemek szerinti történet, a családok története.

A kötet talán legfontosabb üzenete az, hogy a szovjet fogságba hurcolás nem elszigetelt háborús epizód volt, hanem a Kárpát-medence társadalmainak történetét évtizedekre meghatározó történelmi trauma. A front elvonulása után kezdődő elhurcolások egyben a térség új politikai korszakának kezdetét is jelentették. A deportálás: emberi tragédia → közösségi veszteség → társadalmi átalakulás → politikai elnyomás → emlékezeti trauma egymásba kapcsolódó folyamata volt. Ezért a könyv nem csupán arról szól, hány embert vittek el, hanem arról is, hogy mi történt azokkal a közösségekkel, amelyekből ezeket az embereket elhurcolták.

A *80 éve történt* című tanulmánykötet fontos állomása a magyar és közép-európai GULAG–GUPVI-kutatásnak. A 2025-ben megjelent kötet 17 szerző tanulmányain keresztül, regionális megközelítésben dolgozza fel a magyar és német civil lakosság 1944–1945-ös szovjet fogságba hurcolását.

Legnagyobb tudományos érdeme, hogy az egymástól korábban sokszor elszigetelten vizsgált regionális történeteket közös történelmi keretbe helyezi.

Különösen jelentős Kárpátalja szempontjából, mert az itt lezajlott tömeges elhurcolásokat nem önmagukban, hanem az Erdélyben, a Felvidéken és Magyarország más térségeiben bekövetkezett eseményekkel összevetve mutatja be. Ezáltal világosabbá válik, hogy a „málenkij robot" nem helyi rendkívüli esemény, hanem a szovjet katonai és politikai hatalomátvétel szélesebb rendszerének része volt.

A könyv egyik legfontosabb értéke továbbá, hogy összekapcsolja a történeti tényfeltárást az emlékezettel. A több tíz- vagy százezer áldozat számszerű adata mögött konkrét emberek, családok és települések sorsa jelenik meg.

A 80 éve történt nem pusztán egy történelmi évfordulóra készült tanulmánykötet. Sokkal inkább a Kárpát-medence magyar és német

közösségeit ért egyik legsúlyosabb, évtizedeken át elhallgatott kollektív trauma tudományos és emlékezeti újraértelmezése.

A kötet legfontosabb történeti felismerése, hogy1944–1945 nem csupán a háború végét jelentette a Kárpát-medence számára, hanem egy új, szovjet típusú politikai-társadalmi korszak kezdetét is. A civilek tömeges elhurcolása ennek az átmenetnek egyik legbrutálisabb megnyilvánulása volt.

A kiadvány ezért különösen értékes Kárpátalja, Erdély, a Felvidéké s a magyarországi német közösségek történetének kutatói számára, de fontos olvasmány lehet mindazoknak is, akik a kommunista diktatúra kialakulását, a magyar kisebbségek történetét vagy a XX. századi kollektív trauma természetét kívánják megérteni.

dr. Dupka György [4]

A SZOVJET FOGSÁGBAN ELHUNYT, EDDIG ISMERETLEN KÁRPÁTALJAI HONFITÁRSAINK KIGYŰJTÖTT LISTÁJA AZ MNL-ADATÁLLOMÁNYÁBAN, AZ ÁLDOZATOK NÉVSORÁNAK MEGÖRÖKÍTÉSE A SZOLYVAI EMLÉKPARK BAZALTTÁBLÁIN

A GUPVI és a GULAG lágereiből, az NKVD börtöneiből, az erőszakos kitelepítésből, az örökös száműzetésből soha haza nem tért civil internáltak, a magyar katonák, munkaszolgálatosok, politikai elítéltek névsorának összeállítását még az 1989. november 18-ai *I. Konferencia sztálinizmus áldozatainak emlékére* rendezett beregszászi nemzetközi fórumon – a túlélők javaslata alapján - elfogadott határozat egyik pontja indítványozta. A határozta 2. pontja így hangzik: „a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség helyi szervezetei a tanácsi szervekkel együtt készítsék el az 1944 őszén „három napi" munkára elhurcoltak névjegyzékét..."[5] A tennivalók közzé sorolta az áldozatok neveinek emlékjeleken való megörökítését, a visszaemlékezések, dokumentumok és a konferencián elhangzott felszólalások könyv alakban történő megjelentetését.

A veszteséglista első kiadása

Abban az időben, a KMKSZ felelős titkáraként, majd megyei képviselőként, ezen belül a rehabilitációs bizottság magyar csoportjának ko-

---

[4] dr. Dupka György történész, PhD (Ungvár, GKNT-tag), a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára

[5] Dupka 1993: 259. Lásd: a konferencia anyagát rövidítve jelen gyűjteményünk tartalmazza. Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Patent–Intermix, Ungvár – Budapest. https://mek.oszk.hu/23600/23609/23609.pdf

ordinátoraként a KMKSZ elnökségének támogatásával elvállaltam a határozat végrehajtásának megszervezését.

Első körben 127 településen, portabejárással mintegy száz aktivista és túlélő segítő közreműködésével 1989 novemberétől indítottam el a szovjet hadifogolytáborokban sínylődött honfitársaink listájának összeállítását, a túlélők visszaemlékezéseinek számbavételét, a beregszászi levéltárban felkutatott úgynevezett *Turjanica-lista* feldolgozását. Az említett iratok szerint 1945. június-júliusban kárpátaljai településeken elvégzett hatósági felmérések igazolták, több mint 30 ezer katonaköteles férfi lakhelyén nem tartózkodott. Számos bejegyzés arra utal, hogy a települések férfi lakosainak egy része a magyar hadsereg katonájaként fogságba esett, a másik része civil internáltként ismeretlen hadifogolytáborokba kerülhettek. Többek között megnevezik a honvédek esetében az utolsó katonai helyőrséget, postacímét is. A lakhelyükről elhurcolt katonaköteles férfiak neve mellett számos esetben a hadifogoly-gyűjtőtáborokat is megnevezik (Szolyva, Szambor, Máramarossziget, Foksány stb.). A Turjanica-lista feldolgozása máig tart, ennek köszönhetően végeztük el sok ezer név adatainak hiteles ellenőrzését.

A listákat először 1990–1994 között a Miskolcon megjelenő *Kárpátalja* című hetilap közölte folytatásokban, falvankénti bontás szerint.[6]

A túlélők és a hozzátartozók valamennyi publikációra reagáltak, levelek tucatjait juttatták el hozzám, bennük a közlésekkel kapcsolatos kiegészítésekkel, visszaemlékezésekkel. Helytörténészektől és levéltárosoktól szintén értékes dokumentumokat kaptam, ezek felhasználásával került összeállításra a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól szóló első emlékkönyv, amely 1993-ban közreadásomban látott napvilágot[7].

A kötet anyagának angol változata is elkészült, és felkerült egy kanadai honlapra[8]. További felhívásunkra megmozdult szinte egész Kár-

---

[6] *Kárpátalja* – a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja. Főszerk.: MANKOVITS Tamás (Miskolc). Az áldozatok névsorát DUPKA György adta közre.

[7] Dupka 1993.

[8] Tárolt változat: GENOCIDE THE TRAGEDY OF THE HUNGARIANS OF TRANSCARPATHIA... They were born Hungarian: that was their only crime! A BOOK OF RECOLLECTION OF THE VICTIMS OF STALI-

pátalja magyarsága, a posta egyre-másra hozta a túlélők visszaemlékezéseit. Részben nekik is köszönhetően ebben a tárgykörben napjainkig több mint 40 kiadvány jelent meg.

Mivel a mártírok korábban összeállított listáját külön-külön, sok száz példányban kinyomtatott füzet tartalmazta, 2003-ban a Szolyvai Emléparkbizottság titkáraként felhívással[9] fordultam a kárpátaljai magyar és német lakossághoz, a túlélőkhöz, a lágerekben elpusztultak hozzátartozóihoz, a magyar, német és más civilszervezetekhez és a történelmi egyházak helyi vezetőihez, amelyben az alábbiakat kértem: *„A sztálinizmus áldozatainak mellékelt listáját a helyileg illetékes polgármesterekkel és más civil szervezetekkel egyetemben ellenőrizzék le. Vegyék figyelembe a falvakban felállított emléktáblák feliratait, azzal egyeztessék az alábbi névsorokat. Külön sorolják fel és egészítsék ki a második világháborúban elesett magyar katonák névsorát is."*

A nevek hitelesítését a levéltári források is elősegítették. A fontosabb dokumentumokból eddig számos olyan gyűjtemény jelent meg, amelyek a II. világháború alatt és után regisztrált veszteségeket is tartalmazzák: A *„malenkij robot"* dokumentumokban (1997), illetve a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv ukrán nyelvű dokumentumköteteiben (Воз'єднання (1998), Тернистий шлях до України (2007), Карпатська Україна, т. 1–2. (2009–2010) stb.).

A veszteséglista második kiadása

A csaknem másfél évig tartó névegyeztető akció eredményeként mindenütt pontosították a veszteséglistákat. Ezek alapján 2004. november 20-án, az elhurcolások 60. évfordulójának szentelt gyászszertartás ke-

---

NISM IN TRANSCARPATHIA (1944 - 1946) Edited by DUPKA Gyorgy, (Eredeti címe: Egyetlen bűnünk magyarságunk volt (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946). Közreadta: Dupka György. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993 – 328 old.)
Tárolt változat angol nyelven: http://www.hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

[9] *Szolyvai Emlékpark*. A sztálini lágerekben elpusztult magyarok névsora. Ungvár, 2003 – 1. old.

retében felavattuk a 11 járáshoz tartozó 127 magyarlakta település emléktábláját a Szolyvai Emlékpark siratófalán.

A 14 kőtáblán 5 603 mártír nevét örökítik meg. Az áldozatok nevei a következő bontásban vannak felvésve: 4 199 internált, 1253 honvéd, 4 munkaszolgálatos, 51 politikai elítélt. Az utóbbiak között megnevezésre kerültek a történelmi egyházak, a magyar országgyűlés képviselői, felsőházi tagjai, és más közéleti személyiségek nevei, akiket koncepciós váddal ítélték el, illetve végeztek ki. Többen kihallgatás közben vagy az illető lágerben végelgyengülésben, rejtélyes körülmények között hunytak el. A politikai represszió áldozatait 1989–1993 között rehabilitálták.

A veszteséglistákat a későbbiekben könyvalakban is megjelentettük.[10]

A közben a levéltári anyagok alapján is bővülő vesztességlistákat 1989–2004 között településeként a túlélőkkel, a civil szervezetek, a történelmi egyházak, a községi tanácsok vezetőivel is egyeztettük. A készülő névsorokat a sajtóban, brosúrákban is közöltük. A levéláradat feldolgozása után alakult ki az első vesztességlista.

Az elhurcolások 60. évfordulója alkalmából 1994-ben avattuk fel a Szolyvai Emlékparkot és a Sirató falat, amelynek felépítése közadakozásból 1990–1994 között valósult meg.

A történelmi eseményen Czurkó János, a megyei tanács alelnöke felolvasta a megyei tanács elnökének nyilatkozatát: *„50 éve, 1944 késő őszén a sztálini rezsim idején Kárpátalján tragikus események történtek: magyar, német és más nemzetiségű férfiakat hurcoltak elhadifogolytáborokba és szigeteltek el a külvilágtól. A táborokban, ezen belül a szolyvai gyűjtőfogolytáborban sokuk életét ragadták el a betegségek, az éhség, az embertelen kényszermunka.*

---

[10] DUPKA GYÖRGY:*„Keressétek fel a sírom…”*Szolyvai emlékkönyv 1944–1959. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2004, 108 old. Lásd még: DUPKA György. „Népünk temetője: Szolyva” A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945. Tanulmány. KMMI-Füzetek VI. 2009.
Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=,9&submenu_id=40&book_id=341
http://mek.oszk.hu/12400/12418/index.phtml

Fejet hajtunk az áldozatok emléke előtt, osztozunk az áldozatok szeretteinek, hozzátartozóinak gyászában, együttérzésünket fejezzük ki az ártatlanul megszenvedetteknek.

Szerhij Usztics,
a népképviselők megyei tanácsának elnöke,
Ukrajna népképviselője"[11].

A nyilatkozatot közölték a megyei ukrán és magyar lapok is.

Egy évtized múltán, 2004. november 20-án, az elhurcolások 60. évfordulójának szentelt gyászszertartás keretében – több mint ezer résztvevő előtt – a történelmi egyházak lelkipásztoraival felavattuk a 126 magyarlakta település 14 emléktábláját, amelyeken több mint 5 603 mártír (civil internált, honvéd) nevét örökítik meg.

Az első táblán a következő felirat olvasható:

„A Szolyvai Emlékpark Siratófalán elhelyezett 126 település márványtábláinak feliratai a sztálini lágerekben és a II. világháborúban elpusztult, elesett honvédek, civil magyarok, németek és más nemzetiségű áldozatok ismert névlistája."
Az utolsó, 14. táblára a következő záró sorok kerültek felvésésre:

„BÉKE PORAIKRA! SZÍVÜNKBEN ŐRÍZZÜK EMLÉKÜKET! 1944–2004. Állíttatta: az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség, a Szolyvai Emlékparkbizottság a II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak emlékére, az elhurcolás 60. évfordulója alkalmából: 1944–2004.
Támogatók: a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, az Illyés Közalapítvány, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzati Közgyűlés, Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Német Szövetségi Köztársaság Kijevi Nagykövetsége.

[11] Dupka György, Korszun Alekszej 1997: A „málenykij robot" dokumentumokban. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 83. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.152. Tárolt változat: http://mek.niif.hu/23800/23835/23835.pdf

Az UMDSZ, KMKSZ adatközlők, túlélők segítségével, levéltári anyagok alapján a névsort összeállította: Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára. Tervezte: Kincs Gábor építészmérnök (Beregszász). Kivitelezte: Jendrék Tibor, Jendrék Sándor (Minaj).”

A sztálini lágerekben és a II. világháborúban elpusztult, elesett honvédek, civil magyarok, németek és más nemzetiségű áldozatok ismertté vált névlistáját közkívánatra könyvalakban is megjelentettük.[12] Az itt közölt adatok alapján állítottuk össze az alábbi táblázatot.

1. sz. táblázat.

1989–2004
126 település áldozatainak száma

Járás	Települések száma	Internált, fő	Honvéd, fő	Kmsz., fő	PR., fő	Összesen, fő:
Beregszászi	37	1886	521	4	-	**2 407**
Huszti	3	129	26	-	-	**155**
Ilosvai	5	-	25	-	-	**25**
Munkácsi	9	534	214	-	-	**748**
Nagybereznai	1	-	2	-	-	**2**
Nagyszőlősi	28	571	184	-	-	**755**
Perecsenyi	3	-	25	-	-	**25**
Rahói	6	117	32	-	-	**149**
Szolyvai	1	22	8	-	-	**30**
Técsői	4	272	34	-	-	**306**
Ungvári	29	768	182	-	-	**950**
Tört. egyházak	-	-	-	-	40	**40**
Magyar országgyűlési képviselők	-	-	-	-	11	**11**
Összesen:	**126**	**4299**	**1253**	**4**	**51**	**5 603**

[12] Dupka 2004.

A kőtáblákon a következő bontásban vannak felvésve áldozatok nevei: járás, település, név, születési év, a fogságba esés idején betöltött státusz. A felkutatott 5 603 áldozat megoszlása: 4 199 internált, 1 253 honvéd, 4 munkaszolgálatos, 51 politikai elítélt.

Az utóbbiak között megnevezésre kerültek a történelmi egyházak, a magyar országgyűlés képviselői/felsőházi tagjai, és más közéleti személyiségek nevei, akiket koncepciós váddal ítéltek el, vagy végeztek ki. Többen kihallgatás közben, vagy az illető lágerben végelgyengülésben, rejtélyes körülmények között hunytak el. A politikai represszió áldozatait 1989–1993 között rehabilitálták.[13]

A bővített veszteséglista harmadik kiadása

A túlélők, hozzátartozók kérésére a Szolyvai Emlékparkbizottság arról döntött, hogy a már fent említett öt és félezer mártír mellett azon áldozatok adatait is megörökíti márványtáblákon, akik neveit 2004-től kutattuk fel, illetve kerültek pontosításra. A névsorok összeállítására hiteles levéltári adatok alapján került sor. Sikerült elegendő levéltári anyagot összegyűjteni, részben nyilvánosságra hozni ahhoz, hogy a kárpátaljai polgári lakossággal szemben 1944 őszén és 1945 elején a szovjet katonai hatóságok által elkövetett törvénytelenségek tényét meggyőző adatokkal, nevekkel alátámasztva minden részletében fel tudjuk tárni.[14]

2004-től tovább folytattuk az áldozatokkal kapcsolatos névfeltárási kutatómunkát, amely során a kárpátaljai elesett, eltűnt, hadifogolytáborban meghalt magyar katonák, munkaszolgálatosok, a sztálini megtorlásban részesült civil áldozatok névsorát a rendszerváltás után

---

[13] Dupka György 2026: Kárpátaljai politikai elítéltek, Gulag-rabok, mártírok panteonja 1944-1970. Kárpátaljai Magyar Könyvek 318. Szolyvai Emlékpark Alapítvány-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest.
Tárolt változat: https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/karpataljai-politikai-eliteltek-gulag-rabok-martirok-panteonja-1944-1970.

[14] Dupka György 2012: A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében, 1944 - 1946). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 215. Szolyvai Emlékparkbizottság - Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/10900/10996/10996.pdf

megjelent Ukrajna halottainak kárpátaljai emlékkönyve[15] kilenckötetes (a tizedik záró, összefoglaló kötet), ukrán nyelvű, mintegy százezer nevet tartalmazó veszteséglistáiból gyűjtöttük ki.

Megjegyzem, közel hatezer oldalnyi anyag részletes átvizsgálására került sor, ahol együtt szerepelnek a holokauszt és a kommunista diktatúra áldozatai. Ebből a hatalmas név-adathalmazból sikerült kigyűjteni a kárpátaljai illetőségű halottainkat. Az áldozatok adatait tartalmazó neveket, településeket a hiteles forráskiadványokban közreadott sorrendben, előzetesen is könyvalakban közreadtam.[16]

Az alaposan átvizsgált forráskiadványok terjedelmes névanyaga sok vonatkozásában is hiányosnak bizonyult. Ezért a több helyről összegyűjtött adatokat behatóan újra megvizsgáltuk. Több túlélő és hozzátartozó közlése alapján sikerült tovább pontosítani a már meglévő névjegyzéket. Ennek köszönhetően gyarapodhatott a kárpátaljai települések eddig ismert veszteséglistája.

A levéltári közleményekben fellelhető adatok is hiányosak voltak, a meglévő nevek esetében sok névelírással is szembesülnünk kellett, mivel a neveket oda-vissza magyarból oroszra, illetve oroszból magyarra és más nyelvekre fordították le, illetve sok esetben hallás szerint cirillikával írták le. Ezért több olyan magyar, német, zsidó, ruszin és más hangzású név is előfordul, amelynek leírását úgy közöltük, ahogyan az orosz, ukrán nyelvű iratcsomókban (családnév, keresztnév, apja neve stb.), háborús kimutatásokban szerepel. Több névnél hiányzott a születési és a halálozási évszám, az elhalálozás helye, ideje.

A civil internáltak többsége különböző gyűjtőtáborokba került, ahol összekeveredtek más, harcok során fogságba esett katonákkal, munkaszolgálatosokkal, s így bár nem katonahősnek, hanem katonaáldozatnak

---

[15] Ukrajna halottainak emlékkönyve, Kárpátaljai terület. 1-9. kötetben ukránul jelent meg: Книга *скорботи* України. Закарпатська область. Том I-IX. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2004-2011.

[16] Dupka György 2014: *Halottaink 1944–1959.* A kárpátaljai szovjet népírtás eddig ismert áldozatainak névsora. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/13900/13956/

minősülnek, sokuk neve a katonai veszteséglistán is szerepelt. Akik nem tértek vissza, azok egy része az elhurcolásuk alatt, a másik része pedig különböző munkatáborokban halt meg járványok vagy végelgyengülés következtében. Egyes esetekben a levéltári anyagok alapján sikerült több áldozat (magyar katona, munkaszolgálatos, internált) elhalálozásának helyét feltüntetni. Az összegyűjtött névhalmazból egyes települések esetében nem mindenütt sikerült elkülöníteni, hogy ki, milyen minőségben halt meg: ki volt katona, ki volt „malenkij robot"-ra elhurcolt civil. Hiteles források hiányában egyes falvak esetében egy névsorba kerültek az életüket vesztett magyar katonák és az internált civilek. Az összeállított névjegyzék számos település esetében még mindig nem teljes, hiszen egy ilyen veszteséglista soha nem is lehet az. Bizonyára még mindig elő fog kerülni számos név az elkövetkező esztendőkben.

2016. november 19-én a Szolyvai Emlékparkban a koszorúzással egybekötött megemlékezésen ökumenikus szertartás keretében v. Pocsai Vince református lelkész, Levcsenkó Róbert görögkatolikus esperes-helyettes, Megyesy László püspöki titkár, Gulybán Tibor, Felsőzsolca görögkatolikus parókusa felavatta, illetve felszentelte és megáldotta az emlékpark újabb 60 emléktábláját. ezekre a következő szöveget vésettük fel:

„2004–2016. A II. világháború és a szovjet rendszer eddig ismert kárpátaljai halottainak (3 911) névsora települések (385) szerint a kárpátaljai magyarság és más nemzetiségek 2004–2016 között felkutatott veszteségei: a fronton, gyűjtő- és munkatáborokban, menetoszlopokban elhunytak és a koncepciós perek áldozatai.

BÉKE PORAIKRA! SZÍVÜNKBEN ŐRÍZZÜK EMLÉKÜKET! 2016.
Állíttatta: a Szolyvai Emlékparkbizottság a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékéve alkalmából.
Támogatók: a Szovjetunióba Hurcolt Politikai Foglyok és Kényszermunkások Emlékbizottsága, Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma, Bethlen Gábor Alap, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa.

Az adatközlők, túlélők segítségével, levéltári anyagok alapján a névsort összeállította: dr. Dupka György történész. Lektorok: Fuchs Andrea, Huber Béla, dr. Tóth Mihály, Zubánics László. Feliratos táblák kivitelezője: Gábor és fiai Kft. Vasmunka: Fuchs Miklós és Simon László."

A kőtáblákra 5 904 civil internált, magyar és ruszin-ukrán nemzetiségű egykori honvéd és zsidó munkaszolgálatos nevét vésettük fel.

Megjegyzem, a második bővített kiadásban Szolyvai Emlékpark névlistája[17] című gyűjteményünkben is közreadtuk a 2004–2017 között felkutatott 5 904 áldozat listáját, az itt szereplők dokumentáltan a II. világháború idején elesett és azt követően a szovjet GUPVI-GULÁG lágerekben meghalt magyar katonák, munkaszolgálatosok, valamint civil internáltak. Ebből 3 564 áldozat 390 kárpátaljai település lakosa volt, így 345 civil, 2 506 honvéd és 713 munkaszolgálatos neve került megörökítésre.

Az újabb adatok alapján megszerkesztett 4 táblázat meggyőzően szemlélteti a kutatási projektünk további eredményeit.

2. sz. táblázat

2004–2017
390 település áldozatainak száma

Járás	Települések száma	Internált, fő	Honvéd, fő	Kmsz., fő	PR., fő	Összesen, fő:
Beregszászi	*34*	94	77	93	-	**264**
Huszti	*25*	14	346	62	-	**422**

[17] Dupka György 2017: A Szolyvai Emlékpark névlistája. (A II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra vésett nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok). Kárpátaljai Magyar Könyvek 000. Szolyvai Emlékparkbizottság- Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, Ungvár-Budapest, 2017. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/18100/18115/18115.pdf

Ilosvai	*35*	1	259	17	-	**277**
Munkácsi	*55*	61	158	177	-	**396**
Nagybereznai	*24*	3	133	13	-	**149**
Nagyszőlősi	*42*	40	414	41	-	**495**
Ökörmezői	*25*	1	155	17	-	**173**
Perecsenyi	*17*	4	168	1	-	**173**
Rahói	*16*	5	77	42	-	**124**
Szolyvai	*24*	12	199	29	-	**240**
Técsői	*29*	28	270	49	-	**347**
Ungvári	*47*	50	177	162	-	**389**
Volóci	*17*	2	73	10	-	**85**
Ismeretlen születési hely nélküli kárpátaljaiak	-	30	-	-	-	**30**
Összesen:	***390***	**345**	**2506**	**713**	**-**	**3 564**

Ugyancsak a Szolvai Emlékparkban 2016. november 19-én külön emléktáblákon örökítettük meg azoknak az ártatlanul elpusztított férfiaknak az emlékét, akiket a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Uszka, Tiszabecs és Milota községekből hurcoltak először Szolyvára, majd onnan a Gulágra a megszálló szovjet hatóságok. Nt. Pálinkás Gyula, Nt. Dajka Csaba, milotai és tiszabecsi lelkipásztorok, valamint Nt. Szalay Kont, a Szatmári Református Egyházmegye esperesének szavaival méltón emlékeztek meg az emléktáblák előtt.[18]

2017. november 18-án a Szolyvai Emlékparban sor került az anyaországi Csonka-Bereg 23 települése 1768, valamint a szlovákiai Ung-vidék 17 községe 199 elhurcolt áldozatának nevét megörökítő 22 emléktábla felavatására, felszentelésére. Az itt feltüntetett személyeket a 4. Ukrán Front katonai tanácsa 0036. sz. rendelete alapján hurcoltak el 1944 őszén Szolyvára. A táblák állítását a Gulág Emlékbizottság támogatta és azokra a következő felirat került:

[18] Kárpáti Magyar Krónika, Hírlevél, 2016. november 28. Tárolt változat: https://kmmi.org.ua/cikkek/konyvek/karpati-magyar-kronika-xx-vii-evfolyam-21-203-szam-2016-november-28

„2016–2017

A férfiakat puskás őrök
hajtották el a szolyvai
táborba, hol ezrével haltak
a „szabadítók" foglyai.

Túl a Tiszán húsz üres falu,
mind férfi nélkül, néptelen,
– Kárpátalján, jaj! így kezdődött
az eltitkolt történelem.

Gyalogmenetben csontig fogyva,
ki nem bírta, árokba dőlt,
ki megmaradt, az később halt meg,
– sztrichnin mérge lassan ölt.

Néhányan hazavánszorogtak,
küszöbük előtt estek el...
Hiába kérded, mi volt vétkük,
a halott fogoly nem felel."

(Tollas Tibor: Kárpátaljai krónika,
München, 1988.)

A szovjet csapatok által megszállt „Csonka-Bereg" 23 településéről 1944-1945-ben Szolyvára elhurcolt, a távoli GULÁG-GUPVI lágerekben meghalt magyar állampolgárok, hadifoglyok és a II. világháborúban elesett hősök emlékére az eddig ismert, 2017-ig felkutatott, idegen földben eltemetett halottaink (1734 fő) névlistája települések (23) szerint."

Ugyanitt a történelmi egyházak lelkipásztorai felszentelték a sztálini terror áldozataivá vált magyar parlamenti képviselők, felsőházi tagok *Emlékkeresztjét* is.[19]

2018. november 17-én a parkban Lónya II. emléktáblát avattuk fel Király Edit polgármester közreműködésével.[20]

2019. november 16-án felavatták – Kállay Karolina szatmárnémeti helytörténész névösszeállításában – a Romániához tartozó Szatmár megye Halmi járásból a szovjet lágerekbe elhurcolt 159 áldozat nevét tartalmazó emléktáblákat.[21]

3. sz. táblázat

2016–2017
A mai Kárpátaljával szomszédos területeiről 1944 őszétől elhurcolt áldozatok száma

№	Régiók / Emlékművek	Település száma	Összesen internált, fő:
1	Magyarország, Csonka-Bereg és a Tiszaújlaki-Tiszabecsi hídfő 3 települése	26	1 939
2	Szlovákia, Ung-vidék	17	199
3	Románia, Ugocsai Halmi járás-Szatmár megye	10	159
	Összesen:	**53**	**2 297**

[19] Dupka György szerk. 2017: „Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...” Múltidézés a Kárpát-medencében: Szovjet katonai megtorlás, Gulag- és Gupvi-táborok, áldozatok, emlékhelyek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 273. Szolyvai Emlékparkbizottság- Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, Ungvár-Budapest, 240. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/22900/22950/22950.pdf

[20] Dupka György szerk. 2019: „Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.” Gulag-Gupvi kutatók nemzetközi fóruma 2018. Kárpátaljai Magyar Könyvek 281. Szolyvai Emlékparkbizottság- Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 226. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/20200/20298

[21] Dupka György szerk. 2020: „Élni kell, élni muszáj.” Gulag-Gupvi kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2019. Kárpátaljai Magyar Könyvek 293. Szolyvai Emlékparkbizottság- Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 212-213. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/21700/21789

2022. november 19-én a történelmi egyházak nevében Petrás László mezőgecsei görögkatolikus áldozópap imát mondott és megszentelte a park új emléktábláját, amelyekre felvésték a kommunista diktatúra által 1945-1947 között igazságtalanul elítélt és kivégzett 40 kárpátaljai patrióta nevét, akiknek a földi maradványai az ungvári Kapos utcai temetőben jeltelen sírokban nyugodnak.

4. sz. táblázat

A kivégzett kárpátaljai patrióták emléktáblája, 2022

№	Az emlékjel megnevezése	Összesen, fő:
1	Patrióták emléktáblája (civilek)	40
	Összesen:	**40**

A negyedik bővített veszteséglista

2022-ben a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságával is együttműködve, hozzáláttunk a Magyar Nemzeti Levéltár *Szovjet táborok – Adatbázisok online*[22] feldolgozásához. A magyar hadifogolyok, internáltak és elítéltek moszkvai levéltárakból származó 679 339 digitalizált kartonja biztosította számunkra a szabadon kutatható alapforrást. Kárpátalja esetében 1945.június 2-5-e között összeállításra került a mintegy 30 ezer főt számláló KTAL (Turjanica-listák) listák képezték az adatbázist.

Így 2022-től a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézete keretében részletes tudományos-elemző és validálási tevékenységet folytatunk. Megjegyzem, az eddigi eredmények a GGKI honlapján a „validált fogolyadatbázis" ablakban érhetők el: https://gulagintezet.hu/.

A 2026 áprilisától frissülő online felület több mint 50 ezer szovjet fogságba került magyar katona és civil adatait tartalmazza, 5 ország több mint 30 levéltári és egyéb forrásának a felhasználásával.

A csapatmunkának köszönhetően (Bimba Brigitta, Fuchs Andrea, Molnár D. Erzsébet és a jelen sorok írója) többek között mintegy más-

[22] Magyar Nemzeti Levéltár, https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/szovjet-taborok-magyar-foglyai

félezer névvel bővült a Szovjetunióba elhurcolt kárpátaljai származású GULAG-GUPVI táborokba odahaltak névlistája.

5. sz. táblázat

2024-2025
52 település áldozatainak száma

Járás	Települések száma	Internált, fő	Honvéd, fő	Kmsz., fő	PR., fő	Összesen, fő:
Ungvári	*33*	125	105	33	12	**275**
Perecsenyi	*7*	4	8	3	3	**18**
Nagybereznai	*12*	2	6	7	2	**17**
Összesen	***52***	**131**	**119**	**43**	**17**	**310**

A Nemzeti Emlékezet Bizottsága támogatásával, 2025. november 22-ei megemlékezésünk keretében a Szolyvai Emlékparban 12 emléktáblát avattunk fel. Ezek **52** településről származó **310** ung-vidéki honfitársunk[23] nevét tartalmazza. A felsorolt áldozatok között van **31** internált, **119** honvéd, **43** munkaszolgálatos és **17** politikai elítélt.

Az első emléktábla felirata a következő:

„A II. világháború során, valamint a Szovjet
GULÁG- és GUPVI-táborokban elhunyt kárpátaljai áldozatok
települések szerinti kiegészített listája.
Felkutatva 2024–2025 között a Magyar Nemzeti Levéltár
adatbázisai alapján

[23] Dupka György, Fuchs Andrea Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek kapcsán az MNL-adatállományának tükrében. Szolyva-Ungvár-Budapest, 1923.
Tárolt változat: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet.pdf; https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet-borito.pdf

Állíttatta: A Szolyvai Emlékpark és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága a kárpátaljai civilek. politikai és hadifoglyok szovjet kényszermunkatáborokba történt elhurcolásának 80. évfordulója alkalmából, 2024-2025.

Szakmai közreműködő: Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága. Összeállította: Dupka György, Fuchs Andrea, Molnár D. Erzsébet, Bimba Brigitta.
Lektorok: Bognár Zalán, Földváryné Kiss Réka, Tóth Mihály, Zubánics László.

A feliratos táblák kivitelezője: Burluckij Olekszandr. Vasmunka: Fuchs Miklós."

A bazalttáblákra 2025-ben felvésett nevek listája járási/települési bontásban:

UNGVÁRI járás / УЖГОРОДСЬКИЙ район[24]

Település: 33.
I. 125, H.: 105., Kmsz.: 33, PR.:12.
Összesen: 275.

BARANYA (ALSÓ-, FELSŐ-) /**Бараниці**
(KMSZ=2)

Kmsz.: Smilovics Mózes (1910.12.28.–1943.01.15.), Smilovics Sándor (1912.09.04.–1943.01.15.)

[24] A magyar és ukrán névváltozatban közölt települések a korábbi Ungvári járás (1946-2020) közigazgatási beosztáshoz tartoztak. Jelenlegi formájában a 2020. júliusi ukrajnai közigazgatási reform során jött létre, a korábbi Ungvári járás (1946–2020), a Perecsenyi járás és az Nagybereznai járás, valamint Ungvár összevonásával. https://hu.wikipedia.org/wiki/Ungv%C3%A1ri_j%C3%A1r%C3%A1s

BOTFALVA / Ботфалва
(KMSZ=1)
Kmsz.: Fehér József (1900.01.31.–1943.01.18.)

CSAP / Чоп
(I-6+KMSZ-1=7)
I.: Bodó Gyula (1910–1945.03.25.), Enge István (1901–1945.03.28.), Kovács Zoltán (1915–1945.03.19.), Lucsánszky Ferenc (1913–1945.03.16.), Magyar Gábor (1906–1947.01.13.), Tarr Lajos (1905–1945.08.05.). **H.:** Guhr Géza (1917–1947.05.10.), Kovács János (1904–1945.03.22.), Tomasek Kálmán (1913–1945.03.27.).
Kmsz.: Gelb Lajos (1919.11.13.–1942.11.03.), Glück Zoltán (1910–1943.06.19.).

CSÁSZLÓC / Часлівці
(KMSZ=1)
Kmsz.: Smilovics Mózes (1910.12.28.–1943.01.15.).

ESZENY / Есень és
TISZAÚJFALU / Тисауйфалу
(I-8+ H-3=11)
I.: Badó András (1902–1945.04.12.), Badó Sándor (1912–1945.03.28.), Barkaszi Kálmán (1908–1945.03.19.), Géresi Sándor (1925 – 1947.03.14.), Szálka István (1920–1945.07.11.), Tóth Kálmán (1906 – 1945.03.15.), Valla József (1912–1945.03.09.), Deák Tibor (1925–1945.04.12.). **H.:** Bognár Lajos (1910–1945.01.31.), Horváth József (1912–1943.07.30.), Tóth József (1920–1943.07.21.).

GÁLOCS / Галоч
(H-1)
H.: Szilágy László (1914–1945.02.20.).

KEREKNYE / Коритняни
(PR=1)
PR.: Fritz Gyula (1911–1952).

KETERGÉNY / Розівка

(I-1+ H1=2)

I.: Bassányi Ferenc (? –1945.12.?). **H.:** Buday János (1911.04.18.–1944.06.12.).

KISDOBRONY / Мала Добронь

(I-13+H6=19)

I.: Dancs Ferenc (1900–1945.04.17.), Dancs Gáspár (1905–1945.03.05.), Hadar István (1926–1963), Kalmár Ferenc (1901–1945.01.23.), Komonyi Ambrus (1910–1945), Kovács Imre (1899–1945.01.13.), Kovács Imre (1926–1945.04.01.), Nagy Elek (1905–1944), Nagy Géza (1929–1950), Nagy Imre (1920–1944), Nagy Zsigmond (1923–1945.09.06.), Szilágyi Miklós (1900–1944), Úr József (1904– 1946.03.24.).

H.: Butur Ambrus (1921–1947.01.29.), Kaszás János (1900–1945.12.11.), Katona Ferenc (1922–1945.09.18.), Kecskés Gábor (1915–1945.04.05.), Lakatos Gábor (1923–1945.05. 06.), Lehovits Dávid (1905–1943.03.27.).

KISGEJŐC / Малі Геївці

(I-1 +H1=2)

I.: Balkó Ferenc (? –1945). **H.:** Sztupár Mihály (1898–1945.01.08.).

KISTÉGLÁS / Téglás / Тийглаш

(I-2+H-4+ KMSZ-1=7)

I.: Bacsa István (1920–1945.12.25.), Máyer István (1912–1945.03.15.).

H.: Deme Dániel tizedes (1920–1945.04.06.), Kiss László tizedes (1910–1945. 03. 14.), Klement István (1918–1945.02.28.), Sáreczki István őrvezető (1899–1947.04. 10.). **Kmsz:** Grünwald Leopold (?–1943.08.03.).

KÖBLÉR / Кібляри

(KMSZ-1)

Kmsz.: Braun Leopold (1914–1943.03.06.).

MINAJ / Минай

(H-1)

H.: Balogh János (1918/1919–1944.12.20.).

NAGYDOBRONY / Велика Добронь

(I-17+H-4=21)

I.: Balogh Béla (1926–1945.08.19.), Balogh József (1895–1945.11.14.), Bara András (1899 –1945.04.15.), Bara János (1922–1945.03.13.), Fehér József (1901–1945.01.16.), Fejes János (1925–1945.05.19.), Hidi András (1906–1945.03.26.), Hidi Sándor (1908–1946.08.12.), Horn István (1899–1945.03.02.), Kovács Kálmán (1914–1945.11.01.), Molnár Péter (1913–1945.02.20.), Nagy Elemér (1905–1945. 04.23.), Nyomó Ferenc (1903–1945.06.09.), Szanyi János (1900–1945.03.08.), Szanyi M. József (1918–1945.02.16.), Szoll Sándor (1925–1946.03.25.), Tulok János (1904–1945.01.29.).

H.: B. Balogh Sándor tizedes (1915–1943.10.21.), Molnár Dániel (1910–1945.06. 29.), Szanyi Ferenc (1920–1946.07.20.), Szőlősi Béla (1905.03.14.–1945.04.02.).

NAGYGAJDOS / Гайдош

(H-1)

H.: Borisza János (1924–1945.03.31.).

NAGYGEJŐC / Великі Геївці

(I -2+ H-2 +KMSZ-1=5)

I.: Gerék Sándor (1920.03.20.–1945), Homoky József (1901–1945.05.14.).

H.: Csörgő János (1920–1943.04.01.), Takács István (1905.03.30.–1943.04.30.).

Kmsz.: Szanyi Ferenc (1901.07.27.–1945.12.14.).

ÓKEMENCE / Кам'яниця

(PR-1)

PR.: Miskolczy Tivadar gör.kat. pap (1910.05.10.–1956).

ŐRDARMA / Сторожниця

(KMSZ-3)

Kmsz.: Berkovics Menyhért (1909. 09.02.–1944), Eismann Dezső (1913. 04.06.–1943.01.14.), Schwartz Dezső (1912. 09.17.–1944.10.27.).

PALÁGYKOMORÓC / Паладь-Комарівці

(H-3)

H.: Béres Sándor (1921–1945.01.27.), Kenyherc István (1921–1945.05.11.), Kiss János (1899–1945.03.27.).

PALLÓ / Палло

(H-2)

H.: Balogh Sándor (1907–1945.03.15.), Tüske István szakaszvezető (1919– 1945.11.13.).

PATAKOS / Пацканьово

(H-2+ KMSZ-2=4)

H.: Gitye Sándor (1924–1945.04.26.), Imre Sándor (1922–1945.02.20.). **Kmsz.:** Mermelstein Zoltán (1909–1943.02.06.), Smilovics Lipót (1914–1943.02. 06.).

RAHONCA / Оріховиця

(H-1)

H.: Béra János (1910–1945.03.22.).

RÁT / Kisrát / Ратівці

(I-1+H-3=4)

I.: Bahus Géza (1898–1945.02.17.). **H.:** Bede Miklós (1919–1943.03.10.), Palkó Ferenc (1912–1946.03.23.), Tessedik Károly (1915–1943.04.01.).

SZALÓKA / Соловка

(I-3+H-3+KMSZ-1=7)

I.: Kovács Ferenc (1920–1945.03.22.), Kovács Katalin (1901–1945.03.17.), Soós Béla (1925–1945.05.24.). **H.:** Dénes Mihály (1905–

1946.08.14.), Kovács Miklós (1914–1945.03.10.), Somodi Kálmán (1910–1948.04.23.).

Kmsz.: Swartz Jenő (1914.10.08. – 1943.01.15.).

SZEREDNYE / Середнє

(I-1+H-3=4)

I.: Máté Domokos (1905.03.13.–1945.05.11.).

H.: Frankovics Simon (1905.03.27.–1943.03.01.), Gábor Péter (1905.03.27.–1945. 06.08.), Szűcs Antal (1905.04.04.–1945.01.24.).

SZÜRTE / Сюрте

(I-1+H-1+KMSZ-1=3)

I.: Papp Sámuel (1904–1945.02.15.). **H.:** Nagy Imre (1923–1945.02.13.).

Kmsz.: Grünwald Leopold (? –1943.08.03.).

TISZAÁSVÁNY / Тисаашвань

(I-6+H-2+KMSZ-1=9)

I.: Kádas/Kardos Kálmán (1898–1945.03.19.), Kertész Bertalan (1919–1945), Kertész Károly (1895–1945.01.12.), Kovács Ferenc (1913–1945.03.05.), Malomka Sándor (1909.07.17.–1945), Színi Imre (1910 – 1945.01.09.).

H.: Fábián László (1921–1945.), Kertész József (1909–1946.08.18.).

Kmsz.: Grósz Sándor (1920–1943.01.15.).

TISZASALAMON / Соломоново

(I-8+H-3=11)

I.: Balogh Sándor (1902.08.05.–1945.05.23.), Fedor János (1905–1945.04.19.), Pataki József (1925.06.12.–1946.06.05.), Sándor István (1923–1945.03.28.), Szabó Bertalan Fizsa (1905–1945), ifj. Szabó István (1923.03.23.–1945.06.23.), Szinkó(u)/ Adrián (1901–1947.06.30.), Szinkó(u) Lajos (1920–1947.08.01.).

H.: Szabó Bertalan (1907.11.18–1947.03.02.), Szpisák Ferenc (1922–1945.02.27.), Szűcs Antal (1921–1945.01.24.).

TISZAÚJFALU / Тисауйфалу

(H-4+KMSZ-1=5)

H.: Kaszala Ferenc (1914–1943.01.15.), Nagy György (1920–1946.04.20.), Újszászi Sándor (1915–1947.11.03.), Varga Lajos (1917–1943.03.05.).

Kmsz.: Swarcz Imre (1914.01.07.–1943).

UNGGESZTENYÉS / Лінці

(H-1)

H.: Tobak Mihály (1922–1945.03.30.).

UNGHOSSZÚMEZŐ / Довге Поле

(6H-1)

H.: Fucskó Ferenc őrvezető (1908–1945.04.11.).

UNGVÁR / Ужгород

(I-55 +H-48+ KMSZ-15+PR-10=128)

I.: Badó Kálmán (1901–1945.03.04.), Bágyi Péter (1911–1949.02. 08.), Balogh Béla (1902–1945.04.10.), Balogh Gyula (1926 –1945.04.15.), Balogh János (1894/1900 –1945), Barta Iván (1909–1945.07.11.), Bekei Ferenc (1903–1945.01.06.), Berceviczi István (1926–1945.03.14.), Bossányi Ferenc (1924–1945), Deres Sándor (1889–1945.04.04.), Edi Lajos (1925–1945.05.16.), Fekete András (1903– 1945.03. 13.), Gulyás József (1915– 1945.04.19.), Harajda János (1905.01.29.–1944.12.13.), Hegedűs Elek (1904–1945.04.12.), Katona János (1903 –1945.02. 21.), Keszler István (1926–1945), Kesztyű Imre (1918–1945.05.16.), Kiss Albert (1901–1945.03. 28.), Komjáthy Géza (1923–1945.04.03.), Kovács József (1918–1945.03. 22.), Kovács Pál (1919–1945.08.13.), Koza József (1897–1945.03.23.), Kulcsár István (1912–1945), Mérő András (1908–1945.14.04.), Nagy Árpád (1914–1945.02.13.), Nagy Elemér (1905–1945.04.23.), Nagy Géza (1914 – 1948.06. 05.), Orosz Albert (1908–1945.05.09.), Papp Imre (1917–1945), Papp Sámuel (1904–1945. 02.15.), Polonszki János (1912–1945.03.19.), Réti Pál (1906–1946.02.02.), Rogán Arnold (1897–1945.03.25.), Skultéti László (1900–1945.10.01.), Szabó

István (1909–1947), Szabó János (1898–1945.04.22.), Szanyi János (1923–1945.03.20.), Szappanos János (1923–1945.03.20.), Szecsődi János (1896–1944), Szegedi János (1896–1944.12.31.), Szikora János (1905–1945.01. 09.), Szilágyi Bálint (1903–1945), Szilágyi Sándor (1922–1945.03.05.), Szőke József (1915–1945.04.05.), Talián Alexander (1904–1946.03.18.), Tamási István (1915–1945.01.09.), Tóth János (1924–1904-ben született, 1945.03.24.), Újvári József (1920–1945.02.24.), Vajó András (1909–1945.04.16.), Valkovszki János (1909–1945.03.02.), Váradi Barnabás (1900–1945), Varju János (1904–1945.03. 03.), Vizer Ferenc (1913–1945.03.06.), Vogel Mátyás (1908–1945.02. 12.).

H.: Balogh András (1923–1946.02.11.), Bíró János (1916–1946.02.08.), Bodó Gyula (1916–1945.06.24.), Csizmár István (1901–1945.04.23.), Deák Ferenc (1907–1945.01.05.), Farkas Antal (1920–1945.10.21.), Fedor István (1920–1945), Fedor Miklós 1926 –1945.04.17.), Fischgrund Sámuel 1912–1943.05.09.), Füzeséri Jenő (1892–1945.12.18.), Gáspár André (1904–1945.02.11.), Gergely György (1926–1945.05.03.), Grünfeld Móric (1905–1943.02.24.), Grünvold Leopold (1906–1943.08.03.), Hajnal László (1919–1943.13.15.), Horváth József (1921–1945.03.01.), Juszkovits Jenő (1907–1943.02.24.), Kotora Gyula (1922–1945.02.01.), Kovács Sándor (1913–1945.04.19.), Lázár János (1908–1943.02. 26.), Lóczi István (1915–1945.05.03.), Makari Károly (1907–1945.01.05.), Mihalovszki Gyula (1922–1945), Murin Sándor (1904–1945.01.06.), Nagy Lajos (1920–1945.02.07.), Nagy Mihály (1909–1945.02.08.), Nógrádi István (1918–1945.03.28.), Nyíri János (1900–1945.03.28.), Orosz István (1896–1945.02.08.), Prokopec Miklós (1902–1945.02.14.), Rapeport Sámuel (1910–1943.04.06.), Réti János (1915–1945.06. 08.), Rohály István (1910–1945.12.18.), Roth András (1920 –1945.02.15.), Rubinfeld József (1915–1943.04.14.), Simon István (1925–1945.05. 12.), Sós János (1919–1944. 10.30.), Stern Andor/András (1900–1943.03.18.), Szűcs János főhadnagy (1886–1945.09.06.), Swartz József (1908–1943.04.06.), Szabó István (1915–1943. 03.27.), Szakácsi József (1916–1943.05.26.), Szőts István őrvezető (1921–1946.06.13.), Szűcs István főhadnagy (1923–1945.03.06.), Türk János őrveze-

tő (1912–1945. 02.20.),Tüs Zoltán (1922–1945.01.27.), Vágó Ferenc (1909–1943.03.22.), Wiszberger Béla (1914–1943.05.05.).

Kmsz.: Berkovics Dezső (1914.05.11.–1943.01.15.), Herskovits Lajos (1914–1943.01.15.), Holzmann Lajos (1910.01.10.–1944.10.23.), Koppelmann Sámuel (1909–1943.01.17.), Kreisler Arnold (1913.06.19.–1943.01.15.), Lebovics Lajos (1909.10.25.–1943.01.15.), Méhn Jákob (1903–1945.12.18.), Reismann László (1915.08.31.–1943.01.15.), Salamon Márkus (1912.12.28.–1943.01.15.), Schön Lajos (1901–1943.02.06.), Schwimmer Izidor (1914.07.28.–1943.01.15.), dr. Schreiber Lipót (1911.02.08.–1943.01.15.), Szabó István (1915.04.21.–1943.01.15.), Ungár Sándor (1916.12.05.–1942.11.02.), Weisz Lajos (1914.12.27.–1943.01. 15.).

Pr: Cslovecskó György (1920–1947.09.08.), Jaczkó Endre/András (1902–1952), Jakimcsuk Olekszij (1899–1945.11.16.), Karapa József (1884–1946.06.?), Karbovanec Mihály (1900–1946), Mészáros Sándor (1909–1946), Mikita Sándor (1900–1945), Nagy László (1897–1951.10.21.), Szűcs István őrvezető (1924– 1951.10.05.), Zimogljad Olekszij (1925–1945.11.16.).

PERECSENYI JÁRÁS / ПЕРЕЧИНСЬКИЙ район[25]

Település: 7.
I.: 4. H.: 8. Kmsz.: 3. PR.: 3.
Összesen: 18.

KAPUSZÖG / ВОРОЧОВО

(H-1)

H.: Lipóty Andor (1918–1943.03.26.).

[25] A magyar és ukrán névváltozatban közölt települések a korábbi Perecsenyi járás (1946-2020) közigazgatási beosztáshoz tartoztak. A járást a 2020. júliusi ukrajnai közigazgatási reform során megszüntették; területét az Ungvári járáshoz csatolták. https://hu.wikipedia.org/wiki/Perecsenyi_j%C3%A1r%C3%A1s

NAGYTURJASZÖG / ТУРИЦЯ

(KMSZ-1)

Kmsz.: Kőnig Náthán (1914.09.22.–1943.01.15.).

PERECSENY / Перечин

(I-1+H-4+KMSZ-1+PR-2=8 fő)

I.: Magyar Mihály (1900–1945.04.03.). **H.:** Debre István (1924–1945.07.06.), Jenei Imre (1917–1945.01.19.), Kulcsár Árpád tizedes (1919–1945.03.02.), Matyó Lajos (1909–1945.03.01.). **Kmsz.:** Gellylerman András (1903–1943.07.16.). **PR.:** Hulajcsik János (1886–1945.03.?), Kovalkovics Gaár János (1899–1945.06. 01.).

POROSKŐ / Порошково

(I-1+H-1+KMSZ-1=3)

I.: Maurer József (1902–1946.01.01.). **H.:** Tollár József (1920–1945.01.11.). **Kmsz:** Mermelstein Áron (1920–1943.08.16.).

TURJAREMETE / Тур'ї Ремети

(I-1+PR-1=2)

I.: Schmuck János (1909–1945.03.15.). **PR.:** Orlovszky Vince (1937–1957).

TURJAVÁGÁS / Тур'я-Пасіка

(I-1+H-1=2)

I.: Molnár Ilona (1909–1947.08.24.). **H.:** Kiszely Miklós **őrvezető** (1919– 1942.12.01.).

ÚJKEMENCE / Новоселиця

(H-1)

H.: Szantman Herman (1917–1943.03.29.).

NAGYBEREZNAI járás / ВЕЛИКОБЕРЕЗНЯНСЬКИЙ район[26]

Település: 12.
I.: 2. H.: 6. Kmsz.: 7. PR.: 2.
Összesen: 17.

CSONTOS / Кострино

(KMSZ-3)

Kmsz: Lefkovics Adolf (1917.05.20.–1943), Lefkovics Mór (1916.04.24.–1943), Lefkovics Rezső (1910.05.20.–1943.01.17.).

ESZTERÁG / Стричава

(KMSZ-1)

Kmsz.: Reich Miklós (1908 –1943.04.27.).

FELSŐPÁSZTÉLY / Розтоцька Пастіль

(H-1)

H.: Balás Ferenc (1906 –1945.01.12.).

FENYVESVÖLGY / Ставне

(H-1)

H.: Szilágyi István (1921–1945.05.09.).

HAJASD / Волосянка

(H-1+ KMSZ-1=2)

H.: Polgári György (1921–1945.08.02.). **Kmsz.:** Pollák Ignác (1915.08.08.–1943).

KISBEREZNA / Малий Березний

(KMSZ-1)

Kmsz.: Marmorstein Sándor (1915 –1943.01.14.).

---

[26] A magyar és ukrán névváltozatban közölt települések a korábbi Nagybereznai járás (1946-2020) közigazgatási beosztáshoz tartoztak. A járást a 2020. júliusi ukrajnai közigazgatási reform során megszüntették; területét az Ungvári járáshoz csatolták. https://hu.wikipedia.org/wiki/Nagybereznai_j%C3%A1r%C3%A1s

MALOMRÉT / Жорнава

(1H-1)

H.: Forst Miklós őrvezető (1910–1945).

NAGYBEREZNA / Великий Березний

(KMSZ-2)

Kmsz.: Lebovics Áron (1913.07.11.–1943.01.15.), Schapsz Salamon (1912.02.21.–1943.01.15.).

NAGYPÁSZTÉLY / Костева Пастіль

(PR-1)

PR.: Antonisin István (1901.01.05.–1948).

SÓHÁT / Чорноголова

(PR-1)

PR.: Fábián Lajos (1891–1945.03.11.).

SÓSLAK / Сіль

(H-1)

H.: Barber István (1920–1945.03.06.).

UZSOK / Ужок

(I-2+H-1=3)

I.: Kapitány József (1907–1945.04.21.), Kerékgyártó Lajos (1900–1945.03.03.). **H.:** Péter György (1902–1945.02.07.).

BÉKE PORAIKRA!

dr. Molnár D. Erzsébet [27]

A KOMMUNISTA DIKTATÚRA, A GULÁG-GUPVI KÁRPÁTALJAI VONATKOZÁSAINAK OKTATÁSA ÉS KUTATÁSA A RÁKÓCZI EGYETEMEN

A XX. század történelmének oktatása során különös jelentőséggel bírnak azok a történelmi folyamatok és események, amelyek egy-egy közösség kollektív emlékezetében traumatikus tapasztalatként maradtak fenn. A kommunista diktatúra, a szovjetizáció, valamint a GULÁG–GUPVI rendszerének története ebbe a körbe tartozik. A téma különösen fontos Kárpátalja esetében, ahol a XX. század politikai változásai és a szovjet rendszer kiépülése a helyi társadalom életére is jelentős hatással volt.

A GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak vizsgálata ugyanakkor nem kizárólag történettudományi kérdés. Az oktatásban való megjelenése összekapcsolódik a társadalomtörténettel, a történelmi traumák kutatásával, a szovjetizáció folyamatának vizsgálatával, az emlékezettörténettel és az elbeszélt történelem módszertanával. E komplex megközelítésnek különösen fontos szerepe lehet egy olyan felsőoktatási intézményben, amely szorosan kötődik Kárpátalja magyar közösségéhez.

A felsőoktatásban a kommunista diktatúra és a szovjet elhurcolások nem egységes, minden intézményben azonos módon megjelenő oktatási területként, hanem elsősorban a történészképzés, specializált kutatások, doktori és hallgatói munkák, konferenciák, valamint egyetemi kutatóműhelyek keretében jelennek meg. A kommunista diktatúra tör-

[27] dr. Molnár D. Erzsébet történész, PhD, docens, (Beregszász, GKNT-tag), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője

ténetének, valamint az 1944-1945 után kibontakozó szovjet megtorlásoknak, deportálásoknak és kényszermunkának a kutatása a magyar felsőoktatásban elsősorban a történettudomány és a társadalomtörténet keretei között van jelen. A téma az 1945 utáni magyar történelem oktatásának részeként kapcsolódik a szovjetizálás, a politikai represszió, az államosítás, a kollektivizálás, az egyházüldözés, az internálások történetéhez. A GULÁG–GUPVI és a málenkij robot ezen belül speciális, ugyanakkor önálló kutatási területté vált, amelynek intézményi jelenléte jól érzékelhető számos felsőoktatási intézmény oktatóinak kutatásaiban, tudományos konferenciákban és egyetemi kiadványokban.

A Rákóczi Egyetemen a téma oktatása és kutatása több egymásra épülő szinten jelenik meg. A kommunista diktatúra, a GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak kérdésköre megtalálható a Történelem és állampolgársági ismeretek bachelor képzésében (BA-képzés), valamint a Történelem és régészet MA-képzésében[28] is. Emellett választható képzési komponens, tanulmányi kirándulások, terepgyakorlatok, közönségtalálkozók, konferenciák, kiállítások és megemlékezések is kapcsolódnak hozzá. A hallgatók számára pedig évfolyammunka, szakdolgozat, diplomamunka és tudományos diákköri szereplés keretében nyílik lehetőség kutatómunkára. A tanulmány célja annak bemutatása, hogy milyen módon kapcsolódik össze a kommunista diktatúra és a GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak oktatása, kutatása és társadalmi emlékezete a Rákóczi Egyetemen.

A GULÁG–GUPVI témakörének helye a történelmi oktatásban a Rákóczi Egyetemen

A történelmi múlt oktatása nem csupán kronologikus eseménytörténet átadását jelenti. Egy történelmi korszak oktatásának fontos része annak megértése is, hogy az adott események miként hatottak a társadalomra, milyen emlékeket hagytak maguk után, és hogyan értelmezhetők a későbbi generációk számára. A kommunista diktatúra és

[28] https://kme.org.ua/wp-content/uploads/op-files/22228/b9-magyar-nyelvu-kepzesi-program.pdf?utm_source=chatgpt.com

a GULÁG–GUPVI témaköre ebből a szempontból összetett oktatási feladatot jelent.

A téma oktatásában a helyi vonatkozású szakirodalom[29] mellett segítséget nyújt a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársai által, a GULÁG Emlékbizottság támogatásával készített interaktív, multimédiás oktató anyag a GULÁG–GUPVI témaköréhez, amely igazodik a XXI. századi igényekhez, azaz a levéltári iratokat és oktatási segédanyagokat internetes felületen teszi közzé.[30] A létrehozott internetes felületen az oktatók és a hallgatók számára szabadon elérhetővé vált több órás hanganyag és videófelvétel, több ezer levéltári irat, fotó, tanulmány, névlexikonok.[31]

---

[29] A teljesség igénye nélkül: Dupka György: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól, 1944–1946.* Budapest–Ungvár, Intermix–Patent, 1993., Dupka György: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.* Ungvár–Budapest, Intermix–Szolyvai Emlékparkbizottság, 2012., Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján.* Ungvár–Budapest, Intermix, 2014., Dupka György: *Halottaink 1944–1959. A kárpátaljai szovjet népirtás eddig ismert áldozatainak névsora.* Ungvár–Budapest, Intermix–Szolyvai Emlékparkbizottság, 2014., Dupka György: *„Uram... segíts haza minket...!" Versek, imák, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944–1959).* Ungvár–Budapest, 2014., Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág..." Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941–1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Ungvár–Budapest, 2013., Dupka György: *A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve.* Ungvár–Budapest, 2017., Dupka György: *Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991.* Ungvár–Budapest, 2017., Molnár D. Erzsébet**:** *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiban.* Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, 2015., Molnár D. Erzsébet: *A kárpátaljai elhurcolások történelmi háttere a szovjet rendszer kiépítésének idején.* In: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István (szerk.): *A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép-Európában.* Beregszász, 2016. 85–106., Molnár D. Erzsébet: *A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása szovjet kényszermunkatáborokba.* In: Kiss Réka – Simon István (szerk.): *Gulag–Gupvi. A szovjet fogság Európában.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. 239–259.

[30] https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_gulag_emlekbizottsag_tamogatasaval_megvalosult_projekt_bemutatasa_a_magyar_nemzet

[31] https://felsooktatas.oktatolapok.mnl.gov.hu/magyarok_a_gulag_es_a_gupvi_taboraiban/tartalom/tanulmanyok

Az egyetemi oktatásban nincs arra keret, hogy egy tantárgyat vagy egy kurzust egyetlen történelmi eseménynek szenteljünk, ezért arra törekszünk, hogy a kommunista diktatúra, illetve a GULÁG–GUPVI témakörének oktatását az oktatás és a kutatás szélesebb keretébe helyezzük. Ennek egyik fontos eleme, hogy a kérdéskör több különböző képzési programban is megjelenik.

Ez a többirányú megközelítés lehetőséget ad arra, hogy a hallgatók a témát eltérő tudományos nézőpontokból ismerjék meg. A történelmi események vizsgálata mellett előtérbe kerülhet a társadalom működésének, a traumák továbbadásának, a szovjetizálás folyamatának és a személyes emlékezetnek a kérdése.

A felsőoktatási oktatás egyik fontos sajátossága éppen az lehet, hogy nem kizárólag kész történelmi narratívák megtanulására törekszik, hanem ösztönzi a hallgatókat a források, értelmezések és emlékezetformák kritikai vizsgálatára is.

A Rákóczi Egyetem Történelem és állampolgársági ismeretek BA-képzésében a téma a Magyar nép története (legújabb kor) című tantárgyhoz kapcsolódik. Ennek jelentősége abban ragadható meg, hogy a GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásai a magyar történelem oktatásának tágabb összefüggésében jelennek meg. A hallgatók így nem kizárólag helytörténeti vagy regionális problémaként találkozhatnak a témával, hanem annak a magyar történelem egészébe való beágyazottságát is vizsgálhatják. A BA-szintű oktatásban különösen fontos lehet a megfelelő történeti és fogalmi alapok megteremtése. A hallgatók számára ez biztosíthatja azt a tudásbázist, amelyre a későbbi önálló kutatások és magasabb szintű tanulmányok épülhetnek. A téma tehát már az alapképzésben megjelenik, amelyet később a hallgatók további kurzusok és kutatási munkák keretében mélyíthetnek el.

A téma az MA szintű történelem és régészet képzésében még differenciáltabb formában jelenik meg. Több olyan kurzus is megemlíthető, amelyek különböző perspektívákból teszik lehetővé a kapcsolódó kérdések vizsgálatát. Ilyen például a Kárpátalja társadalomtörténete, a Nemzeti traumák Közép-Európában a XX. században, a Közép-Kelet-Európa szovjetesítésének története vagy a Bevezetés az elbeszélt törté-

nelem módszereibe című kurzusok. A felsorolt kurzusok önmagukban is jól érzékeltetik a témakör komplexitását.[32]

A kárpátaljai társadalomtörténeti megközelítés lehetőséget biztosít arra, hogy a történelmi változásokat ne pusztán politikai események sorozataként értelmezzük. A társadalomtörténeti szemlélet középpontjában a társadalom, a közösségek és az egyének történelmi tapasztalatai állnak. A GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak vizsgálatában ez különösen lényeges szempont lehet. A kérdés ugyanis nem választható el attól a társadalmi környezettől, amelyben az események végbementek, illetve attól sem, ahogyan ezek az események később beépültek a közösségi emlékezetbe.

A témakör másik fontos kerete a szintén önálló kurzusként szereplő XX. századi közép-európai nemzeti traumák vizsgálata.[33] A traumák történeti vizsgálata lehetővé teszi, hogy a múlt eseményeit ne kizárólag az események időpontjában és közvetlen következményeiben vizsgáljuk, hanem azt is elemezzük, hogy miként maradnak fenn az egyének és közösségek emlékezetében. A GULÁG–GUPVI témájának oktatásában ez különösen fontos lehet, hiszen a történelmi múlt oktatása egyben az emlékezet továbbadásának egyik formája is.

Az oktatásban külön kurzusként jelenik meg Közép-Kelet-Európa szovjetesítésének témaköre.[34] Ez a megközelítés szélesebb regionális keretbe helyezi a kárpátaljai történéseket. A regionális perspektíva azért is fontos, mert lehetővé teszi az egyes helyi folyamatok tágabb történelmi összefüggésben való értelmezését. A hallgatók ezáltal nem kizárólag egyetlen terület történetére összpontosíthatnak, hanem azt

[32] https://kme.org.ua/wp-content/uploads/op-files/22228/b9-magyar-nyelvu-kepzesi-program.pdf?utm_source=chatgpt.com

[33] https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_kurs_2_evfolyam/1_semestr/Natsionalni_travmy_XX_stolittia_u_Tsentralnii_Yevropi/Nacionalyni_travmi_20_szt_Nemzeti_traumak_szillabusz_1.pdf

[34] https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_kurs_2_evfolyam/2_semestr/Istoriia_radianizatsii_u_Tsentralno-Skhidnii_Yevropi/Istoriya_ragyanyizacii_u_Centralyno_Shidnyij_Yevropi.pdf

is vizsgálhatják, hogy a közép-kelet-európai térségben milyen összefüggések figyelhetők meg a szovjetizációval kapcsolatban.

A téma oktatásában különösen fontos a *Bevezetés az elbeszélt történelem módszereibe* című kurzus szerepe.[35] Az elbeszélt történelem az egyéni tapasztalatok és visszaemlékezések történeti vizsgálatának lehetőségét teremti meg. Ez a módszertani megközelítés a GULÁG–GUPVI témájának esetében különösen releváns lehet, hiszen a történelmi események személyes emlékezete fontos részét képezheti a múlt megismerésének. Ugyanakkor az elbeszélések történeti forrásként való használata módszertani körültekintést igényel. A személyes emlékezet nem azonos a történelmi események teljes és objektív leírásával, ugyanakkor értékes forrás lehet annak megértéséhez, hogy az egyének miként élték meg és hogyan értelmezték saját történelmi tapasztalataikat.

A kötelező képzési elemek mellett meg kell említenünk a választható képzési komponensek között a XX. századi történelem a filmvásznon című kurzust is. A film különleges szerepet tölthet be a történelmi oktatásban, mivel a múlt eseményeit vizuális és narratív formában közvetíti. A történelmi témájú filmek segítségével a hallgatók olyan kérdésekkel is találkozhatnak, mint a történelmi múlt reprezentációja, a kollektív emlékezet alakítása vagy a történelmi események művészi és társadalmi értelmezése. A kurzus jelenléte azt mutatja, hogy a XX. század történelmének oktatása a Rákóczi Egyetemen többféle médium és módszer bevonásával történik.

A téma feldolgozása a tanulmányi órákon kívüli keretek között

A téma feldolgozása nem kizárólag a hagyományos egyetemi oktatás keretei között történik. A különböző képzési szinteken tanulmányi kirándulások, terepgyakorlatok és közönségtalálkozók is helyet kapnak. A terepi oktatás sajátossága, hogy a történelmi ismereteket konk-

[35] https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_kurs_2_evfolyam/1_semestr/Vstup_do_metodolohii_usnoi_istorii/Vstup_do_metod_usn_ist.pdf

rét helyszínekhez és tapasztalatokhoz kapcsolhatja. Ez különösen fontos lehet a helyi és regionális történelem oktatásában.

A tanulmányi kirándulások és terepgyakorlatok révén a hallgatók a történelem térbeli dimenziójával is találkozhatnak. A történelmi múlt így nem kizárólag könyvekben, előadásokban és forrásokban jelenik meg, hanem olyan helyekhez is kapcsolódhat, amelyek a múlt emlékezetének hordozói. A közönségtalálkozók pedig az egyetem és a társadalom közötti kapcsolatot erősíthetik. A történelmi kutatás eredményei így nem maradnak kizárólag az egyetemi közösségen belül, hanem a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé válhatnak.

Konferenciák és kiállítások, mint tudományos és közösségi fórumok

A konferenciák a tudományos párbeszéd fontos színterei. Lehetővé teszik a kutatási eredmények bemutatását, a különböző megközelítések összevetését és a szakmai visszajelzések megszerzését.[36] A hallgatók számára ez különösen fontos lehet, mert az önálló kutatási munka során megtanulhatják, hogyan kell egy történeti problémát megfogalmazni, kutatási eredményeket bemutatni és szakmai vitában képviselni.[37]

A Rákóczi Egyetemen a kommunista diktatúra, a szovjet elhurcolások és a GULÁG–GUPVI története nemcsak kutatási és oktatási témaként, hanem kiállítások formájában is megjelenik. Ez különösen fontos az intézményi háttér szempontjából, mert a kiállítások a tudományos eredményeket az egyetemi közösség és a szélesebb társadalom számára is hozzáférhetővé teszik. A témában már 2016-ban, a Gulág Emlékévhez kapcsolódóan jelentős kiállítás kapcsolódott a Rákóczi Egyetemhez. A Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont által szervezett *Hadifogság, málenkij robot, Gulág* című nemzetközi konferencia programjának részeként nyílt meg *A málenkij robot. A kárpátaljai magyarok 1944-es deportálásának 70.évforduló-*

[36] Badó Zsolt: „Málenykij robot". 1944 – Az elhurcolások éve. Emlékkonferencia a Rákóczi-főiskolán. https://karpataljalap.net/2014/11/27/malenykij-robot-1944-az-elhurcolasok-eve?utm_source=chatgpt.com

[37] https://kme.org.ua/hu/hirek/a-szovjetizalas-tortenelmi-traumainak-feltarasa-konferenciat-tartottak-a-rakoczi-egyetemen/?utm_source=chatgpt.com

ja című magyar–angol nyelvű kiállítás. A tárlat a konferencia tudományos programjához kapcsolódott, vagyis már ekkor együtt jelent meg az egyetemen a tudományos kutatás, a konferenciaszervezés, a történelmi emlékezet és a vizuális ismeretterjesztés.[38] A téma legújabb és talán legjelentősebb kiállítási megjelenése a 2025 novemberében megnyílt *Egyéni sorsok, kollektív traumák. A málenkij robot Kárpátalján* című tárlat. A kiállításnak az Apáczai Csere János Könyvtár központi olvasóterme adott otthont. A tárlatot a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem, az egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének munkatársai és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága közösen rendezték. A kiállítás a hangsúly nem kizárólag a deportálás történeti tényeinek bemutatására helyezi, hanem arra is, hogy a tömeges elhurcolás hogyan jelent meg az egyéniélettörténetekben, a családok sorsában és a kárpátaljai magyar közösség kollektív emlékezetében.[39]

A GULÁG–GUPVI történetének bemutatása esetében ez azért is jelentős, mert az ilyen témák nem kizárólag történészek és egyetemi hallgatók érdeklődésére tarthatnak számot. A közösségi emlékezet szempontjából fontos lehet, hogy a múlt emlékei és kutatási eredményei a társadalom szélesebb rétegeihez is eljussanak.[40]

Megemlékezések és a történelmi emlékezet

A megemlékezés más természetű tevékenység, mint az akadémiai kutatás vagy az egyetemi oktatás. Nem pusztán ismeretek közvetítéséről szól, hanem az emlékezés közösségi formáját is megteremti. A történelmi emlékezet szempontjából az ilyen események jelentősége abban áll, hogy a múltat a jelen társadalmához kapcsolják. A megemlékezések ré-

---

[38] https://kme.org.ua/hu/hirek/hadifogsag-malenkij-robot-gulag-karpat-medencei-magyarok-es-nemetek-elhurcolasa-szovjetunio-hadifogoly-es-kenyszermunkataboraiba-1944-1953/?utm_source=chatgpt.com

[39] Magyarok a Szovjetunió táboraiban 1944–1956. Kiállítás a Rákóczi-főiskolán, Ungváron, Munkácson és Nagyszőlősön.https://karpataljalap.net/2016/12/27/magyarok-szovjetunio-taboraiban-1944-1956?utm_source=chatgpt.com

[40] https://kme.org.ua/hu/hirek/hadifogsag-gulag-malenkij-robot-karpat-medencei-magyarok-es-nemetek-szovjetunio-hadifogoly-es-kenyszermunkataboraiban-1944-1953-nemzetkozi-tudomanyos-konferencia/?utm_source=chatgpt.com

vén a történelmi események nem kizárólag a múlt részeként jelennek meg, hanem a jelen közösségi identitásának és önértelmezésének is részévé válhatnak.

A GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak esetében ezért az emlékezés és a történeti kutatás egymást kiegészítő tevékenységként értelmezhető. A kutatás feltárhatja és rendszerezheti a múltat, míg a megemlékezés annak közösségi továbbadását segítheti. A Rákóczi Egyetemen immár hagyománnyá vált, hogy minden év novemberében oktatók és hallgatók közösen emlékeznek meg az elhurcolások áldozatairól.[41]

A hallgatói kutatás rendszere

A GULÁG–GUPVI-kutatást Rákóczi Egyetemen megkönnyíti, hogy nem pusztán elszigetelt kutatói tevékenységként jelenik meg, hanem intézményi háttérként van jelen a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont, amely intézetnek egyik fő feladataként jelenik meg Kárpátalja XX. századi történetének és társadalmi folyamatainak bemutatásán belül a kommunista rezsim jogsértéseinek, a kárpátaljai magyarság elhurcolásának a kutatása. A GULÁG–GUPVI témakörének intézményesülése szorosan kapcsolódik a kutatóközpontnak ahhoz a törekvéséhez, hogy feltárja a kárpátaljai magyarság XX. századi történelmének meghatározó és traumatikus fordulópontjait. A kutatóközpont tevékenysége nem korlátozódik az elhurcolások és a táborok történetére. A GULÁG–GUPVI-kutatás tágabb értelmezési keretét a Kárpátalja szovjetizálására, a szovjet rendszer kiépítésére és annak társadalmi következményeire irányuló kutatások adják. Ez lehetővé teszi, hogy a deportálásokat és a kényszermunkát ne önmagukban, hanem a szovjet hatalomátvétel, a politikai megtorlások, a társadalmi átalakítás, a kollektivizálás és az új államhatalmi struktúrák kiépülésének összefüggésében vizsgálják. A kutatóközpont hivatalos kutatási profilja is kifejezetten nevesíti a szovjetizálás és a helytörténet kutatását. [42]

---

[41] A málenkij robotra elhurcoltak emlékét méltatták Beregszászban. https://karpataljalap.net/2024/11/19/malenkij-robotra-elhurcoltak-emleket-meltattak-beregszaszban?utm_source=chatgpt.com

[42] https://lehoczkyintezet.uz.ua/

A diákok által végzett kutatómunkába közvetlenül beépíthető az MNL *Szovjetunióba elhurcoltak online adatbázisa*,[43] amely közel 682 ezer fogolykartont tartalmaz, közte több ezer Kárpátaljáról elhurcolt személy kartonjával. A diákoknak kutathatnak, helyi listákat állíthatnak össze, megtapasztalva a valódi történészmunkát.

A Rákóczi Egyetemen nagy hangsúlyt helyezünk a hallgatói kutatásra. A történelem szakos hallgatói számára többféle lehetőség áll rendelkezésre: évfolyammunka, szakdolgozat, diplomamunka és tudományos diákköri konferencián való részvétel. Az évfolyammunka a BA-képzés II–III. évfolyamán jelenik meg. Ez a kutatási forma lehetőséget adhat a hallgatóknak arra, hogy már tanulmányaik viszonylag korai szakaszában megismerkedjenek az önálló történeti kutatás alapjaival. Az ilyen munka során a hallgató megtanulhatja a kutatási kérdés meghatározását, a szakirodalom és források használatát, valamint az eredmények rendszerezését.

A BA-képzés IV. évfolyamán a kutatás magasabb szintjét jelentheti a szakdolgozat elkészítése. A szakdolgozat már önállóbb és összetettebb kutatási munkát feltételez. A hallgató egy meghatározott történeti kérdésre összpontosíthat, és annak feldolgozása során alkalmazhatja az egyetemi képzésben megszerzett ismereteket. A GULÁG–GUPVI témakörének kutatása ilyen keretek között lehetőséget teremthet a kárpátaljai vonatkozások egy-egy részproblémájának részletesebb vizsgálatára.

Az MA-szintű kutatás már magasabb fokú önállóságot és módszertani tudatosságot igényelhet. A hallgató számára lehetőség nyílik arra, hogy az alapképzés során megszerzett ismereteket és a mesterképzésben elsajátított módszereket már magasabb szinten alkalmazza.

A hallgatói kutatás következő fontos színtere a tudományos diákköri konferenciákon való részvétel. A TDK-munka a hallgatói kutatás és a tudományos nyilvánosság között teremt kapcsolatot. A hallgató nem csupán elkészíti kutatását, hanem annak eredményeit szakmai közönség előtt is bemutatja. Ez a folyamat több szempontból is jelentős. Egyrészt fejleszti a tudományos kommunikáció képességét, másrészt meg-

[43] https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/szovjetunioba-elhurcoltak

tanítja a hallgatót arra, hogyan kell egy hosszabb kutatás legfontosabb eredményeit röviden és világosan bemutatni. Emellett a szakmai vita és a kapott visszajelzések a kutatás továbbfejlesztését is szolgálhatják. A GULÁG–GUPVI témakörében végzett hallgatói kutatások ilyen módon nemcsak oktatási feladatként, hanem a történettudományi utánpótlás nevelésének részeként is értelmezhetők.

A Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferencia (KTDK) a kárpátaljai magyar felsőoktatás egyik meghatározó tehetséggondozó és tudományos utánpótlás-nevelő fóruma. A konferenciát a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem és a GENIUS Jótékonysági Alapítvány szervezi az Országos Tudományos Diákköri Tanács TDK Határok Nélkül programjával együttműködésben.[44] A kommunista diktatúra, a szovjetizálás és a szovjet elhurcolások témájának KTDK-n való jelenléte az utóbbi években különösen látványossá vált. 2025-ben, a XIX. KTDK-n önálló *Történelemtudományi I. – A szovjet éra helytörténeti sajátosságai* szekciót hoztak létre. Ez önmagában is jelzi, hogy a szovjet korszak és annak helyi társadalmi következményei a hallgatói tudományos kutatásban jól körül határolható és jelentős tématerületet alkotnak. A szekcióban hat hallgató mutatta be kutatását.[45] Mindez különösen fontos az általad vizsgált intézményi háttér szempontjából. A KTDK ugyanis azt mutatja, hogy a GULÁG–GUPVI és a málenkij robot kutatása nem kizárólag az egyetemi oktatók és kutatóközpontok szintjén van jelen, hanem már a hallgatói tudományos munkában is megjelenik. A tendencia 2026-ban is folytatódott. A XX. KTDK-n a történelmi témák számára ismét külön szekciót szerveztek a *XX. századi politika- és helytörténet*számára, ahol szintén kiemelkedő helyezést ért el a sztálini éra kárpátaljai vonatkozásait bemutató előadás.[46]

---

[44] https://kme.org.ua/hu/hirek/xx-karpataljai-tudomanyos-diakkori-konferencia-a-rakoczi-egyetemen/?utm_source=chatgpt.com

[45] https://kme.org.ua/hu/hirek/xx-karpataljai-tudomanyos-diakkori-konferencia-a-rakoczi-egyetemen/?utm_source=chatgpt.com

[46] https://kme.org.ua/hu/hirek/torteneszhallgatoink-sikere-a-xx-ktdk-n/?utm_source=chatgpt.com

A KTDK példája alapján tehát három egymásra épülő szint rajzolódik ki: oktatás, hallgatói kutatás, önálló kutatói utánpótlás. A Rákóczi Egyetemen a szovjet korszak, a kommunista diktatúra és a málenkij robot témája bekerül az egyetemi oktatásba és a témavezetői munkába; a hallgatók ebből önálló tudományos kutatásokat készítenek; a legjobb munkák pedig a KTDK-n, majd az OTDK-n is megjelenhetnek. Ez alapján a KTDK nem egyszerűen egy hallgatói verseny, hanem a GULÁG–GUPVI-kutatás szempontjából az utánpótlás-nevelés egyik fontos intézményi fóruma. A téma ráadásul sajátos módon jelenik meg: a hallgatók nem általában „a kommunizmust" kutatják, hanem gyakran egy-egy kárpátaljai település, család, közösség vagy emlékezeti gyakorlat szintjén vizsgálják a szovjet rendszer működését és következményeit. Ez a mikrohistorikus megközelítés különösen értékes a málenkij robot kutatásában.

Az oktatás, kutatás és emlékezet egysége

A felsorolt különböző tevékenységek alapján kirajzolódik egy összetett rendszer. Ennek egyik szintjét az oktatás, másik szintjét a kutatás, harmadik szintjét pedig a történelmi emlékezet közösségi formái alkotják.

Az oktatási programok megteremtik a történelmi és módszertani alapokat. A hallgatói kutatás ezekre építve lehetőséget ad az önálló elmélyülésre. A konferenciák, kiállítások, közönségtalálkozók és megemlékezések pedig az egyetemi tudást a társadalom szélesebb rétegei felé közvetíthetik. Ez a rendszer azért is fontos, mert a történelmi tudás nem kizárólag az egyetemi oktatásban létezik. A történelmi múlt értelmezése folyamatos társadalmi folyamat, amelyben az oktatás, a kutatás és az emlékezet egymással kölcsönhatásban áll.

A Rákóczi Egyetem esetében mindehhez hozzájárul a téma regionális jellege is. A kárpátaljai vonatkozások vizsgálata lehetővé teszi, hogy a hallgatók a szélesebb közép-kelet-európai folyamatokat a helyi társadalom és közösség történetével összekapcsolva tanulmányozzák. Az Egyetem képzési programjainak alapján a GULÁG–GUPVI kérdéskörre több tudományos megközelítés találkozási pontján helyezkedik el. A történettudomány mellett a társadalomtörténet, a traumakutatás, a szovjetizáció vizsgálata és az oralhistory módszertana is megjelenik.

A multidiszciplináris szemlélet egyik előnye, hogy ugyanazt a történelmi jelenséget többféle kérdés alapján lehet vizsgálni. A társadalomtörténész elsősorban a társadalmi folyamatokra, a traumakutatás a történelmi tapasztalatok következményeire, az oralhistory pedig a személyes emlékezetre és visszaemlékezésekre összpontosíthat. A különböző megközelítések nem feltétlenül egymással versengő értelmezéseket jelentenek. Inkább egymást kiegészítve járulhatnak hozzá a múlt árnyaltabb megértéséhez.

A GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak oktatásában fontos szempont a helyi és regionális történelem szerepe. A *Kárpátalja társadalomtörténete*[47] című kurzus jelenléte a képzésben arra utal, hogy a helyi társadalom története önálló oktatási és kutatási keretet is kap.

A helytörténet nem csupán egy nagyobb nemzeti vagy regionális történet „kisebb változata". A helyi társadalom történetének vizsgálata sajátos tapasztalatokat és emlékezetformákat tárhat fel. Különösen fontos lehet ez egy olyan történelmi témánál, amelynek emlékezete több generáción keresztül is tovább öröklődhet. A történeti kutatás és az oktatás ebben a folyamatban hozzájárulhat a múlt dokumentálásához és kritikai feldolgozásához.

A *Nemzeti traumák Közép-Európában a XX. században* című kurzus szerepeltetése azt mutatja, hogy a képzés a történelmi múlt traumatikus tapasztalatait is önálló szempontként kezeli. A történelmi trauma oktatása különleges pedagógiai felelősséggel jár. A cél nem pusztán a szenvedés és a veszteség bemutatása, hanem annak megértése is, hogy egy társadalom miként dolgozza fel saját múltját. A történelmi trauma vizsgálata ugyanakkor segíthet abban, hogy a hallgatók különbséget tegyenek az emlékezés, a történeti értelmezés és a történelmi bizonyítás között. Ez különösen fontos olyan témák esetében, amelyekhez erős személyes és közösségi emlékek kapcsolódnak.

[47] https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_kurs_2_evfolyam/1_semestr/Suspilno-politychna_istoriia_Zakarpattia_u_XX_stolitti/Ka%cc%81rpa%cc%81talja_ua_MA_II.3..pdf

A Rákóczi Egyetemen történelemoktatással és -kutatással kapcsolatos képzési programjai számos lehetőséget teremtenek a téma további oktatására és kutatására. A BA- és MA-képzések egymásra épülése lehetővé teszi, hogy a hallgatók már az alapképzés során megismerkedjenek a témával, majd a mesterképzésben módszertanilag és tartalmilag is tovább mélyítsék ismereteiket.

A kutatási keretek szintén fokozatos fejlődést tesznek lehetővé. Az évfolyammunka, a szakdolgozat, a diplomamunka és a TDK-szereplés egymásra épülő lehetőségeket jelenthetnek a hallgatói tudományos munka számára. A tanulmányi kirándulások, terepgyakorlatok, konferenciák, kiállítások és megemlékezések pedig azt teszik lehetővé, hogy a téma ne kizárólag az egyetemi tantermekben legyen jelen. Mindezek alapján tehát egy olyan oktatási és kutatási modell megvalósítására törekszünk, amelyben az egyetemi képzés, az önálló hallgatói kutatás és a társadalmi emlékezet egymást kiegészítve jelenik meg.

Összegzés

A kommunista diktatúra és a GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak oktatása és kutatása a Rákóczi Egyetemen több szinten és többféle formában valósul meg. A téma helyet kap a történelem és állampolgársági ismeretek BA-képzésében, valamint a történelem és régészet MA-képzésében. Az MA-szinten a kérdéskör a Kárpátalja társadalomtörténetével, a XX. századi közép-európai nemzeti traumákkal, Közép-Kelet-Európa szovjetizációjával és az elbeszélt történelem módszertanával is összekapcsolódik.

A téma oktatása ugyanakkor nem korlátozódik a kötelező tantárgyakra. A tanteremi oktatást tanulmányi kirándulások, terepgyakorlatok, közönségtalálkozók, konferenciák, kiállítások és megemlékezések egészítik ki.

A kutatás szintén szervesen kapcsolódik az oktatáshoz. A hallgatók évfolyammunka, szakdolgozat és diplomamunka keretében foglalkozhatnak a témával, emellett tudományos diákköri konferenciákon is bemutathatják kutatási eredményeiket.

A Rákóczi Egyetem megközelítésének egyik legfontosabb sajátossága éppen a sokszínűség. A GULÁG–GUPVI kárpátaljai vonatkozásai egyszerre jelennek meg történeti, társadalomtörténeti, regionális, traumakutatási és módszertani összefüggésben. Az oktatás és a kutatás mellett a közösségi emlékezet formái is fontos szerepet kapnak. A téma ilyen jellegű feldolgozása hozzájárulhat ahhoz, hogy a kommunista diktatúra és a GULÁG–GUPVI története ne csupán a múlt egy lezárt fejezeteként jelenjen meg, hanem olyan történelmi tapasztalatként, amelynek kutatása, oktatása és emlékezete a jelen társadalma számára is jelentőséggel bír.

Felhasznált szakirodalom- és forrásjegyzék

Szakirodalom

Dupka György: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól, 1944–1946.* Budapest–Ungvár, Intermix–Patent, 1993.

Dupka György: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.* Ungvár–Budapest, Intermix–Szolyvai Emlékparkbizottság, 2012.

Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján.* Ungvár–Budapest, Intermix, 2014.

Dupka György: *Halottaink 1944–1959. A kárpátaljai szovjet népirtás eddig ismert áldozatainak névsora.* Ungvár–Budapest, Intermix–Szolyvai Emlékparkbizottság, 2014.

Dupka György: *„Uram... segíts haza minket...!" Versek, imák, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944–1959).* Ungvár–Budapest, 2014.

Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág..." Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941–1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Ungvár–Budapest, 2013.

Dupka György: *A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve.* Ungvár–Budapest, 2017.

Dupka György: *Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991.* Ungvár–Budapest, 2017., Molnár D. Erzsébet**:** *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiban.* Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, 2015.

Molnár D. Erzsébet: *A kárpátaljai elhurcolások történelmi háttere a szovjet rendszer kiépítésének idején.* In: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István (szerk.): *A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép-Európában.* Beregszász, 2016. 85–106.

Molnár D. Erzsébet: *A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása szovjet kényszermunkatáborokba.* In: Kiss Réka – Simon István (szerk.): *Gulag–Gupvi. A szovjet fogság Európában.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. 239–259.

Internetes források

https://kme.org.ua/wp-content/uploads/op-files/22228/b9-magyar-nyelvu-kepzesi-program.pdf?utm_source=chatgpt.com

https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_gulag_emlekbizottsag_tamogatasaval_megvalosult_projekt_bemutatasa_a_magyar_nemzet

https://felsooktatas.oktatolapok.mnl.gov.hu/magyarok_a_gulag_es_a_gupvi_taboraiban/tartalom/tanulmanyok

https://kme.org.ua/wp-content/uploads/op-files/22228/b9-magyar-nyelvu-kepzesi-program.pdf?utm_source=chatgpt.com

https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_kurs_2_evfolyam/1_semestr/Natsionalni_travmy_XX_stolittia_u_Tsentralnii_Yevropi/Nacionalyni_travmi_20_szt_Nemzeti_traumak_szillabusz_1.pdf

https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_kurs_2_evfolyam/2_semestr/Istoriia_radianizatsii_u_Tsentralno-Skhidnii_Yevropi/Istoriya_ragyanyizacii_u_Centralyno_Shidnyij_Yevropi.pdf

https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_

kurs_2_evfolyam/1_semestr/Vstup_do_metodolohii_usnoi_istorii/Vstup_do_metod_usn_ist.pdf
https://karpataljalap.net/2014/11/27/malenykij-robot-1944-az-elhurcolasok-eve?utm_source=chatgpt.com
https://kme.org.ua/hu/hirek/a-szovjetizalas-tortenelmi-traumainak-feltarasa-konferenciat-tartottak-a-rakoczi-egyetemen/?utm_source=chatgpt.com
https://karpataljalap.net/2016/12/27/magyarok-szovjetunio-taboraiban-1944-1956?utm_source=chatgpt.com
https://kme.org.ua/hu/hirek/hadifogsag-gulag-malenkij-robot-karpat-medencei-magyarok-es-nemetek-szovjetunio-hadifogoly-es-kenyszermunkataboraiban-1944-1953-nemzetkozi-tudomanyos-konferencia/?utm_source=chatgpt.com
https://karpataljalap.net/2024/11/19/malenkij-robotra-elhurcoltak-emleket-meltattak-beregszaszban?utm_source=chatgpt.com
https://lehoczkyintezet.uz.ua/
https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/szovjetunioba-elhurcoltak
https://okt.kmf.uz.ua/ttt/oktat-ttt/MA_Istoriya_ta_arkheolohiya_Tortenelem_es_regeszet/Syllabus_Szillabuszok/2025_2026/2_kurs_2_evfolyam/1_semestr/Suspilno-politychna_istoriia_Zakarpattia_u_XX_stolitti/Ka%cc%81rpa%cc%81talja_ua_MA_II.3..pdf
https://kme.org.ua/hu/hirek/xx-karpataljai-tudomanyos-diakkori-konferencia-a-rakoczi-egyetemen/?utm_source=chatgpt.com
https://kme.org.ua/hu/hirek/xx-karpataljai-tudomanyos-diakkori-konferencia-a-rakoczi-egyetemen/?utm_source=chatgpt.com
https://kme.org.ua/hu/hirek/torteneszhallgatoink-sikere-a-xx-ktdk-n/?utm_source=chatgpt.com
https://kme.org.ua/hu/hirek/hadifogsag-malenkij-robot-gulag-karpat-medencei-magyarok-es-nemetek-elhurcolasa-szovjetunio-hadifogoly-es-kenyszermunkataboraiba-1944-1953/?utm_source=chatgpt.com

DR. HABIL. VÁRADI NATÁLIA [48]

ZAKARPATSZKA UKRAJINA (1944–1946) SZEREPE A SZOVJET TÍPUSÚ RENDSZER ERŐSZAKOS BEVEZETÉSÉBEN VIDÉKÜNKÖN A KÁRPÁTALJAI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Kárpátalja a XX. században sok megpróbáltatáson, több országváltáson esett át. A leghosszabb, leggyötrelmesebb időszak azonban az a 46 év volt, amit a szovjet hatalmi rendszerben töltött. A szovjet hadsereg, a IV. Ukrán Front katonái, a Kárpátok galíciai, keleti előterében hosszú harcokat követően, 1944. szeptember 27-én törtek be a területre a Tatár-hágónál, október 27-ére Ungvárt és végül november 23-án Csapot is elfoglalták.[49] J. Sztálin írásban fejezte ki köszönetét Iván Petrovnak, a IV. Ukrán Front parancsnokának, a hadműveletben résztvevőknek ill. a kimagasló szolgálatot teljesítő katonák Kárpátok érdemrendet vehettek át.[50]

A szovjet megszállás kezdetén Kárpátalja hovatartozása még nem volt egyértelmű. 1943 decemberi moszkvai csehszlovák–szovjet tárgyalások során Beneš igényt formált a müncheni egyezmény előtti csehszlovák területek, így Kárpátalja birtokbavételére. 1944. május 8-án Beneš és a szovjet vezetés megállapodott a közigazgatás rendjéről, amely Kárpátalját a szovjet ellenőrzés alatt álló háborús övezetre, valamint csehszlovák polgári igazgatás alá vont felszabadított területekre osztotta.

---

[48] dr. habil.Váradi Natália történész, PhD (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének professzora

[49] Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL), F. P-14. op. 1. od. zb. 1. 1. p.

[50] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 1. 2. p.

A Vörös Hadsereg előre nyomulását követően, František Němec a közigazgatás megszervezésének céljával, 1944. október 27-én Husztra érkezett és felszólította a lakosságot, hogy a szovjet csapatokat felszabadítóként fogadják, egyúttal a térség újbóli csehszlovák integrációját hangsúlyozta.[51]

A szovjetek 1944. november 19-én, Munkácson megalapították a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Pártot[52], a régió neve 1944–1946 között Zakarpatszka Ukraina (Закарпатська Україна), azaz Kárpátontúli Ukrajna lett, ami kikiáltotta függetlenségét. Egy héttel később, 1944. november 26-án, szintén Munkácson Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak I. Kongresszusa manifesztumot fogadott el, amely Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való „újraegyesítését" hirdette, egyúttal kimondta a terület kilépését Csehszlovákiából és kezdeményezte csatlakozását az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz.[53] A kongresszus létrehozta a Néptanácsot, mint központi hatalmi szervet, amely formálisan a helyi népbizottságokkal együtt gyakorolta a közigazgatási hatásköröket, miközben a tényleges irányítás Moszkvából történt. A 663 városi és falusi küldött-képviselő a Néptanács első elnökévé a munkácsi Ivan Turjanicát választotta meg, aki NKVD ügynökként a kezdetektől segítette a szovjet hatalmi rendszer kiépítését.[54] Szovjet állítások szerint 1945. január 1-ig több mint 250 ezer aláíró támogatta az „újraegyesítést" kérő manifesztumot, amelyet a szovjet propaganda Nyugat felé népszavazásként mutatott be, jóllehet az aláírásgyűjtés idején a magyar és német férfilakosság jelentős része már kényszermunka táborokban volt. Számos településen az akciót

[51] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 4. 2. p.; KTÁL, F. P.14. op 1. od.zb. 6. 1. p.; KTÁL, F. P. 14. op 1. od. zb. 4. 2. p.; KTÁL, F. P. 14. op. 1. od. zb. 5. 1. p.

[52] Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József–Osztapec Jurij–Ofcinszkij Román–Tokar Marian–Fedinec Csilla–Csernicskó István: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány. Hoverla Kiadó, Ungvár, 2011. 119. p.

[53] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 10. 1–8. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 11. 1–4. p.

[54] BOTLIK József: Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1946–1997), Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997. 52. p.

megtévesztő módon az internáltak hazatérését célzó kérelemként, aláírásgyűjtésként tüntették fel.

Kárpátalja szovjet birodalomba történő integrálása tehát de facto már a Vörös Hadsereg bevonulását követően megkezdődött, míg de jure két lépcsőben valósult meg. 1944 novemberétől a térség átmeneti jogi státuszban működött, és a szovjet támogatással létrejött Néptanács irányítása alatt, a hivatalos dokumentumokban Kárpátontúli Ukrajnaként szerepelt. A folyamat jogi lezárására az 1945. június 29-én aláírt szovjet–csehszlovák szerződés ratifikációját (november 22-én Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése, november 27-én pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége ratifikálta a dokumentumot) követően került sor.[55] Kárpátalját a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1946. január 22-től, az Ukrán SZSZK tipikus szovjet megyévé alakította át, Kárpátontúli terület (Закарпатськаобласть) néven beolvasztva a vidéket a szovjet közigazgatási rendszerbe[56], ahová a Szovjetunió összeomlásáig, azaz 1991-ig tartozott.

1944. november 26-án Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa elfogadta Kárpátontúli Ukrajna Alkotmányát is, ami teljesen megegyezett a Szovjet Alkotmánnyal.[57] A kongresszust követően haladéktalanul megindult Kárpátalja szovjet típusú átalakítása, amelynek keretében a lakosságot a helyi népbizottságok megválasztására, a népi milíciák megszervezésére, valamint a községi vagyon átadására kötelezték az újonnan létrejövő népbizottság vezetése részére.[58]

1944. december 5-én a Néptanács levelet írt Edvard Benešhez, a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez, Londonba, amelyben kérte a csehszlovák kormányküldöttség visszahívását Kárpátontúli Ukrajna

---

[55] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2. p.; Vida István–Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról*, Külügyi Szemle,* 2004. tavasz–nyár, 1. sz. 252. p.

[56] Botlik József: *Hármas kereszt alatt...,* 276. p., valamint Oficinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: Fedinec Csilla–Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010. 217. p.

[57] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 12. 1–2. p.

[58] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 3. 1. p.

területéről, tekintettel arra, hogy a népbizottságok első kongresszusának küldöttei elfogadták a Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való „újraegyesüléséről" szóló manifesztumot, valamint kimondták Kárpátontúli Ukrajna kilépését a Csehszlovák Köztársaság kötelékéből. Továbbá felszólította a Huszton működő csehszlovák kormányzati képviseletet, élén František Němeccel, a térség azonnali elhagyására.[59] December 9-én megtiltották a csehszlovák hadseregbe történő toborzást,[60] helyette a Vörös Hadseregbe történő jelentkezésre ösztönözték az embereket, amit 1945 januárjától adókedvezményekkel is támogattak. 1945. január 23-án Sztálin levelet ír Benešhez: *„[...] A Szovjet Kormány nem tiltotta meg, és nem is tilthatta meg Kárpátontúli Ukrajna lakosságának, hogy kifejezze nemzeti akaratát [...]. Abból a tényből azonban, hogy a Szovjet Kormány nem akadályozta meg a kárpátontúli ukránokat akaratuk kinyilvánításában, semmiképpen sem következik, hogy a Szovjet Kormánynak szándékában állt volna megsérteni az országaink közötti megállapodást, és egyoldalúan dönteni Kárpátontúli Ukrajna kérdésében. Egy ilyen feltételezés sértő lenne a Szovjet Kormány számára [...]. Mivel Kárpátontúli Ukrajna kérdését maga a térség lakossága vetette fel, annak megoldása természetesen elkerülhetetlenné vált [...]. Kérem, higgye el, hogy a Szovjet Kormánynak nem áll szándékában semmiféle kárt okozni a Csehszlovák Köztársaság érdekeinek vagy tekintélyének [...].* Turjanica pedig 1945. július 1-én levelet írt Sztálinhoz és Hruscsovhoz, amelyben üdvözölte az „újraegyesülést".[61]

1945. január 12-én dekrétumot adtak ki Kárpátontúli Ukrajna zászlajára, himnuszára vonatkozólag, valamint az itt élők állampolgárságát illetően.[62] Ennek értelmében a szovjet himnusz és a sarló-kalapácsos vörös zászló lett a hivatalos. Ugyanezzel a keltezéssel dekrétum jelent meg az adminisztrációs irányítóhatóság felállításáról. Egy sor rendeletet adtak ki a különböző hivatalok felállítására megyei, járási,

[59] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2. p.
[60] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 1. ‚a'.
[61] KTÁL, F.P. 14. op. 1. od.zb. 249. 1-7. p.
[62] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 54. 1–17. p.

városi, falusi szinteken.[63] Minden vezető beosztású személynek, hivatalnoknak hűségesküdt kellett tennie Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsára és Kárpátontúli Ukrajna népi bizottságai első kongresszusának kiáltványára, amely így hangzott:[64] *„Én, Kárpátontúli Ukrajna állampolgára, ünnepélyesen esküszöm, hogy hű leszek hazámhoz, Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához és Kárpátontúli Ukrajna népi bizottságai első kongresszusának Kiáltványához, mely kinyilvánította az újraegyesülést és a Csehszlovákiából való kiválást."*[65]

1944 őszétől, a helyi vezetést fokozatosan felváltotta a hatalom által kinevezett, de *„megválasztottnak"* hazudott népbizottság, ezzel megsemmisítve a korábbi demokratikus közigazgatást. Meghirdették és érvénybe léptették a lenini nemzetiségi politikának[66] a nemzetek vagy nemzetiségek önrendelkezési jogát hirdető törvényét. Ennek értelmében engedélyezett volt a szabad társulás joga, pártot lehetett alapítani, akár saját etnikai csoportok tagjaival is, és többek között garantálta a szólásszabadságot. Ez jól hangzott, de a valóságban ennek jelei a társadalomban nem mutatkozhattak. Bevezették az egypártrendszert, azaz csak a Kommunista Párt működhetett,[67] és moszkvai időre állíttatták át az órát.

1944. november 29-étől tilos lett minden magyar nemzeti szimbólum használata,[68]1944 decemberétől minden magyar és cseh nyelvű feliratot el kellett távolítani.[69] A helységnevek ideológiai indíttatású

---

[63] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 55. 1–55. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 57. 1–32. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 58. 1–14. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 59. 1–8. p.

[64] KTÁL, F. P- 14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'. 3. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 10. 1–8. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 11. 1–4. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2. p.

[65] KTÁL, F.P-14. op. 1. od. zb. 54. 1–17. p.

[66] V. I. Lenin művei. 20. kötet. 1913. december – 1914. augusztus. *„Törvénytervezet a nemzetek egyenjogúságáról és a nemzeti kisebbségek jogainak védelméről."* Szikra Kiadás, Budapest, 1955. 284–286. p.

[67] Czébely Lajos: Visk története. KMKSZ, Ungvár, 2002. 239. p., valamint Bíró Gáspár: Az identitásválasztás szabadsága. Osiris–Századvég, Budapest, 1995. 161. p.

[68] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 1. ‚a'. 1–3. p.

[69] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 1. ‚a'. 4. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 19. 1–3. p.

átírása 1945 márciusában indult meg, amelynek során a településneveket szlávos formákra módosították. Ezzel párhuzamosan minden községben kötelezővé tették olyan közterületek elnevezését szovjet „mártírok", „hősök" és partizánok emlékére, akiket a hivatalos narratíva szerint a „nép ügyéért" folytatott küzdelem során ért halál.[70]

Miután a régió szovjet ellenőrzés alá került a kárpátaljai magyarok számos megpróbáltatáson mentek keresztül: a párthatalomnak való teljes kiszolgáltatottság; a magyar és a német etnikumú lakosság meghurcolása; a senkit nem kímélő tisztogatás; kolhozosítás; egyházellenesség; az erőszakos oroszosítás; a magántulajdon megszüntetése stb. a kárpátaljai lakosság mindennapjaivá váltak.[71]

1944 novemberétől a kárpátaljai magyarok és németek, etnikai alapon megtorló intézkedések áldozatai lettek.[72] Az etnikai tisztogatások legsúlyosabb megnyilvánulása az úgynevezett háromnapos *„málenykij robot"* volt.[73] A levéltári források között számos lista szerepel az elhurcoltakról, amit 1945-ben állítottak össze, településenként. A listáknak ezekhez hasonló címet adtak: *„Azon állampolgárok névsora, akik a különböző katonai fogoly- és munkatáborokban vannak Beregszász[74]/ Munkács[75]/ Ungvár[76]/*

[70] KTÁL, F.P. 14. op. 1. od. zb. 239. 1–10. p.

[71] Botlik József: *Hármas kereszt alatt*... 274. p.

[72] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 8. 1. p.; KTÁL, F. P-14. op. 2. od. zb. 11. 1–11. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 52. 1–10. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 133. 1–19. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 168. 1–2. p.

[73] 1944. november 12-én, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. számmal határozatot hoz. Ennek értelmében három napos munkára hívták be a hadköteles, 18–50 év közötti kárpátaljai magyar és német férfi lakosságot a romok eltakarítására, hidak, utak stb. építésére. Aki nem tett eleget a behívásnak a hadbíróság előtt kellett felelnie. A megjelent férfiakat a szolyvai gyűjtőtáborba irányították, ahol a járványok, ütlegelés, éheztetés, az embertelen körülmények miatt több ezren haltak meg. Akik túlélték, azokat a Szovjetunió különböző lágereibe szállították, ahol szintén sokan meghaltak, megbetegedtek. Hasonló cím alatt szerepelnek a rendeletek településenként: *„A nagyszőlősi kerületi népbizottság rendelete arról, hogy minden 8–40 [sic!] éves kor között hadköteles férfi jelenjen meg az újlaki katonai parancsnokságon 5 napi élelemmel."* KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 197. 1. p.

[74] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 216. 1–32. p.

[75] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 217. 1–9. p.

[76] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 218. 1–132. p.

Huszt[77] városából/ Nagybereznai[78]/ *Nagyszőlősi*[79] körzetből" stb. Máig sem tudjuk pontosan hány magyart hurcoltak el a Szovjetunió különböző lágereibe. A kutatások jelenlegi állása szerint 25–30 ezer fő,[80] de akár 40 ezer is lehet.[81] Számos kérelem olvasható a levéltári források között szabadon bocsájtásuk kapcsán,[82] de sajnos egyik sem talált halló fülekre. Még azok sem, amelyek a kiskorúak érdekében egy–egy település népbizottságától, kommunista vezetésétől érkeztek a megyei vezetőkhöz.[83]

A földreform végrehajtásáról szóló határozat 1944. november 27-én,[84] a földosztásról szóló rendelet november 29-én jelent meg. Egyértelművé tették, hogy a magyar és német, *„áruló"* földbirtokosok földtulajdonát szét kell osztani.[85]1944. december 29-én kimondták, hogy

---

77 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 219. 1–14. p.

78 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 221. 1–2. p.

79 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 222. 1–207. p.

80 Molnár D. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiban (1944–1953). Doktori (PhD) értekezés. Debreceni egyetem. BTK. 2015. 8. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/217124/dolgozat_Molnar_D._E.pdf Letöltve: 2021. július 20.; DUPKA György: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar. Történettudományi Doktori Iskola. Budapest. 2014. https://karpataljaiadatbank.com/wp-content/uploads/2021/10/Dupka-Gyorg-Disszert.-vegleges-2014-2.pdf Tézisfüzetek. 13. p. https://real-phd.mtak.hu/128/2/t%C3%A9zisek_magyar_Dupka%20Gy%C3%B6rgy.pdf

81 Dupka György: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Patent–Intermix, Ungvár–Budapest, 1993. 200 p.

82 Többek közt: KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 51. 1–14. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 204. 1–3. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 205. 1–91. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 213. 1–13. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 212. 1–30. p.

83 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 214. 1–5. p. Pld. *„Az aknaszlatinai sóbánya üzemi bizottságának, a Volóci Városi Népbizottságnak és más szerveknek a kérelmei és beadványai a munkások, irodai alkalmazottak, munkásértelmiségiek, valamint ukrán nemzetiségű állampolgárok munkatáborokból történő hazaengedése érdekében."* KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 51. 1–14. p.

84 KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'., KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 22. 1–25. p.

85 KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'. 6. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 16. 1–15. p.

a földek államosítva lettek.[86]1945 márciusában felszámolták a nagybirtokokat.[87] A településeken az ún. földosztó bizottságok önkényes módon irányították a földosztás lebonyolítását.[88]

1944–1945 között, számos dekrétum alapján, az egykori Magyarország és Csehszlovákia minden ingó és ingatlan tulajdona, vagyis az intézmények, erdők, vállalatok, üzemek, bányák,[89]cukrászdák, fodrászüzletek, boltok, szabó-, bodnár-, asztalos-szűcsműhelyek[90] különféle iparágak, kereskedelmi vállalkozások, a vasúti közlekedés és a távközlés[91]stb. a *„nép tulajdonává"* váltak, azaz államosítva lettek.

A levéltári dokumentumok között számos ezt megerősítő intézkedés olvasható: *„[...] A „Latorca" faipari vállalat, részvénytársaság Munkácson államosításra kerül, és az intézmény minden ingó és ingatlan vagyona, amely Kárpátontúli Ukrajna teljes területén található, állami tulajdonba megy át [...]."*[92]

„[...] Minden szeszgyár, pálinkafőzde és más alkoholt előállító üzem – függetlenül attól, hogy magán vagy jogi személy tulajdonában van – államosításra kerül. Ingó és ingatlan vagyonuk, valamint az egyházi tulajdonban lévő szeszfőzdék és sörfőzdék vagyona állami tulajdonba megy át [...]."[93]

„[...] Az 1945. augusztus 17-én kelt rendeletnek megfelelően, valamint Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának felhatalmazása alapján a bankok, az ipari és kereskedelmi vállalatok, a vasúti közlekedés és a hírközlési eszközök államosításáról [...]

a) az Ipar- és Kereskedelmi Ügyosztály és annak alosztályai átvesznek valamennyi ipari és kereskedelmi vállalatot;

---

86 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 15. 1. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'. 3. p.

87 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 438. 1–5. p.

88 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 439. 1–48. p.

89 KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'. 5. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 23. 1–17. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 122. 1–5. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 1–33. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 124. 1–50. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 126. 1. p.

90 KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'. 3. p., 7–8. p.

91 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 1–33. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 139. 1–6. p.

92 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 2. p.

93 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 7. p.

b) az Erdőgazdaság és Erdőipar Ügyosztálya átveszi az összes erdőt, erdőgazdaságot, az erdőipari vállalatokat, valamint az ezekhez tartozó vasúti berendezéseket;

c) a Nyomdaipari és Kiadói Osztály átveszi a nyomdaipar minden vállalatát: nyomdákat, litográfiákat és egyéb grafikai üzemeket;

d) a Kommunális Üzemek Ügyosztálya átveszi az elektromos erőműveket, elektromos hálózatot, vízvezeték- és csatornahálózatot, valamint a szállodákat;

e) a Népegészségügyi Ügyosztály átveszi a kórházakat, gyógyszertárakat, gyógyszer-raktárakat és szanatóriumokat;

f) az Oktatási Osztály átvesz minden oktatási intézményt;

g) a Művészeti Osztály átveszi a színházakat, zeneiskolákat és képtárakat;

h) a Politikai felvilágosítási Osztály átveszi a nyilvános könyvtárakat, kultúrházakat és minden múzeumot;

i) a Filmügyi Osztály átveszi az összes mozit;

j) a Testnevelési és Sport Osztály átveszi a stadionokat és valamennyi sportlétesítményt.

A felsorolt intézmények és vállalatok átvételét 1945. szeptember 1-ig be kell fejezni.

A járási és városi tanácsok kötelesek 1945. szeptember 1-ig összeállítani azoknak a lakóházaknak a jegyzékét, amelyek államosítás alá esnek, és azt a Néptanács elnöksége elé terjeszteni jóváhagyásra [...].[94]

Az 1944. december 26-i dekrétum alapján valamennyi bank és bankfiók is államosítva lett, létrejött Kárpátontúli-Ukrajna Nemzeti Bankja.[95] Bevezették a rubelt.

1945. február 2-án újabb dekrétum jelent meg a gazdasági társaságok, alapítványok tulajdonjogának átadásáról Kárpátontúli Ukrajnának.[96]

1945 februári rendeletével Rendkívüli Bizottságokat állítottak fel *„a magyar–német fasiszta megszállók által okozott, 1938. november 2-a*

[94] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 15. p.
[95] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 17. 1–2. p.
[96] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 122. 1–5. p.

és a terület „felszabadítása" között eltelt időszakban elkövetett bűntettek és károk kivizsgálására Kárpátontúli Ukrajna területén".[97]

1945 márciusában hatályba lépett az öregségi és rokkantsági ellátásról szóló szabályozás, amely minden, 1944. október 26. után munkaviszonyt létesítő dolgozóra kiterjedt.

1945. április 5-én megszüntették a csehszlovák határrendészetet a Tiszaújlak és Terebes vonalon, helyettük felállították az általuk felügyelt átkelési pontokat.[98] Így 1945. augusztus 7–15. között felállították a hivatalos határokat Magyarország és Románia felé[99], majd augusztus végig a Tisza-folyó mentén is.[100] Fokozatosan legördült a vasfüggöny.

1945 nyarán minden körzetben megkezdték a lakások elkobzását a *„német-magyar határsértőktől"* és 1945 decemberére összeírták az üresen álló házakat, amit majd átadtak saját kádereiknek.[101] Hiszen 1945 augusztus közepétől jelentős számban telepítettek be Kárpátaljára leszerelt szovjet katonákat és *„szakembereket"*.[102]

1945 január–novembere között, számos levélváltást követően a központi szovjet vezetéssel, dekrétumok születettek a falvak egyesítéséről, azok felosztásáról,[103] vagy városokhoz csatolásáról,[104] ahogy azt érdekük diktálta betelepítés, oroszosítás stb. szempontjából. 1945 szeptember–októberében bevezették a városi típusú település (селище міського типу) megnevezést.[105]A megyét 1944 és 1969 között közigazgatásilag átszervezték. A területet 15 közigazgatási egység alkotta: 2 megyei alárendeltségű város – Ungvár és Munkács – és 13 járás.[106] 1946 tavaszán

[97] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 113. 1–14. p.; KTÁL, F. P-14. op. 2. od. zb. 11. 1–11. p.;
[98] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 101. 1–7. p.
[99] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 99. 1–2. p.
[100] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 100. 1. p.
[101] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 138. 1–6. p.
[102] KTÁL, F. П-1. op. 1. od. zb. 1783. 58. p.
[103] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 110. 1–82. p.
[104] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 111. 1–55. p.
[105] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 108. 1–4. p.
[106] Brenzovics László: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. Században, In Baranyi Béla (szerk.): *Kárpátalja,* Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó,

Ungvár és Munkács mellett Beregszász, Huszt és Nagyszőlős is városi rangot kapott.[107]

Azokban az iskolákban, ami a háború alatt nem semmisült meg, miután december 5-én felállították az un. Pedagógiai Bizottságot,[108] már 1944 késő őszén megkezdődött az oktatás a szovjetesítés jegyében, valamint a magyar gyermekek ukrán iskolába terelése.

Az 1944. december 5-én kibocsátott intézkedések közé tartozott az iskolákból és iskolai könyvtárakból a nem orosz és nem ukrán nyelvű oktatási anyagok elkobzásának elrendelése. A szabályozás megsemmisítésre ítélte a magyar és német nyelvű tankönyveket, valamint a magyar és német szépirodalmi műveket – függetlenül attól, hogy eredeti nyelven vagy fordításban jelentek meg –, továbbá azokat a térképeket, plakátokat és egyéb vizuális anyagokat, amelyeket a hatóságok a „Kárpátontúli Ukrajna idegen megszállására" utaló tartalomként értelmeztek.[109]

December 15-én a Néptanács 6. és 19. sz. határozata értelmében minden magyar tanulót, akit ukrán iskolába írattak be, külön csoportban kellett oktatni, akik egy éven át csak orosz és ukrán nyelvet, illetve irodalmat tanultak, valamint Szovjetunió történetét és földrajzát.[110] Minden iskolában kötelező volt a Szovjetunió alkotmányának oktatása is.[111] Minden tanintézetet államosítottak.[112] A pedagógusok állami alkalmazottak lettek,[113] akiket állandóan megfigyeltek.[114] A működő iskolatípusok helyett bevezették a nem teljes középiskola és középis-

Pécs – Budapest, 2009. 75–107. p.

[107] Oficinszkij Román: *A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében*, 217. p.

[108] KTÁL, F. P. 14. op. 1. od. zb.1. „a". 6. p.

[109] KTÁL, F. P. 14. op. 1. od. zb.1. „a".

[110] KTÁL, F. P-2595. op. 1. od. zb. 4. 1. p.

[111] KTÁL, F. P-2595. op. 1. od. zb. 4. 3–5. p.

[112] KTÁL, F. P-2595. op. 1. od. zb. 4. 33. p.

[113] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 598. 1–12. p., valamint Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A Szovjet hatalom megjelenése és berendezkedése Beregszász magyar iskoláiban (1944–1946) (Történelmi vázlat). In Orosz Ildikó (főszerk.): *Acta Academiae Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc KMF Tudományos Folyóirata, II.RFKMF, Beregszász–Ungvár, 2016. XV. évf. 91–93. p.

[114] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 607. 1. p.

kola elnevezésű tanintézményeket.[115]Felállították a Központi Módszertani Kabinetet, azaz a kárpátaljai oktatás és nevelés központi intézményét.[116]A Szovjetunió alkotmánya 124. cikkelye értelmében, az iskolákban tilos lett a hitoktatás.[117] A magyar iskolákban az anyanyelv tanítását fokozatosan kiszorította az orosz.

Az 1945. április 15-i soron következő rendelet kimondta, hogy az ukrán népiskolában nyílhatnak párhuzamos magyar osztályok és ahol a szülők kérvényezik azon a településen magyar iskola is.[118] Azonban ennek útjába számos akadályt gördítettek.

A 1945. június 30-án kelt rendelet értelemben a magyar nemzetiségű pedagógusoknak átképző tanfolyamokon kellett részt venniük.[119] Ezzel párhuzamosan megindult a pedagógusok tömeges áttelepítése Kelet-Ukrajnából Kárpátaljára, amelyet az értelmiségi hiányszakmák betöltésének szükségességével indokoltak, miközben a helyi tanerőt politikailag megbízhatatlannak és szakmailag elégtelennek minősítették.

A Néptanács 1945. július 20-án kelt 63138-V/1945. számú határozata átalakította a teljes oktatási rendszert az 1945–1946-os tanévtől kezdődően. A népiskolából négyosztályos elemi iskola, a polgári iskolából hétosztályos nem teljes fokú középiskola, a gimnáziumból tízosztályos teljes-fokú középiskola lett, a gimnázium, mint iskolatípus megszűnt létezni.[120] Az 1945–1946-os tanévben határozat született magyar nyelvű általános iskolák nyitására is. Azonban ahol szórványban éltek a magyarok, ott nem nyílt magyar iskola.[121] Minden magyar nyelvű tankönyvet átellenőríztek.[122]

1945. július 19-én határozat született egy Kárpátontúli Ukrán Egyetem létrehozásáról, így számos szovjet tudós és tanár közreműkö-

[115] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 158. 1–2. p.
[116] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 601. 1–6. p.
[117] KTÁL, F. P-2595. op. 1. od. zb. 4. 43. p.
[118] KTÁL, F. P-2595. op. 1. od. zb. 4. 27. p.
[119] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 626. 1–34. p.
[120] KTÁL, F. P-2595. op. 1. od. zb. 2. 1. p.
[121] Orosz Ildikó: A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1995. 6. p.
[122] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 614. 1–5. p.

désével létrejött az Ungvári Állami Egyetem, ami ezután a vidék tanár- és szakemberképzésről hivatott gondoskodni.[123] 1947-ben Munkácson a tanítóképzőben magyar nyelvű tagozat nyílt. Az itt végzettek 7-osztályos elemi iskolákban oktathattak.

A II. világháború Kárpátalját is súlyosan érintette, aminek következtében a térség népessége 1941 és 1946 között 853 949 főről 758 700 főre csökkent, majd ezt követően fokozatos növekedésnek indult, és 1950-re elérte a 807 400 főt.[124]

A szovjethatalom Kárpátalja etnikai viszonyainak átalakítását célzó politikájának egyik legfontosabb eszköze a már a rendszer kiépítésének kezdetén alkalmazott, szervezett betelepítési gyakorlat volt. A tömbben élő magyar lakosság arányának csökkentését orosz és ukrán betelepítésekkel igyekeztek elérni. 1945 augusztusától jelentős számban telepítettek le és foglalkoztattak Kárpátalján leszerelt szovjet katonákat. Az értelmiségi „hiányszakmák feltöltése" érdekében pedagógusokat, egészségügyi dolgozókat és mérnököket is átirányítottak a térségbe. Szovjet szinten általános gyakorlatnak számított, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatal szakembereket pályájuk első éveiben a központilag kijelölt szolgálati helyre vezényelték, gyakran szülőföldjüktől távol. A kijelölések visszautasítása fegyelmi szankciókat vont maga után, szélsőséges esetben akár a diploma visszavonásával is járhatott.

A telepítéspolitika a szakmunkásrétegre is kiterjedt, amelyet rendszerint az újonnan létrehozott ipari üzemekben jelentkező munkaerő- és szakemberhiánnyal indokoltak.

Az oroszosítás következményei elsősorban Ungváron és Munkácson voltak érzékelhetők, ahová a Szovjetunió más térségeiből irányuló betelepítések döntő hányada összpontosult, ami a városi népesség etnikai struktúrájának alapvető átalakulásához vezetett.

---

123 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 610. 1–8. p., valamint Brenzovics László: *Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században,* 98. p.

124 Molnár D. István: Kárpátalja népessége. In Csatáry Görgy (szerk.): *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. II.RFKMF–„RIK-U" Kft., Beregszász–Ungvár, 2021. 39–40. p.

A szovjet hatalom 4-5 évente választásokat tartott. Ezek előtt a látszat választások előtt óriási agitációs-, propagandamunka zajlott.[125] A sajtó részletesen bemutatta a jelölteket, hangsúlyozta a választások fontosságát és persze ezeken illett 100 % megjelenni és az alternatíva nélküli jelöltre szavazni. Azonban mindenki jól tudta, hogy a döntéseket a párt, vagy pártbizottságok hozzák meg, amihez a választások eredményének semmi köze. Az első képviselőválasztásokat Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába 1946. február 10-én tartották.[126] A választási ígéretek között szerepelt a munkanélküliség megszüntetése, a tervgazdaság kiépítése, a nyolcórás munkanap és a heti negyvennyolc órás munkaidő bevezetése, valamint az évi tizennégy nap fizetett szabadság biztosítása egy év munkaviszonyt követően stb.

Miután megalakultak a népbizottságok, megtörtént az államosítás, elkezdődött a lakosság jószágainak, földjeinek és földművelő eszközeinek eltulajdonítása, 1946-tól pedig az erőszakos kollektivizálás, kolhozosítás.[127] A helyi parasztság megtörését szolgáló kötelező beszolgáltatási rendszer keretében a hatóságok ellenszolgáltatás nélkül lefoglalták a terményeket, az állatállományt és a munkaeszközöket, miközben az ellenálló gazdákat zaklatással, büntetőeljárással és „kulák", illetve osztályellenség minősítéssel sújtották.

Kárpátalján a háború utáni időszakban erőteljes iparosítás zajlott. Fejlődött a faipar, bútorgyárak (pld. Munkácsi Bútorgyár, Beregszászi Bútorgyár, Munkácsi Sílécgyár), szeszfőzdék, malomipar, könnyűipar, cipőgyárak (Munkácson, Beregszászban, Nagyszőlősön, Tiszaújlakon), Huszton kapagyár működött. De fejlődött bor és konzervgyártás[128], gépgyártás, energetika.[129]

---

[125] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 86. 1–4. p.

[126] KTÁL, F.P.1. op. 1, od.zb. 9. 2. 9.

[127] Oficinszkij Román: Mezőgazdaság, In *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra,* 2010, 275. p.; KTÁL, F. P–1. op. 1, od. zb. 18. 40. p.

[128] Brenzovics László: *Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században,* 97. p.

[129] KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 696. 1–41. p.

A sajtó a párt és annak propagandapolitikájának állandó szócsöve kellett, hogy legyen a teljes szovjet időszakban. A cenzúra mindenre kiterjedt.[130] A szovjet politikában ugyanis jelentős hangsúlyt kapott az ideológiai munka,[131] amit előbb az írott sajtón, majd rádión és tv-n keresztül próbáltak erősíteni. A lakosság tájékoztatásában alapvető szerep hárult az öt területi, illetve kerületi szintű sajtókiadványra.[132] 1945 decemberétől Zakarpatszka Pravda fordításaként jelent meg Kárpáti Igaz Szó című napilap,[133] főszerkesztője Balla László lett, aki a területi pártbizottság tagja, a Kárpátontúli Területi Kiadó szerkesztője volt. Ezen kívül 1945. december 2-tól a Beregszászi járásban megjelent még a Vörös Zászló magyarul, eleinte heti két, majd heti három alkalommal.[134] Számos lépést tettek az újságok minőségének javítására és azok egyszerűbb eljuttatására az olvasókhoz. A faliújság is a szovjet közösségi és politikai élet fontos aspektusa volt. Minden intézményben jelen

[130] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 60. 1–7. p.; KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2878. 1–120. p.

[131] KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 552. 1–46. p.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 97. 1–97. p.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 549. 1–24. p. stb.

[132] Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon...* Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum, Budapest, 1991. 85. p.

[133] 1945. május 27-én újraindult az 1938 őszén, a visszacsatoláskor betiltott ungvári Munkás Újság c. hetilap Ungváron, az állami tulajdonba vett Miravcsik Györgyféle nyomdában, ami a Kárpáti Igaz Szó elődje volt, azonban a lap 1945. december 4-én meg is szűnt. A lap 37-ikként jelzett utolsó száma *A HÍREK* című bal alsó rovatában közli, hogy a hivatalosan megszüntetett Munkás Újság helyébe az akkor ukránból –Zakarpatszka Pravda – fordított Kárpáti Igaz Szó című napilap (hétfő kivételével minden nap megjelent) lépett. Kárpátalja magyarságát ezzel egy olyan területi központi laptól fosztották meg, amely a helyi anyanyelvű kultúra fejlesztésének fóruma, elősegítője és terjesztője volt, hiszen az a bel- és külpolitikai anyagokon kívül igyekezett körképet adni a Kárpátalján kibontakozó művelődési életről, kulturális rendezvényekről és az anyanyelvi oktatás beindításának lehetőségeiről. S. Benedek András: *Tettenérthető történelem.* Történelmi-kultúrtörténeti vázlat Kárpátaljáról. IKVA Könyvkiadó, Budapest, 1993. 93–94. p., valamint Kovács Vilmos – Benedek András: Magyar irodalom Kárpát–Ukrajnában II. In Havasi Zoltán (főszerk.): *Tiszatáj,* Irodalmi és kulturális folyóirat. A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja, Csongrád megyei Lapkiadó vállalat, Szeged, 1970. december. XXIV. évf. 2. sz. 1144. p.

[134] Botlik József– Dupka György: *Ez hát a hon...,* 85–88. p.

voltak, legtöbbször állami ünnepek alkalmából jelentek meg és a munkaközösségek életét tükrözték.[135]

A szovjetizáció ideológiai dimenziójának szerves részét képezte a nemzeti ünnepekhez kapcsolódó megemlékezések tiltása, valamint a Szovjetunióban kanonizált ünnepek 1945-től történő bevezetése. Ennek keretében kiemelt hangsúlyt kapott május elseje, mint tömegrendezvénnyé nyilvánított ünnep, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójának méltatása, továbbá a Vörös Hadsereg győzelmének és Kárpátalja „felszabadításának" ünneplése stb. A szimbolikus tér átalakítását szolgálta a „Nagy Honvédő Háború hőseinek" emléket állító szovjet típusú emlékművek tömeges felállítása is, amelyek finanszírozását hivatalosan a lakosság „önkéntes" hozzájárulásaiból biztosították.

A rendszer kiemelt célkitűzése volt a társadalom ideológiai formálása és a gondolkodás folyamatos felügyelete, amely a kárpátaljai lakosság „szovjet emberré" alakítását célozta. Ennek eszközeként az oktatáson és a munkahelyi kereteken túlmenően széles körben szerveztek politikai-nevelő jellegű előadásokat, amelyek a szovjet állam demokratikus jellegét, a szovjet nép történelmi küldetését, valamint a sztálini alkotmányt, mint a világ legdemokratikusabb alaptörvényét hivatottak hangsúlyozni.[136]

A helyi lakosság egy része úgy vélte, hogy boldogulni a hatalommal szembe menve lehetetlen, így a szovjet rendszer szolgálatába álltak, amit a pártpolitika értékelt, ezzel gyakran elősegítette a lakosság, és főként a magyarság egységének megbontását. Aki párttag volt az hozzájutott a rendszer nyújtotta előnyökhöz, azonban rájuk a közösség többi része egyfajta árulóként nézett. Ez tartotta fenn az *„oszd meg és uralkodj"* elvet. Mindig akadtak besúgók, akik jelentettek a hatalomnak saját nemzettársuk, közösségük ellen, gyakran nem is sejtve mekkora károkat okoznak ezzel. Ráadásul vezetőbeosztást is csak a párttagok tölthettek be, így aztán a vezetőválasztáskor a szakmai ismeret háttérbe szorult, ami meglátszott a termelési eredményeken.

---

[135] KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 3502., 1–81. p.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 404. 1–69. p.

[136] KTÁL, F.P-14. op. 1. od. zb. 242., 1–2. p.; KTÁL, F. P. 14. op. 1. od. zb. 244. 1-2. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 252. 1-9. p.; KTÁL, F.P-14. op. 1. od. zb. 233–238. p.;

Minden előre lépésért, kisebb-nagyobb sikerért, a rendszert éltették és dicsőítették a szocializmust, hálából pedig a gyárak, üzemek, kolhozok munkásai még nagyobb normák vállalásával ünnepelték a sikert. A legmagasabb állami kitüntetések: Munka Vörös Zászlaja, Lenin, Októberi Forradalom rendjelek voltak, de magas teljesítmény kellett az Októberi Forradalom Rendjel lovagja cím megszerzéséhez is. A legismertebb kitüntetettek Ladányi Hanna és Jurij Pitra voltak.[137] A verseny tehát nem csak vállalati, hanem egyéni szinten is zajlott. A sztahanovista mozgalom is óriási mértékeket öltött.[138]

Az egyház társadalmi intézményként nem csupán a vallási gyakorlat szervezeti hátterét biztosítja, hanem alapvető szerepet tölt be az identitásalakításban, az értékrend közvetítésében és a közösségi kohézió fenntartásában, így minden történeti korszakban jelentős társadalmi funkcióval bír. A szovjet egyházpolitikát a marxista–leninista, ateista ideológiai keret határozta meg, amely a vallást a társadalmi fejlődéssel összeegyeztethetetlen jelenségként értelmezte, és jogi, igazgatási, illetve represszív eszközök alkalmazásával törekedett annak marginalizálására, az egyházi autonómia felszámolására és az államilag szervezett vallásellenes propaganda kiépítésére. Kárpátalján mindez a vallásos világszemlélet visszaszorítását, az egyházak működési feltételeinek aláásását és társadalmi befolyásuk megszüntetését célozta, összhangban az ateista „szovjet ember" kialakításának ideológiai programjával.

Kárpátalján a szekularizáció folyamata 1944. december 5-én indult meg az egyház és az állam, valamint az oktatás intézményes szétválasztásával. Ennek keretében a vallásoktatást az 1944/45-ös tanévtől heti egy órára korlátozták, majd teljes egészében megszüntették. 1945 márciusában az állam átvette az anyakönyvezés hatáskörét az egyházaktól, és a házasságkötést világi jogi szabályozás alá helyezte, előírva, hogy egyházi szertartásra kizárólag a polgári házasság megkötését követően kerülhetett sor.[139]

[137] KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 99. 1–73. p.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 327. 1–100. p.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 90. 1–25. p.

[138] KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2533. 1–136. p.

[139] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 700. 1–38. p.

Az ateista propaganda megszervezése a pártvezetés helyi tisztségviselőinek feladatkörébe tartozott.[140] Az 1945. április 5-én hatályba lépett, „A vallás szabad megválasztásáról" szóló rendelet[141] formálisan a felekezeti szabadságot rögzítette, ténylegesen azonban az ortodox egyházhoz való csatlakozást ösztönözte, míg az 54. számú dekrétum az egyházi vagyon teljes körű államosítását írta elő.[142] Az intézkedések következtében a papság lakóingatlanait kisajátították, a gyülekezetek pedig templomaikat bérleti díj és különadók megfizetése mellett használhatták, amelynek elmulasztása bezárásokhoz vezetett. Számos egyházi épületet rendeltetésétől megfosztva világi, illetve ateista propagandacélokra hasznosítottak, múzeumként, közösségi helyiségként vagy raktárként működtetve tovább.[143] A levéltári források között számos ehhez hasonló tartalom olvasható: *„[...] Értesítjük Önöket, hogy a Római Katolikus Püspökség szőlőgazdasága, amely az Ungvári járásban fekvő Alsó-Szlatina kataszteri területén található, mintegy 20 kataszteri hold kiterjedéssel, minden ingó és ingatlan vagyonával együtt, beleértve az erdőket és gyümölcsösöket is, elkobzásra kerül Kárpátontúli Ukrajna népgazdaságának javára [...]."*[144]

Az 1945. április 20-án hozott határozat értelmében Petro Lintur vezetésével létrehozták a kultuszok ügyeit felügyelő hivatalt, amely a vallási élet állami ellenőrzésének intézményes keretét biztosította.[145] Az 58/1945. számú dekrétum az oktatási intézmények államosítását rendelte el, egyúttal az egyházi oktatás felszámolását – a papi szemináriumok kivételével. A hittanoktatást betiltották, az oktatás tartalmába kötelezően beépítették az ateista, egyházellenes szemléletet, az oktatási dolgozók számára a templomlátogatást megtiltották.

1946. január 24-én lépett hatályba a „Lelkiismereti szabadságról, valamint az egyházi és vallási közösségekről" szóló rendelet, amely a vallási élet egészét szoros állami ellenőrzés alá vonta. Kárpátalján a

[140] KTÁL, F. 1. op. 1. od. zb. 3485. 97–99. p.; KTÁL, F.454. op. 7. od. zb.4. 100–114. p.
[141] KTÁL, F. P-14. op.1. od. zb. 660. 1–5. p.
[142] KTÁL, F. P-14. op.1. od. zb.1. ‚a'. 90. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 659. 1–10. p.
[143] KTÁL, F. P-195. op. 4. szpr. 9. 172–177. p.
[144] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 133. 3. p.
[145] KTÁL, F. 454. op. 7. od. zb. 4. 115. p.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 657. 1–7. p.

rendelkezések végrehajtását az Orosz Pravoszláv Egyház Ügyeinek Tanácsa területi szerve felügyelte Petro Lintur vezetésével, míg a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa helyi hivatala Szergij Ljamin-Agafonov irányítása alatt a nem ortodox felekezetek, így a református, a római katolikus és a görögkatolikus egyházak működését ellenőrizte.[146]

A hatóságok a lelkészek által magánlakásokban szervezett konfirmációs alkalmakat fokozottan kockázatos tevékenységnek minősítették. Az észlelt „szabálysértések" következtében a szovjet vallásügyi megbízott felszólította az egyházi vezetést e gyakorlat haladéktalan megszüntetésére, egyúttal kilátásba helyezve az érintett lelkészek hivatalos nyilvántartásból való eltávolítását.[147] A tiltó intézkedések és a szankciók ellenére több közösség a teljes szovjet korszak során továbbra is fenntartotta vallási gyakorlatát és a vallási nevelés informális formáit. Az egyházi vezetők, papok, lelkészke mindent megtettek az egyházi vagyon megőrzése, a templomok és egyházi közössége fenntartása, megmaradása érdekében, de gyakran erőfeszítéseik nem jártak sikerrel.[148]

1945. március 24-én Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa rendeletet fogadott el, amiben betiltotta a „görögkeleti" kifejezés használatát, helyette a „pravoszlávot" rendelte el.[149] A szovjethatalom már 1944-től megkezdte a kárpátaljai görögkatolikus egyház tervszerű felszámolását, amelynek egyik kulcseleme Romzsa Tódor püspök eltávolítása volt. Romzsa nem volt hajlandó az aposztáziára vagy egyháza megszüntetésében való együttműködésre, ezért 1947. november 1-jén a munkácsi kórházban merénylet áldozata lett. Meggyilkolását Ny. Hruscsov rendelte el J. Sztálin jóváhagyásával, amiről P. Szudoplátov NKVD–KGB-tábornok emlékirataiban számolt be, aki a művelet végrehajtását Ungvárról irányította. A görögkatolikus egyház 1949-től csak illegalitásban, titokban működött. Családi körben otthon miséztek, temettek, kereszteltek, eskettek, papjai katakombai munkát végeztek, a korai keresztény katakombaegyházakhoz hasonlóan az egyház 1989.

[146] KTÁL, F. P-1490. op. 4д. szpr. 2. 1. p.
[147] KTÁL, F. 17. op. 7. od. zb. 36. 21. p.
[148] KTÁL, F. P-1490. op. 1. od. zb. 17. 8. p.
[149] KTÁL, F. P-14. op. 1. szpr. 661. 1–4. p.

december 13-án megtörtént rehabilitálásáig. Amikor is a szovjet kormány rendeletet fogadott el a kárpátaljai görögkatolikus egyház jogainak visszaállítására.[150] 1991-ben, Ungváron újra megnyílt a papi szeminárium, illetve megkezdődött a hitoktatóképzés is.

Kárpátalja a teljes szovjet időszakban kiemelt figyelmet élvezett, mivel a kelet–nyugati közlekedés szempontjából stratégiai jelentőségű „nyugati kapunak" számított, s ez a szerep napjainkban is fennmaradt, hiszen Ukrajna egyik „európai kapujaként" multietnikus jellege révén az emberséges, többnyelvű és multikulturális együttélés lehetséges modelljét is képviselheti.

Rezümé

1944 Kárpátalja, valamint a térség magyar közössége számára egyaránt a legsúlyosabb következményekkel járó történeti fordulópontot jelentette. 1944 és 1946 között Kárpátalja a Szovjetunióba való beolvasztást követően a késősztálini rendszer politikai, gazdasági és társadalmi átalakításainak terepévé vált. A szovjet hatalom gyors ütemben felszámolta a korábbi földbirtok- és gazdálkodási struktúrákat. A korszakot tovább terhelte a „málenykij robot", amelynek során a szovjet hatóságok tömegesen hurcoltak el a magyar nemzetiségű civileket kényszermunkára, majd a németek deportálása is súlyos demográfiai, társadalmi és pszichológiai következményeket hagyott maga után a régióban. A korszakot a társadalom mindennapjait átható propaganda, megfélemlítés és állami kontroll jellemezte. Kárpátalja geopolitikai helyzete miatt mindvégig stratégiai jelentőségű térség maradt, ahol a szovjet integráció folyamata hosszú távon meghatározta a régió gazdasági szerkezetét és társadalmi viszonyait.

[150] DUPKA György: Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991. Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix. Ungvár–Budapest, 2017. 65. p.

Bimba Brigitta[151]

MÁLENKIJ ROBOTOSOK LESZÁRMAZOTTAINAK ÉLŐ EMLÉKEZETE

Az 1944 végén és 1945 elején végrehajtott, Kárpátalja magyar férfilakosságát érintő tömeges elhurcolások a II. világháborút követő időszak egyik legsúlyosabb, hosszú távú társadalmi és családi következményekkel járó kollektív traumáját jelentették. A „málenkij robot"[152] néven ismertté vált kényszermunkára hurcolások következtében férfiak tízezrei kerültek szovjet fogságba, a GUPVI táborrendszerébe,[153] közülük pedig sokan soha nem térhettek vissza családjukhoz. Az elhurcolások következményei ugyanakkor messze túlmutattak az érintett férfi-

[151] Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója (Bátyú, GKNT-tag)

[152] A „málenkij robot" Kárpátalján az 1944 őszén bevonuló szovjet hatóságok által végrehajtott tömeges elhurcolást jelentette, amelynek közvetlen alapját a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának 1944. november 12-én kiadott 0036. számú parancsa képezte, végrehajtásában pedig az NKVD szervei is részt vettek. A rendelkezés nyomán elsősorban magyar és német nemzetiségű hadköteles korú férfiakat gyűjtöttek össze, akiket a három napos kis munka, „málenkij robot" ígéretével többek között a szolyvai gyűjtőtáborba, majd sokukat a Szovjetunió GUPVI-táboraiba hurcoltak. A több évig is elhúzódó fogság, az éhezés, a betegségek és a kényszermunka következtében sokan életüket vesztették, a túlélők pedig gyakran csak évekkel később térhettek haza családjaikhoz.

[153] A GUPVI (Hadifogoly- és Internáltügyi Főigazgatóság) az NKVD irányítása alatt működő szovjet szerv volt, amely a hadifoglyok és internált civilek táborhálózatát felügyelte. A GULAG-gal ellentétben a GUPVI lágereibe nem elítéltek, hanem bírósági ítélet nélkül hadifogolyként kezelt katonák és internált civilek is tömegesen kerültek. A Kárpátaljáról 1944 őszén „málenkij robotra" elhurcolt magyar és német civilek jelentős részét is ebben a táborrendszerben tartották fogva és kényszerítették munkára.

ak egyéni sorsán: alapvetően befolyásolták az otthon maradt családok társadalmi, gazdasági és érzelmi viszonyait, továbbá hosszú időre meghatározták mindennapi életüket.

Különösen jelentős ebből a szempontból az apa elvesztésének vagy tartós távollétének gyermekkori tapasztalata, a családon belüli szerepek kényszerű átrendeződése, az egzisztenciális bizonytalanság és nélkülözés, valamint a gyermekekre idő előtt háruló munkavégzés és felelősségvállalás. Mindezekhez társult az elhurcoltak és családtagjaik társadalmi, illetve politikai megbélyegzésének tapasztalata, amely az események közvetlen következményein túl az érintett családok későbbi életútjára és társadalmi helyzetére is hatást gyakorolhatott.

Jelen tanulmány elsősorban a családi és a leszármazotti emlékezet felől közelítve vizsgálja az elhurcolások hosszú távú következményeit. A kutatás forrásbázisát a levéltári dokumentumok mellett visszaemlékezések és oral history-interjúk, mindenekelőtt az érintettekkel, illetve családtagjaikkal és leszármazottjaikkal készített beszélgetések alkotják. E források lehetőséget teremtenek arra, hogy a történeti események társadalmi és politikai kontextusa mellett azok személyes, érzelmi és családtörténeti dimenziói is feltárhatóvá váljanak.

A források elemzése során kiemelt figyelmet kap az emlékezet működése, a veszteség és a tartós hiány megélése, valamint a traumatikus tapasztalatok verbalizálásának és elhallgatásának különböző formái. A vizsgálat arra is választ keres, hogy az elhurcolások tapasztalata miként épült be az érintettek és leszármazottjaik identitásába, életútjába és családi narratíváiba, továbbá milyen közvetítő mechanizmusokon keresztül válhatott a következő generációk számára is meghatározó tapasztalattá.

Ehhez kapcsolódóan a tanulmány a transzgenerációs trauma fogalmának alkalmazhatóságát is vizsgálja. Ennek során különös figyelmet fordít azokra az érzelmi, magatartási és családi mintázatokra, amelyek nem feltétlenül a traumatikus esemény közvetlen megtapasztalása révén, hanem a családi emlékezet, a történetek továbbadása, a hallgatások, a veszteséghez kapcsolódó viszonyulások és a mindennapi családi működés közvetítésével jelenhettek meg a következő generációk életében.

A „málenkij robot" e megközelítésben tehát nem kizárólag lezárt történeti eseményként értelmezhető, hanem olyan, generációkon átívelő családi tapasztalatként is, amelynek következményei az egyéni és kollektív emlékezetben, a családi narratívákban, az elhallgatásokban, valamint a múlt továbbadásának különböző formáiban évtizedekkel később is megragadhatók.

A szülő elvesztésének gyermeki tapasztalata

A gyermekek számára az elhurcolások egyik legsúlyosabb következményét az apa jelenlétének hirtelen és sok esetben végleges megszűnése jelentette. Különösen sajátos helyzetben voltak azok a posztumusz gyermekek, akik apjuk elhurcolásakor még meg sem születtek. Esetükben az apahiány nem egy korábban megtapasztalt személyes kapcsolat megszakadásából fakadt, hanem olyan veszteségtapasztalatot jelentett, amely születésüktől kezdve meghatározta családi közegüket és gyermekkorukat. Ezt az egyéni, ugyanakkor számos család tapasztalatában megjelenő veszteséget érzékletesen foglalja össze az egyik visszaemlékező: *„Tőlem sem vett búcsút az édesapám, mert még nem szült meg az édesanyám. Itt hagyott bennünket, öt gyermeket, a legkisebb betöltötte a három évet."*[154] Ezek a gyermekek személyes apaélmény nélkül nőttek fel, így életükben az apa alakja elsősorban a hiányon keresztül vált meghatározóvá. Számukra az apa személye többnyire fényképek, megőrzött tárgyak, valamint a családtagok és rokonok elbeszélései révén válhatott valamelyest megragadhatóvá. Az 1944 őszét követő hónapokban és években az érintett családok életének meghatározó részévé vált a gyász. Számos özveggyé vált asszony öltött gyászruhát, miután értesült férje haláláról, és azt sok esetben éveken keresztül viselte. A veszteség azonban nem kizárólag az özvegyek mindennapjait határozta meg, hanem a gyermekek életében is közvetlenül megjelent. Ennek egyik szemléletes példáját adja a következő visszaemlékezés: *„Engem*

[154] Ismeretlen szemtanú visszaemlékezése. A kézirat megtalálható a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyűjteményében, korábban Nagy Amália, beregszászi lakos tulajdonát képezte. Közli: Molnár D., E.: A „malenkij robot következményei i. m. 37.

az anyám olyan komolynak nevelt, hogy már gyermekként sem tudtam jóízűen nevetni. Apámra emlékezve, hét éves koromig fekete szalagot font a hajamba."[155] A visszaemlékezésben jól kirajzolódik, miként válhatott a gyermek maga is a családi gyász hordozójává: a veszteség nem csupán külső jegyekben–, a fekete szalag viselésében – fejeződött ki, hanem a gyermek önmagáról és saját gyermeki viselkedéséről őrzött emlékeiben is. A gyermeki felszabadultság és játékosság helyét ilyen esetekben részben a veszteségből, a megváltozott családi körülményekből és a korán rájuk nehezedő felelősségből fakadó komolyság foglalhatta el.

Azokban a családokban, amelyekben az apa túlélte a fogságot és hazatérhetett, a viszontlátás szintén sajátos érzelmi helyzeteket teremthetett. A többéves távollét következtében előfordult, hogy a kisebb gyermekek nem ismerték fel hazatérő édesapjukat. Egy barkaszi elhurcolt hazatérésekor ennél is furcsább helyzet állt elő: nemcsak a gyermek számára volt ismeretlen az apa, hanem az apa sem tudott legkisebb gyermeke létezéséről. A gyermek 1944-ben, az apa kétéves katonai szolgálata alatti rövid hazatérését követően fogant meg, majd édesapja három évet töltött fogságban. Mivel ez idő alatt nem sikerült kapcsolatot teremtenie családjával, hazatérésekor nem tudhatta, hogy időközben fia született. Az akkor hároméves gyermek számára ugyanakkor a hazatérő férfi teljesen idegen volt, ezért első találkozásuk nem az azonnali felismerés, hanem a félelem élményével kapcsolódott össze. Csoma Sándor emlékezetében évtizedekkel később is elevenen maradt meg ez a pillanat: *"Az udvaron játszottam mikor egy sovány, megfeketedett cigány ember jött felfelé az udvaron. Sírva szaladtam ijedtemben édesanyámhoz a kertbe. Édesanyám könnyei az örömtől folytak, mikor meglátta az összeaszott emberroncsot, és felkiáltott, hogy fiam, hát apád jött haza, ne félj."* [156] A visszaemlékezés különösen érzékletesen mutatja meg, hogy ugyanaz az esemény a családtagok számára egymástól alapvetően eltérő érzelmi jelentéssel bírhatott. Míg az anya számára férje hazatérése a

[155] Szabó Béláné Tar Ilona visszaemlékezése, 1991. Közli: Molnár D., E.: Kárpátaljai i. m. 51.

[156] Csoma Sándor (szül. 1945, Barkaszó) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2017.10.13.) és közli Bimba Brigitta

hosszú távollét végét és az újraegyesülés örömét jelentette, addig a gyermek egy számára ismeretlen, külsőleg is jelentősen megváltozott férfival találkozott, akitől első reakcióként megijedt. A jelenet egyúttal arra is rámutat, hogy a többéves kényszerű távollét nem pusztán megszakította a családi kapcsolatokat, hanem bizonyos esetekben megakadályozta azok természetes kialakulását is. Hasonlóan megrázó élményként jelenik meg a viszontlátás egy beregszászi visszaemlékezésben. *„Mikor hazajött egy német katona köpeny volt rajta, meg két ballábas facipő, soha nem felejtem el. Nem ösmertük meg. Csak a kutya ösmerte meg, csak a kutya. Jaj, soha nem fogom elfelejteni, jött felfele az udvarra, azt hittük valami kéregető, szakállason és a kutya ordítva elébe szaladt, felugrott a vállára, megösmerte."*[157]

A várva várt viszontlátás örömébe sokszor fájdalmasan vegyült a felismerés, hogy a fogság nemcsak éveket vett el a családoktól, hanem olyan kötelékeket is megszakított, amelyeket nagy erőfeszítések árán kellett újjáépíteni.

Családi szerepek felborulása és a gyermeki lét beszűkülése

A férfiak elhurcolása alapvetően átrendezte a családok korábbi munkamegosztását: a nehéz fizikai munkák jelentős része az anyákra és az idősebb gyermekekre hárult. A nagyobb gyermekek így életkorukat meghaladó felelősséget vállaltak, sok esetben részben a hiányzó szülő szerepét is átvéve. A gyermekkor és a felnőtt lét közötti határ kényszerűen elmosódott, hiszen a család fennmaradása már az ő munkájuktól is függött. A gyermekek munkába állása azonban nem csupán a családi szerepek átrendeződésének következménye, hanem közvetlen megélhetési kényszer is volt. A férfi munkaerő kiesésével olyan feladatokat kellett átvenniük, amelyek gyakran fizikai erejüket is meghaladták. Sajátos módon munkájukkal olykor nemcsak az otthon maradt családot tartották fenn, hanem az elhurcolt apa tábori túléléséhez is hozzájárultak: *„Gyerekként az ökröket alig tudtuk befogni. Én soha nem akartam befele fogni a jószágot. A befogott ökrökkel fákat szállítottunk. Ahol*

[157] Zékány Irén (szül. 1934, Beregszász) visszaemlékezése. Az interjút készítette és közli: Orosz, J.: A „málenkij robot" árnyékában i. m. 32.

nem volt férfi munkaerő, ott a nőknek nagy szenvedés volt az élet. Gyerekként én láttam el a jószágokat. Etettem, itattam őket. Volt két bárányunk is, abból az egyiket megpróbáltuk levágni, én és egy barátom. De alig tudtuk megvágni a nyakát, sajnáltuk is szegény jószágot, de közben tudtuk, hogy valamit ennünk kell. Mind a ketten elkezdtünk sírni. Miután megnyugodtunk, összeszedtük minden erőnket és levágtuk a bárányt. Emlékszem, ebből a bárányból is vittek apáméknak a lágerbe enni."[158] A történet nyers egyszerűséggel mutatja meg, miként írta felül az éhezés a gyermekkor természetes határait. A sírás ellenére a bárányt le kellett vágni, mert enni kellett, ráadásul az így megszerzett élelemből a fogságban lévő apának is juttattak. A gyermek tehát saját munkájával és lemondásával próbált hozzájárulni a család, egyben elhurcolt édesapja túléléséhez.

A tartós nélkülözés és a gyermekmunka az iskoláztatás lehetőségeit is beszűkítette. Sok családban nem jutott pénz megfelelő ruházatra és lábbelire, miközben a gyermek munkájára otthon feltétlenül szükség volt. Az iskolai kimaradás így nem feltétlenül a tanulás iránti érdektelenségből, hanem a család megélhetési kényszeréből következett:

„5. osztályba jártam, mikor a kolhozt kezdték csinálni. Ősszel már jártam a kolhozba anyu helyett, mivel nagyon beteges volt. Új év napján jöttek Szernyéről a tanítók, egy komisszió, minden házba mentek, ahol gyerek volt, hát ide is eljöttek, hogy menjek iskolába. Anyu mondta, hogy hagyjanak nekünk békét, mivel úgy sincs ruházat, cipő, amibe járjak iskolába."[159]

A gyermekek életéből a rájuk nehezedő nehéz fizikai munkák miatt nemcsak a gyermeki játékosság, a szabadidő hiányzott, hanem az a biztonságos érzelmi tér is, ahol a gyerekkor „védett" lehetne. A szegénység nemcsak a gyermek jelenét határozta meg, hanem tanulási lehetőségeinek beszűkülésével későbbi életútjára is hatással lehetett.

---

158 Taracközi Gábor (szül. Verbőc) visszaemlékezése. Közli: Mádi, B.: Ugocsa-vidéki népcsoportok i. m. 110.

159 Lázár Erzsébet (szül. 1935, Barkaszó) visszaemlékezése. Az interjút készítette és közli Bimba Brigitta

A nélkülözés legszélsőségesebb formája az éhezés volt, amely a gyermekek gondolkodását is sajátos módon alakította. Amikor már a következő étkezés sem volt biztosítható, az anya kétségbeesése a gyermek számára is közvetlen tapasztalattá vált. Az éhezés hétköznapivá válásának tragikumát különösen erőteljesen sűríti magába a következő visszaemlékezés: *„11 éves voltam, mikor édesapám meghalt a lágerben. Öt gyermeket hagyott itt. A legkisebb négy, a legnagyobb 16 éves volt. Anyám kereste Szolyván, Perecsenyen, de nem találta sehol. A nagybátyámtól tudta meg, hogy meghalt. Ordítva jött haza. Annyira letörte a bánat, hogy öt napig nem evett, meg akart halni. Azt mondta az öt gyereket egyedül képtelen felnevelni. Az ötödik napon elaludt és álmában a drága jó apám így szólt hozz: Mari? Hát nem sajnálod az árvákat. Egy másik fehérruhás álombeli alak odavitte a gyerekeket az édesapámhoz. Megcsókolta mindegyiket és azt mondta, egyik szebb, mint a másik ne hagyd őket meghalni…Szomorú időket éltünk meg. Az egyik este emléke örökre megőrződött bennem. Az anyám azon estén sírni kezdett. Ötéves húgom pedig megkérdezte tőle miért sír. Gyermekeim egy harapás ennivalónk sincs – mondta anyám. A kishúgom odabújt hozzá és ezt mondta: Tetszik tudni mit, reggel sokáig fogunk aludni. Úgy értette szegény, hogy akkor nem kell enni.*[160] Az ötéves gyermek mondata minden további magyarázat nélkül érzékelteti a nélkülözés mélységét: az alvás számára az éhség elkerülésének eszközévé vált. Az apa halála így nem önmagában álló veszteség volt, hanem az anya összeomlásán és a családfenntartó elvesztésén keresztül az öt gyermek mindennapi létbiztonságát is megrendítette.

A hazatérés sem jelentette feltétlenül a család korábbi életének helyreállását. A súlyosan megbetegedett vagy maradandó egészségkárosodást szenvedett férfiak gyakran nem tudtak ismét családfenntartóvá válni és munkába állni, ezért a gyermekek munkavégzésének kényszere továbbra is fennmaradt. *„Apám még az ólombányában eszméletét vesztette, mindkét lába térd felett lefagyott és a hullaházba került, de szerencsére észrevették, hogy még él, így a kórházba került*

[160] Huzina Endréné szül. Ricsei Ilona (Mezőkaszony) visszaemlékezése. Közli: Dupka, Gy.: Egy eltűnt férfigeneráció nyomában i. m. 256.

és megmenekült. 1947 őszén jött haza nagybetegen. Itthon a betegsége miatt sajnos nem tudott dolgozni, a lábából állandóan folyt a víz, a kínok kínját kellett kiállnia. Annyi pénzünk sem volt, hogy a gyógyszert megvegyük. Mi, gyerekek nem iskolába, hanem dolgozni jártunk napszámba és bizony olyan szegények voltunk, mint a templom egere. Örültünk, ha naponta egyszer ettünk. Keserves idők voltak."[161] A gyermek válasza jól érzékelteti, hogy a nélkülözés miként alakította át a gyermeki gondolkodást és milyen mélyen beépült a gyermekek emlékezetébe.

A gyerekeknek azzal az örökös rettegéssel is szembe kellett nézniük miután az édesapa hiánya mindennapossá vált, hogy az édesanyjukat is elveszíthetik. A nők gyakran szekereken, gyalog, tehervonatok tetején tették meg az utat Szolyváig, hogy némi élelmet juttassanak az ott fogva tartott és éhező hozzátartozóiknak.[162] Ilyenkor a gyerekeket a nagyszülőkre, rokonokra, szomszédokra bízták. Sokszor napokig vagy hetekig távol voltak a családtól. Egy hete is oda volt már a beregújfalui Tóth Vilma édesanyja, miközben őket is beállították a katonák dolgozni, ölfákat hordattak velük, mikor az egyik megkérdezte, hogy *„Van nektek gyereketek? Mondták, hogy van. Na akkor menten menjetek innen haza, míg kedves az életetek. Akkor eljöttek, onnan megszálltak egy másik faluba, a kemence tetjin aludtak vagy min, majd egy hétre vergődtek haza. Velünk vót nagymama, mi mán oszt abba vótunk, hogy má most se édesapám, se édesanyám nem lesz. Három kispuja ott maradt."* [163]

A foglyok felkutatása és élelemmel való ellátása az otthon maradt nőket és gyermekeket is közvetlen veszélyeknek tette ki. A Dancs családból az apa és három fia került Szolyvára; az élelmet vivő egyetlen lánygyermek tífuszban meghalt, majd az útnak induló anya is életét vesztette a munkácsi vasútállomáson. Ebben az esetben az elhurcolás

[161] Egerszegi Sándorné adatközlő levele. Közli Dupka, Gy.: Élő történelem i. m. 45–46.

[162] Bimba, B.: Az otthon maradt nők sorsa i. m. 86.

[163] Tóth Vilma (szül. Beregújfalu) visszaemlékezése. Közli: Punykó, M.: Reggelt adott az Isten i. m. 94.

tragédiája láncreakcióvá vált: a férfiak fogsága közvetve újabb családtagok elvesztéséhez vezetett.[164]

A táborok környezetében terjedő tífusz azokat a nőket is veszélyeztette, akik hozzátartozóik felkeresése miatt kerültek kapcsolatba a lágerek világával. Ha az apa fogságát az anya halála követte, a gyermekek teljesen árván maradhattak, gondozásuk pedig a rokonságra hárult. Csonkapapiban öt lánygyermek sorsa alakult így:

„Papp Jóska bácsi – aki még a lágerbe meghalt – felesége beleesett a tífuszba, el is vitte hamar. Öt lánygyermek maradt árván, a legidősebb egy évvel volt idősebb nálam, én kilenc éves voltam. Az öreg nagyanyjuk, Erzsi néni nevelte fel őket egy félszobás lakásba, mert a ház első részébe egy másik család lakott. A középső kis Jolánt magukhoz vették a kaszonyi rokonok, azoknak nem volt gyermekük, de mindig sírt, hogy jön haza, mert neki itthon jobban esik egy szelet kenyér is a többivel."[165]

A gyermekek kiszolgáltatottságát tovább növelte az a veszély, amely a lányokat és nőket a háborús és megszállási körülmények között fenyegette. A családok ezért különböző túlélési stratégiákat alkalmaztak, amelyek között az álcázás is megjelent. A fiatal lányokat bekormozták, öregasszonyoknak álcázták, nehogy a szovjet katonák becstelenséget kövessenek el rajtuk. Egy ilyen rémtett a kárpátaljai Beregújfaluban is megtörtént és több gyerek is végig kényszerül nézni az erőszakos cselekedetet és az azt követő gyilkosságot. „*Hát ugyi úgy vót, hogy, hogy mikor a lágerbe elmentek, mikor az oroszok bejöttek, hát mi bújkáltunk, ugyi féltünk az orosz katonáktú. Felmásztunk még a padra is. Pláne meg a jányok. Féltünk, hogy ugyi a katonák ittasok vótak, oszt ... Molnár Ede apját meglőtte az orosz katona, hogy Lujzát akarta vón. Hát annak ugyi nem vót párdon. Akkor mi is féltünk...Hát édesapám se vót itthon, édesanyám a három kispujáva."*[166] Nemcsak Beregújfaluban becstelenítet-

[164] Dancs Pálné visszaemlékezése. Beregsomi Általános Iskola gyűjteménye. Közli: Molnár D., E.: A „malenkij robot" következményei i. m. 34.

[165] Buda Emma (szül. 1935, Csonkapapi) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2017.09.29) és közli Bimba Brigitta.

[166] Tóth Vilma (szül. Beregújfalu) visszaemlékezése. Közli: Punykó, M.: Reggelt adott az Isten i. m. 94.

tek meg gyerekeket a szovjet katonák, a viski Mándrik Erzsébet alig néhány napja töltötte be a 16. életévét, amikor egy házukba betévedő részeg tiszt megerőszakolta, erről nyers elevenséggel emlékezett meg későbbi memoárjában: „*A nyomorult gazember: rám támadt, az ágyra dobott, letépte rólam a ruhát. Nem tudtam, mit művel velem, de sikítottam, kapálództam, hogy kiszabaduljak a kezéből. Nem sikerült: sovány fejlettlen gyereklány voltam, ő meg hatalmas termetű, meglett férfi. Elvesztettem az eszméletem [...] elöntött a vér.*"[167] A bosszúszomjas szovjet katonák nem csak a kártpáaljai nőkön és gyerekeken követtek el gyalázatot. A német 96. gyaloghadosztály és a 3. hegyi hadosztály jegyzőkönyveiből kiderült, hogy a 2. Ukrán Front Plijev-csoportjának katonái néhány nap alatt erőszakolások, kivégzések és rablások sorozatát követték el és az egységeket vezető egyik tábornok is élen járt az erőszakoskodásban, ő is nőket becstelenített meg, az áldozatok között voltak hétéves gyerekek is. Előfordult, hogy a férj vagy más családtagok, idegenek szeme láttára egymás után több katona is megerőszakolt egy nőt vagy gyereket.[168]

Árvaságra ítélt gyerekek

A „málenkij robotra" elhurcolt kárpátaljai magyar és német férfiak családjai kétségbeeséseikben kérvényekkel fordultak a helyi népbizottságokhoz, a táborparancsnokságokhoz, majd a magyar kormányszervekhez is, és legtöbbször a férfiak hazabocsátását a család nélkülözésével és a kisgyermekek nehéz eltartásával indokolták.

Hegedűs Anna 1944. december 28-i kérvényében arról számolt be, hogy öt gyermekével nagy szegénységben él, nincs hol lakniuk és nincs mivel megetetni a gyermekeit, miközben hatodik gyermekével várandós. A legkisebb gyermek ekkor mindössze egyéves, a legidősebb tizenkét éves volt, ezért az asszony férje hazabocsátását azzal indokolta, hogy nélküle a családot az éhhalál fenyegeti.[169]

A települések asszonyai csoportos beadványaikban ugyancsak hangsúlyozták, hogy a férfiak elhurcolásával a mezőgazdasági és más

[167] Mandrik, E.: A pokol bugyraiban i. m. 14.
[168] Bognár, Z.: „Málenkij robot" i. m. 55.
[169] KTÁL, 14. Fond, 1. opisz, 51. ügyirat

nehéz fizikai munkák is rájuk, az idősekre és a gyermekekre maradtak. Beregújfaluban például az erdei szakmunkások hiánya miatt a nők és a gyermekek nem tudták megfelelően elvégezni a fakitermeléshez és fafeldolgozáshoz kapcsolódó munkákat, miközben a tavaszi szántás és vetés is erejüket meghaladó feladatot jelentett.[170] Nagymuzsalyban az elhurcolások következtében többek között a gyermekekre maradt mintegy ezer hold szőlő megmunkálása. A nagymuzsalyi kérvény szerint a településen 141 sokgyermekes család élt, amelyek közül sok már felélte tartalékait, és az éhínség szélére került.[171]

A magyar kormányszervekhez érkező nagyszámú kérelem nyomán a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) 1945. március 18-án elrendelte, hogy a szovjet fogságba került személyek szabadon bocsátását kérő beadványokhoz csatolják az érintett személyi adatait tartalmazó adatlapot, valamint politikai megbízhatóságát igazoló dokumentumot.[172] A SZEB rendelkezéséhez kapcsolódó, 18 kérdésből álló személyi adatlapokból megállapítható többek között az internált férfi családi állapota is. Ezekből az adatlapokból településenként rekonstruálható, hogy hány feleség és gyermek maradt családfenntartó nélkül az 1945 tavaszán még táborokban lévő férfiak után. Badalóban például 139 elhurcolt férfi volt még távol otthonától, közülük 99 nős volt, feleségeiknek pedig összesen 237 gyermeket kellett férjük nélkül eltartaniuk. A badalói gyermekek közül végül 104-en kényszerültek tartósan csonka családban felnőni[173], és több asszonyra 6-8 gyermek egyedüli felnevelése hárult.

Tiszaújlakon Kulcsár Andrásné hét[174], Izsnyétén pedig Balog Dánielné hat gyermek mindennapi ellátásáról volt kénytelen férje nélkül gondoskodni.[175] Tizenegy vizsgált kárpátaljai település[176] adatai sze-

[170] MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26616/1945
[171] MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26533/1945
[172] Bognár, Z.: „Mai magyar társadalmunk i. m. 27.
[173] MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26100/1945
[174] MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26496/1945
[175] MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 28229/1945
[176] Badaló, Beregardó, Botfalva, Csetfalva, Eszeny, Halábor, Izsnyéte, Kistéglás, Nagymuzsaly, Szalóka, Tiszaújlak

rint legkevesebb[177] 676 nő összesen 1701 gyermeket nevelt egyedül az elhurcolások következtében. E gyermekek mintegy fele később végleg elveszítette édesapját, aki valamely GULAG–GUPVI táborban halt meg, így a kérvények és a SZEB rendelkezése nyomán készült adatlapok egyszerre dokumentálják a családok súlyos megélhetési nehézségeit és az elhurcolások hosszú távú családi következményeit.

Megbélyegzés, társadalmi kirekesztés és identitássérülés

A „málenkij robot" következményei nem értek véget a fogsággal és a hazatéréssel. Az elhurcoltak, illetve más politikailag megbélyegzett személyek családtagjait származásuk és rokoni kapcsolataik miatt is hátrányok érhették, így a megtorlás következményei a következő generáció életére is kiterjedhettek. Különösen összetett példája ennek Bakajsza József gálocsi falubíró és családjának története. Bakajsza József falubíróként igyekezett elérni, hogy Gálocs lakosait szláv nemzetiségűként tüntessék fel, remélve, hogy ezzel megóvhatja őket az elhurcolástól. Később koholt vádak alapján ítélték el, majd a GULAG-ra[178]

[177] Legkevesebb, mivel azok a nők és gyerekek nem tartoznak bele, akiknek a férje, édesapja a fronton esett el, vagy fogságba került, vagy már hazatért 1945 tavaszára, de betegség miatt elhalálozott. Csak azon családoknak a száma értendő alatta, ahonnan a családfőt 1944 november-december között a 0036. számú parancs értelmében elhurcolták a területről és még nem tértek haza. Tehát arányaiban sokkal több egyedülálló nőről és félárváról van szó, de már ez is hatalmas szám.

[178] A GULAG (Glavnoje Upravlenyije Lagerej), vagyis a Táborok Főigazgatósága a szovjet büntetés-végrehajtás 1934-ben hivatalosan létrehozott, kiterjedt kényszermunkatábor-rendszere volt. A rendszer egyik alapvető funkciója a politikailag vagy társadalmilag veszélyesnek minősített személyek elszigetelése és kényszermunkára fogása volt, miközben a foglyok munkaerejét a Szovjetunió iparosítására és a nehezen megközelíthető területek erőforrásainak kiaknázására is felhasználták. A GULAG nem csupán munkatáborok hálózatát jelentette, hanem börtönök, tranzitpontok, gyűjtő- és elosztólágerek összetett rendszerét is magában foglalta. A táborrendszer Sztálin uralma alatt jelentősen kiterjedt: a munkatáborok száma az 1944-ben működő 56-ról 1953-ra 166-ra emelkedett. Anne Applebaum becslése szerint Sztálin haláláig mintegy 18 millió ember fordult meg a GULAG rendszerében. A foglyok között férfiak és nők egyaránt voltak, és sokakat koholt vádak alapján, különleges bíróságok, köztük az úgynevezett trojkák ítéltek el.

került, ahonnan súlyosan megromlott mentális állapotban tért vissza; élete hátralévő részét pszichiátriai intézetben töltötte. Meghurcolása azonban családja életét is alapvetően megváltoztatta: lánya visszaemlékezésében az apa nyolcéves hiánya, a többször tévesen közölt halálhír és a család társadalmi elszigetelődése egyetlen veszteségtörténetté kapcsolódik össze. Lányát éveken át ideggyógyászok kezelték; a kezelés során az apa elhurcolásának időpontjához kötődő gyermekkori életkor különös jelentőséget kapott: hogy *„kilenc éves nem akar lenni"* – vagyis annak az életkornak a tudat alatti elutasítása jelenik meg, amikor az apját elvitték**.** *„Nyolc évig semmit sem hallottunk felőle. Aztán többször halálhírét hozták, ilyenkor feketébe öltöztünk, meggyászoltuk. Miután apámat elvitték, mindenki elfordult tőlünk a faluban. Se rokonság, se más nem volt, aki egy falat kenyérrel segített volna. A bátyám nem kapott munkát a kolhozban, anyám, később én dolgoztunk."*[179]

Ez a fajta tudatosan megszervezett megalázás mély, identitásszintű sebeket ejt. A gyerek nem csupán azt érzi, hogy apja szenvedett igazságtalanul, hanem azt is, hogy ő maga vált szégyenforrássá, pusztán a származása vagy felmenői miatt. Ez az élmény később önértékelési zavarokban, társadalmi bizalmatlanságban, állandó „másodrendűség-érzésben" jelenhet meg.

A megbélyegzés a továbbtanulás területén is megjelent. Számos visszaemlékezés jelzi, hogy a felmenők múltja akadályt jelentett a felsőfokú tanulmányoknál: a családi előélet miatt az érintettek, főleg a koholt vádak alapján a különleges, rögtönítélő bíróságok által meghurcolt személyek hozzátartozói „politikailag megbízhatatlannak" számítottak, nem vették fel őket a Komszomolba, ami sokszor hallgatólagos feltétele volt az egyetemi felvételnek. *„A munkácsi tanítóképzőbe tanultam, utána Váriba tanítottam. Munkácson külön volt magyar Komszomol, oda már muszáj volt mindenkinek belépni. Nekem jött a telegram, hogy nem engedélyezik a felvételemet. A nagybátyámat, Bagu Mihályt elítélték 25 évre, mert azt mondták, kulák. A vád az volt*

[179] Bakajsza Csaba visszaemlékezése. Közli: Zelei, M: A kettézárt falu i. m. 144.

ellene, hogy baltát fogott a kisbíróra, mikor ment az államkölcsönt beszolgáltatni. Rovnóba volt börtönbe. Nem volt szabad neki magyarul levelet írni, ruszinul írták meg helyette, én fordítottam és küldtem a családnak. Mikor Sztálin meghalt, amnesztiát kapott és hazajöhetett. Az igazgató Munkácson kommunista érzelmű volt és azt mondta, tudjuk, hogy a nagybátyja börtönben van. Félni kellett az öreg párttagoktól, a kommunistáktól és az ilyen kijelentésektől. Én féltem." [180] A trauma nemcsak érzelmi, hanem strukturális, mobilitási korlátok formájában is tovább öröklődött.

Hallgatás, félresiklott narratívák és transzgenerációs trauma

A transzgenerációs trauma vizsgálatának egyik fontos szempontja a traumatikus tapasztalatokról való hallgatás. Singer Zsuzsa értelmezésében a „málenkij robot" traumájának feldolgozását az elhurcoltak és gyermekeik számára egyaránt nehezítette, hogy a történtekről évtizedeken keresztül nem, vagy csak korlátozottan lehetett beszélni. A hallgatás így nem pusztán az egyéni megküzdés egyik formája volt, hanem a politikai környezet által kikényszerített magatartás is, amely a családon belüli emlékezet továbbadását alapvetően meghatározta. A gyerekeke és szülők közt kialakuló kötődési zavar a „hallgatásra ítéléssel" együtt vezethet a trauma generációk közötti átadódásához.[181]

Az elhurcoltak egy része félelemből, szégyenből vagy a politikai következményektől tartva nem beszélt lágerélményeiről. A hivatalos életrajzokban az 1944–1949 közötti táboréveket olyan ártalmatlanító formulák fedhették el, mint „a Szovjetunióban dolgoztam", vagy akár „építettem a szocializmust".[182] A kényszerű hallgatás ezzel nem egyszerűen elrejtette a történteket, hanem egy másik, politikailag elfogadható történetet helyezett a valós tapasztalat helyére. A hallgatás olykor évtizedeken keresztül fennmaradt. Találunk olyan történeteket is, amelyekben az elhurcolt apa csak élete végén, halálos ágyán beszélt elő-

[180] Bagu Gizella (szül. 1933, Bátyú) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2018.09.24.) és közli: Bimba Brigitta

[181] Singer, Zs.: Nyomok a lelkekben i. m. 39.

[182] Bognár, Z.: Köszöntő i. m. 12.

ször részletesebben lányának a lágerévekről. Ilyenkor a hosszú időn át elfojtott történet ugyan kimondhatóvá vált, a közös feldolgozásra és a korábbi félreértések feloldására azonban már alig maradt idő.

A hosszú távollét a hazatérés után is nyomot hagyhatott a szülő-gyermek kapcsolaton. A visszaemlékezések szerint egyes gyermekek néha nem csak nem ismerték meg, hanem kezdetben nem fogadták el hazatérő szüleiket; volt, aki azt mondta apjának, hogy ő nem az édesapja, hiszen az „Oroszországban van", más pedig azt vetette a szemére, hogy maradt volna inkább kint. A többéves elszakadás alatt a nagyszülők által nevelt gyermekek esetében olyan erős kötődés alakulhatott ki gondozóikhoz, hogy az a hazatérő szülőhöz fűződő kapcsolat újjáépítését is megnehezítette. A lágerélmények hatása ugyanakkor később a családi viselkedésmintákban is megjelenhetett: erre példa a túlélő szülő irracionális „túlféltése", amelyet lánya saját gyermekével szemben is továbbvitt.[183]

A transzgenerációs hatások vizsgálata ugyanakkor nem feltétlenül zárható le az elhurcoltak gyermekeinek generációjánál. Amennyiben a veszteséghez kapcsolódó félelmek, családi történetek és hallgatások továbbadódtak, azok az unokák családi emlékezetére és önértelmezésére is hatással lehettek. A traumatizált első generáció ugyanis olyan családi atmoszférát teremthetett, amelybe a következő generációk akkor is bevonódtak, ha magáról a traumatikus eseményről alig vagy egyáltalán nem esett szó. A hadifogságból hazatérő családtag számára például a kenyér vagy más étel kidobása szélsőséges indulatot válthatott ki, hiszen a fogságban egyetlen falat is az életben maradás feltétele lehetett. Gyermekei és unokái már nem feltétlenül ismerték e reakció eredetét, annak érzelmi súlya – a félelem, a szorongás vagy a bűntudat – mégis a család mindennapjainak részévé válhatott. A trauma így történet nélkül is tovább élhetett: nem maga az esemény ismétlődött meg, hanem annak feldolgozatlan érzelmi és viselkedésbeli következményei.[184] Itt azonban indokolt az óvatosság: az unokák körében megjelenő pszichés reakciók önmagukban még nem bizonyítják a trauma közvetlen

[183] Singer, Zs.: Nyomok a lelkekben i. m. 39;45
[184] Schell, G.: Egyének és közösségek i. m. 150.

„öröklődését", hanem annak lehetséges transzgenerációs közvetítő mechanizmusaira irányíthatják a figyelmet.

Az eddig vizsgált források alapján ezért nem egyetlen, változatlan formában tovább öröklődő traumáról, hanem egymással összefüggő következményekről beszélhetünk. A leszármazottak életét egyszerre befolyásolhatták az elhurcolás anyagi és társadalmi következményei – a szegénység és a tanulási lehetőségek beszűkülése –, az érzelmi veszteségek, valamint a családban hosszú ideig kimondhatatlan félelmek és történetek. A hallgatás tehát nem jelentette a trauma eltűnését: amit történetként nem lehetett továbbadni, az viselkedésben, félelmekben és családi szabályokban tovább élhetett. A „málenkij robot" generációkon átívelő hatása így éppen abban ragadható meg, hogy a történtekről sokáig hallgatni kellett, következményeikkel azonban továbbra is együtt kellett élni.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK ÉS FELDOLGOZÁSOK

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)
KTÁL, 14. Fond, 1. opisz, 51. ügyirat

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Külügyminisztériumi Hadifogoly Osztály iratanyaga (KÜM HDF. O.)
MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26616/1945
MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26533/1945
MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26100/1945
MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 26496/1945
MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 28229/1945

Szakirodalom, feldolgozások

Bimba Brigitta: *Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában.* „Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre..." Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, GULÁG- és GUPVI-táborok, áldozatok, emlékhelyek. Szerk. Dupka György.

Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó Ungvár–Budapest 2018. 83–95.

Bognár Zalán: *„Mai magyar társadalmunk egyik legégetőbb és legfájóbb kérdése a fogoly-ügy". A (hadi)fogolykérdés jelentősége a magyar társadalomban és a politikában, 1944–1948–1956.* In.: Közösség és egyén a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában. Szerk. Bognár Zalán és Pomázi–Bárdonicsek Dominika. Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága Budapest–Miskolc, 2023. 23–54

Bognár Zalán: *„Málenkij robot". A Magyarországról ítélet nélkül szovjetunióbeli kényszermunkára elhurcolt civilek története.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2018.

Dupka György (szerk.): *Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944–1990.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017.

Dupka György (szerk.): *Élő történelem.* Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

Mandrik Erzsébet: *A pokol bugyraiban. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

Molnár D. Erzsébet: *A „malenkij robot következményei a kárpátaljai magyar családokra nézve.* In: „Kárpátsors űzte nép...". A GULAG–GUPVI-kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2021. Szerk. Dupka György. Szolvvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022. 32–45.

Molnár D. Erzsébet: *Kárpátaljai családok a „malenkij robot" árnyékában.* In: Családok a kitelepítések árnyékában. Szerk. Bali János–Deáky Zita. ELTE BTK, Budapest, 2022. 51. 45–57.

Mádi Bianka: *Ugocsa-vidéki népcsoportok internálásának folyamata.* In: „Kitárni az ország és világ előtt az igazságot" GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma. Szerk. Dupka György. Szolyvai Emlékpark Bizottság–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019. 105–121.

Orosz Júlia: *A „málenkij robot" árnyékában – beszélgetések az elhurcolt áldozatok hozzátartozóival.* Magánkiadás, 2017.

Punykó Mária (szerk.): *Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei a kárpátaljai népi elbeszélésekben*. Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen, 1993.

Schell Gergely: *Egyének és közösségek transzgenerációs traumái. A felépülés egyéni és társas útjai*. In: Árvák, özvegyek, veszteségek, traumák. Családtörténetek a GULÁG és a Vörös Csillag árnyékában. Szerk. Kovács Emőke. Gulágokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány. Budapest, 2023. 126-159.

Singer Zsuzsa: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. KMMI-füzetek VII., Ungvár, 2010.

Zelei Miklós: *A kettézárt falu*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2017.

Oral history

Bagu Gizella (szül. 1933, Bátyú) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2018.09.24.) és közli: Bimba Brigitta

Buda Emma (szül. 1935, Csonkapapi) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2017.09.29) és közli Bimba Brigitta.

Csoma Sándor (szül. 1945, Barkaszó) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2017.10.13.) és közli Bimba Brigitta

Lázár Erzsébet (szül. 1935, Barkaszó) visszaemlékezése. Az interjút készítette és közli Bimba Brigitta

Dupka Nándor[185]

SÖRÖS (PIVOVÁR) JÁNOS (1892–1958) MUNKÁCSI ESPERES-PLÉBÁNOS MEGHURCOLTATÁSA, GULÁG-RABSÁGRA ÍTÉLÉSE A KGB-IRATOK ALAPJÁN

A tanulmányomban Sörös (Pivovár) János (1892–1958) munkácsi esperes-plébános életútját és a szovjet állambiztonsági szervek által ellene indított koncepciós eljárás körülményeit vizsgálom. A forráselemzés alapjául a Kárpátaljai Megyei Levéltárban (KTÁL) őrzött, 5484.2222. sz. ügyirat (Fond 2558, Opisz 1, 2. kötet, 417 o.,1950. február 10. – 1989. július 4.), vizsgálati akta szolgál.

[185] Dupka Nándor (Ungvár), UNE, a Történelem Kar doktori iskolájának hallgatója

Sörös János családi háttere és korai évei

Sörös János Ivánovics 1892-ben született Szennán (ma Ungszenna). A település földrajzi elhelyezkedését tekintve a mai Szlovákia területén, Nagymihálytól 14 kilométerre délkeletre, az Okna és a Feketevíz összefolyásánál fekszik. A család értelmiségi gyökerekkel rendelkezett, hiszen az édesapa, idősebb Sörös János pedagógusként tevékenykedett. Az édesanyára vonatkozóan a források jelenleg nem szolgáltatnak adatokat.

A családi kötelékek közül kiemelendő bátyja, Sörös József Ivánovics (szül.: 1888), aki a csehszlovákiai Eperjesi Gimnáziumban töltött be tanári, illetve professzori pozíciót. Sörös János két nővére közül Formadi Mária (szül.: 1870, Szatmárcseke, Magyarország) életútjáról kevés információ áll rendelkezésre, míg Moler Rozália (szül.: 1890) Verbőc településén élt háztartásbeliként. Férje, Moler Gusztáv szintén a pedagóguspályát választotta, a verbőci népiskolában dolgozott. További külföldi vagy kiterjesztett családi kapcsolatokra vonatkozóan a rendelkezésre álló dokumentáció nem tartalmaz adatokat.

Sörös János iskolai tanulmányait a szennai falusi iskolában kezdte meg, ahol az elemi oktatás első két osztályát végezte el. Tanulmányait ezt követően Ungváron folytatta, ahol a harmadik és negyedik osztály elvégzésével zárta le alapfokú képzését.

Tanulmányok és papi pálya kezdete

Sörös János középiskolai tanulmányait 1903 és 1907 között az Ungvári Magyar Gimnáziumban, majd 1907 és 1911 között Szatmárnémetiben folytatta. Apja 1912-ben bekövetkezett halálát követően – azonos évben – felvételt nyert a Budapesti Tudományegyetem Hittudományi Karára. Teológiai tanulmányait 1915-ben fejezte be, ezt követően római katolikus pappá szentelték.

Papi pályafutását káplánként kezdte: 1915 és 1917 között a Szobránc melletti Tibaván, majd 1917 márciusától decemberig Ungváron teljesített szolgálatot. Az I. világháború eseményei 1917 decemberében szakították meg egyházi tevékenységét, amikor behívót kapott az osztrák-magyar hadseregbe. Az olasz fronton tábori lelkészi és katonai kórházi ápolói feladatokat látott el a cordenonsi 555. számú hadikórházban.

A leszerelését követően, 1918 októberében Nagymihályba (Michalovce) utazott, ahol édesanyja – az Ungszennáról nyugdíjba vonulását követően áttelepült idősebb Sörös János pedagógus özvegye – élt. A háborút lezáró időszakban az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a geopolitikai viszonyok átrendeződése alapvetően befolyásolta a régió sorsát. 1918. október 28-án kikiáltották a független Csehszlovák Köztársaságot, ugyanakkor Kárpátalja hovatartozásáról több helyen is születtek döntések: 1918-ban az USA-beli Scrantonban élő ruszin diaszpóra népszavazása során a szavazók többsége a terület Csehszlovákiához való csatolása mellett foglalt állást. Sörös János 1918 októberétől 1920-ig Visó községben (Románia) teljesített kápláni szolgálatot. Ezt követően, 1920 és 1921 között visszatért Budapestre, ahol a tudományegyetemen filozófiai tanulmányokat folytatott.

Egyházi szolgálat és közéleti szerepvállalás (1923–1945)

Sörös János 1923 és 1924 között káplánként szolgált, majd 1924-től 1937-ig Nagybereznán látta el a római katolikus közösség lelkészi feladatait. Egyházi pályafutásának következő állomása Munkács volt, ahol plébánosként folytatta tevékenységét; 1933-tól a szentszéki tanácsosi[186] címet is viselte.

[186] A **szentszéki tanácsos** (latinul: *Consiliarius*) cím egy megtisztelő egyházi elismerés, amelyet a Szentszék adományoz arra érdemes katolikus papoknak. Jelentése és háttere az alábbi pontokban foglalható össze: Egyházi elismerés: A cím a lelkipásztori szolgálatban, valamint az egyházigazgatásban vagy a teológiai munkában végzett kiemelkedő tevékenység elismeréseként szolgál. A cím jellege: Nem egy önálló hivatali tisztség, hanem egy megtisztelő

Az 1938-as első bécsi döntést követően – amely a trianoni határokat korrigálva Ungvár, Munkács és Beregszász térségét Magyarországhoz csatolta – Sörös János továbbra is Munkácson végzett papi szolgálatot. A település magyar közigazgatásba történő integrációja idején, 1939 és 1944 között, a helyi önkormányzat képviselőtestületének tagjaként is tevékenykedett. A források alapján közéleti szerepvállalása primeren a városgazdálkodási és infrastrukturális kérdésekre (vízvezeték-hálózat, úthálózat, építésügy) koncentrálódott; politikai indíttatású aktivitást a testületi üléseken nem tanúsított.

Ezzel párhuzamosan Sörös János jelentős sajtótevékenységet is folytatott: 1939-től a Munkács című lap főszerkesztőjeként és kiadójaként dolgozott.

---

cím, amelyet a pápa vagy a Szentszék nevében az illetékes püspök adományozhat a kiemelkedő érdemeket szerzett papok számára. Történeti és protokolláris szerep: A „szentszéki tanácsos" rang az adott egyházmegyén belül a papság tiszteletbeli hierarchiájában emelt státuszt jelent, amely a plébánosi vagy esperesi szolgálaton túlmutató egyházi elismertséget tükrözi. Alkalmazása: Sörös János esetében ez a titulus a plébánosi és esperesi tevékenysége mellett az egyházhoz való hűségét és a közösségért végzett szolgálatát reprezentálta a szovjet elnyomás előtti időszakban. A katolikus egyházban a Consiliarius (tanácsos) címhez, illetve általánosságban az egyházi kitüntetésekhez többnyire a hivatalos megszólítások kapcsolódnak, amelyek a cím viselőjének rangját hivatottak kifejezni. A magyarországi és a környező egyházmegyék gyakorlatában, különösen a XX. század első felében, a „szentszéki tanácsos" (Consiliarius) cím viselőit a következőképpen illették meg: Hivatalos megszólítás: „Főtisztelendő" vagy „Méltóságos". A *Consiliarius* (szentszéki tanácsos) cím viselőinek öltözéke a XX. század közepén, így Sörös János idejében is, az egyházmegyei előírásoktól és a helyi hagyományoktól függött. Mivel ez nem volt azonos a pápai prelátusi ranggal (mint például a kamarás), nem járt vele automatikusan drasztikus változás a reverendán, de a következő megkülönböztető jegyek voltak jellemzők: 1.) Violaszínű kiegészítők: A szentszéki tanácsosok számára az egyházmegyei főpásztor engedélyezhette a violaszínű (lila) gombok és gomblyukazás, valamint a gallérszegély használatát a fekete reverendán. 2.) Öv (fascia): A tanácsosok jogosultak voltak a violaszínű, bojtos végű selyemöv viselésére. Talár (ferraiolo): Ünnepi, liturgikus vagy hivatali eseményeken, amikor a szabályok megkívánták, a tanácsosok is viseltek viola színű talárt vagy annak kiegészítőit.

Forrás: https://bookline.hu

Ugyanezen időszakban kétszer is megjelentette a Munkácsi Hírek című, fényképekkel illusztrált kiadványt, amely a terület magyar közigazgatás alá kerülését „felszabadulásként" interpretálta. A budapesti nyomdában előállított, esetenként 100 000 példányban terjesztett kiadvány szerkesztésében Knap István működött közre. A magyar állam részére végzett közéleti és nemzetpolitikai tevékenységéért Sörös Jánost 1942 végén, illetve 1943 elején Nemzetvédelmi Kereszttel[187] tüntették ki.

[187] A **Nemzetvédelmi Keresztet** 1940. december 11-én alapította gróf Teleki Pál miniszterelnök, nagybányai Horthy Miklós kormányzó javaslatára. A kitüntetést többek között azon magyar hazafiaknak adományozták, akik a Magyarországtól elcsatolt, majd a Szent Koronához visszacsatolt területeken, az idegen megszállás nehéz éveiben rendíthetetlen magyar hittel küzdöttek az ország szétdarabolására és a magyar nemzet gyengítésére irányuló erők ellen. Az elismerést azok érdemelték ki, akik önfeláldozó magatartásukkal, életük kockáztatásával léptek fel a ma-

Munkácsi esperesi és szentszéki tanácsosi minőségében Sörös János a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye kötelékébe tartozott, közvetlen elöljárója Scheffler János püspök volt. A források tanúsága szerint Sörös az 1943-as és 1945-ös évben több alkalommal is egyeztetett a püspökkel munkácsi hivatali látogatásai során.

Forrásközlés: Sörös János vallomása a Scheffler Jánossal való találkozásokról

A korabeli hatósági vallomásokban rögzített visszaemlékezései szerint Sörös János a Scheffler Jánossal folytatott megbeszélésekkel kapcsolatban a következőket jegyezte meg:

„Mivel akkor még kápláni beosztásban szolgáltam, Scheffler püspökkel folytatott személyes találkozásaink során a háborús eseményeket nem érintettük. 1945-ben azonban a püspök érdeklődött a Vörös Hadsereg által megszállt Kárpátalja egyházi helyzete iránt, hangsúlyozva a lelkészi szolgálat szükségességét a megváltozott körülmények között. Válaszomban csupán annyit fejeztem ki, hogy borúlátóan ítélem meg a kialakult helyzetet. Más témát nem érintettünk, és egyéb részletekről nem volt tudomásom, mivel a püspök az egyházmegyei vizitációk során valamennyi római katolikus pappal külön-külön tárgyalt.”

Kárpátalja szovjet megszállása és a deportálások kezdete (1944)

A II. világháború kimenetele 1944-ben alapvetően megváltoztatta a térség geopolitikai helyzetét: az előre nyomuló Vörös Hadsereg fokozatosan kiszorította a Magyar Honvédség csapatait Kárpátaljáról, ezzel a terület szovjet megszállás alá került.

---

gyarság és Magyarország fennmaradása érdekében. A Sörös János munkácsi plébános elleni 1950-es szovjet vádiratban a kitüntetés említése a vád egyik pillére volt. A szovjet hatóságok ezt a kitüntetést a „magyar fasiszta hatalommal” való kollaboráció egyik bizonyítékaként értelmezték és használták fel ellene. A kitüntetés a korszak nemzeti, revíziós politikájának egyik reprezentatív elismerése volt, amelyet a háború utáni politikai rendszerek a „fasiszta” vagy „revizionista” propaganda részének tekintettek, és viselését, illetve az azért való felelősségre vonást a korszak egyházi személyiségeinek üldözése során gyakran alkalmazták.

A régió szovjetizálásának folyamatában a legtragikusabb demográfiai és társadalmi következményekkel járó esemény a deportálás volt, amely a köznyelvben „málenkij robot" néven vált ismertté. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-én hozta meg a 0036. számú, szigorúan titkos határozatot[188]. Az intézkedés elrendelte a területen élő, 18 és 50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles férfiak összeírását, majd szervezett keretek között, kijelölt listák alapján történő internálását a hadifogoly-gyűjtőhelyekre. A határozat végrehajtása azonnal megkezdődött: november 13-án a helyi városparancsnokságok 2. számú parancsának közzétételével kötelezték a 18 és 50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosságot a jelentkezésre. A parancs szövege egyértelműen leszögezte, hogy az utasítás teljesítésének elmulasztása haditörvényszéki eljárást von maga után.

A szovjet csapatok 1944. évi bevonulását követően Sörös János az állambiztonsági szervek (NKVD) látókörébe került, és folyamatos megfigyelés alatt állt. A későbbi hatósági iratok szerint az esperes a megszállást követő hat évben folyamatosan folytatta „szovjetellenes tevékenységét" – e minősítés azonban a korabeli politikai kontextusban az egyházi identitás megőrzésére és a rezsimmel szembeni autonóm magatartásra irányuló törekvések elnyomását szolgáló konstruált vád volt.

Forrásközlés: Határozat büntetőeljárás megindításáról (Ungvár, 1950. február 11.)[189]

A levéltári iratanyag részét képező, 1950. február 11-én kelt határozat az alábbiakban foglalja össze az eljárás jogi alapjait:

> *Az Ukrán SZSZK Állambiztonsági Minisztériumának (MGB) Kárpátaljai Területi Igazgatósága Nyomozati Osztályának helyettes vezetője, Nadezsda őrnagy, megvizsgálva Sörös János Ivánovics tevékenységére vonatkozó dokumentációt, megállapította: a terhelt bűncselekményt követett el az Ukrán SZSZK Büntetőtörvénykönyv-*

[188] Dupka György – Korszun Alekszej: A *„malenykij robot" dokumentumokban*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1997. Online elérhetőség: https://mek.oszk.hu/23800/23835/23835.pdf

[189] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 11. o.

ve 54-1/a és 54-11. paragrafusai alapján. Az Ukrán SZSZK Büntetőeljárási Törvénykönyve 93. paragrafusának 2. bekezdése, valamint 108. paragrafusa értelmében az alábbi határozatot hozom:

1. *Sörös János Ivánovics ellen a büntetőeljárást megindítom, egyúttal az előzetes nyomozást elrendelem.*
2. *Jelen határozat másolatát megküldendő a katonai ügyészség, valamint az MGB „A" osztálya 3. alosztálya részére.*

Nadezsda őrnagy, a nyomozati osztály helyettes vezetője

УССР

МИНИСТЕРСТВО ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Следственное

ДЕЛО №

По обвинению Шереш Ивана Ивановича по ст. 54-1а, 54-11 УК УССР

Начато 12 февраля 1950 г.

Окончено 11 августа 1950 г.

Том №

К делу должна быть приобщена копия приговора

ОСНОВАНИЕ: Приказ НКВД, Прокуратуры и НКЮ Союза ССР № 00349 от 17 IV 1939 г.

Архив №

Сдано в архив

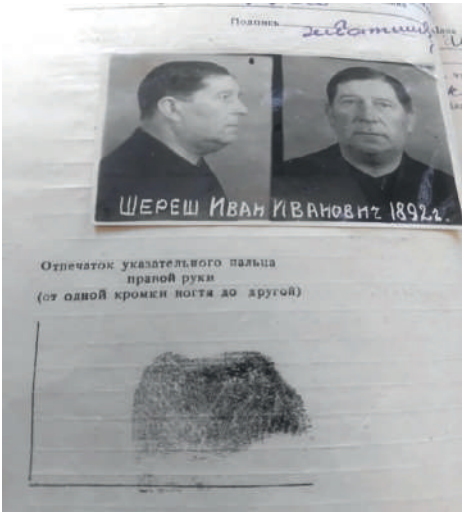
2962

Az eljárás jogi és politikai kontextusa

Az 1950. február 11-én kelt határozat Sörös János Ivánovics ellen irányuló büntetőeljárás megindításáról jól illusztrálja a kárpátaljai szovjet állambiztonsági szervek (MGB) működési mechanizmusát a sztálinista korszakban. A dokumentum nem csupán az eljárás kezdetét rögzíti, hanem a korabeli szovjet büntetőjog szovjetellenes tevékenységre vonatkozó szigorú értelmezését is tükrözi.

Az eljárás alapjául szolgáló Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyvének 54. paragrafusa – különösen annak 54-1/a (hazaárulás) és 54-11 (ellenforradalmi szervezkedésben való részvétel) pontjai – a korszakban előszeretettel alkalmazott „gumiparagrafusok" voltak. Ezek lehetővé tették az államhatalom számára, hogy az egyházi közösségek megszervezését, a hitélet gyakorlását vagy a Vatikánnal való kapcsolattartást koncepciós vádak keretében kriminalizálja. A nyomozati osztály által jegyzett irat egyértelműen rámutat arra a törekvésre, hogy a római katolikus egyház regionális vezetőinek elszigetelésével és elítélésével felszámolják az egyházi hierarchiát.

A határozat nyelvhasználata – a szigorú bürokratikus precizitás és a politikai minősítések együttes alkalmazása – a totalitárius hatalomgyakorlás jellegzetes eszköze volt, amely a jogi eljárás látszatának fenntartása mellett az ideológiai alapú leszámolást legitimálta. A dokumentum a Sörös János elleni hatósági fellépés első hivatalos fázisaként szolgál, amely egy több hónapon át tartó, éjszakai kihallgatásokkal és pszichológiai nyomásgyakorlással tarkított koncepciós per kezdetét jelölte.

Sörös János esperes, munkácsi plébános és szentszéki tanácsos igazolványképe és ujjlenyomata a róla vezetett nyomozati aktából.
Forrás: KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 19. o.

Forrásközlés: Letartóztatási parancs (1950. február 10–11.)[190]

A Sörös János Ivánovics elleni büntetőeljárás során kiadott, 1950. február 10-én kelt letartóztatási parancs és határozat az alábbiakban foglalja össze a hatóság vádjait:

Keltezés: *Munkács, 1950. február 10.*

Én, Mjakoholov hadnagy, a Munkácsi Állambiztonsági Minisztérium (MGB) Városi Osztályának nyomozója, megvizsgálva Sörös János Ivánovics (szül. 1892, Csehszlovákia; szlovák nemzetiségű; szovjet állampolgár; pártonkívüli; teológiai végzettségű; római katolikus plébános; lakhely: Munkács, Sztálin utca 57.) bűnügyi aktáját, az alábbiakat állapítom meg:

Sörös János a kárpátaljai katolikus közösség meghatározó, „reakciós" szereplője, aki nyíltan ellenzi a kommunista ideológia terjesztését, és a lakosság körében szovjetellenes propagandát fejt ki. A vád szerint a híveket a „nyugati burzsoá rendszerek" és a „reakciós Vatikán" irányába orientálja. A nyomozati anyag terhére rója továbbá, hogy a csehszlovák uralom alatt (Nagyberezna plébánosaként) „pro-magyar propagandát" folytatott, a magyar közigazgatás idején pedig – mint a városi önkormányzat tagja – aktívan támogatta a „fasiszta" Németországot és szövetségeseit, prédikációiban hirdetve a Szovjetunió elkerülhetetlen veresége.

A szovjet közigazgatás bevezetése után Sörös János tevékenysége az állambiztonsági szervek szerint szovjetellenes jelleget öltött: provokatív pletykák terjesztésével, gyanús külföldi kapcsolatok ápolásával, valamint az ortodox hitre áttérő hívekkel szembeni fellépéssel vádolják. A hatóság szerint Gerber Józseffel együttműködve egy titkos „szovjetellenes szervezet" tagja volt, amelynek célja a Szovjetunió elleni fegyveres ellenállás szervezése lett volna egy esetleges nyugati („angol–amerikai") támadás esetén.

A vádakat a nyomozati anyagok, továbbá Lászlofi Dianna Sztepanovna és Gerber József Gézovics tanúvallomásai támasztják alá.

HATÁROZAT: *Sörös János Ivánovics azonnali letartóztatását, és lakásán a házkutatás elrendelését foganatosítom.*

[190] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 13. o.

Mjakoholov hadnagy, nyomozati osztályvezető. Jóváhagyó aláírások: Osztapcsuk alezredes (Munkácsi MGB); Nadezsda őrnagy (MGB 30. nyomozati osztály)

Az 1950. évi letartóztatási parancs jogi és ideológiai háttere

Az 1950. február 10-én kelt letartóztatási parancs és a hozzá kapcsolódó határozat Sörös János Ivánovics ellen – a munkácsi Állambiztonsági Minisztérium (MGB) Városi Osztályának dokumentációja alapján – a sztálinista korszak koncepciós eljárásainak tankönyvi példája. Az irat nem csupán a személyi szabadság elvonásának hatósági alapja, hanem a vádlott elleni ideológiai vádirat is, amely a vallási és társadalmi tevékenységet bűncselekményként keretezi.

A dokumentum retorikája a korszakra jellemző dichotómiára épül: a „szovjet haza" védelmét állítja szembe a „reakciós", „fasiszta" és „burzsoá" jelzőkkel illetett egyházi és közéleti múlttal. A vádak szisztematikusan kriminalizálják Sörös János minden korábbi tevékenységét: a hitoktatást, az egyházközségi munkát, sőt a városi önkormányzatban ellátott, alapvetően technokrata jellegű, infrastrukturális szerepvállalását is. Az irat különös figyelmet szentel a Vatikánnal való kapcsolattartásnak és az ortodox vallásra való áttérés elutasításának, ami a korszak szovjet egyházpolitikájának egyik központi, nyomásgyakorló eszköze volt a katolikus klérussal szemben.

A letartóztatási parancsban megnevezett tanúvallomások – Lászlofi Dianna Sztepanovna és Gerber József Gézovics tanúbizonysága – a per konstruált jellegét igazolják. A hatósági irat nyelvezete a jogállamiság látszatát kelti, ugyanakkor a vádak megfogalmazása – mint a „szovjetellenes szervezet" vagy az „agresszív blokkhoz való tartozás" – a korabeli állambiztonsági gondolkodásmód paranoid jegyeit viseli magán. E dokumentum tehát nem csupán egy egyházi személy elhurcolásának eszköze, hanem a kárpátaljai római katolikus egyház intézményes felszámolására irányuló szovjet stratégia egyik meghatározó bizonyítéka.

A házkutatási jegyzőkönyv – mint hatósági irat – tudományos feldolgozása során a cél a dokumentum bizonyító erejének bemutatása, valamint a lefoglalt tárgyak listáján keresztül a korszakra jellemző állambiztonsági „bizonyítékszerzés" módszertanának érzékeltetése.

Forrásközlés: Házkutatási jegyzőkönyv (1950. február 11.)[191]

A letartóztatást követően, 1950. február 11-én foganatosított házkutatás jegyzőkönyve részletesen rögzíti azokat a tárgyakat, amelyeket a hatóság az eljárás során terhelő bizonyítékként értékelt:

Keltezés: *Munkács, 1950. február 11.*

A Munkácsi Állambiztonsági Minisztérium (MGB) nyomozati osztálya, Mjakoholov hadnagy vezetésével, házkutatást foganatosított Sörös János Ivánovics munkácsi lakásán (Sztálin u. 55.). Az eljárás során a tanúk – Knap Sztepan Sztepanovics és Becske Bartolomij Bartolomijevics – jelenlétében az alábbi tárgyakat foglalták le:

Pénzügyi eszközök és értékpapírok:

1. *Készpénz: 4850 rubel.*
2. *Állami újjáépítési kötvények (névértékük 375 rubel).*

Technikai és dokumentációs anyagok:

1. *„Mercedes" típusú írógép (latin betűs).*
2. *„Kodak" és „Zeiss Ikon" fényképezőgépek tokkal.*
3. *Idegen nyelvű levelezés (50 darab).*
4. *Topográfiai térképek (14 darab).*
5. *Csehszlovák sajtótermékek (Rudé Právo).*
6. *Jegyzetfüzetek, fényképek és egyéb személyes feljegyzések.*

Személyes tárgyak: *Zsebóra, zsebiránytű, vallási kegytárgyak (kereszt, imakönyv), írószerek és személyes használati tárgyak.*

A házkutatás 11:00 és 14:00 óra között zajlott. A terhelt a jegyzőkönyvben rögzített nyilatkozata szerint szabálytalanságot vagy tárgyak eltűnését nem jelentett be.

A házkutatási jegyzőkönyv – mint hatósági dokumentum – a tudományos tanulmányomban nem pusztán leltárként, hanem a hatósági elnyomás és a „bizonyítékképzés" eszközeként értelmezendő. A kísérőszöveg célja, hogy a lefoglalt tárgyak listáján keresztül rávilágítson arra, miként konstruálta meg az állambiztonság a vádlott „bűnösségét".

[191] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 23. o.

Az 1950. évi házkutatás, mint a koncepciós eljárás szerves része

Az 1950. február 11-én, Sörös János lakásán végrehajtott házkutatás nem csupán eljárásjogi cselekmény volt, hanem a koncepciós per megalapozásának egyik kulcsfontosságú szakasza. A hatóság által lefoglalt tárgyak listája jól tükrözi azt a szisztematikus törekvést, amellyel a szovjet állambiztonsági szervek (MGB) a terhelt papi, értelmiségi létmódját „kriminalizálható" bizonyítékokká transzformálták.

A jegyzőkönyvben rögzített eszközök – különösen a latin betűs „Mercedes" írógép, a topográfiai térképek, az idegen nyelvű levelezés, valamint a külföldi (csehszlovák) sajtótermékek – a hatóság szemében nem egyszerű használati tárgyak, hanem a „nyugati", „imperialista" és „szovjetellenes" tevékenység tárgyi bizonyítékai voltak. A lefoglalt tárgyak együttesen szolgáltak a letartóztatási parancsban megfogalmazott kémkedési és szervezkedési vádak alátámasztására.

Különösen beszédes a lefoglalt tárgyak jellege: a vallási kegytárgyak (kereszt, imakönyv) mellett az értelmiségi tevékenységhez elengedhetetlen eszközök (fényképezőgépek, térképek) elkobzása egyértelműen az egyházi személy társadalmi és szellemi horizontjának felszámolására irányult. A jegyzőkönyv precíz, bürokratikus formája a törvényesség látszatát hivatott fenntartani, miközben a lefoglalt tárgyak szelektív értelmezése (különösen az írógép és a levelezés esetében) a „szovjetellenes ülések" és „titkos szervezkedés" vádjainak „bizonyításához" nyújtott alapot. Ezen irat tehát nem csupán leltári összefoglaló, hanem az állambiztonsági logika szerves része, amely a magánszférába való erőszakos behatolással kívánta megtörni a vádlott integritását.

Sörös János Ivánovics
kihallgatási jegyzőkönyveinek jegyzéke (1950. február – augusztus)

Dátum	Időtartam	Kihallgató tiszt
1950. 02. 11.	14:00 – 15:30	Bátisev (hadnagy)
1950. 02. 11.	19:00 – 00:30	Bulgakov (főhadnagy)
1950. 02. 13.	12:00 – ismeretlen	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 14.	12:00 – ismeretlen	Nadezsda (őrnagy)

1950. 02. 16.	10:45 – 17:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 17.	10:00 – 17:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 18.	13:00 – 17:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 21.	11:00 – 16:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 21.	23:00 – 24:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 23.	15:00 – 17:10	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 23.	20:00 – 22:15	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 24.	20:30 – 24:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 25.	12:25 – 17:00	Ismeretlen
1950. 02. 27–28.	24:00 – 02:30	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 28.	10:00 – 13:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 28.	15:00 – 17:10	Nadezsda (őrnagy)
1950. 02. 28.	20:15 – 24:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 08.	14:00 – 17:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 08.	20:30 – 22:10	Ismeretlen
1950. 03. 08.	22:10 – 24:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 10.	Ismeretlen – 24:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 22.	21:00 – 24:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 23.	21:00 – 01:00 (III. 24.)	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 23.	01:00 – 03:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 24–25.	24:00 – 03:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 27.	20:35 – 24:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 03. 28.	N/A(Sajátkezű vallomás)	Nadezsda (őrnagy)
1950. 04. 04.	11:30 – 15:40	Nadezsda (őrnagy)
1950. 04. 11.	10:15 – 13:00	Nadezsda (őrnagy)
1950. 04. 13.	22:00 – 03:40	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 05. 21.	22:00 – 03:40	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 05. 29.	23:00 – 03:40	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 06. 06.	22:00 – 02:00	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 06. 15.	23:00 – 02:40	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 06. 23.	23:00 – 03:30	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 06. 30.	23:00 – 03:00	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 07. 05.	23:00 – 03:30	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 07. 15.	22:00 – 02:30	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 07. 19.	23:00 – 01:00	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 07. 24.	22:00 – 03:40	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)

1950. 07. 27.	13:40 – 16:40	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 07. 31.	23:40 – 03:20	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)
1950. 08. 07.	23:30 – 03:20	Nikoláj Fedorsics (őrnagy)

Az eljárás dinamikája: Kihallgatási stratégia és pszichológiai nyomás
Sörös János Ivánovics letartóztatását követően a hatóság által lefolytatott, 1950. február és augusztus közötti kihallgatási folyamat a koncepciós perek tipikus „kimerítési stratégiáját" követte. A mellékelt táblázatban foglalt adatok elemzése során világosan kirajzolódik a nyomozati eljárás két meghatározó szakasza, amelyek az MGB elnyomó mechanizmusainak működését tükrözik.

Az eljárás első, februári és márciusi szakasza – amelyben Nadezsda őrnagy játszott központi szerepet – a vádlott megtörésére és a hatósági vádak „beismerésére" irányult. A kihallgatások sűrűsége, a naponta többszöri, gyakran éjszakába nyúló vallatások a terhelt fizikai és mentális ellenállásának felőrlését célozták. A március végére datált saját kezű vallomás egyfajta „fordulópontot" jelez az iratanyagban, amely után az eljárás feszessége változott.

Áprilistól augusztusig a kihallgatások ritmusa módosult; a vallatások – immár Nikoláj Fedorsics őrnagy irányításával – következetesen éjszakai időpontokra (gyakran 22:00 és 03:00 óra közé) estek. Ez az időzítés az állambiztonsági gyakorlatban tudatosan alkalmazott, úgynevezett „alvásmegvonásos" vallatási módszer volt, amely a vádlottat állandó készenléti és kimerült állapotban tartotta, megnehezítve a koherens védekezést és a vallomás részleteinek ellenőrzését.

A jegyzőkönyvek időbeli eloszlása rávilágít arra, hogy a hatóság számára a vallatás nem csupán az információgyűjtés eszköze volt, hanem egyfajta rituális tér, ahol a terheltnek folyamatosan meg kellett felelnie a nyomozók által konstruált „szovjetellenes" narratívának. A kihallgatások gyakorisága és az időpontok – különösen a hajnali órákig elhúzódó jegyzőkönyvezések – a sztálinista igazságszolgáltatás elnyomó jellegének legközvetlenebb bizonyítékai.

A rendelkezésre bocsátott adatok alapján az 1950. február 11. és 1950. augusztus 7. közötti időszakban Sörös János Ivanovicsot összesen **44 alkalommal** hallgatták ki.

A kihallgatások megoszlása a következők szerint alakult:
- Februárban: 17 alkalommal
- Márciusban: 14 alkalommal
- Áprilisban: 2 alkalommal
- Májusban: 2 alkalommal
- Júniusban: 5 alkalommal
- Júliusban: 3 alkalommal
- Augusztusban: 1 alkalommal

Ez a rendkívül nagy gyakoriság – különösen a februári és márciusi intenzív szakaszban – jól mutatja az állambiztonsági szervek részéről alkalmazott folyamatos pszichológiai nyomást és a vallatások szisztematikus jellegét.

Forrásközlés: Kihallgatási jegyzőkönyv (1950. február 11.)[192]

A letartóztatást követő első kihallgatás jegyzőkönyve rögzíti a terhelt személyi adatait, valamint az első érdemi vallomást, amelyben Sörös János vázolja életútját és papi pályafutását:

Keltezés: *Munkács, 1950. február 11. (14:00 – 15:30)*

Kihallgató tiszt: *Bátisev hadnagy, a Munkácsi Állambiztonsági Minisztérium (MGB) nyomozója.* ***Terhelt:*** *Sörös János Ivánovics (szül. 1892, Szenna/Ungszenna; római katolikus pap; lakhely: Munkács, Sztálin u. 55.).*

Vallomás: *„1892-ben születtem Szennán, pedagóguscsaládban. Alapfokú iskoláimat szülőfalumban és Ungváron végeztem, majd az Ungvári Magyar Gimnáziumban (1903–1907) és Szatmárnémetiben (1907–1911) tanultam. Teológiai tanulmányaimat a Budapesti Tudományegyetemen fejeztem be 1915-ben, ahol pappá szenteltek. Papi szolgálatomat a Szobránc melletti Tébaván kezdtem káplánként, majd Ungváron teljesítettem szolgálatot. 1917 decemberétől 1918 októberéig az olasz fronton tábori lelkészként szolgáltam. A háborút követően Visón (Románia) káplán, 1920 és 1921 között ismét*

[192] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 46. o.

Budapesten filozófiai hallgató, majd 1923–1924-ben Kalevón káplán voltam. 1924 és 1937 között Nagybereznán, ezt követően Munkácson láttam el plébánosi feladatokat."

Hatósági kérdésekre adott válaszok: A terhelt kijelentette, hogy politikai pártoknak vagy egyéb szervezeteknek nem volt tagja. Megerősítette, hogy 1938 és 1944 októbere között – a magyar közigazgatás időszaka alatt – a munkácsi városi önkormányzat testületének tagja volt. Állami kitüntetést – állítása szerint – nem kapott.

Sörös János Ivánovics saját kezű aláírásával hitelesítve.

Az 1950. március 28-án kelt, Sörös János által írt saját kezű vallomás – amelyet a hatóság a per egyik legfontosabb „ideológiai bizonyítékaként" kezelt – a katolikus plébános és a hívek közötti kapcsolatot, valamint az 1949-es egyházi szertartások rituális tartalmát dokumentálja.

Forrásközlés: Sörös János saját kezű vallomása (1950. március 28.)[193]

Az alábbi szöveg a vádlott által készített, az 1949. november 20-i munkácsi szentmise eseményeit és prédikációjának főbb gondolatait rögzítő vallomás akadémiai átirata:

Saját kezű vallomás

Keltezés: *Ungvár, 1950. március 28.*

Hol Szent Péter sírba téve, és Rómának dobog szíve, Ezrek ajkán, ezer nyelven, Hő ima zeng édesdeden:

Tartsd meg isten Szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját. Misét Én végeztem: Sörös János plébános Jelen voltak és segédkeztek: Csáti József munkácsi segédlelkész, dr. Kizman Mihály szerednyei lelkész. 1949. november 20-án a munkácsi római katolikus templomban – a 10 órai szentmise keretében – a hívekkel közösen elénekeltük a Pápai himnuszt („Hol Szent Péter sírba téve..."). A liturgiát magam végeztem, segédkezőim Csáti József munkácsi segédlelkész és dr. Kizman Mihály

[193] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 150. o.

szerednyei lelkész voltak. Az eseményen megközelítőleg 800–1000 fő vett részt. A prédikációt Én tartottam a következő tartalommal:
A munkácsi egyházközség és Munkács városa ezen a napon ünnepli Szent Márton püspök emlékét. A munkácsi templom régi, Munkácson buzgó hívek éltek. Szent Márton püspök volt a patrónusa és a példaképe a híveknek. Példakép volt Ő a jótékonyságban és a felebaráti szeretetben: Ő maga a katonai köntösét felezte meg egy szegény koldussal. Az Isten szeretetében és a hitben is ki kell tartani a híveknek: Hinni kell a híveknek a megpróbáltatások idején is. A világháború sok szenvedést hozott, sok veszteséget a győzteseknek és a legyőzötteknek. Sokan elvesztették a hozzátartozóikat, sok családban a férj, atya és a gyermek még most is távol van. A megélhetés gondja is nagy most a békés időkben. A világ vezetői konferenciákon tanácskoznak a béke és rend visszaállításáról. Az egyház atyja és feje, a római pápa, XII Pius a békéért imádkozik. Békesség csak az isteni törvények és evangélium szelleme alapján lehetséges. A béke az Isten ajándéka és azt ki kell érdemelni. Viseljék a Krisztusban hívők türelemmel a mostani élet nehézségeit, zúgolódás nélkül. Ne hadják abba a vallásos gyakorlatokat, az imádságot és a szentségek, a gyónás és a szentáldozás gyakorlását. Szegénységükben is segítség azokat, akik ínséget szenvednek. Támogassák az egyházat, a templomot és a papságot melyekről azelőtt a Kegyúr gondoskodott, most pedig ez a teher a hívekre hárul. Imádkozzanak papjaikért, akik most kevesen vannak, és sok munkával vannak telve, hogy hivatásukat buzgón teljesíthessék. Neveljék gyermekeiket otthon igazi buzgósággal és jó példával, mert a papságnak most nincs módja a gyermekek neveltetését irányítani. Szenteljék meg az ünnepeket, vasárnapokon töltsétek meg a templomokat. A mai napon különösen kérjék az Úr Istent, hogy Szent Márton közbenjárására tartsa meg a munkácsi egyházat és a híveket Isten szeretetében és szolgálatában és adja meg mindnyájunknak a békességet.
Sörös János, plébános.

Az 1950. március 28-án kelt, Sörös János által írt saját kezű vallomás az állambiztonsági eljárás egyik kulcsdokumentuma. Tudományos feldolgozásában a szöveg kettős funkcióját kell kiemelni: egyrészt

az egyházközségi élet belső, pasztorális dokumentumaként, másrészt a hatóság által „kriminalizált" politikai bizonyítékként való kezelését.

Az egyházi rituálé, mint bűncselekmény: a vallomás elemzése

A vádlott saját kezű vallomása – amelyet a nyomozati anyagban „beismerő vallomásként" rögzítettek – betekintést nyújt a korabeli kárpátaljai római katolikus egyház belső életébe és a lelkipásztori gondoskodás természetébe. Az iratban leírt 1949. november 20-i szentmise, a Pápai himnusz eléneklése és a Szent Márton-napi prédikáció a hatóság szemében a „szovjetellenes tevékenység" manifesztációjává vált.

A tudományos elemzés szempontjából kulcsfontosságú az a kontraszt, amely a vádlott pasztorális célkitűzései és az állambiztonsági minisztérium (MGB) interpretációja között feszül. Míg Sörös János a hívek lelki gondozását, a családok egységének megőrzését és a keresztény morál fenntartását fogalmazta meg célként, a kihallgató tiszt, Nadezsda őrnagy ezeket a gesztusokat a Vatikán iránti lojalitásként és a szovjet ideológiával szembeni ideológiai szabotázsként értékelte. Különös hangsúlyt kapott a vallomásban a „béke" fogalmának használata: Sörös a béke isteni ajándékáról prédikált, miközben a szovjet állam a békét kizárólag a szocialista tábor politikai célkitűzéseivel azonosította.

A vallomás azon részlete, amelyben a plébános megemlíti a gyermeknevelés hatósági korlátozását („a papságnak most nincs módja a gyermekek neveltetését irányítani"), az egyház és az állam közötti alapvető konfliktus forrását tárja fel. Ez a mondat a hatóság számára egyértelmű beismerése volt annak, hogy a papság az állami oktatási monopóliummal szemben saját nevelési értékrendet kívánt érvényesíteni, amit a korszak törvényei szerint államellenes tevékenységként kezeltek.

A szöveg filológiai szempontból is érdekes: a magyar nyelvű eredeti, amelyet a hatósági fordító (Máriás) készített el az ügyirat számára, megőrzi Sörös János teológiai felkészültségét és retorikai képességeit. A vallomás, mint „saját kezű" irat, a peranyagban a vádlott hiteles narratívájaként jelenik meg, amelyet a hatóság paradox módon saját vádjainak alátámasztására használt fel, figyelmen kívül hagyva annak eredeti vallási kontextusát.

Az alábbiakban a rendelkezésre bocsátott tanúvallomás akadémiai átirata olvasható. A szöveg a sztálinista nyomozati eljárásokra jellemző nyelvezetet és struktúrát követi, amelyben a vallomás lényegi részét a nyomozóhatóság által előre meghatározott vádpontok keretezése adja.

Kihallgatási jegyzőkönyv: Gerber József tanúvallomása (1950. január 21.)[194]
Iktatószám: 2596. sz. ügyirat (kivonat)
Helyszín: Munkács
Kihallgatók: Denicsenkó alezredes (UMGB 30), Nadezsda őrnagy (UMGB 30), Balasz főhadnagy (UMGB 30) **Tolmács:** Máriás

A tanú személyi adatai: Gerber József Gézovics (szül.: 1927, Munkács), magyar nemzetiségű szovjet állampolgár, pártonkívüli, végzettsége általános, foglalkozása a „Pobeda" tüzérségi üzem fő biztonsági szakértője. Lakcíme: Munkács, Szilvájá utca 11.

A tanú vallomása:
Az 1948-as év elején, munkácsi tűzoltósági szolgálatom idején szerveződött meg az a csoport, amelynek tagjai – Stul Sándor, Strémpuly Lajos, Pavlik János és Fenyvesi József – a szovjet hadseregbe történő mozgósítás (az ún. „30-as iskola") elkerülését tűzték ki célul. A Latorca folyó partján tartott megbeszéléseinken egyértelműen megfogalmaztuk, hogy amennyiben behívót kapunk, illegális pozícióba vonulunk, és elrejtőzünk a hatóságok elől.
1948 nyarán, a háborús várakozások (Anglia és Amerika Szovjetunió elleni esetleges inváziója) erősödésével tevékenységünk jellege megváltozott. A szervezet vezetőjévé választottak, és konkrét feladatokat fogalmaztunk meg:

1. *Élelmiszerkészletek raktározása.*
2. *Rádióvevő és fegyverek beszerzése.*
3. *Bunker építése az erdőben, egy jövőbeni szovjetellenes fegyveres ellenállás céljából.*

[194] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 201. o.

Szervezési tevékenységem során toborzást folytattam a mozgósítási központban, ahol igyekeztem olyan fiatalokat találni, akik hajlandóak elszakadni a szovjet katonai struktúrától. Bár a toborzó központban a legtöbben elutasították a szervezettel kapcsolatos nézeteimet, a fent említett csoporttal szoros együttműködésben folytattuk a „szervezeti" munkát. 1948 őszén a szolyvai járásbeli Csinadijevo (Beregszentmiklós) melletti erdőben tartottunk gyűlést, ahol a bunkerépítési terveket és a technikai eszközök beszerzését véglegesítettük.

Szervezetünk jelenleg három harci puskával és 30 darab lőszerrel rendelkezik; a fegyverek Strémpuly Lajos és Pavlik János őrizetében vannak. Emellett Strémpuly rádiókészülék-javítási kísérleteket végzett, és két rádiótelefon is a birtokunkban van. Személyesen jódot, kötszert és egyéb gyógyszereket vásároltam a szervezet számára.

A hatóság azon felvetésére, miszerint mások utasítására cselekedtem volna, kijelentem: a szovjetellenes szervezetet saját elhatározásomból, külső utasítás nélkül alapítottam. Mivel azonban anyagi nehézségekkel küzdöttünk, megkíséreltem kapcsolatot keresni magyarországi hasonló csoportosulásokkal. Ennek érdekében 1949 nyarán Márkus Menyhért somi tanítót delegáltam Magyarországra, hogy vegye fel a kapcsolatot a határ túloldalán működő szovjetellenes szervezetekkel, vagy szerezzen be számunkra olyan dokumentumokat, amelyekkel illegálisan Magyarországra távozhatnánk. A küldetés sikertelen volt, Márkus 1949 augusztusában eredménytelenül tért vissza. Ezt követően Kárpátalján belül, a „banderás" csoportok körében próbáltunk kapcsolatokat keresni, de konkrét találkozóra nem került sor.

A szervezet anyagi támogatását – élelmiszer, ruházat, orvosságok beszerzésére – tagdíj formájában próbáltam előteremteni (fejenként 25 rubel), azonban a tagok pénzügyi okokra hivatkozva nem teljesítették a befizetést.

A vallomást elolvastam, az abban foglaltak a valóságnak megfelelnek, azt saját aláírásommal hitelesítem.

Gerber József

Gerber József 1950. január 21-én kelt tanúvallomása az állambiztonsági eljárások „bizonyítéki hálójának" egyik kritikus eleme. Az irat

tudományos feldolgozásakor a legfontosabb szempont annak a folyamatnak a bemutatása, ahogyan a nyomozóhatóság egy egyszerű, katonai behívó elkerülésére irányuló passzív ellenállásból szisztematikus, „imperialista" célú összeesküvést konstruált.

A vád konstrukciója: Gerber József vallomása és az állambiztonsági narratíva

A jegyzőkönyv jól példázza a sztálinista igazságszolgáltatás módszertanát, ahol a tanúvallomás célja nem a valóság rögzítése, hanem a hatósági vádak – mint a „szovjetellenes szervezet" léte – történeti alátámasztása volt. Gerber vallomása egyfelől dokumentálja az 1948-as munkácsi ifjúsági csoport létezését, másfelől azonban a kihallgatók által diktált narratívába illesztve teszi azt „államellenes cselekménnyé".

Az 1949. április 13-án felvett kihallgatási jegyzőkönyv kivonata a szovjet állambiztonsági szervek (MGB) azon módszertanát példázza, amellyel a klerikális értelmiséget a „kollaboráció" vádjával igyekeztek kriminalizálni. A dokumentum különösen jelentős a Sörös János elleni későbbi vádak megalapozása szempontjából.

Forrásközlés: Kárpinec János vallomása (1949. április 13.)[195]

Iktatószám: 2219. sz. ügyirat (kivonat)

Helyszín: Ungvár

Kihallgató tiszt: Mjáhkohohov hadnagy (Munkácsi GO MGB)

A tanú vallomása (részlet):

A kihallgatás során a hatóság célzottan a magyar közigazgatás időszaka alatt tevékenykedő egyházi személyek „áruló" tevékenységére kérdezett rá. Kárpinec János a következőket vallotta:

„A kárpátaljai papság azon tagjai közül, akik aktívan közreműködtek a magyar hatalommal és jelenleg is szovjetellenes tevékenységet folytatnak, a következőket ismerem:

[195] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 232. o.

1. Zoltán Iván (kb. 40–42 éves), görögkatolikus pap (Pisztraháza, Munkácsi járás). A magyar hatalom iránti aktív lojalitásáért és közreműködéséért a magyar állam Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki, amelyet személyesen is láttam nála.

2. Sörös János (kb. 55 éves), római katolikus plébános (Munkács). Magyarbarát tevékenysége miatt a magyar vezetés szintén Magyarország Nemzetvédelmi Keresztjével tüntette ki, mely kitüntetést ugyancsak láttam nála.

Ezen személyek vonatkozásában ismertek azok a konkrét cselekmények, amelyeket a magyar érdekek szolgálatában követtek el."

Kárpinec János Tetovics 1949. április 13-án tett vallomása a szovjet állambiztonsági hatóságok módszertanának egyik ékes példája: a „kellően előkészített" peranyagok egyik alapköve.

A vád alapozása: Kollaborációs vádak és az egyházi szereplők kriminalizálása

A Kárpinec János Tetovics vallomásából származó kivonat rávilágít arra a nyomozati stratégiára, amellyel az állambiztonsági szervek (MGB) már a letartóztatásokat megelőzően feltérképezték és „kriminálisnak" minősítették a helyi értelmiség és papság tevékenységét. A vallomás nem pusztán tényszerű adatgyűjtés, hanem a hatóság számára egy konstruált narratíva megerősítése: a magyar közigazgatás alatti közszolgálat egyértelmű azonosítása a „szovjetellenes" és „áruló" tevékenységgel.

A dokumentum elemzése során két lényeges szempontot tartok kiemelni:

1.) A „Nemzetvédelmi Kereszt", mint stigmázó szimbólum: A kihallgatók célzottan kérdeztek rá az állami kitüntetésekre, mivel a szovjet bírósági gyakorlatban a magyar állami elismerések megléte önmagában is elegendő bizonyítékul szolgált a „fasiszta kollaboráció" vádjának alátámasztására. Sörös János esetében ez a tárgyi bizonyíték lett a vád központi eleme, amely a plébánosi hivatást politikai együttműködéssé konvertálta át.

2.) Hálózati építkezés: A vallomás bizonyítja, hogy az állambiztonság a már letartóztatásban lévő személyek (mint Kárpinec) vallomásait felhasználva építette ki a későbbi vádlottak elleni „bizonyítéki

láncot". A tanúvallomás így nem az igazság feltárását, hanem a hatósági elvárásoknak megfelelő vádrendszer alátámasztását szolgálta.

Az alábbi dokumentum Sörös János római katolikus plébános 1950. évi koncepciós perének vádirata, amely a sztálinista igazságszolgáltatás elnyomó mechanizmusainak egyik klasszikus példája.

Vádirat (Kivonat)[196]

Ügyiratszám: 149600. sz. **Kelt:** Kijev, 1950. augusztus 10. **Vádlott:** Sörös János (sz. 1892, Ungszenna) **Vád:** Szovjetellenes tevékenység (az USZSZK Büntető Törvénykönyve 54-4. és 54-10/2. cikkelyei alapján)

A vádlott adatai

Sörös János, csehszlovákiai születésű, szlovák nemzetiségű szovjet állampolgár, felsőfokú teológiai végzettségű római katolikus pap. Letartóztatásáig Munkácson végzett lelkészi szolgálatot. Büntetlen előéletű.

A vád lényege

A nyomozati anyag megállapítása szerint a vádlott 1915-től kezdődően végzett papi tevékenysége során a kommunista ideológiával szemben ellenséges magatartást tanúsított. A vád az alábbi pontokban összegezhető:

1. Egyházi kollaboráció: A vádlott a Vatikánnal, valamint Madarász és Scheffler egyházi vezetőkkel való kapcsolattartása révén a „katolicizmus reakciós ideológiáját" terjesztette.

2. Magyarbarát tevékenység (1938–1944): A vád szerint a vádlott aktívan támogatta a magyar hatóságokat. Részt vett a magyar hadsereg bevonulásának tiszteletére rendezett ünnepségeken, ahol üdvözlő beszédet mondott. Tagja volt az 1939-ben felállított ún. „Igazoló Bizottságnak", amely az állami tisztségviselők politikai megbízhatóságát vizsgálta. A magyar fasiszta hatalommal való együttműködése elismeréseként 1943-ban „Nemzetvédelmi Kereszt" kitüntetésben részesült.

3. Hadi tevékenység: 1943-ban a munkácsi magyar hadikórházban végzett lelkészi szolgálata során a sebesült katonák körében szovjetellenes agitációt fejtett ki.

[196] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 392. o.

4. Szovjetellenes izgatás: A szovjet hatalomátvételt követően szovjetellenes rádióműsorokat hallgatott és terjesztett, politikai viccekkel agitált, valamint 1948-ban kapcsolatot épített ki Gerber József csoportjával, akinek topográfiai térképet és tiltott irodalmat adott át.

Bizonyítékok

A vád alapjául a vádlott saját beismerő vallomása, továbbá Gerber József, Kárpinec János, valamint számos további tanú (Revaj M., Valykó Gy., Bulovcsak L. és mások) vallomása, illetve a lefoglalt dokumentumok szolgálnak.

Indítvány

Az eljáró hatóság az USZSZK Büntető Törvénykönyve alapján a vádlott ügyét az **SZSZSZK MGB Különleges Ülésére** (Особое совещание) terjeszti fel, **25 év munkatáborban letöltendő szabadságvesztés (GULÁG)** kiszabását, valamint a vádlott **vagyonának teljes körű elkobzását** indítványozza.

A vádiratot összeállította: Fedorenkov őrnagy, az USZSZK MGB nyomozó osztályának főosztályvezetője.

Az 1950. augusztus 10-én kelt vádirat Sörös János plébános ügyében a sztálinista igazságszolgáltatás elnyomó mechanizmusainak egyik legbeszédesebb dokumentuma. Tudományos feldolgozásában a szöveg nem csupán jogi iratként, hanem a korszak ideológiai „kódrendszerének" kulcsaként kezelendő.

A vád konstrukciója: A „reakciós" egyházüldözés dokumentuma

A vádirat szerkezete és érvelése hűen tükrözi az MGB (Állambiztonsági Minisztérium) koncepciós gyakorlatát, ahol a vádlott élete – 1915-től 1950-ig – egyetlen összefüggő „szovjetellenes" láncolattá lett átírva. A dokumentum tudományos elemzésekor az alábbi csomópontok emelendők ki:

1. A visszamenőleges kriminalizálás: A vád szisztematikusan összeköti a plébános két világháború közötti tevékenységét a szovjet időszak alatti életével. A 15–20 évvel korábbi események (pl. 1938-as üdvözlő beszéd, 1939-es Igazoló Bizottság) a vádiratban nem történel-

mi kontextusban, hanem mint a „fasiszta hatalommal való kollaboráció" bizonyítékai jelennek meg.

2. Az „egyházi reakció" ideológiája: A vádirat a hitoktatást és a vallásos tevékenységet „reakciós ideológiaként" definiálja, a Vatikánnal való kapcsolattartást pedig államellenes kémkedésként értelmezi. Ez a retorika jogalapot teremtett arra, hogy az egyházi intézményrendszert és a papságot, mint az államra veszélyes „idegen testet" kezeljék.

3. A „25 év GULÁG" mint politikai üzenet: A 25 éves munkatábori ítélet indítványozása nem csupán büntetőjogi szankció, hanem politikai üzenet volt a kárpátaljai társadalom felé: a totális állam minden vallási vagy közösségi autonómiát büntetni kíván.

4. A bizonyítéki rendszer konstrukciója: Érdemes megfigyelni, hogy a vád miként használja fel a korábban már elemzett dokumentumokat (a Nemzetvédelmi Keresztet, a Gerber-féle „összeesküvést" vagy a közigazgatási iratokat), hogy egy koherensnek tűnő, de valójában koncepciós vádrendszert állítson fel.

Az 1955-ben kelt, Irkutszk megyéből feladott kegyelmi kérvény és a hozzá tartozó hivatali igazolás Sörös János plébános kálváriájának drámai dokumentációja. Az iratok a sztálinista elnyomó gépezet utóéletét és az elítélt kétségbeesett, mégis méltóságteljes kísérletét mutatják be a jogorvoslatra.

Hivatali igazolás (Kivonat)[197]
Iktatószám: U–812 **Keltezés:** 1955. április 29.
Személyi adatok:
Név: Sörös János
Születési év: 1892
Születési hely: Csehszlovákia (történeti kontextusban: Osztrák–Magyar Monarchia)
Az ítélet adatai:
Letartóztatás időpontja: 1950. február 11. (UMGB Kárpátalja megyei nyomozó osztály)

[197] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 402. o.

Ítélet alapja: SZSZSZK MGB Különleges Ülése, az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve 54-4. és 54-10. cikkelyének 2. bekezdése.

Büntetés időtartama: 1950. február 11. – 1960. február 11. (10 év szabadságvesztés).

2. Sörös János saját kezű kegyelmi kérvénye (Átirat)

Címzett: *A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének Elnöke, Moszkva*

„Az 1950. november 18-án kelt ítélet 54-4. és 10. cikkelyei alapján 10 évi szabadságvesztésre ítéltek, büntetésem letöltésének vége 1960. február 11.

Elítélésem alapja az a hamis vád volt, miszerint csehszlovákiai és magyarországi szervezetekkel tartottam volna kapcsolatot. Az ügyemben szereplő egyetlen tanúvallomás egy olyan nőtől származik, akit a szembesítésig nem is ismertem, és akinek állításai minden valóságalapot nélkülöző kitalációk. Ezen keresztül semmilyen anyagi támogatást nem továbbítottam.

Jelenleg 63 éves, beteg, munkaképtelen ember vagyok. Az 1955. február 20-án felállított nyilvántartási bizottság már nyilvántartásba vett, azonban ügyem érdemi felülvizsgálatáról vagy a bírósági tárgyalás időpontjáról a mai napig nem kaptam tájékoztatást.

Kérem a tisztelt hatóságokat, hogy ügyemet sürgősen vizsgálják felül, és egészségi állapotomra tekintettel engedélyezzék szabadon bocsátásomat, valamint hazatérésemet állandó lakhelyemre, az Ukrán SZSZK területén fekvő Munkácsra. Kérelmemet méltányos elbírálásban részesíteni szíveskedjenek.

Kelt: Irkutszk megye, Csunszkij járás, Csunka, 1955. április 6. Sörös János, római katolikus plébános (s.k.)”

Sörös János 1955. április 6-án kelt kegyelmi kérvénye a sztálinista megtorló gépezet elleni egyéni tiltakozás, egyben a kiszolgáltatottság dokumentuma. Tudományos feldolgozásakor a szöveget a „szovjet bürokratikus terror” és az „egyéni emberi méltóság” ütközéseként érdemes keretezni.

Az elítélt segélykiáltása:
Kegyelemkérési stratégia és a valóság

A dokumentum tudományos jelentősége abban rejlik, hogy a vádlott – évekkel a per lezárultát követően – hogyan kísérelte meg saját igazának bizonyítását és a hatósági narratíva cáfolatát.

A kísérőszövegben az alábbi elemekre érdemes fókuszálni:

1. A konstruált vád cáfolata: Sörös János kérvénye pontosan azonosítja a per koncepciós alapját. Amikor „hazug tanúról" és „fantázia szüleményéről" ír, valójában a szovjet titkosszolgálat (MGB) azon gyakorlatát leplezi le, amellyel a „kémkedési" vádakat életszerűtlen, kötelezően előírt tanúvallomásokra építették. A plébános egyértelművé teszi: a per nem tényeken, hanem a hatóság által kreált fiktív hálózatokon alapult.

2. A „létbizonytalanság" dokumentuma: Az irat rávilágít arra a lelki és fizikai állapotra, amelyben a GULÁG foglyai a Sztálin halálát követő (1953) és a lassú rehabilitációs folyamat (1955) közötti időszakban éltek. Sörös kérelme nemcsak jogi beadvány, hanem az időskori betegséggel küzdő, otthonát és hivatását elvesztett ember segélykiáltása a hatalom felé.

3. A hivatali válasz hiánya: A kísérő igazolás száraz, technokrata hangvétele éles ellentétben áll a plébános személyes hangú kérelmével. Ez a kontraszt jól illusztrálja azt a hatalmi aszimmetriát, amelyben az elítéltnek az arctalan bürokráciával kellett megküzdenie.

4. Történeti kontextus: A kérvény kelte (1955) az ún. „olvadás" kezdete, amikor a szovjet hatóságok megkezdték a koncepciós perek lassú, szelektív felülvizsgálatát. Sörös János ügye azt bizonyítja, hogy a rehabilitáció nem automatikus jogi aktus volt, hanem az elítélt által kikényszerített, sokszor eredménytelen, hosszan elhúzódó folyamat.

Az alábbi dokumentum Sörös János plébános ügyének 1956-os felülvizsgálati irata, amely a szovjet igazságszolgáltatás „enyhülési" korszakának jogi folyamatait tükrözi. A Katonai Ügyészség által jegyzett óvás mérföldkő az ügyben, mivel a korábbi, minden alapot nélkülöző vádpontok részleges visszavonását és a bűncselekményi minősítés megváltoztatását indítványozza.

***Bacsinszky Gyula** görögkatolikus esperes-plébános*
és Sörös János római katolikus esperes, munkácsi plébános,
szentszéki tanácsos a tajseti GULÁG-táborban, 1955-ben

Ügyészi óvás (Kivonat)[198]
Iktatószám: У–812 / У/3–тн–47-д–56. **Keltezés:** 1956. augusztus 8.
Tárgy: Sörös János (sz. 1892) ügyének felülvizsgálata az eljárásrenddel kapcsolatban.

Az eljárás előzménye: Az SZSZSZK MGB Különleges Ülése 1950. október 18-án Sörös Jánost 10 évi munkatáborra ítélte az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve 54-4. és 54-10/2. cikkelyei alapján, vagyonelkobzással sújtva.

[198] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 404. o.

Az ügyészi óvás érvelése: A Katonai Ügyészség a vizsgálat során megállapította, hogy az 1950-es ítélet több ponton jogilag megalapozatlan:

1. A 54–4. cikkely (hazaárulás/szolgálat idegen hatalomnak) alaptalansága: Az ügyészség elismeri, hogy Sörös János az 1938–1944 közötti tevékenysége idején nem volt szovjet állampolgár, így a szovjet állam elleni „hazaárulás" vádja jogilag értelmezhetetlen. A vádlott tevékenysége – plébánosi feladatainak ellátása és a korabeli állami ünnepségeken való részvétel – egy szuverén (akkori magyar) állam törvényei szerint történt, így ez nem tekinthető szovjetellenes bűncselekménynek.

2. A 54–10. cikkely (szovjetellenes agitáció) minősítése: Az óvás elismeri, hogy a vádlott szovjet állampolgárként folytatott agitációja büntethető, azonban az 54–10/2. (súlyosbított) bekezdés alkalmazása helytelen volt. Az ügyészség indítványozza az ügy átminősítését a cikkely 1. bekezdésére, amely enyhébb megítélés alá esik.

Az ügyészség indítványa: A Legfelsőbb Tanács Elnökségének 1955. augusztus 19-i határozatára hivatkozva a Katonai Ügyészség kérelmezi:

- Az 54–4. cikkely szerinti vádpont törlését és az ezen cikkely alapján indult bűnvádi eljárás megszüntetését a bűnösség bizonyítatlansága miatt.
- A 54–10/2. bekezdés szerinti vádpont átminősítését a 54–10/1. bekezdésre, és a büntetési tétel ennek megfelelő újbóli megállapítását.

A Katonai Ügyészség vezérőrnagya: A. Labutev (s.k.)

Tudományos elemzés

Ez a dokumentum a sztálinista korszak végi „szabályozott rehabilitáció" iskolapéldája. Figyelemre méltó az ügyészi retorika: a hatóság nem a vádlottal szemben elkövetett igazságtalanságot ismeri el, hanem **jogi pontatlanságokra** hivatkozik. A 54–4. cikkely alóli felmentés (miszerint „nem volt szovjet állampolgár") tulajdonképpen azt a képtelenséget korrigálja, hogy a szovjet hatóságok éveken át egy olyan személyt ítéltek el „hazaárulásért", aki a cselekmények idején nem is tartozott a szovjet állam fennhatósága alá.

A dokumentum történelmi jelentősége abban áll, hogy bemutatja: a rendszer még a „kegy" gyakorlásakor is ragaszkodott a saját bürokratikus logikájához. Sörös János „bűnössége" a szovjet korszak alatti agitáció vonatkozásában megmaradt, ám a vád súlypontját a jogi realitásnak megfelelően csökkentették.

Az 1956. augusztus 21-én kelt bírósági határozat Sörös János plébános ügyének jogi lezárását, egyben rehabilitációjának kezdetét jelenti. A dokumentum a sztálinista igazságszolgáltatás korrekciós mechanizmusát mutatja be, amelyben a hatóság – bár a rendszer ideológiai alapjait nem kérdőjelezte meg – kénytelen volt elismerni a korábbi ítélet jogi abszurditását.

Bírósági határozat (Kivonat)[199]
Ügyszám: O3–430. **Keltezés:** 1956. augusztus 21. **Testület:** Kárpátmenti Katonai Törvényszék (elnök: Ivánovics ezredes)

A döntés indoklása

A törvényszék felülvizsgálta az 1950. október 18-i ítéletet, amely Sörös Jánost 10 évi munkatáborra ítélte. A vizsgálat során a bíróság megállapította:

1. A vádak részleges ejtése: Az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve 54-4. cikkelye (hazaárulás/idegen hatalom szolgálata) szerinti vádat a bíróság **megszüntette**. Indoklás: A vádlott 1944 előtt nem volt szovjet állampolgár, tevékenysége egy másik (magyar) állam jogrendje alá esett, így az a szovjet állam elleni bűncselekményként nem értelmezhető.

2. Átminősítés: A „szovjetellenes agitációra" vonatkozó 54-10/2. cikkelyt (súlyosbított eset) a bíróság **átminősítette az 54-10/1. cikkelyre** (enyhébb eset), mivel az eredeti besorolás jogilag téves volt.

3. A büntetés mérséklése: Az új minősítés alapján a büntetési tételt 5 év munkatáborra csökkentették.

Rendelkező rész

Tekintettel arra, hogy Sörös János 1950. február 11-től 1956. augusztusáig már több mint 6 évet töltött fogságban, a büntetés mértéke letöltöttnek

[199] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 407. o.

tekintendő. A törvényszék a hatályos amnesztiarendeletre (1953. március 27.) hivatkozva **Sörös János azonnali szabadlábra helyezését** rendelte el.

Tudományos összegzés és konklúzió

Ezzel a dokumentummal Sörös János ügyének büntetőjogi szakasza lezárult. A per történeti íve a sztálinista terror minden jellemzőjét felvonultatja:

- **1950:** Az önkényes elítélés, ahol az életpálya (lelkészi hivatás, magyarországi kötődés) önmagában bizonyítéknak minősült.
- **1955:** A vádlott kétségbeesett, de racionális érvelésen alapuló kegyelmi kérvénye.
- **1956:** A bürokratikus korrekció, ahol a rendszer a „törvényesség látszatát" állította helyre a „túlzó" vádak ejtésével és a büntetés mérséklésével.

A határozat azért különösen fontos, mert a „szovjet állampolgárság hiányára" való hivatkozás egyúttal elismeri a szovjet megszállás és hatalomátvétel erőszakos, visszamenőleges jellegét a hatóság saját jogi nyelvén. Sörös János számára a szabadulás a teljes egzisztenciális megsemmisülés elkerülését, a közösségéhez való visszatérés lehetőségét jelentette, bár hivatásának gyakorlása a szovjet állam vallásellenes politikája miatt a továbbiakban is korlátozott maradt.

Az 1989. június 26-án kelt végzés Sörös János plébános ügyének jogi lezárását, azaz a teljes körű posztumusz rehabilitációját jelenti. Ez a dokumentum a glasznoszty korszakának egyik fontos igazságtételi aktusa, amely elismeri, hogy az 1950-es évek koncepciós vádjai minden jogalapot nélkülöztek.

VÉGZÉS
(Posztumusz rehabilitáció)[200]
Iktatószám: 2962. sz. levéltári ügyirat
Keltezés: 1989. június 26.
Jóváhagyó: Bondarenko A. J., Kárpátalja megye ügyésze (Igazságügyi Főtanácsadó)

[200] KTAL, F. 2558, Op. 1, t. 2, 5484.2222. sz. ügyirat, 417. o.

A rehabilitált személy adatai

Név: Sörös János Ivánovics (sz. 1892)

Foglalkozás: Római katolikus plébános (Munkács)

Halálozás: 1958. augusztus 20., Munkács.

Az eljárás összefoglalása

Sörös Jánost 1950. február 11-én tartóztatták le, majd az SZSZSZK MGB Különleges Ülésének 1950. október 18-i határozatával 10 évi javító munkatáborra ítélték „szovjetellenes tevékenység és agitáció" vádjával. A korábbi per során a vádak alapja a plébános papi hivatásának gyakorlása, illetve a magyar hatóságok alatti közigazgatási szerepvállalása volt.

1956-ban a Katonai Törvényszék az ítéletet módosította: a hazaárulási vádat ejtették, a büntetést 5 évre csökkentették, és az elítéltet szabadlábra helyezték.

A rehabilitáció indoklása (1989)

A levéltári nyomozati anyag újbóli, tüzetes áttekintése során az ügyészség megállapította, hogy:

- A Sörös János elleni 1950-es vádak – beleértve az „agitációt" is – teljesen megalapozatlanok voltak.
- A vádlott prédikációi, ismerőseivel folytatott beszélgetései nem tartalmaztak semmilyen konkrétumot a Szovjetunió meggyengítésére, az államrend megdöntésére irányuló törekvésre, sem pedig ellenforradalmi tevékenységre.

Határozat: Sörös János Ivánovics az SZSZSZK Legfelső Tanácsa Elnökségének 1989. január 16-i, az 1930–50-es évek elnyomott áldozatainak rehabilitációjáról szóló rendelete alapján **áldozatnak minősül**. A plébánossal szemben lefolytatott bűnvádi eljárás teljes mértékben törvénytelen volt, a vádak alaptalannak bizonyultak.

Bondarenko A. J. megyei ügyész s.k.

Tudományos és történeti kontextus

Ezzel a dokumentummal Sörös János ügye jogtörténeti értelemben is lezárult. A 39 évvel a letartóztatása után kiadott rehabilitációs végzés nem csupán egy adminisztratív lépés volt, hanem a szovjetrendszer részéről történő kései, de hivatalos beismerése annak, hogy a korszak

koncepciós pereit politikai megrendelésre, minden valós bizonyíték nélkül folytatták le.

A rehabilitáció jelentősége:

1. Morális elégtétel: A dokumentum egyértelműen kimondja, hogy Sörös János tevékenysége nem volt bűnös, így a plébános teljes erkölcsi rehabilitációt nyert.

2. Történelmi igazságtétel: Az 1989-es határozat a levéltári anyagok nyilvánosságra hozatalának és felülvizsgálatának szimbóluma, amely lehetővé teszi, hogy a Kárpátalján üldözött egyházi értelmiség sorsa a történelmi kutatás részévé váljon.

3. Lezárás: A végzés pontot tesz az egykori plébános kálváriájára, aki 1958-ban, már szabadon, de az öt év fogság alatt megromlott egészséggel hunyt el.

Sörös János 1956. július 9-én szabadult. A fogságból 1956-ban rokkantan, betegen került haza. Munkácson folytatta papi szolgálatát. Szabadulását követően 1958-ban hunyt el Munkácson, sírja a helyi központi temetőben van. 1989. június 26-án rehabilitálták.

Ebben az időszakban számtalan ember került került Gulág-rabságra. Volt, aki odahalt, volt, aki hazatért, de lelkileg megkeseredve. Mi magyarok nem tartozunk senkinek semmivel, nekünk tartoznak bocsánatkéréssel, kárpótlással és azzal az erkölcsi felelősséggel emlékeztetni kell a felelős nemzeteket, hogy hasonló tragédia, bűn soha többé ne történjen meg újra itt Európában. Nekünk magyaroknak, meg emlékezni kell mindazokról a hitvalló lelkipásztorokról, katolikus papokról, akik a kommunizmus áldozataiként hitet tettek vallásuk és nemzetiségük mellett.

Sörös János plébános kálváriája a szovjet elnyomó gépezet egyik emblematikus példája, amelynek állomásait az alábbiakban összegezzük:

- **Fogságának körülményei:** Büntetését az Irkutszki területen, Csunka település közelében fekvő Ozernij lágerben, valamint a Bajkál-tó térségében található 37-es számú „megsemmisítő” táborban töltötte.
- **Jogi küzdelem:** Az 1951. április 6-án az Ukrán SZSZK Katonai Bíróságához benyújtott semmisségi panaszában Sörös János – külföldi kapcsolatainak tagadása mellett – idős korára, beteg-

ségére és teljes rokkantságára hivatkozva kérelmezte idő előtti szabadon bocsátását.

- **Ítélet enyhítése:** A hatóságok a fellebbezést részben helytállónak találták: a büntetést 5 év javító-nevelő munkatáborra csökkentették, az állampolgári jogok csorbítása nélkül.
- **Indoklás:** A döntést azzal indokolták, hogy a vádlott nem volt szovjet állampolgár, tevékenységét csupán szolgálati kötelességként látta el, bűnössége pedig nem nyert bizonyítást.
- **Személyes kapcsolatok:** Raboskodása idején egy időben rabtársa volt Harangozó Ferenc szombathelyi egyházmegyés papnak, illetve monsignore Pásztor Ferenc vikáriusnak.
- **Szabadulás és halál:** A kényszermunkatáborból 1956. július 9-én, betegen és rokkantan tért haza. Szabadulását követően Munkácson folytatta papi hivatását, majd 1958-ban, Munkácson hunyt el.
- **Rehabilitáció:** Sörös János teljes körű posztumusz rehabilitációjára 1989. június 26-án került sor.

Sörös János esperes, munkácsi plébános és szentszéki tanácsos sírja a munkácsi köztemetőben.
A felvételt készítette: Szemák Mihály

Matkovits-Kretz Eleonóra

A MAGYAROK, NÉMETEK FOGSÁGBA HURCOLÁSA, AZ ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL EMLÉKUTAK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN ÉS A TÁVOLABBI RÉGIÓKBAN

Egyesületünk egyik fő célja volt a magyarországi németség múltjának kutatása, eközben akadtunk rá a tabutémára, a II. világháború alatti orosz fogság tényére, az oroszországi lágerekbe hurcoltak tragikus történetére.[201] Dr. Füzes Miklós pécsi levéltáros emlékeztetett erre bennünket, és beszélt először a málenkij robotról. Miután egyesületünk legtöbb tagja, családja, vagy rokonai révén magyarországi német származása miatt érintett volt, nemcsak a málenkij robotban, hanem az elűzetésben, a jogfosztottságban, a vagyonuk és földterületük elkobzásában, úgy gondoltuk, megtaláltuk a német nemzetiségi iskolaalapítás (1991) kezdeményezése utáni legfőbb témánkat, a II. világháború utáni elhallgatott múlt egyik tabutémáját, az oroszországi lágerekbe hurcoltak történetét.

Miközben saját múltunkat kutattuk, óhatatlanul szembesültünk a határon túli magyarok és németek hasonló sorsával. A magyarság és a németség története összefonódott ezekben az években. A származás miatti kollektív büntetés mind a két népcsoportot sújtotta.

***

Az útjaink nemcsak a volt Szovjetunió területére irányultak, hanem azokra a határon túli területekre is, ahonnan kollektív büntetésként

[201] Bognár (szerk.) 2009: Lásd még: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/malenkij_robot/pages/016_Einleitung.htm (Letöltés: 2025.09.15.)

szintén hurcoltak el civileket, németeket és magyarokat málenkij robotra, vagy ahol gyűjtőlágereket létesítettek.[202]

Sztálin 1944. december 16-i, 7161 számú határozata nevesítette, hogy Magyarországon kívül, mely országokból kell jóvátételi munkára elvinni a német származásúakat. Románia, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Bulgária. Ezen országok a magyar származásúaktól is meg akartak szabadulni.

2009-ben Ukrajna, Kárpátalja több települését jártuk be Dupka György kíséretében, ahonnan elhurcolások történtek, vagy ahol gyűjtőhelyek voltak (Beregszász, Makkosjánosi, Szolyva, Munkács, Pósaháza, Ungvár, Lemberg, Novi és Sztarij Szambor, Huszt, Perecseny, Tiszabökény, Kígyós, Gut, Dercen). A kárpátaljai részre 2009-től a 2022-ben kitört orosz-ukrán háborúig szinte minden évben elmentünk, hogy a Szolyvai Emlékparkban megemlékezzünk, és részt vegyünk Beregszászon a novemberi konferencián. A szolyvai emlékfalon emléktáblát helyeztünk el, melyet ilyenkor mindig megkoszorúztunk. Ekkor még voltak túlélők, és a beregszászi emlékmű harangját ők húzták meg, emlékezve elhunyt bajtársaikra.[203]

A Német Kör emléktáblája a Szolyvai Emlékparkban
Fotó: Fuchs Andrea

[202] Lásd: Német Kör archívumát, illetve az események krónikáját. https://nemetkor.hu/category/tortenelmi-zarandokut-sajtoanyagok/ (Letöltés: 2025. 09.15.)
[203] KarpatInfó, 2017. november 23. 1., 4.

Sztarij Szambor – Tömegsírok helyén emlékmű-avatás, 2016
Fotó: Dupka György

Sztarij Szambor – Tömegsírok helyén emlékmű-avatás
Fotó: Pécsi Német Kör archívuma

A Kárpátokon túli, sztarij szambori gyűjtőlágerbe is Dupka György történész javaslatára mentünk el. Sokaknak lett a végső nyughelye ez a hely. A tömegsírok melletti területet ottjártunkkor részben felparcel-

lázták, lakóházakat építettek. Beszéltünk a helyi polgármesterrel, aki ígérte, hogy a további terület kimérését leállítja, és emlékművet fog állíttatni a sírok feletti elkorhadt, eldőlt fakereszt helyére. Ez így is történt. Amikor 2016. november 17-én ott jártunk, közösen avattuk fel az emlékművet a város vezetőivel és a Lembergi Magyar Egyesülettel.

2011-ben, május 5–9-e között utaztunk **tágabban értelmezett erdélyi területekre** is (Csanálos, Csomaköz, Mezőfény, Nagykároly, Gyalu, Nagyenyed, Nagyszeben, Hídvég, Nagydisznód, Barcaföldvár, Lüget, Szászrégen, Temesvár, Arad), több olyan települést kerestünk fel, ahol gyűjtőlágerek voltak. Az emlékművek többsége a temetőben van, vagy templomok oldalán. Erdélyi útjaink szervezésében Benkő Leventétől és Papp Annamáriától kaptunk minden alkalommal segítséget.

2016. október 21–25. között 200 fős különvonattal mentünk végig azon a **romániai** útvonalon (Arad, Nagyszeben, Brassó, Foksány, Jassi, Kolozsvár, Barcaföldvár, Lüget), melyen a málenkij robotra hurcoltakat vitték Foksányba, vagy Jassiba, ottani gyűjtőlágerekbe, majd innen vagonokkal a szovjet területekre.[204]

A foksányi vasútállomáson az elhurcolt zsidók emlékére elhelyezett tábla mellé szerettünk volna mi is egy emléktáblát elhelyezni a Szovjetunióba elhurcoltak emlékére. El is készítettük, viszont a mai napig nem adták meg az engedélyt, hogy ezt az állomás falán elhelyezze erdélyi partnerszervezetünk. Kolozsváron is eleinte csak egy emléktábla volt a házsongárdi temető ravatalozó épületének falán. Ma már emlékmű áll, melyet, amikor ott járunk, megkoszorúzunk.

A lügeti történet is megható. Amikor először jártunk arra, 2011-ben, a fiatal román polgármester bevallotta, hogy ő nem hallott arról, hogy Lügeten láger volt, ahol annyian meghaltak, hogy tömegsírokat kellett ásni. Azt ígérte, mire legközelebb jövünk, itt emlékművet fogunk avatni. Ez így is történt. Amikor 2016-ban ott jártunk, közösen avattuk fel az emlékművet.

---

[204] Sajtóközlemény a romániai zarándokútról. https://nemetkor.hu/category/sajto/osszes-sajtobejegyzes/page/3/ (Letöltés: 2025. 09.15.)

Lüget – Emlékmű-avatás, 2016
Fotó: Pécsi Német Kör archívuma

Zarándoklat a barcaföldvári emlékműhöz
Fotó: Pécsi Német Kör archívuma

2021. szeptember 17–20. között a szatmári svábok településein jártunk ismét (Vállaj, Csanálos, Mezőfény, Csomaköz, Szaniszló, Nagykároly, Mezőpetri, Szatmárnémeti, Kálmánd, Börvely). Mindenhol van emlékmű. Máramarosszigetig mentünk, melyet az orosz fogságból hazatérők, hazaútjuk egyik állomásaként említettek. A volt laktanya épüle-

te, mely akkor fogolytáborként és -kórházként működött, ma a Román Határrendészet székhelye. Központi épületének falán román nyelvű emléktábla áll a Szovjetunióból hazatért „románok tízezreinek emlékére".

Sey Ilona édesapja relikviáival az emléktábla alatt
Fotó: Benkő Levente

2011-ben, június 29. és július 3. között a **felvidéki** gyűjtő- és kényszermunkatáborok helyszíneit is felkerestük Csobádi József, Bartók Csaba, Köteles Ágoston közreműködésével. A felkeresett települések: Kassa, Eperjes, Homonna, Szinna, Deregnyő, Bodrogszerdahely, Rozsnyó, Szepsi, Béda, Somorja, Alsószeli, Pozsony. Dobsina bányászváros volt, többségében németek által lakott. Itt egy idős nénivel beszélgettünk az utcán, aki annyit mondott nekem, hogy „tudja kedveském, én inkább azt mondom, hogy magyar vagyok, az jobb, mintha azt mondanám, hogy német."

2016. november 15–19-én két 50 fős külön busszal az elhurcolások északi útvonalát jártuk be: **Szlovákiában** Szepsi, Tornaújfalu (megemlékezések, koszorúzás), **Lengyelországban** Szanok[205] (elosztó lágerhely),

[205] Lásd Bartók Csaba 2016.november 28-án bemutatott kisfilmjét: Zarándoklat a „málenkij robotosok" nyomában, https://www.hirek.sk/video/20161127181902/Zarandoklat-a-malenkij-robotosok-nyomaban.html (Letöltés: 2025. 09.15.) Lásd

Ukrajna (gyűjtő és elosztó lágerhelyek), Lemberg (katonai temető), Sztarij Szambor (lágertemető – emlékmű-avatás), Szolyva, megemlékezés, koszorúzás, Makkosjánosiban konferencia, Beregszászon koszorúzás.

Lengyelország – szanoki lágerhelyen Köteles Ágostonnal
Fotó: Pécsi Német Kör archívuma

Szolyvai megemlékezés újabb emléktáblák avatásával
Fotó: Szemere Judit

még: Sajtóközlemény a felvidéki zarándokútról: https://nemetkor.hu/2016/11/15/sajtokozlemeny-a-felvideki-zarandokutrol/(Letöltés: 2025. 09.15.)

A Lembergi Katonatemetőben a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (LMKSZ) az itt eltemetett magyar katonák emlékére emlékművet állított. Ezen megtaláltam a nagyapám nevét, akiről nem tudtuk, hogy hol halt meg – itt, és itt lett eltemetve.

2019. október 25–27. között Horvátországban kerestük az emlékhelyeket. Ott még a mai napig is szinte alig beszélnek a Szovjetunióba való elhurcolásról. A fő, fájdalmas téma az 1991-tól 2001-ig tartó jugoszláv háború, az emlékművek többsége is ezt örökíti meg. Valpovoban, a temetőben és a Szent Rókus fogadalmi kápolna kertjében találtunk olyan emlékművet, mely emléket állít az elhurcoltaknak.

Valpovo – Emlékmű a temetőben
Fotó: Német Kör archívuma

A **vajdasági kutatóútjaink2011-ben** kezdődtek, majd **2025-ben** mentünk ismét az itteni területekre. Zomborban a Szent Gerhardt Egyesülettel vettük fel a kapcsolatot. Amikor először mentünk előadást tartani, beszélgetést is terveztünk a Zomborban történtekről. Az egyesület elnöke, Beck Antal azt mondta, hogy ne csodálkozzunk, ha nem lesz szinte senki, mert az emberek még mindig félnek. 2011-ben! „Mert ők, az áldozatok, jönnek ezen az oldalon, de lehet, hogy a túloldalon ott megy egy partizán, aki az ő családját félig, vagy teljesen

kiirtotta." Ennek ellenére szerencsénk volt, mert sokan eljöttek. A félelem végig benne volt a vajdasági emberekben minden olyan településen, ahová mentünk.

2011. április 16–17-én felkeresett területek: Zombor, Körtés, Gádor, Bajmok, Szabadka.

2015. november 07–11.: Zombor, Gyakovo, Újvidék, Járek, Rezsőháza, Versec, Nagybecskerek. Tito partizánjai mindenhol ezrével ölték meg a magyar és német származásúakat.

Járeken, a tömegsírok felett, ahol hatezer ember halt meg, egy szemétdomb tetején volt a fakereszt, ahova mi elhelyeztük a koszorút. 2017-ben emlékművet avattak, melyen Aleksandar Vučić szerb elnök is jelen volt. Amikor meghívást kaptunk erre a 2017-es avatásra, úgy voltunk vele, biztos nem lesznek túl sokan, az utolsó pillanatban is lesz hely parkolásra. Nagyon meglepődtünk, mert rengetegen voltak. Alig kaptunk parkolóhelyet, az utcák tele voltak emberekkel. Az avatás, a megemlékezés felemelő ünnepség volt. Nagyon sokan érkeztek Amerikából, Németországból. Azok közül, akik ezt a lágert túlélték, és külföldre menekülhettek, többen jelen voltak. Volt, aki gyermekek fotóit helyezte el a koszorúk előtt. Azokét, akik itt haltak meg.

Járek – 2015
Fotó: Pécsi Német Kör archívuma

Járek – 2017
Fotó: Pécsi Német Kör archívuma

A **Vajdaságban** és **Szlavóniában** számtalan láger volt. Ezek a lágerek nem olyanok voltak, mint az oroszországiak, külön erre a célra épített fa barakkok vagy téglaépületek. Itt utcákat zártak le. Egy-egy utca maga volt a lágerterület, a házak a láger épületek. Ide zsúfolták össze a német és a magyar származású áldozatokat, több településről összegyűjtve. Tito partizánjai a német és magyar településeken népirtást végeztek. Ahogy elhangzott Weisz Rudolf történésztől, nagyobb eséllyel élték túl a fogságot a szovjet lágerekbe hurcoltak, mint az itteni lágerfoglyok. Bajmokon az Akácfa emléktemető tragikus történetet őriz. A német és magyar származású foglyokat négyesével, dróttal összekötözve, egy előre megásott gödörhöz vitték, és ott sorozatlövéssel végeztek velük. Nem foglalkoztak azzal sem, hogy vajon meghalt-e az áldozat. A földet rájuk terítették, traktort engedtek rá, akkor is, ha még mozgott a föld.

Szabadkán is szörnyű tömegmészárlást követtek el a partizánok a magyar és a német lakosság körében. A szabadkai, Zentai úti temető legvégében a szeméttelep és a korábbi dögtemető között van a tömegsír, ahol a megölt áldozatok, idősek, fiatalok, asszonyok, gyerekek nyugszanak. A nevük kőbe van vésve, a Vergődő Madár elnevezésű emlékmű mögötti falon.

Szabadkai tömegsírok feletti emlékmű az áldozatok neveivel
Fotó: Fuchs Andrea

2025. október 3–4-é n a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör újabb háromnapos megemlékezésekkel egybekötött zarándokprogramot szervezett: 80 éve történt (1944–2025): magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban, régiók közti találkozó – a vajdasági németség *Apatin, Zombor, Szabadka* útvonalon.

Először ***Apatin*** Duna-menti várost kerestük fel, amely ma a Szerbiához tartozó Vajdaságban, pontosabban a Nyugat-bácskai körzetben található. A német telepesek által épített Mária Mennybemenetele római katolikus templom bejárata előtt találkoztunk Boris Masic tanárral, az Adam Berenz Német Egyesület elnökével, aki magyarul és németül elmondott tájékoztatójában kitért arra, hogy mi történt a németekkel, magyarokkal Apatinban 1944–45-ben.

Miután a kommunista diktátor, Tito gyilkos partizánjai 1944. október 24-én a várost bevették, először Sztálin parancsára az első hullámban 2400 személyt hurcoltak szovjet munkatáborokba.

A második hullámban, 1945. március 11-én a szerb partizánok elindították az emberek mészárlásával is egybekötött német- és magyarellenes büntető akciójukat. A kollektív bűnösség elvét alkalmazva, a város csaknem egész lakosságát, mintegy 8000 embert a gádori és a körtési szerb haláltáborba hajtották.

Gádorban (Gakovo) 1945-ben létesített koncentrációs táborban 1946 tavaszán 27000 embert, főleg dunai svábokat zsúfoltak össze minden élelem nélkül, amíg éhen nem haltak vagy más kegyetlenség áldozatai nem lettek.

A szomszédos Körtésen (Kruševlje) hasonló haláltábor működött 1948-ig, létszáma 10-20000 ember volt. 3500 német és néhány száz magyar származású fogvatartott veszítette itt életét az embertelen bánásmód, bestiális kínzások és betegségek következtében.

Úgyszólván a bosszúálló szerb partizánok 1944–1948 között Apatint is „némettelenítették". A kitelepített németek helyébe likai szerbeket telepítettek, ezzel gyökeresen megváltoztatták a település etnikai arculatát.

A jelenlegi állapotok szerint a 14 ezer lakosból mintegy 700 magyar és 160 körüli német él a városban. Asszimilációjuk nem is olyan hosszú távon elkerülhetetlen.

Boris Masic elnök úr, szinte az utolsó „mohikánként" élete célját abban látja, hogy az egykor német többségű város és a környékéhez tartozó falvak tárgyi kultúrája felkutatása érdekében elkötelezett, szinte fanatikus mentőakciót folytat.

Az Adam Berenz Német Egyesület fenntartói használatába került Szent Szív templomban Dunamenti Sváb Múzeumot hozott létre. Az elnéptelenedett és lerombolt német katolikus templomok értékes berendezéseit, eszközeit, kegytárgyait, a papok miseruháit, ima és liturgikus könyveket, világi ősnyomtatványokat stb. begyűjti, restaurálja és sorra kiállítja.

A templom melletti katolikus parókián a 40 ezer német, latin kiadványt őrző könyvtárat is megtekintettük. Külön teremben több ezer egységből álló irattárat is bemutatta. Mindezek fenntartásába, gondozásába hatalmas energiát fektet. Erőt, kitartást meghurcolt őseinek számos emlékéből merít. Távozásunk alatt ehhez kívántunk neki

egészséget és önzetlen támogatókat, hogy tovább tudja végezni nemes feladatát.

Emlékutunk második állomása ***Zombor*** (Sombor) város a vajdasági Nyugat-bácskai körzetben terül el. Ebben a mintegy ötvenezer lakosú településen St. Gerhard Egyesület vezetőségének tagjaival találkoztunk. Az egyesület nevében Gabrijela Bogisic mondott köszöntő beszédet. Majd a magyarul kiválóan beszélő Beck Zoltán egyesületi tag vetítőképes előadást tartott *Múltkutatás, mai tevékenység*címmel a múltban és a jelenben élő svábok helyzetéről. Még a XX. század elején együttesen magyar (kb. 10 ezer fő) és német (több mint 2 ezer fő) többségű volt a város. A II. világháborút követően, 1944–1945-ben a vérbosszút alkalmazó szerb partizánok megtorlásának 5 650 német és magyar lakos esett áldozatul.

Az etnikai népirtás után, napjainkban a közel 50 ezer lakosú, szerb többségű városban több mint kétezer magyar és néhány száz német él. A kommunista Tito-rendszer összeomlása után visszanyerték az őket megillető nemzetiségi jogokat. A hivatalosan bejegyzett jogvédő szervezeteik védelmében szabadon ápolhatják anyanyelvi kultúrájukat.

Az előadás után Beck Zoltán kalauzolásával megtekintettük a Dunai Sváb Múzeumot. Tényekkel igazolva, a II. világháború előtt félmillió német élt a Vajdaságban (80%-a római katolikus, 20%-a evangélikus, lutheránus). A telepesek első hulláma 1781-ben érte el az elnéptelenedett vajdasági területeket. Több generációt bemutató tárlat egyik felirata találóan hirdeti: Az elsőnek halál, a másodiknak nyomor, jólét csak a harmadiknak", azaz a harmadik generációnak jutott.

Az 1944-es és azt követő történések és német kitelepítések következtében ma már a 4 ezret sem éri el a számuk.

Tapasztaltuk, hogy a múzeumnak megnyitása óta egyre növekszik a látogatottsága, a Németországból és Ausztriából érkező svábok is érdeklődéssel keresik fel.

Jutott arra is időnk, hogy megtekintsük a svábok és magyarok épített örökségét a városban.

Zombortól 30 kilométerre található a közel 7 ezer lakosú ***Bajmok***on (régi német neve: Nagelsdorf). Czindel Attila helytörténész közreműködésével látogattuk meg a bajmoki Akácfa Emléktemetőt. A helytör-

ténész elmondása szerint 81 évvel ezelőtt, 1944. november 2-án a boszszúálló szerb partizánok mintegy 200 ártatlan környékbeli magyar és német polgárt végeztek ki, ezen a helyen ma emlékmű áll, a 2004. november 2-án felállított emléktáblákra 198 áldozat nevét vésték fel.

Azt is kiemelte, hogy eddig soha nem történt rongálás az emléktemetőben és a megemlékezések közben sem történt semmilyen incidens.

Czindel Attila többek között arról is szólt, hogy a II. világháború végéig Bajmok lakosságának mintegy egyharmada német volt. 1944-ben megtörtént megtorlások után a németek helyére szerbeket költöztettek, főleg a horvátországi Likából.

Bajmok nemzetiségi arányai újabban az 1990-es években, a balkáni háborúk során változtak jelentősen, ismét a szerbek javára Napjainkban a településen közel 3 ezer szerb, mintegy 2 ezer magyar és 30 német él.

A 90-es évek dereka óta a Bajmoki Dózsa György Magyar Művelődési Központ és annak Hagyományápoló és Kegyeleti Bizottsága szervezi a megemlékezéseket az Akácfa Emléktemetőben.

A városban még nem történt meg a kommunista vezetők neveit viselő utcák átnevezése. A város központjában a Titóról elnevezett utca/tér sarkán vettünk búcsút bajmoki küzdőtársunktól, a bátor és elkötelezett hagyományápolótól, akinek a nagyapját is kivégezték.

Emlékutunk utolsó vajdasági állomása ***Szabadka*** (Subotica). A Német Népi Szövetség székházában és a szövetség szervezésében a *Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiból* elnevezésű nemzetközi konferencián vettünk részt.

Az eseményt Weiss Rudolf, a Német Népi Szövetség elnöke és a jelen sorok írója nyitotta meg. Majd Weiss Rudolf történész, tanár vitaindítója után dr. Bognár Zalán történész, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója *A magyar és német lakosság tömeges deportálása a Kárpát-medencéből a GUPVI lágereibe*; dr. Dupka György történész, a Kárpát-medencei magyar és német polgárok internálása a Szovjetunióba a kollektív bűnösség elve alapján 1944–1946 között; W. Müller Judit történész, főmuzeológus (a Pécsi Janus Pannonius Múzeum) *A „malenkij robot" emlékezetének személyes aspektusai* címmel tartotta meg előadását.

Az eddigi kutatások szerint az időben elmenekültek, majd a kitelepítettek és internáltak száma mintegy 400 000-re tehető, helyettük pedig szerb telepesek érkeztek. Ezzel a Tito vezér nevével fémjelzett jugoszláviai kommunista, illetve partizán vezetők Délvidék etnikai arányait is teljesen megváltoztatták.

1944 októbere és 1948 márciusa között a Délvidéken létesített 113 koncentrációs-, halál-, és munkatábor (Gádor (Gakovo), Tiszaistvánfalva (Bački Jarak), Körtés (Kruševlje), Mollyyfalva (Molindorf, Molin), Rezsőháza (Knićanin), Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica), Szeghegy (Szikics, Lovćenac stb.) nevesített és különböző adatok alapján becsült) ismert vértanúinak száma: 35 963 vértanú, akinek többsége német, kisebb része magyar volt. A táborokban 5869 gyermek halt meg. A legidősebb áldozat 81 év körüli volt. Más források szerint a brutálisan meggyilkolt, és a haláltáborokban elpusztult magyarok és németek száma az 50 000-t, sőt a 70 000-t is elérheti.

Az adatok tisztázásra várnak, amennyiben a szerb levéltárak zárolt anyagai kutathatóvá válnak.

A kivégzettek nevét, helyét eddig nem hozták hivatalosan nyilvánosságra.

A Szovjetunióba „malenkij robotra" közel 15 ezer német nőt és férfit hurcoltak el. Megállapítást nyert, hogy akik a szerb haláltáborokban maradtak, közülük háromszorta többen pusztultak el. Ilyen elhalálozási arány nem mutatható ki az ettől jobb helyzetbe került „malenkij robotosok" körében.

Az 1944–45-ös délvidéki népirtással kapcsolatos kutatások, valamint a tanulmányok publikálása az 1990-es évektől máig tart. Eddig a legalaposabb, forrásértékű monográfia megírása Botlik József történész nevéhez fűződik (Botlik József: Eltitkolt népirtás a Délvidéken (1944 október – 1948 március). Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány, Budapest, 2023.).

A szerb hivatalos beismerés 2013-ig váratott magára. Hét évtizedet kellett arra várni, hogy hivatalosan is eltöröljék a délvidéki települések magyarjainak és németjeinek a kollektív bűnösségéről szóló törvényt.

A magyar-, németellenes atrocitások, illetve az áldozatok politikai rehabilitálása ügyében teljes áttörés 2014. november 2-án történt meg,

amikor Aleksandar Vučić szerb miniszterelnök Szabadkán, a Zentai úti temetőben részt vett az 1944-45-ben kivégzett ártatlan áldozatok tiszteletére rendezett megemlékezésen. Ez volt az első alkalom, amikor a szerbiai vezetés a szabadkai emlékműnél lerótta kegyeletét.

Azóta a maradék németeket, a többi nemzeti kisebbséggel egyetemben a szerb hatalom úgyszólván a „tenyerén hordozza", alapvető kisebbségi jogokkal ruházták fel őket, támogatják az anyanyelvi kultúra ápolásával kapcsolatos programokat, intézeteket, egyesületeket is és a nemzetiségi önkormányzatok tevékenységét is.

A konferencia után a székházban a jelenlévőkkel kötetlen beszélgetés, könyvtár és a népművészti viseleti kiállítás megtekintése következett.

A Német Népi Szövetség székházából kiindulva, a konferencia résztvevői felkeresték a Zentai úti temető mögött, elkerített területen lévő magyar-német tömegsíroknál felállított Vergődő Madár Emlékművet (Kalmár Ferenc szabadkai szobrász alkotása, 1994-95), ahol koszorúzással egybekötött megemlékezésre került sor az 1944-1945-ben kivégzett magyarok, németek szabadkai Emlékparkjában.

Weiss Rudolf, a Német Népi Szövetség elnöke elmondta, hogy 1990-től tartanak itt megemlékezéseket, az Emlékpark felépítését is eleinte a hatalom képviselői is akadályozták, azonban ezeket a problémákat sikerült megoldani. 2001-ben kialakított Emlékfal 27 márványtáblájára ezernél is több, 1944. november 2-án brutálisan kivégzett ártatlan magyar, német áldozat nevét vésték fel. Az eddig még ismeretlen áldozatok neveinek felkutatását továbbra is folytatják. Az adtok szerint csak Szabadkán 1944 végén a szerb partizán különítmények mintegy 7000 magyar és német lakost gyilkoltak meg. A szélsőséges baloldali szerb elemek ezeket a kutatásokat máig akadályozzák. Sőt, máig ismeretlen tettesek a Vergődő madár című emlékművet 2013-ban ellopták. A város vezetésének köszönhetően a szobrot újraöntötték és 2014. november 2-án Aleksandar Vučić szerb miniszterelnök jelenlétében avatták fel a szerb–magyar megbékélés jegyében.

Az emlékút résztvevői az ártatlanul kivégzett áldozatok lelki üdvéért imát mondtak, az emlékművet megkoszorúzták abban a reményben is, hogy a szabadkai magyarok és németek Emlékparkja, mint a

népirtás 1944-1945-ös mementója, még számos éven át sértetlenül marad fenn.

A nevezetes Röszke-Horgoš közúti határátkelőhelyen, fájó emlékekkel megterhelten, a *80 éve történt 1944–2025*projektünkhöz kapcsolt úticél teljesítésének tudatában érkeztünk az anyaországba, az Emlékút utolsó állomása ***Szeged*** volt**.**

A csoport látogatást tett a Szegedi Nemzetiségek Házában, ahol Korom Alexandrával, a Szegedi Német Önkormányzat elnökével és Takács Gergely képviselő taggal találkoztak. Szegeden és környékén mintegy ezren vallják magukat német nemzetiségűnek. A helyi Német Önkormányzat havi, olykor heti rendszerességgel különböző anyanyelv és német identitást megtartó és erősítő rendezvényeket szervez az itteni németség részére.

Az eszmecsere után Korom Alexandra elnök asszony társaságában a csoport felkereste a szegedi Dómként közismert a Fogadalmi római katolikus templomot, amelynek a parkjában a malenkij robotosok tiszteletére emeltek emlékművet. A kegyeletteljes főhajtás után imát mondtak a Magyarországról a szovjet táborokba elhurcolt német és magyar áldozatok lelki üdvéért.

A búcsúzásra a Roosevelt téri Sótartó Halászcsárdában került sor, a jó hangulatban elfogyasztott halászlé és túrós csusza elfogyasztása után a csoport feledhetetlen élményekkel gazdagodva, hazaindult Pécsre, a kijelölt gyűjtőhelyre, azzal váltak el, hogy a projektet más régióban folytatják.

Legyen áldott a meghurcolt magyar és német polgárok emléke!

Mi volt a célja a kutató- és emlékutaknak? Terepszemle, adatgyűjtés, emlékezés az egykori lágerterületeken, láger temetőkben. Kapcsolatfelvétel a témával foglalkozó intézményekkel, szervezetekkel, történészekkel, helytörténészekkel. Az utak érzelmileg is mély benyomást tettek ránk, de dokumentálással tárgyszerűségre is törekedtünk. Kiadványok jelentek meg, ismeretterjesztő, dokumentum-, valamint DVD-filmek készültek.

Köszönettel tartozom a történészek munkájáért. Mi civil szervezetként írtuk a pályázatokat, szerveztük az utakat, de hogy mindaz, amit láttunk, tapasztaltunk, fennmaradjon, írott és mozgóképi for-

mában rögzítve legyen, ehhez kellettek a történészek, újságírók, média szakemberek, akik további kutatásokkal bővítették a meglévő anyagot, majd mindezen ismereteket könyvek, filmek formájában megörökítve lehetővé tették, hogy nyilvánossá váljon a szélesebb közönség számára is. Mostani előadásomban így nem csak az utakról készült fotóválogatást tudom bemutatni PowerPoint-os változatban, hanem hivatkozhatok elkészült filmekre, melyeket Havasi János, Jurkovics János, Juhász László, Farkas Márta, Sáfrány József készített, vagy melyeknek szerkesztő-rendezője Rozsnyai Ilona volt. A *Születési helye: 1701-es láger* című dokumentumfilmet Noll Katalin az MTVA munkatársaként készítette 2016-ban, baskíriai utunk során. A volt Szovjetunióbeli útjainkról készült könyvek[206] írója, Dr. Dupka György, Fuchs Andrea, W. Müller Judit. Több kiadványunk írója és szerkesztője pedig Dr. Bognár Zalán, Dr. Márkus Beáta és Müller Judit voltak.[207]

A Szovjetunióba elhurcoltak 70. emlékévében lehetőségünk volt egy marhavagonnal lágerjáratot indítani, utazó vagonkiállításként, mely tizenkét olyan helyszínen állt meg, ahol a magyarországi németségnek gyűjtőhelyet létesítettek a Szovjetunióba való elszállítás előtt.

A vagont megvásároltuk, Baranya Vármegyében, Pécsváradon helyeztük el, és benne rendhagyó történelemórákat tartunk, főleg iskolások részére, de emlékhely is, ahol az emléknapokon koszorúzunk, és ahová a környező településekről az iskolások emléksétával mennek el minden év januárjában.[208] A rendhagyó történelemórákon lehetőségünk van beszélni az útjaink során tapasztaltakról, benyomásokról, tényekről, adatokról, tanulságokról a fiatal hallgatóságnak, és idézni jelmondatunkat: „A múlt erős gyökér, jelen és jövő belőle él."

„Ismerd a múltat, hogy helyes döntést hozz a jövőről!"

[206] Matkovits-Kretz 2022: 270-284.
[207] Matkovits-Kretz 2019: 13-20.
[208] Matkovits-Kretz 2018: 15-24.

Köteles László

FELVIDÉK 1944–53. A FELVIDÉKI MAGYAROK ÉS NÉMETEK DEPORTÁLÁSA SZOVJETUNIÓBELI KÉNYSZERMUNKÁRA

Úgy vélem, hogy a történelem, s benne ugyanaz a pánszláv nagyhatalom ismétli önmagát. A mai kelet-ukrajnai háború /"speciális katonai hadművelet"/ céljai, módszerei hasonlóak a Kárpát-medencében élő magyarságnak az 1944/45-ös években megélt tragédiájához. Hiszen ugyanazokból a gátlástalan nagyhatalmi törekvésekből indultak ki. Az ilyen – a bolsevik típusú pánszláv akarat útjában álló – nem szláv, német és magyar, esetleg másképp beszélő, gondolkodó közösségeket, akár a legkíméletlenebb eszközöket használva igyekeztek eltávolítani.

Visszatekintve ezért is fontos, hogy tabuk nélkül tárjuk fel múltunk történéseit, mert ezek az események máig hatnak és befolyásolják a mi gondolkodásunkat, tudatunkat és döntéseinket. De nemcsak a mi gondolkodásunkat, hanem a velünk élő népekét is. Ezért is célunk, hogy minél pontosabban, előítéletek és mítoszoktól mentesen ismerjük meg közös történelmünket. Közös tragédiánk, hogy a borzalmak, s embertelenségek nem egyéni megtorpanások, gyengeségek, hanem szinte minden esetben, a legális hatalom törvényei, döntései értelmében történtek és a fegyveres és büntető szervei hajtották vége, addig ismeretlen kegyetlenséggel.

Előzmények

A felvidéki – földrajzilag pontosabban – a Szlovákia jelenlegi területét lakó magyarság egyik legnagyobb megpróbáltatásai a II. világháború utáni időszakban következtek be. A frontharcok elmúltával már mindenki a békét várta. S ekkor, gyakran a háborús szenvedéseket, megpróbáltatásokat is felülmúló tragikus időszak következett.

Az elkövetkező tragédiák sorozata két indítékban gyökerezett:
– a háborús évek csehszlovák politikai elitjének, az addigi többnemzetiségű országot tiszta szláv állammá (pontosabban a „csehek és szlovákok közös államává") átalakító gátlástalan törekvése;
– az 1920-as, megalázó vereséggel végződő orosz-lengyel háború után meghúzott országhatárokkal elégedetlen szovjet vezetés elképzelése, mely a „szovjet birodalom határait" mindig is nyugatabbra, a valamikori cári uralkodás határvonalára szerette volna kitolni és egyben, minden lehetőséget kihasználva belépni a Kárpát-medencébe.

A cseh szudéta vidékeket Németországnak ítélő 1938-as müncheni döntés hatására, a csehszlovák állam darabjaira esett. Edvard Beneš csehszlovák köztársasági elnök lemondott és emigrációba vonult. Nyugat–Európában viszont személyes tekintélyével, tehetségével és nem utolsó sorban gátlástalanságával sikerült magát, a cseh és szlovák emigráns politikai csoportosulások élére juttatnia.

Benešnek, a migrációban töltött első, az országhatárokat változásokat sem kizáró és a magyarokkal és németekkel szemben türelmes évei után meredek változás jött szemléletében. A háborúban álló nagyhatalmaknál szívós akarattal igyekezett elérni, ezeknek a bűnös nemzeteknek felelősségrevonását.

A nyugati nagyhatalmak viszont a magyarok elleni intézkedésektől elzárkóztak. Ekkor új szövetségesek után nézett, s az általa addig is csodált szláv nagyhatalmat, a szovjet felet kereste meg. 1943 decemberében elutazott Moszkvába, egy kétoldalú nemzetközi szerződés aláírása céljából.

Ekkor a csak kiemelkedő államfőknek járó fogadtatás, elkábító lakomák, fogadások és Sztálinnal való négyszemközti találkozóval elkápráztatott Beneš már nem érzékelte, hogy már csak kiszolgálója lett a szovjet érdekeknek.

Beneš a *Vjacseszlav Mihajlovics Molotov* külügyi népbiztossal történő tárgyalásokon már minden más problémát félretéve, első számú problémaként a németek és magyarok megbüntetéséhez és Csehszlovákiából kiűzetéséhez kéri Szovjetunió támogatását és együttműködését:

Beneš: *„Mint tudja, én már beszéltem erről Sztálinnal, Prágának ugyanaz a politika kell, mint Moszkvának... Ami németjeink felelősek*

Münchenért, a német invázióért és mindenért, ami ezután következett. Ők az elsők, akiket felelősségre kell vonni a háborúért.

A következő a magyarok kérdése. Sok emberünk azt mondja, hogy őket is el kell pusztítani. Én személyesen nem vagyok ilyen radikális. Egy nagyhatalom mondhat ilyet, de mi semmi ilyet nem tudunk végrehajtani. Itt szintén alkalmazkodni akarunk az Önök politikájához."

Tehát Eduard Beneš, hogy elérhesse a csehszlovákiai németek és magyarok elűzését szülőföldjükről, akkor minden politikai elvet, tisztességet elárulva gátlástalanul felajánlotta országát a szovjet bolsevik pánszláv érdekeknek!

A deportálások kezdete

Kárpátalja a szovjet hadsereg által történő elfoglalása után, Munkácson a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén operatív végrehajtásra jóváhagyta a 0036-os sz., szigorúan titkos rendeletet, aláírója Ivan Jefimovics Petrov hadseregtábornok. Célja, hogy a magyar- és nemet lakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján.

A dokumentum a legfelső katonai hadvezetés által jóváhagyott *„kollektív bűnösség és büntetés elvének"* kárpátaljai alkalmazását írta elő: *„Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!"*

November 13-án megjelent falragasz, amely minden településen hirdette a 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosság jelentkezési kötelezettségét. Ezután megkezdődött az emberek tömeges összegyűjtése, amelynek különböző településeken különböző módszereit alkalmazták a szovjet hatóságok. A szovjet biztonsági szervek országhatárokat hagyományosan nem ismerve, vagy nem elismerve, a határmenti csehszlovák és magyarországi területekről is elhurcolták a férfiakat.

1944 novemberének közepén dobolta ki a kisbíró, hogy három napra elegendő élelemmel a 18–50 év közötti férfiaknak a megadott helyen jelentkeznie kell, hogy részt vegyenek a helyreállítási munkákban.

A parancs tartalmazta továbbá azt is, hogy abban az esetben, ha valaki nem tesz eleget a jelentkezési kötelezettségnek, akkor haditörvényszék elé kerül. Már a gyülekezés napján különválasztották a magyar és német férfiakat a más nemzetiségűektől. A magukat szlováknak vagy ruszinnak vallók többségét hazaengedték. Az idézést kapott vagy önként jelentkező férfiak tömegét, gyalogos menetoszlopokban szigorú, fegyveres katonai kísérettel, gyalog indították útnak, elsősorban a szolyvai gyűjtő- és elosztótáborba.

A deportáltak útközben az éjszakákat fűtetlen épületekben töltötték, illetve az is előfordult, hogy a novemberi hidegben a szabad ég alatt éjszakáztak. Sokan már betegen értek Szolyvára.

A szolyvai gyűjtőtábort a szovjet hatóságok építették ki a magyar honvédség korábbi kaszárnyájából, és annak a lágerrendszernek lett a része, amelynek központja Sztarij Szamborban működött.) *„Az épületeket, a téglaházakat a parancsnokság tisztjei, az alkalmazottak foglalták el… A foglyokat bűzös istállókban helyezték el, ahol levegő is alig volt.*" Többezer magyar, német férfit és a Csapon fogságba esett katonákat is ide hozták.

A hideg, az éhezés és a járványos megbetegedések miatt a legyengült foglyok tömegével haltak meg. A fogva tartás embertelen körülményei miatt egyes vélemények szerint itt pusztult el a legtöbb elhurcolt magyar. A szolyvai megpróbáltatásokat túlélt deportáltaknak további nehézségekkel kellett szembenézniük: Szolyváról gyalog hajtották őket tovább. Útközben egy-egy állomáson tovább dolgoztatott foglyok sorsát az is nehezítette, hogy a szovjet katonák gyakran elvették a foglyok jó állapotban lévő lábbelijét, felsőruházatát. A foglyok az Uzsoki-hágón keresztül egészen Sztarij Szamborig vagy Novij Szamborig gyalogoltak, ahonnan, marhaszállító vagonokba zsúfolva, szállították tovább őket a Szovjetunió különböző lágereibe. Az otthon maradt hozzátartozók nem volt tudomása arról, hogy Szolyva után hová kerültek a családtagjaik: *„Ez év tavaszára, március végére, onnan ismeretlen helyre vitték el férfiainkat, s azóta sorsukról nem tudunk semmit."*

A deportálások kezdete az Ung-vidéken és a Felső-Bodrogközben

A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló IV. Ukrán Front katonái 1944. november 24-én léptek Szlovákia jelenlegi területére. A IV. Ukrán

Front haditanácsának 1944. november 13-án kiadott parancsa csupán a Kárpátalja területén tartózkodó német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek nyilvántartásba vételéről rendelkezik. Ennek ellenére, a Csehszlovákiához tartozó zempléni és ungi terület pacifikálását célul kitűző operatív program a térségben maradt német és magyar katonák és katonaköteles férfiak felkutatását és összegyűjtését is célul tűzte ki. A deportálás első hullámába sorolt települések gondos és tudatos kiválasztása, nem rögtönzésre, hanem már előre átgondolt tervezésre enged következtetni. A Kárpátaljával határos és az akkor még Csehszlovákiához tartozó keleti /zempléni/ területeken 1944 decemberének első napjaiban végrehajtott nemzetiségi tisztogatások valószínűsíthető célja az ún. „megbízhatatlan magyar lakosság" eltávolításával az addig Csehszlovákiához tartozó nagyon fontos vasúti csomópont, *Csap* és környékéről.

A szlovákiai Felső-Bodrogközben s Ung-vidéken, a Fagyejev vezérőrnagy által vezetett NKVD-s egységek 1944. december 1-től az év karácsonyáig, a Kárpátalján bevált kíméletlen szervezettséggel és módszerekkel hajtották végre a magyar hadköteles férfilakosság deportálását.

A deportálások első hullámának tisztogató és megfélemlítő jellege egyértelmű volt. A dobszóval kihirdetett 3 napos munkára való gyülekező után azonnal kezdetét vette a férfiak összegyűjtése. Mozikba, iskolákba, nagyobb pincékbe zárták a gyanútlan jelentkezőket, majd néhány órás várakozás után erőltetett menetben a legközelebbi gyűjtőtábor felé hajtották el a csoportokat. A mintegy két hétig tartó menet során a foglyokkal úti céljukat nem közölték, enni a legritkább esetben adtak nekik. Éjszakánként istállókban, gazdasági épületekben, padlásokon zsúfolták össze az elhurcoltokat. A kelet-szlovákiai, kelet-magyarországi és a kárpátaljai deportáltak csoportjait a szolyvai gyüjtőtáborba irányították.

Miután a kitört flekktífusz, a tábort karanténba zárják. A karantén megszüntetése után a foglyokat a Vereckei-hágón keresztül gyalogosan hajtják át a Kárpátokon, majd a turkai táboron keresztül érkezetek a hírhedt szambori gyűjtőlágerbe.

A régióból származó többi deportáltat Szinna, Homonán keresztül indítják el, és az Uzsoki hágón át kelnek át. Ők is a turkai tábor érinté-

sével érkeznek *Ó-Szambor* táborába. A fegyveres kíséret szigorúságát az a tény jellemzi leginkább, hogy a megkérdezettek közül csak egy-két sikeres szökésre emlékeztek. Külön rákérdezés nélkül beszámoltak viszont azokról az út során elszenvedett atrocitásokról, amelyekben a megszólalók szerint az NKVD-csapatok kötelékébe tartozó kísérőik jártak az élen, akik gyakran már az elhurcolás kezdetétől, esetleg a kárpátaljai első állomástól irányították a transzportokat a szambori lágerig. A december 6-ig tartó első deportálási hullámban fogságba esett végletekig elcsigázott, beteg embereket Szamborban azonnal marhavagonokba zárták, és a hátországban lévő kényszermunka-táborok felé irányították.

A deportálások második hulláma

A zempléni és ungi magyar katonaköteles férfiak deportálásának második hullámára 1944. december 6-a után került sor. A gyüjtőhelyekre önkéntesen, vagy a helyi milicisták kíséretében mentek a férfiak. Ezekről az ideiglenes gyülekező helyekről több esetben már szovjet fegyveresek kísérték tovább a transzportokat. A zempléni és ungi deportáltakat nyugati irányba, a garanyi /szlov. Hraň/ gyűjtőtáborba küldték, ahonnan néhány napos tétlen várakozás után Szinna /szlov. Snina/ felé hajtották őket. A foglyok innen az Uzsoki-hágón átkelve érkeztek meg a szambori lágerbe. A kísérő katonák a szökni próbálkozókat és lemaradozókat több esetben agyonlőtték. A mintegy két hétig tartó menet során a foglyokkal úti céljukat nem közölték, enni kevés esetben adtak nekik. Éjszakánként istállókban, gazdasági épületekben, padlásokon zsúfolták össze az elhurcoltak,

A második hullámmal érkezetteket Szamborból nem szállították azonnal tovább, bevagonírozásukra gyakran csak 10-15 nap múlva került sor.

A deportálások harmadik hulláma

A deportálások harmadik hulláma *Sárost, Szepességet, Kassát,* illetve a Kassán túli területeket érintette. A Kassa környéki németek által lakott falvakból polgári lakosság (*Mecenzéf, Stósz, Szomolnok* és a *Gölnic völgye*) közöttük nők és fiatalkorúak deportálása frontharcok után három héttel valósult meg. A hagyományosan antifasiszta *Mecenzéfen*

kenyérjegy osztást hirdettek meg, és szinte mindenkit elhurcoltak, aki jelentkezett. A magyarok által lakott falvakból a férfiak tömeges deportálása 1945 februárjának elejétől február 23-ig, tehát a frontharcok után közel egy hónappal később valósult meg.

A magyar falvakban dobszóval hirdették ki, hogy minden férfi 18-tól 45 éves korig köteles jelentkezni háromnapos munkára. A nem jelentkezőket és szökevényeket a családjuk internálásával fenyegették. Ekkor már nem közvetlenül a falvakban történt az emberek őrizetbe vétele, hanem kijelölt településeken volt a gyülekező, ahová a felszólítás után még kíséret nélkül (esetleg a falubeli komiszárok kíséretével) mentek a férfiak.

A gyűjtőhelyen való hiánytalan megjelenésért is a komisszárok vállalták a felelősséget. Ezekről, a gyűjtőhelyekről még lehetségesek voltak a szökések. Sőt még az is előfordult, hogy a családjukat fenyegető represszió miatt egyes megszökött egyének még vissza is tértek. A kassai terület deportáltjai a csak felületesen őrzött gyülekezőhelyekről már fegyveres kísérettel érkeztek Kassára. Az átvételnél az egyetlen kritérium a létszám volt. Így előfordult, hogy a transzportból megszököttek helyett az útmenti bámészkodók közül emeltek ki férfit, vagy a velük tartó fogathajtókat sorolták be a menetoszlopokba.

A deportáltak elszállítása az elosztó- és gyűjtőtáborokba

Míg a tömeges elhurcolás Szlovákia területén a Rozsnyótól nem messze található, a történelmi Gömört és Tornát elválasztó Szoroskőig terjedt ki, addig a nyugatabbra elterülő Gömör-Kishont területén csak néhány községből történt tömeges deportálás. A szervezett deportálás a Magyarország területén a határmenti *Ózdtól* keletre elterülő falvakat is érintette *Serényfalva, Kelemér,* illetve németeket keresve az északabbra fekvő szlovákiai/felvidéki *Abafalva* és *Sajószentkirályból,* illetve érthetetlen okokból távolabbról *Vámosbalog* /136 elhurcolt, *19* elhalálozott/ és *Uzapanyitról* hurcoltak el. Az elhurcoltak között még voltak civilek a környékbeli *Hubó, Kövecses és Sajórecskéről* is. Itt már kihirdették, hogy 10 napi élelmiszer, 2 pár cipő, 3 váltás ruha legyen velük.

A deportálás indokaként az emlékezet úgy tartja, hogy a megjelent orosz tiszt először a németek kiadatását követelte, de ilyenek a színtisz-

ta magyar faluban nem voltak. Utána a német hangzású nevűeket – de ilyenek sem voltak. Ekkor meg hiányukban, főleg a megszabott létszám kiegészítéseként a magyar nemzetiségűek következhettek.

A gömöri településekről elhurcoltokat gyalogmenetben Miskolcra hajtották, majd ott bevagonírozva Debrecenen, Nagyváradon és Foksányon keresztül a Donbasz bányavidékére szállították.

Mivel a meghatározott létszámot be kellett tartani!

A „málenkijrobot" első fázisa Felvidéken, tehát Szlovákia jelenlegi területén időben és térben két szakaszra osztható. Az első hullámban a zempléni és ungi területről, tehát a Kárpátalja és Szlovákia határmenti területeiről csak néhány nap alatt tisztogatási és megfélemlítési célokból minden válogatás nélkül deportálták a magyar hadköteles férfiakat. A deportáltakat, minden vizsgálat és ellenőrzés, tranzit táborbeli fogvatartás nélkül hurcolták el a donbaszi munkatáborokig.

A magyar férfiak tömeges deportálásának második szakasza már a kassai, sárosi és szepességi területeket is felölelte. A deportálások módszereiben az elsőhöz hasonlóan könyörtelenek és kíméletlenek voltak. Az elhurcolás folyamata, mivel a súlyos betegeket egyes esetekben már hazaengedték, a tranzitlágerekben a várakozások gyakoribbak és hosszabb ideig tartottak, ezért arányokban kevesebb áldozatot követeltek. A legtöbb magyar deportált a *Királyhelmec, Nagykapos, Szepsi és Kassa* járásokból származott, addig a németek meghatározó részét a *Szepsi, Késmárk, Igló, Poprád* és *Eperjes* járásokból deportálták.

A deportálások két hulláma közötti időbeli eltérés nagy valószínűség szerint szervezési okokra vezethető vissza. Elképzelhető ugyanis, hogy az előző transzportokkal (Kárpátalja, Kelet-Magyarország és a bodrogközi első hullám) és a frontokon fogságba esett hadifoglyok tízezreivel túlzsúfolt elosztólágerek, valamint a foglyok számához képest vélhetően kevésnek bizonyuló vasúti kapacitás fékezte december 6-a után az elhurcolások ütemét. A szervezési nehézségeken kívül aligha indokolta volna egyéb, hogy több bodrogközi falu lakosát már december 10-e körül nyilvántartásba vették a királyhelmeci parancsnokságon, ám utána hazaengedték a jelentkezőket, s elhurcolásukra csupán december 23-án került sor.

Úgyszintén a feltételezhető kapacitás-gondokra vezethető vissza, hogy a második hullámban elhurcoltak közül a *Szinnán* /szlov. *Snina*/ megejtett orvosi vizsgálat után hazaengedték a betegek és az öregek egy részét, ami a december 6-a előtt elhurcoltak esetében elképzelhetetlen lett volna. Valószínűleg ugyanezen okokból sikerült, néhány magát szlováknak mondó és a szlovák nyelvet bíró magyar civil fogolynak is elérnie a szabadon bocsájtást.

A kárpátaljai deportálást megelőzni, illetve a már deportáltaknak a szolyvai, turkai és a szambori gyűjtőtáborban nyílt lehetőségük a menekülésre. Mint volt csehszlovák állampolgárok jelentkezhettek harcolni *az I. Csehszlovák Hadtestbe.* Elsősorban a cseh szervek igyekeztek kiszűrni a jelentkezők közül a magyarokat és németeket. Csak szláv (ruszin, ukrán, szlovák, cseh) és esetleg zsidó nemzetiségű jelentkezőket fogadtak el. Ráadásul a felvétel csehül vagy szlovákul zajlott. A katonai szolgálat alatt, a cseh vagy a szlovák nyelvet általában tisztességes szinten elsajátító magyar foglyok kíszűrésére ördögi praktikát alkalmaztak. Előfordult, hogy a szlovák vagy cseh nyelvet bírókat, a „Miatyánk" imádság szlovák nyelven való elmondtatásával is ellenőrizték. Mivel ezt az imádságot a férfiak szinte mindegyike gyerek korában anyanyelvén sajátította el, nem mentek keresztül a próbán. Így a szláv nyelveket nem bíró magyarok közül, az ilyen úton megmenekültek száma elenyésző volt. Csupán a szlovák nyelvet jól bírók közül menekültek meg néhányan a munkatáborokba való tovább szállítás elől.

A helyi komiszárokról /más helyen milicisták/, annak ellenére, hogy szerepük nem volt meghatározó a deportálásokban, gyakran beszéltek a visszaemlékezők elbeszéléseikben. A reguláris csapatok után érkező NKVD-s tisztek nem bíztak az ellenséges környezetben, az elenyésző számú kommunista érzelmű helyi egyénekben. Viszont gyakran komisszárként őket bízták meg, a településeken tartózkodó civil férfilakosság ún. „háromnapos munkára" való összeírására, összpontosításának megszervezésével. Önálló döntéshozásuk nem lévén csak a kapott parancsok végrehajtásánál segédkezhettek. Gyakran fenyegetések súlya alatt /ami nem zárja ki, hogy egyesesetekben a bosszúszomjuknak megfelelően tevékenykedtek. A komisszárok szerepe is magyarázhatja a gyakori, akár szomszédos településekről deportáltak száma

közötti nagy aránytalanságokat. Az érintettek emlékezete szerint, néhány falu kivételével szinte semmilyen erőfeszítést sem tettek a rájuk bízott lakosság megmentése érdekében. Az ung-vidéki *Deregnyő*, illetve a tornai *Szádelő* esetében a falu elöljárójának, a saját deportálását megkockáztatva sikerült megvesztegetni, vagy meggyőzni az illetékes szovjet tisztet az elhurcolások leállítására. Vagy, a visszaemlékezések szerint, *Csécs* nagyközség orvosa Weiszer doktor „Karantén – fertőző betegség" feliratú táblákat helyeztetett el a községbe vezető utakra. Ezzel elérte, hogy a faluból nem zajlott tömeges elhurcolás. A tömeges deportálások elkerülése, valószínűleg annak is volt köszönhető, hogy ekkorra a magyar falvak férfi lakosságának elhurcolását már mindenütt végrehajtották, sőt egyes komiszárok szolgalelkűséggel végrehajtott eseteiben túl is teljesítették.

Az eltávozó NKVD egységek tevékenysége után, az illetékes szervek körülbelül még 1945 áprilisáig folytatták a bujkáló katonaköteles magyar férfiak utáni hajtóvadászatot, akiket *Nagykaposon* és *Királyhelmecen*, illetve *Kassán, Rimaszombatban, Lőcsén, Pozsonyban* gyűjtöttek össze. Az így elfogott, begyűjtött, gyakran csak rosszindulatból feljelentett személyek esetében, a szovjet hatóságok már igyekeztek megteremteni a jövendőbeli deportálásuk jogi indoklását. Hosszú kihallgatásokkal, verésekkel igyekeztek foglyaikat beismerő vallomásra kényszeríteni. Az így szerzett beismerések alapján már a háborús bűnösökre vonatkozó szovjet törvények alapján ítélték el őket. 1945 márciustól 1948-ig zajlik a csehszlovákiai ukrán és az orosz emigránsok, antikommunista, vagy csak besúgott személyek deportálása Szovjetunióba, /pld. gr. Esterházy János és társainak elhurcolása. Őt egy évig a moszkvai Lubjanka börtönben tartották fogva. Koholt vádak alapján tíz év kényszermunkára ítélték, Gulagtáborba küldték.1993-ban az orosz legfelsőbb bíróság Esterházy ítéletét semmisnek mondta ki, s rehabilitálták.

Bendsuch István 1924–1996, levente, Szepsi, visszaemlékezése: *„január 23-án átmentünk a fronton és hazafelé indultunk. Szepsi előtt megelőzött bennünket egy orosz katonai teherautó „szamopálos" katonákkal és felszállni kényszerítettek bennünket és Szepsibe vittek, de nem engedtek haza, hanem kihallgatni kezdtek, és győzögetni, fizikai erőszakkal, hogy mi nem szöktünk meg, hanem diverzáns és kémcélokkal*

küldtek, amit mi nem ismertünk be, mert nem volt igaz és akkor megvertek és kényszerítettek, ... harmadik nap teherautóval a rimaszombati megyei börtönbe vittek, ahol kihallgattak és természetesen vertek, ha nem úgy beszéltünk ahogy akarták. Harmadik nap gyalog a losonci járási börtönbe vittek és minden folytatódott tovább. Március 19-én orosz katonai bíróság elé állítottak. Azelőtt, hogy 13-an bementünk volna a bíróság helyiségébe, mindenkinek egy kb. 20x30 cm tiszta papírt adtak és kényszerítettek bennünket, hogy a jobb alsó sarokba írjuk alá. Utána az 58/6,8,9,11 paragrafussal ítéltek bennünket, négyet halálra, kettőt 25 évre a többit 20 évre. Én 25 évet kaptam ...".

Le kell szögezni, hogy a tömegesen elhurcolt személyek esetében a bűnösségük megállapítására csak a legritkább esetekben valósult meg konkrét vizsgálat. A magyarság és a németek elleni kollektív megtorlás szellemében a deportáltakat automatikusan és tömegesen nyilvánították háborús bűnösökké.

Út a munkatáborokba és az első hónapok

A deportálások történései sorozatában külön fejezetként kell tárgyalnunk a munkatáborokba való deportálást és az ott eltöltött első hónapok történéseit. Az elhurcoltak legnagyobb szenvedései, s halálos veszteségei meghatározóan erre, az 1944 decemberétől 1945 júniusáig terjedő időszakra esnek. A saját polgárai felé is kíméletlen szovjet hatóságok, a szűkös háborús körülmények között, szinte semmit sem tettek a deportáltak szenvedései enyhítésére. Legembertelenebb körülmények a szolyvai gyűjtőtáborra voltak jellemzőek. A *szolyvai tábor* hivatalos neve *Hadifoglyok 2. számú Gyűjtőhelye,* az egykori 8000 ember számára kiépített magyar hegyivadász gyakorló laktanya területén sebtében kialakított gyűjtőtáborban embertelen körülmények között tartottak fogva 15–18 000 elhurcoltat.

A téli évszak ellenére a foglyokat fűtetlen helyiségekben helyezték el. A rossz élelmezés, a tisztálkodási lehetőségek és az orvosi ellátás teljes hiánya voltak jellemzőek a tábor körülményeire. A fertőzött ivóvíz következtében kiütéses tífusz- és vérhas járvány ütött ki.

Körülbelül száz-százhúsz fogoly lett naponta a járvány áldozata, akiket jelöletlen tömegsírokba hantoltak el. A fogvatartottak több

mint 10 %, tehát több mint 2000 fő ekkor halálozott el. A vesztegzár kihirdetésén kívül sem az illetékes parancsnokság, sem az őrök nem tettek lépéseket az embertelen körülmények enyhítésére:

– az otthon maradt feleségek, hozzátartozók, gyakran gyalog és életüket kockáztatva mentek el Szolyvára, hogy találkozhassanak és élelmiszercsomagot adjanak át nekik. Legtöbb esetben csak messziről láthatták hozzátartozóikat, A tábor őrei elvették a leveleket, a csomagokat és megsemmisítették, az élelmiszert ők maguk ették meg;
– az elhurcoltak hozzátartozói kérvényezték családtagjaik hazaengedését a községi népbizottságoknál, a járási, területi szerveknél, de az esetek túlnyomó többségében eredménytelenül.

A zempléni és ungi elhurcoltak számára a gyűjtő- és elosztó-táborokbeli megpróbáltatások után a deportálásuk következő szakasza, a célállomásokig történő vasúti szállítás volt a rettenetesebb.

A közlekedési eszköz szinte minden esetben a minden berendezés nélküli /fekvőhelyek, illemhely, ivóvíz/ berácsozott, s a szállítás alatt lelakatolt marhavagonok voltak. Az őrök általában 50-70, sőt mintegy 100 foglyot is bezsúfoltak a vasúti kocsikba. Naponta csak egyszer adtak inni és ennivalót, de a nagy tülekedésben előfordult, hogy egyeseknek már nem is jutott. A szükségletüket csak egy betett vödörbe, vagy a vagon aljába fúrt lyukon keresztül végezhették.

Az akár több hétig is eltartó szállítás alatt, a már legyengült és beteg foglyok közül sokan, elsősorban az ivóvíz- és élelmiszerhiány miatt haltak meg. Ha volt idő akkor a szállítás ideje alatt elhunytakat, a vasút melletti gyorsan kiásott sírokba hantolták el. Ha nem maradt idő, akkor csak kidobták a vasúti kocsiból a tetemet és reménykedtek abban, hogy esetleg a jóérzésű helyi lakosok eltemetik.

A szállítás célja szinte minden esetben a Donyec-medence területén található *Stalinovo*, illetve az ehhez a lágerparancsnoksághoz tartozó egyéb munkatábor volt.

A kassai terület deportáltjait, a kassai „Szedria" épületében /megyei*törvényszék/* összpontosították. A foglyokat több napi tétlenséget követően többször kihallgatták. Elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy ki milyen pártnak volt a tagja, s mennyi földje van. A kihallgatások

után a foglyokat negyvenesével tehergépkocsikra préselték fel, s a Duklai-hágón át, a hírhedt lengyelországi *Nowy Sącz börtönépületébe vitték. Itt a pincében lévő börtöncellákba préselt foglyoknak már annyi hely sem maradt, hogy le lehessen guggolni. Az* embertelen körülmények között *töltött éjszaka után a* sanoki 194. sz. lágerba lettek átszállítva. *Sanokban,* a néhány napi várakozás alatt a fogvatartók már felmérték a foglyok egészségi állapotát. Egyes esetekben ebből a táborból a súlyosan beteg és munkaképtelen betegeket haza is bocsájtották. Viszont előfordult, hogy az éhezéstől legyengült szervezetű foglyokkal a flekktífusz már itt végzett.

Ebből a tranzitlágerből már marhavagonokban folytatták útjukat. A szállítás embertelen körülmények között zajlott. A hosszabb várakozás után a készen álló tehervonatokban, marhavagonokként negyven-ötvenen deportáltat indítottak útnak. A több áldozatot követelő embertelen, hét napig tartó út után érkeztek meg a szovjet *Alagir* vasútállomásra. Innét a harmincöt kilométerre lévő *Nuzal* lágerbe gyalog hajtották el őket**.**

Itt a vasúti szállításuk alatt már legyengült foglyokat a végső munkahelyük meghatározásáig zsúfolt, és a háborús események alatt megrongált, gyakran fertőzött barakkokban szállásolták el. Mint a foglyok egészségi állapota, mint az elégtelen ellátás, s a mindenfajta higiéniai kritériumot nélkülöző elszállásolási körülmények váltották ki a foglyok tömeges elhalálozását. Ha egészségügyi ellátás szinte nem létezik, csak a szerencsén múlik, hogy a foglyok között akad-e orvos, vagy egészségügyi ismeretekkel rendelkező személy, aki segíthet a rabtársain. Ettől függetlenül orvosságok nélkül kell megoldaniuk a foglyok gyógyítását.

A hivatalosan dokumentált halálesetek közel 40 % a nuzali láger veszteségei teszik ki 1945 februárja és júniusa között. A tábor orvosa, a késmárki Friedel Viktor doktor, a legnagyobb veszélyeket is vállalva áprilistól feljegyezte az elhalálozottak nevét, lakhelyét, betegségét és az elhalálozás dátumát. Változást csak a tavaszi és a nyári hónapok megérkezése hozott. Akár a szabadon szedhető vadsóska, vagy a csalánból készült leves is életmentő lehetett. Ráadásul a harci cselekmények befejezésével a szovjet vezetés már nagyobb figyelmet kezdett fordítani a

táborokban fogvatartottakra, mint lehetséges munkaerőre a háborús károk rendbehozatalánál.

A deportálások első hónapjaiban a járványok és tömeges elhalálozások magas számát egyértelműen meghatározta, hogy a szovjet hatóságok nem voltak felkészülve az ilyen nagy számú hadifogoly és deportált polgári lakosság befogadására, ellátására. Annak ellenére, hogy a háborús károk jóvátételeként, mint munkaerővel számoltak velük, a kezdetekben szinte semmilyen körülményt nem alakítottak ki munkába állításukhoz. Ráadásul az elhurcolt civileket, mint háborús bűnösöket kezelték. Az első hónapokban a gyűjtő- és munkatáborokra jellemző volt, hogy a táborok parancsnokságai szinte semmilyen érzékelhető lépéseket nem tettek a fogvatartottak megmentése, illetve életkörülményeik enyhítése érdekében.

A magyar katonaköteles férfiak és német civil lakosság elhurcolásának és a fogva tartásának körülményeit ismerve jogos a feltételezés, hogy a szlovákiai „málenkij robot" elsődleges célja nem a Szovjetunió háborús pusztítások dúlta területein hiányzó munkaerő pótlása volt, hanem egyes területek „németlenítése" és „magyartalanítása", egyben a kollektív megtorlás. A munkatáborokban uralkodó állapotok és a meghaltak magas aránya kétségkívül a második megállapítás érvényességét igazolja.

A deportáltak hatékony munkába állítása csak 1945 nyarától kezdődött meg. A mesterségbeli tudásuk és fizikai állapotuk alapján a foglyokat több kategóriába sorolták, Elsősorban bányamunkákat végeztettek velük, de dolgoztak gyárakban, a városok újjáépítésénél, fakitermelésnél s a szerencsésebbek mezőgazdaságban. A visszaemlékezők többsége megjegyzi, hogy munkába állításukkor szinte minden magyar nyelvű csoporthoz besoroltak legalább egy szlovákot esetenként ruszint, vagy szlovákul is értő felvidéki magyart tolmácsnak.

A deportáltakkal gyakran, mint háborús bűnösökkel bántak, ezért gyakran rosszabb helyzetbe kerültek, mint a hadifoglyok.

A szovjet viszonyokra jellemzően szinte mindenütt olcsó emberi erővel helyettesítették a gépeket. Lehettek azok erdei munkálatok, bányák, helyreállítási munkálatok. A férfiakkal egyenlő teljesítményt követeltek meg az elhurcolt nőktől is (a németek lakta területekről lányokat, asszonyokat is elhurcoltak).

A kényszermunkára deportáltak fogva tartásának körülményei 1947-től már részben enyhültek. Előfordult, hogy munkatáborok helyett már csak kényszerlak- vagy munkahelyet jelöltek ki számukra.

Az hazatérők első csoportjai

A szovjet egészségügyi szervek először ebben az időszakban értékelik alaposabban foglyaik fizikai és egészségügyi állapotát. A hadifoglyok egészségügyi kivizsgálásának meghatározó szempontja, a hadifoglyok kényszermunkájának rentábilisabbá tétele volt.

A fogva tartóik számára azok már csak terhet jelentenek, akikkel nem számolhattak munkába állítással. Ezért a munkára tartósan alkalmatlanok /munkaképtelenek/, betegek és sérültek jelentős részét kiválogatták, s 1945 nyarán és őszén az ő csoportjaikat küldték haza az első transzportokkal. Szovjet adatok szerint 1945 júliusában 225 000 foglyot engedtek haza, köztük 24 909 magyart, augusztusban újabb 387 678 munkaképtelen, zömmel német fogoly térhetett haza, és kiszabadult 131 000 munkaképtelen magyar is. Ha a vagonok kapacitása megengedte, hozzájuk csatolták azoknak a civil magyar foglyoknak egy részét is, akik az első kihallgatások alatt csehszlovák állampolgárnak és cseh, vagy szlovák nemzetiségűeknek vallották magukat.

Az idő múltával, a deportáltak fogva tartásának körülményei, a velük szemben tanúsított eljárások attól függetlenül, hogy milyen nemzetiségű foglyokról, illetve hadifogolyról vagy elhurcoltról van szó, hasonlóan alakulnak. Idővel a tábori körülmények elrendezésével, a járványok megfékezése után minden foglyot elsősorban a hazatérésének a lehetőségei érdekelték.

A „repatriálást", tehát a hazatérést a foglyok egészségi állapotán kívül csak súlyos betegségek és tartós munkaképtelen állapot okán egyértelműen az határozta meg, hogy illető fogoly lakhelye a nagyhatalmak háború utáni döntései révén melyik ország területévé vált. Az érintett országok aktuálpolitikai érdekei, illetve a Szovjetunióval kapcsolatos viszonyai is meggyorsíthatták, illetve lassíthatták a hazatéréseket.

Az aktuálpolitikai történések sajátosan, a „málenkij robot" megpróbáltatásai által leginkább sújtott magyar közösségnek, tehát a kár-

pátaljai magyaroknak kedveztek. A kárpátaljai illetőségű elhurcoltak többsége szabadult a legkorábban. Az I. világháborút lezáró 1920-as Párizs környéki békeszerződések által Csehszlovákiának ítélt Kárpátalját a Szovjetunió 1945-ben annektálta. 1945-46 fordulóján a Kárpátalját annektáló Szovjetunió lehetővé tette, hogy a kárpátaljai deportáltak többsége szovjet állampolgárként hazatérhessen.

Magyarország igyekezete a foglyok hazatérésének ügyében

A hadifoglyok és deportáltak hazahozatala, a vesztes háború utáni Magyarország az egyik legégetőbb közéleti szükségeként jelentkezett. A hadifoglyok sorsának kedvezőbb alakulásához, gyorsított hazatérésükhöz egy igaz, akkor csak részben független magyar állam egyértelmű kiállása is hozzájárult.

Míg magyar hivatalos szerveknek a Magyarország területéről származó foglyok sorsával szembeni kiállása akár példamutatónak is mondható, addig ez az igyekezet viszont már nem volt ilyen egyértelmű a magyar deportáltak, esetleg más ún. trianoni határon túli területekről származó magyar foglyok sorsával szemben. Ugyanis ekkor jelenik meg az egyik, a felvidékiek számára legérzékenyebb probléma, Magyarország hivatalos álláspontjának kérdése, pontosabban hiánya a határain kívülre került magyar nemzetiségű hadifoglyok sorsa esetében. Az ekkor kialakult vitákban élesen megmutatkoztak a kormánykoalícióban résztvevő pártok politikai felfogása közti különbségek. A kommunista párt vezette tárcák képviselői amellett álltak ki, hogy a Szovjetunióval kötendő hadifogoly-egyezménybe csak a békeszerződésben megállapított – vagyis lényegében a trianoni – Magyarország területéről származó magyar állampolgárokat vegyék be. Kijelentették azt is, hogy *„el kellene zárkózni a svábok átvétele elől is. Ezzel szemben a kisgazdapárti tárcák képviselői szerint – a „magyar kormány nem helyezkedhetik olyan álláspontra, hogy Szovjetoroszországban hagyja kint azokat a magyar fegyveres erőkhöz tartozott személyeket, akiket más államok átvenni nem hajlandók”.* Ekkor születik megegyezés, hogy ha a szomszéd államok nem fogadnák be a magyar nemzetiségű állampolgáraikat, akkor a magyar kormány átveheti őket.

A szlovákiai foglyok hazatérései 1949-ig

Míg a Magyarország területéről származó elhurcoltak gyors hazatérésével kapcsolatban egyértelmű volt a társadalmi egyetértés, addig a háború utáni tiszta szláv nemzetállamot építő Csehszlovákia, ezt a területéről származó nem szláv foglyok esetében elutasította. Az 1945 április 5-én elfogadott Kassai Kormányprogram VII. fejezete kimondta, hogy csak azok a német és magyar személyek kaphatnak állampolgárságot, akik aktív antifasiszta múltat tudnak igazolni. A többi német és magyar személytől megvonják az állampolgárságot és az abból származó jogokat. Tehát ez a csehszlovákiai magyar, illetve német foglyok hazatérését is igyekezett lezárni, mivel a Csehszlovákia területére való visszafogadásukat kategorikusan megtiltotta.

A felvidéki magyar foglyok hazatérése viszont minden akadály és tiltás ellenére elindult. A 1945 elején elsősorban a lengyelországi gyűjtőtáborokból bocsájtottak haza néhány szerencsés elhurcoltat. Foglyok hazatérése nagyobb számban először 1945 nyarán és kora őszén valósul meg. Amunkaképtelen betegek és sérültek jelentős részét a szovjet hatóságok az első transzportokkal hazaküldték. Sok volt fogoly számára ez a döntés már nem jelentett menekülést. Gyakran egész életükre rokkantak maradtak, vagy a fogságuk ideje alatt szerzett betegségei következtében röviddel hazatérésük után elhaláloztak. Szabadon bocsájtásuk a szovjet fél részéről csupán racionális döntés volt, mivel így akart megszabadulni a munkaképtelen foglyok, számára már értéktelen tömegeitől. Így az elbocsájtásukat csak legritkább esetben befolyásolta állampolgárságuk, lakhelyük, avagy nemzetiségük.

A felvidékiek egy része szabadulásának következő lehetősége sajátosan Kárpátalja jogi helyzetének az alakulásával függött össze. 1945-46 fordulóján a Kárpátalját annektáló Szovjetunió lehetővé tette, hogy a kárpátaljai deportáltak többsége mármint szovjet állampolgár hazatérhessen. A korabeli fejetlenség, s a nehézkes szovjet bürokrácia lehetővé tette, hogy magukat kárpátaljainak valló felvidékiek is szabaduljanak. Ezen a jogcímen szabadon bocsájtott deportáltak többsége, az általa jól ismert hazai tájakra érve rögtön átszökött az államhatáron csehszlovák területre. Sokkal kevesebben kockáztatták meg, hogy Ungváron jelentkezzenek, s a helyi szovjet hivatalos szervek által kiállított enge-

déllyel térjenek haza. Ekkor tér haza az ung-vidéki deportáltak 52 %-a és a bodrogköziek 28 %-a.

A csehszlovák területről deportáltak, esetleg, mint magyar katonaként szovjet fogságba esett volt csehszlovákiai állampolgárok helyzetét nehezítette, esetenként lehetetlenné tette a csehszlovák hivatalos szervek következetes magyarellenes hozzáállása. A hivatalos hozzáállás továbbra is csak a szláv hazatérők /szlovák, ruszin, lengyel/ igényét ismeri el. A prágai külügyminisztérium 1947 márciusában kelt jegyzéke csupán a nemzetiségi és politikai szempontból megbízható, volt csehszlovák állampolgárok honosítását engedélyezi, miközben a megbízhatóság megállapítását a területileg illetékes belügyi szervek hatáskörébe utalja.

A szlovákiai magyarok hazatérése ezen időszak alatt, tehát inkább a hivatalos szervek ellenében valósult meg.

Az első valóban tömeges repatriációt /hazatérést/ sajátosan a csehszlovákiai politikai hatalomváltás, a Gottwald-féle kommunista párt hatalomhoz jutása tette lehetővé. Az akkor már kettéosztott világban ugyanis már nem lehetett tovább ugyanolyan soviniszta magyarellenes politikát folytatni, az ugyanabba a politikai tömbbe tartozó Magyarországgal szemben. A szlovákiai magyar hadifoglyok és deportáltak hazatéréséhez hozzájárult a szovjet igyekezet is, melynek a nemzetközi kapcsolatok szempontjából kényessé vált egy szövetséges állam polgárainak fogva tartása.

A még Szovjetunóban maradt többi deportált fogva tartásának körülményei is enyhültek. Munkatáborok helyett gyakran már csak kényszerlakhelyet és munkahelyet jelöltek ki számukra. A szovjet szervek a felszabadult láger kapacitásokat gyakran saját, immár szovjet foglyokkal töltötték ki.

A hazatérések körülményei

A szovjet- és csehszlovák hatóságok egyeztetései után 1948-ban indult meg a csehszlovákiai illetőségű volt deportáltak és hadifoglyok hazatérése. A hazatérő foglyok transzportjai, a máramarosszigeti, egy volt magyar laktanyában található Szovjetunió Táborparancsnokságának Hadifogoly Elosztó Gyűjtőtáborába érkeztek. A szovjet és román katonák által őrzött táborban a foglyok általában csak néhány

napig tartózkodtak. Néhány nap múlva újból bevagonírozták őket, s a legközelebbi úti cél a szovjet-csehszlovák, vagy a szovjet-magyar határállomás volt.

A táborba érkezés azonban nem jelentette automatikusan a szabadulás útját. A Csehszlovákiába igyekvő volt foglyok közül igyekeztek kiszűrni a szlovákiai magyarokat. Őket csak hosszú, több hetes várakoztatás, aprólékos kihallgatási procedúra után indították el a Csap-Tiszacsernyő, szovjet-csehszlovák határállomás felé. A csehszlovák belügyi megbízottak módszereit leginkább az jellemzi, hogy a megalázott foglyok szabadulásuk meggyorsítása érdekében több esetben is az éhségsztrájk fegyveréhez nyúltak. Az újabb transzportokkal érkező foglyok közül sokan, látván az elkülönítettek helyzetét, magyar állampolgárnak vallották magukat, s Magyarországon keresztül próbáltak hazajutni. A Csehszlovákiába hazatérteket, a malackai, kassai és tőketerebesi ún. repatriációs /áttelepítési/ állomásokon megalázó megbízhatósági ellenőrzésnek vetették alá. Az ellenőrzés eredményétől függetlenül a hivatalos szervek továbbra is bizalmatlanul és gyanakodva viszonyultak hozzájuk. A gyanúsítgatásokkal keveredő rosszindulat elsősorban az 1950 után hazatértekkel szemben volt általános, akiket gyakran háborús bűnösökként kezeltek, „mert a szovjet elvtársak biztosan okkal tartották őket ilyen hosszú ideig fogságban".

A csehszlovák hatóságok közvetítésével 1948-ban indult meg, s 1949 kora tavaszáig tartott a volt deportáltak és csehszlovákiai illetőségű hadifoglyok utolsó tömeges hazatérése. A cseh és szlovák illetékes szervek /külügy, belügy, belbiztonsági szervek és az Áttelepítési Bizottság/ oldaláról ez volt az utolsó hivatalos igyekezet a Szovjetunióban fogvatartottak hazatérésének bebiztosítására.

A következő időben a hivatalosan meg nem fogalmazott, de a gyakorlatban görcsösen betartott álláspont, a „Csehszlovákiának nincsenek hadifoglyai Szovjetunióban" érvényesült. A szabadulók utolsó kis csoportját, a hivatalosan elítéltek és a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága által rehabilitáltak /részben a híres-hírhedt Berija-amnesztia/ alkotják, akik az 1953. december 18-i 97984 sz. transzporttal tértek haza.

Hazatérés Magyarországon keresztül

A szabadulás útja, a jelenlegi Szlovákia területéről származó magyar deportáltak egy részének már 1947-ben is Magyarországon keresztül vezetett. Sokan közülük, élve a lehetőséggel, s bízva a szovjet belügyi szervek bürokráciájának pontatlanságában, magukat magyarországi illetőségűnek vallották. Így őket is besorolták a Magyarországra irányuló magyarországi hadifogoly-transzportokba.

A hazatérőket a máramarosszigeti gyűjtőtáborban összpontosították, s innét irányították Debrecenbe, vagy a Nyíregyházi Sóstó fürdőbe. A volt foglyok többsége nem várta meg a magyar hivatalos szervek intézkedéseit, s rögtön hazaindult. Miután a hivatalos határátkelőhelyekről visszautasították őket, elsősorban a határmenti területekről származók minden engedély nélkül átkeltek az általuk jól ismert zöldhatáron.

1950-től kezdve Csehszlovákia, ritka kivételektől eltekintve már nem fogadta be a volt szovjetuniói foglyokat. Ezért a deportáltak és hadifoglyok hazatérésének útja ekkor már csak más országon keresztül volt lehetséges. Míg a magyarok csak Magyarországon keresztül térhettek haza, addig a németek, a nyugati megszállási övezetek (trizóna) közigazgatási központján – Frankfurton keresztül próbáltak visszajutni szülőföldjükre.

A visszaemlékezések szerint, a vézna állapotban hazaérkezett foglyok nagy részét egészségesnek találták. Hozzá kell tenni, hogy a szovjet szervek is elsősorban a munkaképes foglyokat igyekeztek minél hosszabb ideig visszatartani.

Sokan illegálisan lépték át az államhatárt, hogy mielőbb hazamehessenek családjukhoz. Az ilyen úton hazatérőket a csehszlovák szervek viszont gyakran visszatoloncolták Magyarországra. Előfordult az is, hogy a hazatérő volt deportáltak csoportját letartóztatták. Ekkor a városbeli rokonok és ismerősök az őket fogva tartó rendőrőrsöt megostromolták, s így érték el a foglyok szabadon bocsájtását. A hazatérteket ennek ellenére újabb és újabb tortúra várta a hivatalos szervek oldaláról, amíg helyzetüket legalizálták.

A volt deportáltak helyzete szabadulásuk után

Egyértelmű, hogy bármely időpontban is érkeztek haza a szovjet munkatáborok túlélői, újabb és újabb megpróbáltatások vártak rájuk. El-

sősorban a hontalansági évek kisebbségi, jogfosztott magyarjaként. A csehszlovák hivatalos szervek, a volt magyar katonákat, s főleg a civilként deportáltakat potenciálisan megbízhatatlanként kezelték. Szabadon bocsájtásuk előtt, figyelmeztették őket /gyakran alá is íratták/, hogy büntetés terhe alatt nem beszélhetnek a deportálásuk és a fogva tartásuk körülményeiről. *„Emellett rejtély, hogy a szabadultak fokozott ellenőrzésének szándéka, vagy egyéb okok miatt csaknem mindegyik hazatértet felszólították nem ritkán fenyegető hangnemben a kommunista pártba való jelentkezésre."* A Szovjetunió folyamatos dicsérete mellett lehetetlen volt a háború árnyoldalairól is beszélni. Így nem meglepő, hogy a volt elhurcoltak, a nyugdíjkérelmükben a fogságban töltött időszakot szinte egyöntetűleg mint hadifogságot tüntetették fel. A történelmi hűség kedvéért viszont hozzá kell tenni, hogy az elhurcoltak többsége, a megélt szenvedéseik ellenére sem neheztelt az orosz, illetve ukrán népre. Ő szerintük is, s főleg 1946 után megélhetésük körülményei néhol még vetekedett is a nyomorúságos viszonyok között élő helyi lakosságéval.

A szlovákiai „malenkij robot" összefoglalása

A szovjet fogságba elhurcolt felvidéki magyarok és németek száma a mai napig pontatlan, s manapság már nem is lehet pontosan megállapítani. A deportálások első időszakaiban még nem vezettek pontos feljegyzéseket az elhurcoltokról. Gyakran nem is volt egyértelmű, hogy az elhurcoltat civilként, katonaként, esetleg katonakötelesként, vagy leventeként deportálták. Ehhez az állapothoz hozzájárul az utólag hirtelen szemérmessé váló csehszlovák közigazgatás is, mely 1947-től már csak hadifoglyokról hajlandó beszélni. Sőt 1948 decemberében hivatalosan kijelenti, hogy Csehszlovákiának már nincsenek hadifoglyai a Szovjetunióban. Ezen időpont után /előtte sem/ így már nem vezettek pontos feljegyzéseket a más országokon keresztül hazatérőkről sem. Hasonlóan pontatlanok a városokból elhurcoltak számai is, akiket a falvakkal ellentétben nem tartott számon egy közösség. Hasonló a helyzet a kitelepített, előzött, akár deportált magyar és német szórványtelepülések lakosságával is.

A deportált polgári lakosok összlétszámát a szlovákiai, a diktatúrák időszakával foglalkozó Nemzet Emlékezete Hivatal 7 419-re becsüli, a

„jogtalanul elhurcoltak" kárpótlásával foglalkozó Igazságügyi Minisztérium 6 973-ra a deportáltak és 524-re a deportálás ideje alatt elhalálozottak számát. Az elhurcoltak érdekvédelmével foglalkozó SZČPV /*Svetovézdruženie bývalých* československých *politických väzňov - Volt Csehszlovák Politikai Foglyok Világszövetsége*/ adatai: 6 982 deportált polgári személy a jelenlegi Szlovákia területéről, ebből 210 nő, fogságban meghalt 532, kivégezve 17 személy. Mértékadó becslések a deportált magyar és német nemzetiségű, illetve kisebb számban szlovák és ruszin civil lakosok számát 11-13 000 közé teszik, akik közül a meghatározó rész sohasem tért haza.

Prológus: a tömeges deportálások által érintett magyar községekben, az emberi életekben mért veszteség szinte mindenütt meghaladta a háborús katonai veszteségeket. Ennek ellenére, szinte minden községben még most is megtalálható egy jól látható köztéren elhelyezett, a „dicsőséges, felszabadító Szovjet Hadsereg" emlékét megörökítő emléktábla, míg az áldozataik emléke sok helyen csak az özvegyek és árvák szívében él.

Tisztelegve, a háborús nyomorban, apró gyerekekkel, az örök kétségek között, gyakran egész életükben a szeretjükre váró, itthon maradt asszonyok, özvegyek méltóságteljes, szívós kitartása, élni akarása előtt! Értük a harangok sem szóltak!

Pavol Hric[209]

A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAINAK TÉRKÉPE – GULÁGOKRA HURCOLTAK. A NÁCI MEGSZÁLLÁS VÉGE

A szovjet hadsereg Szlovákia polgáraiban lerombolta a felszabadulás várt örömét. A hadsereg Szlovákiában úgy viselkedett, mintha egy ellenséges és legyőzött ország lenne. Különösen a Malinovszkij-féle 2. Ukrán Front katonái, akik állítólag többnyire elítéltek és más bűnözők voltak, sok helyen gátlástalanul, erőszakosan és brutálisan viselkedtek. A kinyújtott üdvözlő kézre így válaszoltak: « Davajcsasi!» (órát) és «Adj vodkát!». A nők üdvözlő mosolyára nemi erőszak vagy nemi erőszak kísérletével válaszoltak, gyakran fegyverrel, így emberi és családi tragédiák történtek.

A felszabadítóktól senki sem várt ilyen tetteket. A frontnak vége lett. A szovjet hadsereg frontharcos katonái tovább nyomultak Németország felé. De nem volt béke és nyugalom Szlovákia városaiban. Furcsa dolgok kezdtek történni. Emberek tűntek el.

Ma a szomszéd beszélt a szomszéddal, holnap a szomszéd eltűnt. Reggel egy férfi elment szántani a mezőre, és nem tért vissza. Csak az eke maradt a mezőn. Reggel a munkás bement a gyárba, az ügyintéző az irodába, és nyomtalanul eltűntek. Eltűntek az idősek, fiatalok, férfiak, nők, sőt kiskorúak is.

Akkoriban Szlovákiában kevesen tudták, hogy a jövő szempontjából meghatározó lesz az 1943. december 12-én Moszkvában aláírt, 20 évre szóló szovjet-csehszlovák egyezmény, amelyben a magas szerződő felek vállalták, hogy támogatják egymást a náci Németország elleni harcban, és a háború után szoros politikai és gazdasági együttműködést alakíta-

[209] **Pavol Hric** a kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeumának igazgatója.

nak ki. Akkor még senki sem tudta Szlovákiában, hogy a szovjet–csehszlovák egyezmény titkos záradékot is tartalmaz a vélt ellenségek megbüntetéséről, ami Eduárd Benes kéréseként került a tárgyalópartnerhez, Viaceslav Molotovhoz, a Szovjetunió akkori külügyminiszteréhez és a Moszkvában élő kommunista emigránsok hallgatólagos jóváhagyásával. A mai napig sokan kételkednek benne, mert a találkozó jegyzőkönyvét és az említett titkos záradékot soha nem tették közzé. Csak ismételgetni lehet, hogy bizonyos kétségek továbbra is fennállnak a Benes és Molotov közötti titkos megállapodással kapcsolatban. De vitathatatlan tény, hogy a front eltávolodása után a politikai rendőrség biztonsági szervei Szlovákia területén különböző személyeket kezdtek letartóztatni és a Szovjetunió gulágjaiba deportálni. Egyelőre nem tudni, hogy ki adott ki parancsot a Szovjetunió biztonsági hatóságainak ilyen tevékenységre, és természetesen azt sem tudni, hogy ennek a parancsnak mi volt a tartalma. De az NKVD megfelelő parancs nélkül nem hajthatott végre deportálási akciót Szlovákiában a lényegében helyreállított egységes Csehszlovákia részeként, és a parancsot a magas szerződő felek, tehát Csehszlovákia és a Szovjetunió képviselői előzetes beleegyezése nélkül nem lehetett kiadni. Természetesen nem tudni, hogy a csehszlovák hatóságok részvétele nélkül kik és milyen feltételek mellett végezték el a deportálásra szánt személyek kiválasztását, a letartóztatások tényleges végrehajtását és az NKVD-táborokba szállítást. A csehszlovák adminisztráció és a szovjet főparancsnok kapcsolatáról a szovjet csapatok csehszlovák területre való belépése után 1944. május 8-án Londonban kötött hivatalos és közzétett megállapodás azonban kimondta: „Amint a felszabadított terület megszűnik saját hadműveleteinek övezete lenni, a csehszlovák kormány átveszi a közhatalom gyakorlását, és polgári és katonai hatóságai révén mindenre kiterjedő együttműködést és segítséget nyújt a szovjet (szövetséges) legfelsőbb parancsnoknak" (idézet a Szerződés 6. cikkéből).

A valóságban azonban más volt a gyakorlat. A Szovjetunió politikai rendőrsége maga döntötte el, hogy a „felszabadított" Szlovákia állampolgárával mi lesz, kit nem deportálnak és kit visznek a Szovjetunió táboraiba rabszolgamunkára. Ez a következtetés a Szovjetunió hatóságainak tevékenységére vonatkozik, nem pedig Szlovákia egyes állam-

polgárainak cselekedeteire, akik a front átlépése után az NKVD és hatóságai szolgálataira jelentkeztek. Az egyének minden bizonnyal részt vettek abban, hogy polgártársaikat, mint megbízhatatlan, az előző rendszer képviselőinek, megbízhatatlannak, kollaboránsnak stb. jelölték meg. Néhányan, a klasszikus besúgással egyenlítették ki személyes számláikat a szomszédokkal, csendőrökkel, felettesekkel stb. Ám az NKVD, vagyis a Szovjetunió végrehajtó hatalma a fent említett egyezménytől és Csehszlovákia meglévő hatóságaitól függetlenül sajátította el a deponálási döntéshozatal és végrehajtás jogát.

Így a letartóztatott személyek letartóztatását, összegyűjtését, kísérését, esetleges elítélését, majd elszállítását csak a szovjet titkosrendőrség tagjai végezték. Bizonyos „eltérést» csak a Svoboda Hadsereg időnkénti buzgalma jelent, amely Szlovákiában mozgósította a Szlovák Államban1939–1945 között szolgáló katonáit és tisztjeit. Az elvégzett ellenőrzések után átadta őket a szovjet NKVD kezébe (például az akkori Túrócszentmárton katonai helyőrségének legénységét). Tették ezt annak ellenére, hogy korábban is lehetett tudni, milyen következményekkel jár egy ilyen átadás. És természetesen az NKVD nem habozott. A volt Szlovák Hadsereg összes feladott egykori katonáját és tisztjét a Szovjetunió kényszermunkatáboraiba szállították.

Internálások

Szlovákiában, az ország keleti, északi és déli részét érintették leginkább az internálások, míg Szlovákia középső és nyugati részét kevésbé. A kassai és az eperjesi régióból 5648 embert vittek a gulágokba, ami az összes elhurcolt 81%-át teszi ki, amint az alábbi táblázatban látható. Más régiókban lényegesen kevesebb embert hurcolnak el. Részletesebben, községi szinten is láthatjuk a *Kommunizmus Áldozatainak Térképén-* gulágokra elhurcoltokat. A térkép nyomtatott formában, de a honlapon – *obetekomunizmu.sk* – interaktív űrlappal is rendelkezik, ahol a gulágokba hurcoltak nevét is megtudhatjuk.

Az internálások első nagy hulláma: 1944. december 3.

Az első nagy, 320 fős internálási hullám Dél-Zemplén térségében zajlott 1944. december 3-án. A legtöbb embert – Szomotor 39 fő, Nagygéres 43 fő, Bodrogvécs 55 fő, Kisgéres 152 fő – falvakból vittek

el. Mind fiatal férfiak voltak. Egy nap alatt a legtöbb embert vitték el: 1944.12.3., 1944.12.22., 1944.12.23., 1945.1.24. és 1945.2.11.

Az NKVD hatóságai nem alkották a Vörös Hadsereg első vonalbeli egységeit. Az NKVD tisztjei a felszabadított terület hátsó megfelelő távolságban, a frontvonaltól mozogtak. Amikor a frontvonal „megmerevedett», a Vörös Hadsereg hátsó vonalában optimális feltételeket teremtettek a tisztogatáshoz. Ellenkezőleg, amikor a frontvonal mozgott, az NKVD másodlagos egységeinek gyorsan a front mögé kellett vonulniuk, így nem volt annyi idejük «munkájuk» elvégzésére. A frontműveletek Kelet- és Észak-Szlovákiában lassan haladtak, ezért az NKVD tevékenysége Szlovákia e területein intenzívebb volt, ami azt jelenti, hogy onnan, Szlovákia más részeihez képest sokkal több állampolgárt vettek őrizetbe és deportáltak. Ezzel szemben Nyugat-Szlovákiában a frontvonalak gyorsan haladtak, és nem volt idejük tisztogatásokat, letartóztatásokat és az internálásokat végrehajtani a felszabadult részekről.

Az internáltak aránya kerületek szerint

Kraj / Kerület	Spolu / Összesen	Navrátení / Hazatértek	Zomrelí / Meghaltak
Banskobystricky / Besztercebányai	395	366	29
Bratislavsky / Pozsonyi	40	26	14
Kosicky / Kassai	4 195	3 912	283
Nitriansky / Nyitrai	142	126	16
Presovsky / Eperjesi	1 453	1 315	138
Trenciansky / Trencsényi	76	63	13
Trnavsky / Nagyszombati	50	45	5
Zilinsky / Zsolnai	238	220	18
Neuvedenáobec / Nincs feltüntetve	377	365	12
MimoSlovenska / Szlovákián belül	6	6	0
Celkovysúcet /Mindösszesen:	**6 972**	**6 444**	**528**

A kommunizmus áldozatait tartalmazó adatbázisunkban összesen **6972 elhurcolt** civil szerepel. Ebből 528 ember halt meg a gu-

lágokban. Az ÚPN honlapján megtalálható az elhurcoltak listája, amelyet Milada Polisenská készített, ahol 7422 személy szerepel. Tehát 450 a különbség. Az ÚPN adatbázissal ellentétben adatbázisunkban van egy születési hely is, amely alapján térképeket készíthetünk a gulágokra vittekről. Tudjuk, hogy több adatforrás is létezik, de a Kommunizmus Áldozatainak Múzeumában ezzel a forrással dolgozunk, és nem tekintjük lezártnak. Ezért bizonyított dokumentumok alapján továbbra is kiegészíthető. A melléklet tartalmazza a gulágokba deportáltak névsorát is Szlovákia egyes kerületei szerint.

Információk adatbázisunkból: A szepesi régió a kassai régió két járásából és az eperjesi kerület négy kerületéből áll. A legtöbb embert a Késmárki járásból vitték el, magából a városból 159 embert deportáltak. A Szepesség területéről elhurcoltak száma összesen 1429 fő volt, ebből 162-en haltak meg a gulágokban.

Késmárki járás egyes településeinek helyzetképe
Spiš / Szepesség

Okres / Körzet	**Navrátení / Hazatértek**	**Zomrelí / Meghaltak**	**Spolu / Összesen**
Gelnica, KSK	124	36	160
Kezmarok	385	40	425
Levoca	106	19	125
Poprád	261	39	300
Spisská Nova Vés, KSK	265	18	283
Stará Eubovna	126	10	136
Spolu / Összesen:	1267	162	1429

A Kassa környéki járásban és környékén 568 embert vittek el. Ebből 68 soha nem tért haza a gulágokról. Mellékeljük a Kassa környéki települések összesített táblázatát. Felsőmecenzéfről 50 embert internáltak, de a szomszédos Alsómecenzéf községből 130 embert, köztük 23 nőt stb.

Kassa környéke

Obec / Település	Navráte / Hazatértek	Zomrelí Meghaltak	Spolu Együtt
Cecejovce / Csecs	12		12
Debrad' / Debrőd	10	2	12
Drienovec / Somodi	75	18	93
Medzev / Mecenzéf	173	7	180
Moldava nád Bodvou / Szepsi	54	7	61
Stós / Stósz	37	12	49
Túrna nád Bodvou / Torna	12	12	24
Turnianska Nova Vés / Tornaújfalu	13		13
Ostatné / Többi	114	10	124
Okresspolu / Járás együtt:	**500**	**68**	**568**

Többségében a munkaképes férfiakat hurcolták el. Szórványosan azonban nőket is elvittek. Általában csak 2-3 nőt internáltak más városokból, falvakból. Ugyanis a Szovjetunió táboraiban különösen szükségük volt férfiakra. Szovjetuniót háború pusztította. A férfiakat a hadseregbe mozgósították. Az elhurcoltak feladata a háborús károk elhárítása és a mozgósított katonák pótlása volt bányákban, erdőkben, termelésben, építőiparban, mezőgazdasági munkákban és egyéb munkákban.

Néhányan csak 16 évesek voltak, amikor elvitték őket, és meglehetősen gyakori volt a 18 évesek internálása. A legtöbb elhurcolt életkora 20-40 év között volt. Ritkán, de idősebb polgárokat is internálták. Az elhurcoltak társadalmi összetétele változatos volt. A falvakban többnyire parasztok és munkások voltak. A városokból elhurcoltak mindenféle foglalkoztatást képviseltek. A Gulág-rabságra elítéltek pótlása mellett az NKVD tagjai céltudatosan bővítették befolyásukat az újonnan felszabadult területen, támogatták segítőiket és megerősítették hatalmukat. Ez a hatalom a kommunista párt hatalma volt. Ennek a taktikának a része volt a gulágokba internálandó jelöltek potenciális kiválasztása.

A gulágokba való kiválasztás kritériumai

A gulágokba való kiválasztás vezető kritériumai a következők voltak:

– a Szlovák Állam képviselői és szimpatizánsai, a Hlinka Néppárt tagjai,

– a Szovjetunió ellen harcoló hadseregek katonái,
– a nemzeti kisebbségek képviselői,
– vallási szervezetek képviselői,
– a munkavállalóktól eltérő beosztású képzett személyek,
– vállalkozók és egyéni vállalkozók,
– diákok és más gyanúsítottak.

Szükség esetén az elhurcoltak számát kiegészítették bárkivel, akire a *csatlósaik* rámutattak, vagy akivel a már kihallgatott és kivizsgált jelöltet ki akarták cserélni. Ez a rendszer közvetlenül támogatta a besúgókat, akiket *Ján Fajth* olyan találóan ír le *Bystrany* (korábban Vel'bachy) falu krónikájában. *Miroslav Pollák* szerkesztő *Szepesi kivonulás a XX. században* című könyvében ebből a krónikából találtunk egy feljegyzést.

Gulágok a szepesi Ágostháza /Bystrany Eulenbach/ falu krónikájában

1945. január 25-én, csütörtökön 16 óra körül az egész Ágostháza községet elfoglalta a Vörös Hadsereg. A plébánia udvarán volt egy orosz katona *Vlaszista* kocsival és lovakkal, akit elfogtak. A falu lakói mindent megtettek, hogy találkozzanak a felszabadítókkal, adtak enni, inni, dohányozni és mindent, amit lehetett.

Január 27-én (szombaton) az iskola helyiségében egy orosz tiszt és egy civil jelenlétében közgyűlést kellett tartani, ahol meg kellett választani a Nemzeti Bizottságot. Senki nem akarta átvenni ezeket a funkciókat. A falu polgárai csak azután törtek meg, mert ha nem, akkor a katonaság veszi át a falu irányítását, birtokba veszi a falut, így a polgárok meggyőzték *Ondrej Uhrínt,* hogy legyen az elnök. *Ján Fajth* lett a titkár, és kinevezték *Stefan Pavlíkot, Stefan Halulát, Pavel Suchyt* és *Stefan Ondrust* (aki a milícia parancsnoka is lett), aki egy földműves fia volt nagybirtokon, mint tagokat. *Stefan Ondrus* partizánként mutatkozott be az Olcnaavá mögötti hegyekben, egyfajta csoportban *Kvilinskivel* és testvérével. *Jozeffel,* akit a németek szintén lelőttek a Podrackádolka erdőben végrehajtott rajtaütés közben, egy szepesolaszi *Baluchhal* együtt 1944 decemberében. A nevezett *Stefan Ondrusnak* volt egyfajta bumaskája (papírja) *Kvilinskitől,* így ő mutatkozott be a faluban rendészeti és különféle ügyek vezetőjének. Mivel a bizottság-

nak nagyon gyakran kellett üléseznie, és meg kellett oldania a hadsereg élelmiszerrel, valamint a különféle anyagok szállítására szolgáló forspanok (kocsik), valamint a csapat ellátásának kérdéseit, a döntéshozatal nagyon nehéz, sőt kegyetlen volt.

Ez a *Stefan Ondrus* sürgette a bizottságot, és hihetetlen dolgokat követelt a polgároktól. Mind a hadsereg, mind a szállítókocsik ellátásában a bizottság tagjait és az elnököt fenyegetéssel és nyomással győzte meg. Ezekben a különféle vitákban elmondta, hogy néhány polgárt, klero-fasisztát, *l'udákot*és gárdistát kell Kassára küldeni átnevelésre. Kiderítette és felírta a füzetébe, hogy ki mi volt a köztársaság és a Szlovák Állam idején 1939 és 1945 között. Szervezője volt a kommunistáknak is, akik között volt már *Jozef Bother* tanár, *Vojtech Novak, Ján Lesniak, Ondrej Simkovic, Stefan Halula, Ján Kincák, Valent Sabol* és néhány cigány is. A bizottságnak ki kellett volna választania az átnevelésre azokat az embereket, akiket az orosz rendőrség Kassán kívül Oroszországba vitt volna. *Stefan Ondrus* jegyzetfüzetében 18 személyt tartalmazó névsor található:

1) *Stefan Bánás* plébános	10) *Ondrej Pavľak*
2*) Ondrej Szallay* tanár	11) *Fran-tisek Uhrín Kafan*
3) *Michal Krajnák*	12) *Jozef Filip*
4) *Ján Krajnák*	13) *Ján Brajercík*
5) *Ján Uhrín*, mint a HES elnöke	14) *Jozef Masloviak*
6) *Juraj Valencík*, mint az őrség parancsnoka	15) *Stefan Pavlík*
7) *Ondrej Zahuranec*, a HES titkára	16) *Ondrej Olejník*
8) *Pavel Suchy*	17) *Ondrej Olejník*
9) *Micha lPavľak Majky*	18) *On. Stefan Ondrust*

(...) Április hónapban aztán a Kerületi Bizottság és a kommunisták utasítása szerint a plébánosoknak Iglóra kellett menniük átnevelésre, így hát ismét sokáig győzködtük *Stefan Ondrust,* hogy ne merjen feljelenteni. Végül *Stefan Bánás* plébános két nap után visszatért, mert önként jelentkezett az NKVD-nél Iglón. Ilyen szomorú dolgok történtek falunkban, Vel'bachyban. A csehszlovák dandár katonáitól tudtuk meg, mi történik a keleti határon túli állampolgárokkal, hogyan viszik őket kényszermunkára Oroszországba.

Az átirat a kommunista hatalom gyors kiépüléséről tanúskodik egy kis szepesi faluban. Egyúttal ismerteti az elhurcoltak névjegyzékének elkészítési módját, a tudósítás légkörét, az áldozatok elszállítása valódi okának és jövőbeli sorsának ismeretét. Az átirat a falu több képviselőjének igen érdekes és biztató magatartását mutatja, akiknek sikerült kiiktatniuk a hatalmon lévő feljelentőt. Ennek köszönhetően mentették meg polgártársaikat az NKVD-től, a gulágoktól, és ki tudja hányat a haláltól. Az akkori politikai rendszerről sokat árul el, hogy a falu 800 lakosából 18 polgár szerepelt a gulágok listáján.

A munkatáborok és a foglyok életkörülményei

A Szovjetunióba hurcolt állampolgárok többsége a Donbászban, a Kaukázusban és Szibériában végzett bányászati, erdészeti és építőipari munkákat. A gulágok halálozási aránya óriási volt. Már a fűtetlen vasúti kocsikban történő átszállítás során emberek haltak meg megfagyás következtében. A táborokban még rosszabbak voltak a körülmények. A foglyok kimerítő munkától, az őrök kegyetlen bánásmódjától, alultápláltságtól, fertőző betegségektől és parazitáktól szenvedtek. Télen erős fagynak, nyáron pedig elviselhetetlen hőségnek voltak kitéve. A nőknek szexuális erőszakkal is szembe kellett nézniük az őrök részéről. Sok fogoly belehalt sérüléseibe, mások pedig életüket vesztették, mert nem tudták tovább elviselni a szenvedést. Csehszlovákia elhurcolt lakosait (döntő többségük a mai Szlovákia területéről érkezett) a Szovjetunió több táborába szállították, melyek Ukrajnától Kamcsatkáig voltak találhatóak. Mindenekelőtt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a szovjetunióbeli táborba kerülés nem jelentett automatikusan csak egy gulágba, vagyis a szovjet törvénykönyv szerint a szovjet hatóságok által elítélt emberek munkatáborába kerülést szinte kizárólag koholt, hamis vádak alapján, hanem hadifoglyok és internáltak táboraiba is, amelyeket a GUPVI (Glavnoje upravlenje po delam vojennoplennych i internyirovannych) rövidítéssel jelölnek, ami fordításban a Fogolyügyek Főigazgatását jelenti. Ezekbe a táborokba főként magyar vagy szlovák hadseregből elvitt férfiak, valamint sok felnőtt férfi – magyar nemzetiségű civil, akik internáltként voltak feltüntetve – került be. Az alapvető különbség köztük és a gulá-

gokba hurcolt személyek között az volt, mint már említettük, hogy a GUPVI-táborokba hurcolt férfiakat nem a szovjet törvénykönyv szerint ítélték el. Ilyen tábor volt például Donbászban.

A Kommunizmus Áldozatainak Múzeuma közel 200 tábort tart nyilván a Szovjetunió teljes területéről adatbázisában. Közülük tizenegybe 1 769 embert vittek el. És ezek közül az egyik, konkrétan a Szambor tábor, nem a GULAG (munkatáborok), vagy a GUPVI (fogolytáborok) rendszerébe tartozó tábor volt, hanem egy gyűjtőtábor, ahonnan más táborokba szállítottak. Hogy melyik táborba hány főt vittek el, az a mellékelt táblázaton látható:

Tábor	**Elhurcoltak száma, fő**
Nuzal	320
Jenakievo	292
Donbas	258
Stalino	228
Vorosilovgrad	183
Sambor, (gyűjtő tábor)	121
Szibéria	97
Alagir	76
Szverdlovszk	61
Gorlovka	37
Kemerovo	36
Összesen:	**1 769**

Az egyes táborokban eltérőek voltak az életkörülmények és az ezzel járó túlélési esélyek. Főleg a tábor földrajzi elhelyezkedése és az ottani éghajlati viszonyok befolyásolták őket. Vagyis jelentős különbség a túlélés esélyeit tekintve egy kamcsatkai vagy szibériai táborban, illetve egy ukrajnai vagy kaukázusi tábor esetében.

Gyakori negatív jelenség minden táborban, földrajzi elhelyezkedésüktől és típusuktól függetlenül a foglyok állandó éhsége, az örök gyakori rossz bánásmódja (bár éppen ellenkezőleg, alkalmanként előfordult, hogy emberséget és megértést tanúsítottak a foglyokkal szemben), a rabok egymás közötti konfliktusai (élelmiszer, tárgyak lopása stb.), a rossz vagy elégtelen higiénia, az ebből fakadó különféle betegségek járványai, és nem utolsósorban a megerőltető fizikai munka.

A kimerítő munkával párosuló táplálékhiányból adódó állandó éhségérzet tovább fokozta az ördögi kört abban az értelemben, hogy ha a fogvatartott nem teljesítette az előírt napi munkanormát, az amúgy is szegényes táplálékból csökkentett adagban részesült. Emiatt még gyengébb lett, vagyis egyre kevésbé tudta teljesíteni a napi munkanormát, ami viszont még inkább csökkentett táplálékadagot jelentett. Általában ez az állapot a fogoly kimerülésével és halálra éhezésével végződött.

A fent említett rossz étrend többnyire híg levesből és rossz minőségű kenyérből, burgonyából (néha rohadt) és egyéb zöldségekből állt. A rabok alig kaptak húst. A leves vagy káposzta, korpa, árpa vagy akár csalán is volt. A foglyok különféle módokon próbálták elűzni az állandó éhséget.

Repatriáció – Hazaszállítás

1945 nyara óta az elhurcolt állampolgárok családjai a prágai külügy-minisztériumhoz fordultak segítségért eltűnt hozzátartozóik felkutatásában. A csehszlovák kormány erőfeszítései a hazaszállításukkal kapcsolatban a szovjetek részéről akadályokba vagy teljes ignorálásba ütköztek. A deportáltak első részét, főként nőket és rokkantakat, akik nem tudtak megfelelően teljesíteni, 1947-ben és 1948-ban engedték szabadon. A többieknek 1953 márciusáig általános amnesztiára kellett várniuk.

Az elhurcolt polgárok hazájukba való visszatérésük után is a kommunista rezsim bűnözőinek és ellenségeinek bélyegét viselték. Néhányukat ráadásul bebörtönözték, mások után az állambiztonság évekig nyomozott, gyermekeiket pedig megakadályozták, hogy egyetemi tanulmányokat folytassanak. A gulág áldozatait csak 1989 novembere után rehabilitálták teljesen.

Az indexkártyák szkennelése

Lehetőség volt a szovjet táborokba vitt adatokkal ellátott beszkennelt indexkártyák megszerzésére. *Ondrej Krajnák* igazgatótanácsi elnök szerint a Nemzeti Emlékezet Intézete aktívan részt vett a projektben annak érdekében, hogy kiegészítse a felszabadulás után röviddel szovjet fogolytáborokba hurcolt, vagy szovjet fogságba esett szlovák polgártársak hiányos adatbázisát.

„A projektben való együttműködés különösen nagy elégtételt jelent az elhurcolt polgártársak áldozatai családjai számára. Az ÚPN feladata, hogy érdeklődjön az elhurcoltak sorsa iránt, akiket akaratuk ellenére erőszakkal elhurcoltak, később bebörtönöztek, és az embertelen körülmények miatt messze hazánk határain túlra temették el" – mondta *Ondrej. Krajnák. (...)*

A projekthez engedélyt lehetett szerezni a volt Csehszlovákia állampolgáraira vonatkozó adatokat tartalmazó indexkártyák szkennelésére. Ezen jegyek alapján az SNP Múzeum igazgatója, *StanislavMicev* szerint ***39 ezer elhurcolt csehszlovák állampolgárról beszélhetünk.*** A legtöbb elítéltnek az indexkártyákon kívül személyes aktái is vannak, amelyeket az elhurcoltak családjai kérhetnek. A kutatás folytatódik, és a foglyok száma valószínűleg nem végleges. Csehszlovákia deportált lakosai a GUPVI táborai poklán mentek keresztül. Ez egy párhuzamos börtönrendszer volt a GULAG-táborrendszerrel. A Vörös Hadsereg katonái vagy az NKVD-tisztek gyakran illegálisan őrizetbe vettek és elítéltek egy véletlenszerűen és önkényesen kiválasztott személyt is. Az SNP Múzeum adatai szerint 1941 és 1945 között Csehszlovákiából **mintegy 69 ezren járták meg a szovjet munkatáborokat**, és több mint 4000 fogoly halt meg. Összességében több mint hárommillió hadifogoly raboskodott a GUPVI-rendszer táboraiban, közülük minden tizedik elpusztult.

Felhasznált irodalom:

Boroň L. 2001. *Násilne odvlečení do Sovietskeho zväzu*. In: Mikloško F., Smolík P., Smolíková G. (eds): Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989 (1. diel), vydavatel'stvo Michala Vaška, Prešov.

Juščák P. 2011. *Odvlečení. Osudy občanov Československa odvlečených do pracovných táborov GULAG v ZSSR*. Vydal Kalligram s. r. o., vydavatel' László Szigeti.

Pollák M. 2017. *Gulagovské exody na Spiši*. In: Spišské exody v 20. storočí – rozšírenévy danie, Miroslav Pollák, Peter Švorc (eds), vydalo Občianske združenie Krásny Spiš, Levoča.

Polišenská, Milada. 2006. *Čechoslováci v Gulagu*. Praha: Libri.

Lakatošová, Denisa -Vályi, Edit. 2021. *Používania na gulagu: regionálny a miestnyhistorickývýskum*. Vel'ké Kapušany: Združenie Vel'ké Kapusanya okolie.

Marosi István[210]

„A XX. SZÁZAD A VÉRTANÚK SZÁZADA VOLT.” – A GÖRÖGKATOLIKUS PAPSÁG A KOMMUNIZMUS IDŐSZAKÁBAN KÁRPÁTALJÁN (1944–1989)

Bevezető gondolatok

Szent II. János Pál pápa a XX. századot jellemezve fogalmazta meg: „A XX. század a vértanúk százada volt.”. Kárpátalja XX. századi története a folyamatos impériumváltások története is, melynek történeti folyamataihoz szorosan hozzátartozik a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye és annak XX. századi egyházüldözése is. A történeti folyamatok vizsgálatánál azonban nem mindig kap teret az egyes emberek, az emberekben lezajló folyamatok vizsgálata.

A kárpátaljai görögkatolikusokat magába foglaló egyházmegye az 1944 és 1989 közötti időszakban a kommunista Szovjetunió területén vált „hitvalló és vértanú egyházzá”. Szoros összefüggésben azzal az erőszakos politikai folyamattal, mely Kárpátalját az ukrán tagköztársasághoz való csatolással a Szovjetunió szerves részévé akarta tenni, majd megtartani abban.

A szent pápa nyilván a világ XX. századi történetének egészéről fogalmazta meg véleményét, arról a tragikus időszakról, melyről lengyel pápaként személyes tapasztalata is volt. Lengyelország, ahol Karol Wojtyla pápává választásáig élt és tevékenykedett, része volt a II. világháború után létrejött szovjet (kommunista) blokknak, így ezekben az országokban elterjedt ateizmussal és a kommunista egyházüldözés-

[210] Marosi István görögkatolikus áldozópap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász).

sel személyesen is találkozott. Saját tapasztalattal rendelkezett a kommunizmusról, és pápasága idején igyekezett harcolni is ellene. Emiatt a történészek a kommunizmus bukásában elévülhetetlen szerepet tulajdonítanak II. János Pál személyének és munkásságának.

Szent II. János Pál pápa szavai elismerik, hogy az egyes politikai rendszerek a XX. század folyamán világszerte nyomort, emberi és nemzeti megaláztatást, gyűlöletet, gyilkosságok sorozatát eredményezték. Ezzel összefüggésben jelentős számú emberéletet követeltek saját ideológiájuk érvényesítése érdekében. Sajnos ma már kijelenthető, ebben a Szovjetunió élen járt, így a szenvedést leginkább a szovjet ateista állam területén élt elsősorban nyugati kötődésű egyházak[211] és nemzetiségek élték át.

Amennyiben a pápa szavait tovább értelmezzük, kifejezésre jut és egyházilag is elismerést nyer az a tény, hogy minden totalitárius rendszer erőszakos terjesztésének áldozatai vannak. A keresztény elvekért és az igazságért vállalt emberi áldozatokat az egyházi terminológia vértanúnak, hitvallónak tekinti. A XX. századi ateista és kommunista rendszerek érvényesítése közben áldozattá vált személyek közül a katolikus egyház sokakat boldoggá, illetve szentté avatott már eddig is, és jelenleg is folynak boldoggá avatási eljárások. A kommunizmus áldozatai közül a Munkácsi Egyházmegyének, így Kárpátaljának napjainkban már két boldoggá avatott vértanúja van: a 2001-ben Romzsa Tódor, 2025-ben Orosz Péter Pál.

---

[211] A pravoszláv egyház a XX. század első felében állami felügyelet alá került. Bővebb kifejtése: Onasch, Konrad – Cipin, Vlagyiszlav, *Az orosz ortodox egyház története,* Budapest, MKPK Egyháztörténeti Bizottsága. 1999, 222–235. Balogh Margit, *„... legyen a maguk védőangyala". Az 1917–1945 közötti szovjet-orosz egyházpolitika és hivatalai – minta a népi demokráciák gyakorlatához* című előadás elhangzott a 25 éve szabadon. Egyháztörténeti konferencia a görögkatolikus egyház legalizációjának 25. évfordulóján címmel rendezett konferencián 2014. november 27-én a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán (Beregszász). Szamborovszkyné Nagy Ibolya, *A szovjet egyházpolitika mérföldkövei és sajátosságai 1944–1991 között*, in: Marosi István (szerk.), „Mindenek ellenére megmaradtunk". Tanulmányok a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye üldözéséről, 1944–1989, Beregszász–Budapest, 2026, 14-18. (Továbbiakban: „Mindenek ellenére megmaradtunk")

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a katolikus egyházi terminológia ismeri a csoportos vértanúság fogalmát is. Csoportos vértanúságnak tekintjük, amikor egy időben, azonos üldözési helyzetben vagy közös okból több embert végeznek ki keresztény hitük megvallása miatt. Ilyenkor nem egy-egy személy külön érdeme áll az középpontban, hanem az egész közösség tanúságtétele, amelyet ugyanaz a hitvallás, ugyanaz a körülmény és ugyanaz az üldözés kapcsol össze.

Történelmi távlatokban több példa is van, amely a csoportos vértanúságra utal: a római vértanúk az I–IV. században (több ezer vértanú, emléknap: június 30.), a japán vértanúk 1597-ben (26 Nagaszakiban keresztre feszített vértanú, emléknap: február 26.), koreai vértanúk 1791 és 1866 között (kb. 10 000 áldozat közül szentté avatva 103 vértanú, emléknap: szeptember 20.), ugandai vértanúk (katolikus és anglikán fiatalok közül 45 boldoggá avatott, emléknap: június 3.), Magyarországon a „hódoltsági ferences vértanúk" 1541–1683 között (a szegények és a magyarság melletti kiállás miatt több tucat ferences rendi szerzetes vértanú, emléknap: január 19.).

A II. világháború idején a kárpátaljai társadalom erősen vallási kötődésű volt, szinte mindenki valamelyik keresztény felekezethez tartozott. A történelmi egyházi közösségek és felekezetek pedig – a szovjet ideológiai értékelés szerint – a nyugati és a magyar világhoz kötötték a helyi társadalmat. Ezért az 1944-et követő időszak erőszakos szovjet társadalmi átalakulások áldozatait vértanúként értelmezni nem jelent elrugaszkodást a valóságtól, sem belemagyarázást a fogalmakba. A konkrét időszakot folyamatait társadalmi és egyházi szempontból sokáig külön-külön vizsgálták, vagyis külön-külön beszéltek a „malenkij robot" áldozatairól és az egyes történelmi egyházak papjainak, püspökeinek az üldöztetéséről, az ellenük elkövetet politikai gyilkosságokról is. Egyre nyilvánvalóbb azonban, hogy az események ugyanarra politikai törekvésre vezethetők vissza. A szovjet politikai akarat minden eszközt legitimnek tekintett Kárpátalján is saját ideológiája és politikai érdekeinek az érvényesítésére, beleértve a népirtást és a politikai gyilkosságot is. Ennek az akaratnak sok ezer áldozata lett, akikre a fent kifejtett csoportos vértanúk kifejezés tartalmi szempontjainak átgondolása értelmében kárpátaljai vértanúkként tekinthetünk.

Tanulmányunkban a kárpátaljai vértanúk és hitvalló egyik legmarkánsabb szegmensének, a görögkatolikus egyház hitvallóinak és vértanúinak az az egyházüldözésben elszenvedett veszteségével kívánunk foglalkozni.

1. A szovjet politikai vezetés problémája: A görögkatolikusok társadalmi jelenléte Kárpátalján a II. világháborút követően

A Szovjetuniónak eltökélt szándéka volt a II. világháború végéhez közeledve, hogy a meghódított területeket integrálja saját állami, politikai és társadalmi rendszerébe. Kárpátalja esetében ennek gyakorlati megvalósítását erősen befolyásolta az a tapasztalat, hogy a területet pár évtizeddel korábban – az I. világháborút követően – a csehszlovák állam is megpróbálta ugyancsak integrálni, az azonban sikertelennek bizonyult. A szovjet politikai vezetés álláspontja szerint a csehszlovák kormányzat ezt nem megfelelő módon valósította meg. S amit még inkább károsnak tartottak, az a görögkatolikus egyház jelenléte és működése volt Kárpátalján. A politikai vezetők tapasztalatai és a helyszíni szemléi alapján azt a következtetést vonták le, hogy a görögkatolikus egyház és papság befolyása jelentős, lényegében megkerülhetetlen. A görögkatolikus egyház pedig ragaszkodott nyugati gyökereihez, amelyet az Apostoli Szentszékkel, vagyis a katolikus világegyház központjával való egység szimbolizált.[212]

A Kárpátalján történelmi gyökerekkel rendelkező egyházakra a szovjet állam közösen tekintett. Ügyeiket 1944 őszét követően – miután a szovjet csapatok elfoglalták Kárpátalját – a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa (VKÜT) felügyelte. A Tanácsot a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa hozta létre 1944. május 19-én a nem pravoszláv felekezetek felügyeletére, a testület vezetője Ivan Poljanszkij ezredest lett.[213]A római katolikus és a református egyházakat a görögkatolikus egyházhoz hasonlóan helyezték nyomás alá, bár az egyes egyházakra nehezedő állami

[212] A szovjet állami ideológiáról bővebben: Marosi István, *A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján*, In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 127–142.

[213] Szamborovszkyné, *A szovjet egyházpolitika mérföldkövei és sajátosságai 1944–1991 között*. In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 17.

presszing eltérő volt. Míg a református egyházat egy Moszkva-központú egyházi szervezethez próbálták csatolni, a római katolikus egyházat pedig szeparálni az Apostoli Szentszéktől,[214] addig a görögkatolikus egyháznak teljesen más folyamat által törekedtek a felszámolására.

A görögkatolikusokat szerették volna beolvasztani abba az Orosz Pravoszláv Egyházba, melynek működését erős állami felügyelet mellett 1943-ban engedélyezték újra a Szovjetunió területén.[215] Az egyesítésre az egyházi unió felmondását, vagyis egy régi egyházi kötelékbe való visszatérést szorgalmazták. Az ukrán egyház esetében erre 1943 márciusában került sor az un. „lembergi álzsinaton". A kárpátaljai görögkatolikusok, vagyis a Munkácsi Egyházmegye esetében azért nem valósulhatott meg ugyanabban, vagy hasonló formában, mert Kárpátalján nem tudtak létrehozni egy un. „kezdeményező csoportot", melynek feladata az egyházi unió felmondásának a kezdeményezése lett volna. A Munkácsi Egyházmegye felszámolása az un. „Murányi-nyilatkozattal" vette kezdetét, melynek szövege szerint az egyházmegyei hivatal és a káptalani vikáriusként működő Murányi Miklós 1949. február 18-án befejezte működését, illetve a vikárius hivatala is megszűnt.[216]

---

[214] Szamborovszkyné Nagy Ibolya, *Egyházpolitika szovjet módra*. In: Csatáry György (főszerk.): Kárpátalja története. Örökség, kihívások. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – „RIK-U", Beregszász–Ungvár, 2021, 535kk.
Szamborovszkyné, *Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig*. In: Csatáry György (főszerk.): Kárpátalja története.
Bohán Béla, *Adalékok a szatmári egyházmegye 20. századi történetéhez (Ahogy írásokból és saját tapasztalatomból láttam)*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, Budapest, 2007/3–4, 118–119.
Szamborovszkyné, *A szovjet egyházpolitika mérföldkövei és sajátosságai 1944–1991 között*. In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 18kk.

[215] Bővebb kifejtése és szakirodalom: Szamborovszkyné, *A szovjet egyházpolitika mérföldkövei és sajátosságai 1944–1991 között*. In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 16–.17

[216] DAZO, fond P-195., opisz 4c., od. zb. 29., 62–63. Murányi nyilatkozata megtalálható még: Володимир Сергійчук – Андрій Кохут – Іван Патриляк – Віталій Хропко, *Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1949*, Вишгород, ПП Сергійчук М. І., 2019, 452.

A görögkatolikus egyház elleni döntés leginkább abból a beszámolóból érthető meg, amelyet J. Pugó, a Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsának tagja készített Moszkvában az 1946 nyarán történt kárpátaljai látogatását követően: *„Kárpátalja összes vallási kérdése közül a legfontosabb az unió*[217] *kérdése. Helyes megoldásán múlik a belső viszonyok konszolidálása a területen. Az unió egy féreg a kárpátaljai nép ifjú, egészséges testén, amellyel azok a katolikus magyar hatalmak fertőzték meg, akik a kárpátaljai nép megsemmisítésére törekedtek. Ez a féreg már sok betegséget okozott, és most is okoz, ezért haladéktalanul el kell távolítani, még abban az esetben is, ha az operációnak súlyos szövődményei lehetnek... A háborút megelőzően a latinizálás és a magyarosítás, vagyis az unitus egyház földalatti bomlasztó tevékenysége a Csehszlovák Köztársaság idején, nyílt együttműködést jelentett a magyar–német megszállókkal. Különböző jelek egyértelműen beszélnek ennek az egyháznak az ellenséges tevékenységéről, amely az orosz nép és a Szovjetunió érdekei ellen irányul. Magánszemélyek, egyházi tanácsok, járá-*

Bendász István – Bendász Dániel, *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai*, Budapest, Kairosz, 2014, 280. – Bendász István kanonok 1957. május és augusztus között volt önkéntes száműzetésben Karagandában Murányi Miklóssal. A káptalani vikárius elmondása szerint, amikor az állami hatalom elfoglalta a püspöki palotát, már a kezükben volt a püspöki pecsét és az egyházi fejléces nyomtatvány, amelyre leírták a levél szövegét, és ráhamisították a vikárius aláírását is. – Riskó Marianna, *Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága*, Budapest, Romanika, 2017, 145. Lásd még: Marosi István, *Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989).* Fénykép-dokumentáció és történeti áttekintés. Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Beregszász – Budapest, 2024, 184-186. (Továbbiakban: *Katakombaszolgálat Kárpátalján.*)
Fülöp János, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944. szeptember 24. – 1949. február 18. között*, In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 171kk.
Szabó Konstantin – Marosi István, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a nyílt egyházüldözés időszakában (1949–1989)*, In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 177–190.

[217] *Az unió ebben az esetben egyet jelent a görögkatolikus egyházzal. Az egyházi unió alapján a görögkatolikusokat unitusoknak, iniátusoknem nevezték. – szerző.*

si vezetők, állambiztonsági szervek stb. egybehangzó állításai bizonyítják, hogy az unitus papság követi a szovjet hatalommal szembeni titkos, ellenséges tevékenységet, és soha nem fog megbékélni ezzel a hatalommal. Róma mindig a Szovjetunió ellensége volt, most is az, és az is marad. A katolikus egyház és a Szovjetunió két ellentétes világ, az egyik létezése kizárja a másik létezését. A Szovjetunió számára csak egyetlen megoldása van a katolikus kérdésnek: a Vatikán befolyásának felszámolása, azaz az egyházi unió felszámolása Kárpátalján."[218]

Összefoglalásként tehát elmondható, hogy mind Nyugat-Ukrajna, mind pedig Kárpátalja esetében a görögkatolikus egyházban (és a többi történelmi gyökerekkel rendelkező egyházban) a szovjet állam kiépülésének, vagyis a szovjetizálás gátját tekintette a korabeli szovjet politikai vezetés.

2. A Munkácsi Egyházmegye helyzete a II. világháború időszakában

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye, így a kárpátaljai görögkatolikusok jelenlétét és tevékenységét lényegében reálisan mérte fel a szovjet politikai vezetés. A görögkatolikusok összefonódása a helyi társadalom különböző szegmenseivel jelentős és szerteágazó volt. A kárpátaljai társadalomban az 1646-ban megkötött uniót követően fokozatosan alakult ki annak megkerülhetetlensége az egyre bővülő feladatok teljesítése miatt. Ennek lényegében az állt a hátterében, hogy az egyházmegye papságának 300 éven át az egyházi feladatok teljesítésén túl lényegében a ruszin nép értelmiségének szerepét is be kellett tölteni. Így az egyházmegye papsága valójában összefonódott a helyi társadalommal.[219]

Kárpátalja lakossága az 1941-es népszámlálás szerint 725 712 fő volt, melyből az 1945-ös sematizmus szerint 480 888 görögkatolikus-

[218] GARF, fond 6991., opisz 3., gyelo 1112., 37.

[219] A görögkatolikus egyházszervezet szerepéről bővebben: Szakál Imre, *„Érezzük mindnyájan, hogy a múlt megszűnt" – Az első világháborút követő átmenet kárpátaljai tapasztalatai,* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem, Beregszászban, 2026, 25–27. Brenzovics László, *Nemzetiségi kérdés a csehszlovák parlamentben 1920–1938*, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség/PoliPrint, Ungvár, 2005, 148–163.

nak vallotta magát. Az egyházmegyének a 35 esperesi kerületben 275 parókiális és 347 filiális közössége volt. Az ideiglenesnek tekinthető iskolai és kórházkápolnákat nem számítva is 449 temploma. Az egyházmegye papjainak a száma 329, közülük csak Ungvár városában 42 áldozópap látott el papi szolgálatot valamely egyházmegyei vagy egyéb egyházi intézményben.[220] Ez jól mutatja, milyen kiterjedt intézményi hálózattal rendelkezett a görögkatolikus egyház a II. világháború időszakában is.

Meg kell jegyeznünk továbbá azt is, hogy az egyházmegye gazdasági és tanügyi intézményeiben, a kollégiumokban és az internátusokban, az ifjúságnevelő és a szociális intézményekben dolgozó szakemberek jelentős létszámot is leginkább a görögkatolikus intelligencia számát növelte, amint a felekezeti iskolákban működő kántortanítók is.

Figyelemre méltó volt az egyházmegyéhez tartozó egyházközségek gazdasági képessége is. Az 1942-es egyházi összeírás ugyan nem teljes, az egyházközségek kétharmadának a kérdőíve így is megmaradt. Ezek alapján kimutatható, hogy az egyházközségek szántóföld, legelő, erdő és szőlő állománya meghaladta 10 ezer hektárt.[221] Ungváron és Szerednyén szeszgyára[222] és szőlőbirtoka volt[223] a püspökségnek, s emellett Koncházán egy 100 hektáros gazdasági földterület biztosított a székesegyház szükségleteit.[224] A többi egyházi intézmény is rendelkezett a működéséhez szükséges gazdálkodási feltételekkel.[225]

---

[220] Marosi István, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1945. évi sematizmusa*, Bendász-hagyaték-sorozat, 3. kötet, Beregszász 2020, 37.
Marosi István, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés kezdetén*. In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 91kk.

[221] uo. 110–113.

[222] DAZO, fond P-14., opisz 1., od. zb. 45.

[223] DAZO, fond 151., opisz 24., od. zb. 793., 5.

[224] A sematizmusokban 1864-től van jelölve, elnevezése: Bonum Ecclesiae Cathedralis.
DAZO, fond 1., opisz 1., od. zb. 812., 1.; DAZO, fond 151., opisz 24., od. zb. 1050.

[225] Bővebben: az egyházmegyei levéltár (DAZO, fond 151.) gazdasági kérdésekkel kapcsolatos iratai (nem teljes felsorolás): DAZO, fond 151., opisz 24., od. zb. 1063. Intézmények 1944. évi költségvetése; DAZO, fond 151., opisz 24.,

Az egyházmegye híveinek a nemzetiségi összetételére vonatkozóan figyelemre méltó az a levél, amely az egyházmegye többnemzetiségű voltára, mint fontos sajátosságra hívja fel a figyelmet. Romzsa Tódor püspök 1947. július 31-én írt levelet Nyikita Hruscsovnak, Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottsága főtitkárának, amelyben többek között rögzítette, hogy az egyházmegye területén összesen 519 ezer görögkatolikus él. Közülük 60 ezer szlovák, 62 ezer magyar, 13 ezer román, a többiek pedig ukrán és orosz nemzetiségűek.[226] Ez világosan kifejezi az egyházmegye nemzeti sokszínűségét már a II. világháborút megelőző időszakban is, amelyre, mint teljesen természetes jelenségre hívta fel a figyelmet Romzsa Tódor püspök.

Az egyházmegye ezen sajátosságai világosan kifejezik a görögkatolikusság helyi társadalomban betöltött jelentős szerepét.[227]

3. A görögkatolikus papság Kárpátalja szovjetizálásának nyomása alatt

A görögkatolikus egyház elleni represszió Kárpátalján valóságos egyházüldözéssé alakultak a szovjet politikai és közigazgatási rendszer kiterjesztésével összefüggésben, mint korábban erről már szót ejtettünk. Ennek kezdetét 1949. február 18-ához, a „Murányi-álnyilatkozat" kiadásához szokták kötni, a valóságban azonban a görögkatolikus egy-

od. zb. 1064. Papnevelő intézet 1943/1944. tanévi zárszámadása; DAZO, fond 151., opisz 18., od. zb. 2453. A Székeskáptalan jövedelmének 1941 utáni rendezéséről; DAZO, fond 151., opisz 18., od. zb. 2898. Az egyházmegye 1944. évi költségvetése; DAZO, fond 151., opisz 18., od. zb. 2915. Az alapkezelőség jelentése az 1943. évi zárszámadás és az 1944. évi költségvetés előterjesztése; DAZO, fond 151., opisz 18., od. zb. 2915. Az egyházmegyei alapkezelőség által kezelt magánalapítványok letéteinek 1944. évi számviteli adatai.

[226] DAZO, fond 151., opisz 25., od. zb. 3387., 5–7.

[227] A görögkatolikusok kárpátaljai társadalomban való jelenlétéről bővebben: Tóth Attila – Linc Annamária, *Kárpátalja nemzetiségi és vallási összetételének alakulása a XX. század első felében*. In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 49–74. Az egyházmegye működéséről bővebben: Marosi István, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés kezdetén*. In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 75–114.

ház elleni pressziók és az egyre fokozódó nyomásgyakolás már 1944 őszétől elkezdődött.[228]

A szovjet állam ideológiailag az „Istenben való hit" helyére „a kommunizmusban való hitet" helyezte, s ezáltal a vallásellenes politika elsődleges helyre kerül az ideológiai harcban.[229] A meghódított kárpátaljai és nyugat-ukrajnai területeken az ideológiai integrációval összefüggésben a nyugati kötődésű egyházak az osztályharc keretei közé kerültek, s a szovjet politikai rendszer kiteljesedésének gátjaként tekintett rájuk az államhatalom. Az osztályharc keretei között értelmezett szovjetesítés és az egyházak – különösen a görögkatolikus egyház – üldözése beilleszkedik a kárpátaljai társadalomra nehezedő „hét csapás" rendszerébe, amelyet a szovjet kommunista államvezetés a kárpátaljai lakosság körében népirtási szándékkal hajtott végre.[230]

Dupka György, GULÁG–GUPVI-kutató foglalta össze azokat a jellegzetes eljárási módokat, amelyek a kárpátaljai társadalom ellen irányultak 1944 októberét követően. Ezeket „csapásoknak" nevezett

---

[228] Marosi István, *A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján*. In: „Mindenek ellenére megmaradtunk", 142–144.

[229] Volodimir Fenics, *Vértanúk vagy áldozatok? A kommunizmusba vetett hit az Istenbe vetett hit helyett: a szovjet kormány vallás (ellenes) politikája Kárpátalján 1946 januárjáig.* / Володимир Фенич, *Мученики чи жертви? Віра в комунізм замість віри в Бога: (анти)релігійна політика радянського уряду на Закарпатті до січня 1946 року*, in *Boldog Orosz Péter Pál élete és vértanúsága (1917–1953) / Життя та мученицька смерть блаженного Петра Павла Opoca (1917–1953)*, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ - Görögkatolikus Metropólia, Magyarország, Beregszász-Debrecen, 2026, 53–107.

[230] Dupka György fontosabb GULAG-kutatással kapcsolatos munkái:
Dupka György – Alekszej Korszun: *A „Malenykij robot" dokumentumokban*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1997. Dupka György: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014.
Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944–1946 / A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944–1946*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.
Dupka György: *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Lefejezett értelmiség, 1944–1959*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999.

el (a bibliai tíz csapással összefüggésben). A szovjet politika hét egymástól elkülöníthető folyamatot (akciót) hajtott végre, amelyek közül háromban világosan felfedezhetőek azok a jellegzetességek, amelyek mentén a görögkatolikus egyházat, illetve papságot is presszionálták. A negyedik: a szovjet hatóság rögtönítélő, különleges bíróságának felállítása és működése következtében letartóztatott személyek. Ötödik: a szovjetellenes elemek NKVD általi letartóztatása, begyűjtése. Hatodik: a „megbélyegzett” német lakosság kitelepítése. Hetedik: az NKVD-KGB politikai represszió (1945–1953).

Ez az ideológiai harc lényegében végig kísérte a kommunizmus és az egyházüldözés évtizedeit Kárpátalján, azonban legvéresebb időszaka az 1944-et követő évtizedben zajlott. Görögkatolikus szempontból ezt az időszakot két kivégzés határolja. Az időszak kezdetén, 1944. december 5-én letartóztatták, 1945 nagypéntekén pedig kivégezték Demjanovics Péter Pál rahói főesperest. Az időszak végén, 1953. augusztus 27-én meggyilkolták Orosz Péter Pált, akit a katolikus egyház, 2025. szeptember 27-én avatott boldoggá.

Fontos tudatosítanunk azt is, hogy a Szovjetunió területén 1947-ben eltörölték a halálbüntetést. Az USZSZK Büntető Törvénykönyve 54. § 4. és 10. cikkelye 2. része által meghatározott legmagasabb kiszabható büntetés ettől kezdve a huszonöt év javító-munkatábor, 5 évi polgári jogfosztás és teljes vagyonelkobzás lett. Ennek fényében a görögkatolikus papok ellen 1947 után meghozott bírósági ítéletek a korábbi halálos ítéletnek feleltek meg. Ezt támasztja alá Bendász István visszaemlékezése a saját bírósági ítéletének kihirdetéséről és annak tudatosulásáról: *„...eltörölték a halálos ítéletet. Erre korábban nem figyeltem fel, csak akkor, amikor az ítéletünket kezdték olvasni. Az ítélet így kezdődött: »Mivel el van törölve a halálos ítélet, a fennálló legnagyobb büntetésre – ilyen és ilyen paragrafus alapján – huszonöt év kényszermunkára, plusz öt év polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítéljük.«*

A görögkatolikus papság 1944 októberét követően döntési kényszerbe került. Mivel az egyházmegye bejegyzését megtagadták a hatóságok, a görögkatolikus egyház nem működhetett tovább, értelemszerűen a papság is elvesztette státuszát. Az oktatási és a szociális

intézményeik elvesztését követően arra kényszerítették papságot, hogy csatlakozzanak az Orosz Pravoszláv Egyházhoz. Ez az erőszakos csatlakozás azonban személyes szinten és különösen a katolikus lelkiségi szempontokat figyelembe véve a hittagadás, azaz az aposztázia dilemmája elé állította a papságot. A szovjetizálással összefüggő egyházüldözési folyamat tehát a görögkatolikus egyház papjai számára lelkiismereti, egzisztenciális és hitkérdést jelenlett. Az egyes papok ennek fényében hozták meg a személyes döntéseiket a katolikus egyház melletti hitvallás (hitvallók, hithűek), vagy a katolikus egyház elutasítása (aposztaták, „aláírtak") alapján.

4. Görögkatolikus papok egzisztenciális döntései

A görögkatolikus papság a II. világháborút követően egzisztenciális döntéskényszerbe került a korábban már kifejtett körülmények, azaz a szovjet politikai rendszerrel való együttélés, illetve az együttműködés kérdése miatt. A kommunista vezetés egyértelműen a katolikus egyház elhagyására akarta kényszeríteni a görögkatolikus híveket is a papsággal egyetemben, ezért váltak a döntések erkölcsi és lelkiismereti kérdéssé. A katolikus egyház tanítása szerint a vallásváltás aposztáziának, hittagadásnak minősül, s emiatt a döntési kényszer nemcsak sajátos „munkahelyváltási", hanem hitbeli kérdéssé minősült a görögkatolikus egyház papjai számára. Az 1944-et követő évtizedekben kialakult fogalmak, illetve a rendszerváltást követően publikált szakirodalomban a papi döntéseinek ezt a magatartását egyértelműen és alaposan tárgyalja.[231]

A kárpátaljai görögkatolikus papság II. világháborút követő időszakának történetével, vagyis az egyházüldözéssel kapcsolatos döntésekkel összefüggésben számos kifejezés vált használatossá. Ezek elfogadottak lettek a görögkatolikus szóhasználatban, az igehirdetésben és a témával foglalkozó történeti munkákban egyaránt. Ezek a kárpátaljai görögkatolikusok számára mostanra egyértelműnek tűnhetnek, illetve a görögkatolikus tematikájú egyházi történetírásban szakkifejezéssé

[231] *Katakombaszolgálat Kárpátalján,* 202-445., *„Mindenek ellenére megmaradtunk"*, 222–246.

váltak. Meg kell említenünk, hogy a fogalmak megalkotása és értelmezése elsősorban Bendász István, Bendász Dániel, Puskás László publikációi alapján vált használatossá.

A Bendász István és Bendász Dániel egyháztörténészek által összeállított egyházüldözésben érintett papok listája 1994-ben lett első alkalommal publikálva. Nyomon követhetőek bennük azok a fogalmak, amelyek a Bendász-hagyatékban fellelhető forrásokban megtalálhatóak. Érdekes megjegyezni, hogy az 1994-ben publikált listában is a hitvalló, a hithű, az aposztata papok csoportja mellett az emigráltak gyűjtőfogalom is megjelent.[232] Ezek a fogalmak egyébként az egyházüldözés időszakában kristályosodtak ki, minek a tényét Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár dokumentumai is igazolnak.[233]

A további kutatásokban ez a felosztás vált a publikációk igazodási pontjává. A személyes döntések tekintetében azonban ez az összeírás nem tesz említést a további döntési kategóriákról, vagyis a szolgálaton kívüli papokról, akik szintén találkoztak az egyházüldözéssel, többen közülük az államvédelmi szervek pressziójának hatására hagyták el a papi pályát. Ezért tartottuk célszerűnek, hogy az utóbbi évek kutatásai alapján a görögkatolikus papok döntési kategóriáinak a meghatározását felülvizsgáljuk. Ennek eredményeként a papság döntéseit öt egzisztenciális döntési csoportba soroljuk:

1. Hitvallók: 126 áldozópap, akik javító munkatáborra lettek ítélve, vagy kivégezték őket. Közülük 30 lett vértanú az 1944 és 1956 között.

2. Hithűek: 47 áldozópap, akik szintén elutasították az egyesülést a pravoszláv egyházzal és az együttműködést az államhatalommal. Elítélésük azonban nem történt meg.

---

[232] Bendász I.–Bendász D. 1994, 155–165., BIGKKL, *23.A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névsorai az egyházüldözés időszakából (1944–1989).*

[233] BIGKKL, *23. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névsorai az egyházüldözés időszakában*

3. Aposztaták: 129 áldozópap, akik egyesültek az Orosz Pravoszláv Egyházzal.[234]

4. Szolgálaton kívüliek: 32 áldozópap, akik különböző okokra hivatkozva elhagyták papi hivatásuk gyakorlását. Vagy nyugállományba vonultak, vagy civil munkát vállaltak. Illetve ebbe a csoportba tartoznak az 1944 októbere és 1949 között elhunytak is.[235]

5. Emigráltak: 82 áldozópap, akik 1944 és 1949 között elhagyták a Munkácsi Egyházmegyét, vagy menekültek, vagy külföldre költöztek.[236]

2022-ben került a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár gyűjteményébe Szabó Konstantin (1926–1982, 1977-től titokban szentelt püspök) papi listája, amely bizonyos tekintetben alátámasztja, sőt tovább pontosítja a papság korábbi döntési kategóriáit. Azt nem tudhatjuk, hogy az illegalitásba kényszerített görögkatolikus papság mennyire ismerhette egymás feljegyzéseit, de az megállapítható, hogy ez a lista korábbi, mint az 1994-ben publikált Bendász-névsor. Azonban a két összeírás készítőinek forrás- és ismeretanyaga közötti összefüggés feltételezhető. Szabó Konstantin püspök még részletesebb feljegyzéseket hagyott ránk, hiszen a hitvallók csoportján belül „1949 előtt" és „1949-ben" alcsoportba rendszerezi a papok neveit. A Bendász István által hithűnek nevezett csoportot pedig „itthon maradtak"-nak nevezte. Az aposztaták között pedig megjelent a „visszatért"-ek csoportja, amellyel látszólag új kategóriát nyitott, bár ez a kifejezés később több olyan dokumentumban is olvasható, amelyek Bendász-hagyatékban is megtalálhatóak. Azokra a papokra használták ezt a kifejezést, akik 1956 után rendezték kapcsolatukat a görögkatolikus egyházzal, vagyis visszatértek az aposztáziából[237] és elhagyták a pravoszláv egyházat.

---

[234] *Katakombaszolgálat Kárpátalján,* 426–434.

[235] *uo.*437–438.

[236] *uo.* 439–445.

[237] *uo. 434–435.*

A döntési kategóriák pontosítása tekintetében a hitvalló papok boldoggá avatási eljárásának egy korábbi időszak részletesebb bontást nyújt számunkra:

I. Meggyilkolták az egyházüldözés kezdeti időszakában (1 személy)

II. Koncepciós perben ítélték halálra és kivégezték (2 személy)

III. Erőszakos halál a börtönben vagy kényszermunkatáborban (3 személy)

IV. A börtönben vagy munkatáborban betegség vagy más ok következtében elszenvedett vértanúhalál (20 személy)

V. Galíciai ukrán papok, akiket Romzsa püspök 1945-ben vett fel az egyházmegyébe (4 személy)

VI. A lágerben elszenvedett szenvedések és az ott szerzett betegségek következtében már a kiszabadulás után bekövetkezett halál: a) A már a lágerben rokkantnak minősített és ennek következtében szabadlábra helyezett papok, akik a rokkantságukkal összefüggő betegségekben haltak meg később (33 személy), b) A lágerben elszenvedett megpróbáltatások és betegségek miatt később elhalt papjaink (10-12 személy)

VII. Erőszakos halál a hitért és titkos lelkipásztori munkáért a láger után (3 személy).[238]

Erről a felosztásról fontos megjegyezni, hogy a hitvalló papok döntése alapján készült jegyzékként tekinthetünk rá. Felhívja a figyelmet egy nagyon fontos megállapításra, mégpedig arra, hogy a papság személyes döntéseinek a kategóriái nem tekinthetőek statikus fogalmaknak. Ez amiatt történhetett meg, mert a döntések és az ezzel összefüggő retorziók különbözőképpen nyilvánultak meg az egyes papok életében. Másrészt pedig megállapítható, hogy az állami szervek által gyakorolt retorziók végig kísérték és egy életen át befolyásolták a 416 pap (nagy többségük papcsalád) életét, akik 1944 októbere és 1949. február 18-a között az egyházmegye kötelékébe tartoztak.

A csoportosítások felülvizsgálatánál minden papot egyetlen döntési csoportba helyeztünk el. Arra törekedtünk, hogy legújabban feltárt kutatási eredményeket figyelembe véve az egyházüldözéssel kap-

[238] *http://regi.mindszenty.katolikus.hu/koszoru/karpataljai_vertanuk.html* (2022. június 15.) – A felosztást készítette: Puskás László, Bendász Dániel, Szőke János.

csolatban meghozott végső döntéseket szerint csoportosítsunk. A döntéseket nem lehet minden esetben egzakt valóságként értelmezni, ami tovább erősíti azt a megállapítást, hogy a szovjetizálás egész életeket és karriereket képes volt befolyásolni, számos esetben megnyomorítani.

A kategóriákban való elhelyezés nehézségére példaként említhető Kökörcsényi Pál atya esete, aki előbb áttért a pravoszláv hitre, majd hivatalosan visszavonta áttérési nyilatkozatát 1956-ban. Ezt követően a bírósági perbe fogták, s alkalmazták vele szemben is fentebb kifejtett ítéletet, emiatt őt hitvallónak tekintjük. Ennek a döntésnek az ellenkezője valósult meg Verbjescsuk István esetében, aki megjárta a munkatábort, s utána csatlakozott a pravoszláv egyházhoz. Ő azért tekinthető aposztatának, mert végül nyilvánosan hagyta el a katolikus egyházat. Külön esetnek tekinthető Gregorovics István története, aki hitvalló papként volt munkatáborban, de a lágerévei után csatlakozott a pokutnikok[239] közösségéhez, vagyis egy olyan szektához, amely a szovjet állam elleni gyűlöletet hirdette.

Fontos említést tennünk arról is, hogy az aposztaták[240] – akik egyesültek az Orosz Pravoszláv Egyházzal – közülük később többen „megtértek" és titokban rendezték kapcsolatukat a katolikus egyházzal. Őket azonban mégsem sorolhatjuk a hitvallók közé, mivel

[239] A pokutnikok (Szláv Szentlélek Egyháza) az ukrán görögkatolikus egyház egy eszkatologikus vallási mozgalma. Az ukrán görögkatolikus egyház betiltása (1946) után a Szovjetunió területén a szabadlábon maradt szerzetesek és papok egy csoportja 1954-et követően Ignatij Szoltisz görögkatolikus pap köré tömörültek A szovjet rendszerre az Antikrisztus felemelkedéseként tekintettek. Nézeteik eltértek a katolikus egyház tanításától, kiléptek az ukrán görögkatolikus egyházból, szakítottak az illegalitásban élő püspökökkel. Be nem jegyzett szektaként működtek. A teokratikus monarchia más államformákkal szembeni felsőbbségét hirdették, jelképük a kék-sárga-fehér zászló volt. Vö. Покутники. *Слов'янська Церква Святого Духа.* in http://museum.khpg.org/1162802886 (2025. március 23.)

[240] Az aposztázia egyik lehetősége volt, hogy egyes papok vallásellenes, ateista cikket vagy könyvet írtak. Őket is aposztatának tekintjük, bár nem tettek áttérési nyilatkozatot. Esetükben a hittagadás és a katolikus egyház elutasítása egyértelműsíthető. (Mereszij Bogdán, Fűzér Mihály, Kohut János)

sem a katolikus hitük nyilvános felvállalása nem történt meg esetükben az 1949-et követő években, sem pedig a hitükért vállalt áldozat nem valósult meg.

Meg kell állapítani, hogy a szovjet politikai akarattal és erőszakkal előidézett és kikényszerített döntéseket lehet ugyan tudományosan elemezni, de az elemzés minden esetben magában hordozza a kihívásokat is, és legkevésbé sem tekinthető egzakt döntésként. A szubjektív ítéletalkotást természetesen minél inkább kerülni kell. Ebben az esetben különösen is törekednünk szükséges az objektivitásra, a tények vizsgálatára, azok összevetésére, új ismeretanyag feldolgozására. Mindezt különösen is fontos tudatosítani, mert az egzisztenciális döntések meghozatala szinte mindig személyes és lelki vívódáson alapult, mely vívódások a papok és papcsaládok számára egyaránt megrázóak lehettek. Az egyre több feltárt dokumentum bizonyítja ezt, és megmutatja, hogy történeti folyamatok az egyes személyek és családok életében milyen problémákat és döntési kényszert idéztek elő.[241]

Összefoglaló

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944 októberét követően a Kárpátaljáját is bekebelező Szovjetunió területén vált üldözött egyházzá. A szovjet államhatalom a terület integrálása és a szovjet érdekek kiterjesztésének a gátjaként tekintett a kárpátaljai görögkatolikusokra, s minden eszközt lehetségesnek tartott egyházszervezet megszüntetésére. A szovjet rendszer és annak kiépítésére irányuló szovjetizálás vértanúegyházzá tette a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyét, melynek papjai nagy számban váltak vértanúvá és hitvallóvá. A papság döntéseit a kutatások csoportosították, s a csoportok

[241] A személyes döntések hátteréről és annak tudatosságáról bővebben: Marosi István, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papjainak sorsa a szovjet diktatúra kezdetén és az azzal összefüggő döntéskényszer* (A Legeza Péter hitvalló pap életéről tartott konferencia Budapesten, az Aranyszájú Szent János Görögkatolikus Kulturális Központban volt 2026. június 5-én. A témában készült tanulmány elkészült, a kötet kiadása előkészület alatt van.)

elnevezésében természetesen az egyházi fogalmakat kezdték használni: hitvalló, hithű, vértanú, aposztata.

Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy bizonyos értelemben mind a 416 görögkatolikus pap áldozatnak tekinthető. A hitvalló, hithű, vértanú egyértelműen, de az aposztaták is egy idő után elutasítottak lettek a pravoszláv egyházon belül. A pályaelhagyók a maguk módján, az emigrálásra kényszerülőknek is sajátos nehézségekkel kellett megküzdeni.

Végezetül pedig elmondható az is, hogy a kárpátaljai társadalmat erőszakosan átalakítani akaró, szovjetizáló rendszer a görögkatolikus egyház mellett más egyházakat, a magyarsághoz és a nyugati kultúrkörhöz kötődő egyéb társadalmi csoportokat is ellenségnek tekintett. Ezzel pedig végsősoron a hitvallók és a vértanúk ezreit teremtette meg Kárpátalján. Vannak, akik nevesíthetőek, és vannak a névtelenek ezrei. Szent II. János Pál pápa szavaihoz csatlakozva ezért nem túlzás a „vértanúk századában" a „kárpátaljai vértanúk" fogalmának a magunkévá tétele.

dr. Botlik József [242]

ADALÉKOK AZ ERDÉLYI MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK, FELSŐHÁZI TAGOK MEGHURCOLTATÁSÁHOZ

Az 1940. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntés azonnal visszacsatolta Magyarországhoz a Székelyföldet, Észak-Erdélyt és a Partium Nagyváradtól észak-északkeletre elterülő részét (Bihar, Szilágyság, Szatmár, Máramaros), összesen 43 104 km^2 területtel és 2 185 564 lakossal. Ennek kiterjedése a későbbi határkiigazítások után 43 541 km^2-re, a népessége a román fennhatóság alatt maradt Dél-Erdélyből a Magyarországhoz csatolt területekre menekültek révén 2 577 291 lélekre nőtt. Közülük 51,4% magyar (1 324 727 fő), 42,1% román (1 085 039 fő) és 3,7% németajkú (95 360 fő) volt. Más adat szerint a második bécsi döntéssel összesen 43 492 km^2 kiterjedésű kelet-magyarországi és észak-erdélyi terület (az utóbbiban a Székelyfölddel) egyesült újra Magyarországgal. A hazatért részeket 1940. szeptember 6. és 13-a között vette birtokba a Magyar Királyi Honvédség.

Teleki Pál miniszterelnök 1940. október 8-án terjesztette elő személyi javaslatait összesen 46 névvel, amelyet Magyar Országgyűlés Képviselőháza, majd a Felsőháza is egyhangúan megszavazott, amivel a visszatért kelet-magyarországi és észak-erdélyi területek magyarsága helyet kapott a törvényhozásban. A képviselői megbízatásra végül 46 személyiséget kértek fel, akik 1940. október 10-én vonultak be ünnepélyesen a törvényhozásba. Az 1942. áprilisi hivatalos országgyűlési Lakáskönyv már 51 behívott erdélyi honatya nevét sorolta fel, akik közül tizenhárom fő újonnan kapott meghívást: 1942. február 24-én vonultak be ünnepélyesen a Képviselőházba. ugyanis közben többen más tisztséget

[242] dr. Botlik József történész, PhD (Budapest, GKNT-tag)

kaptak, ezért lemondtak. Az ekkor behívott erdélyi honatyából 42 volt az Erdélyi Párt, egy fő a kormányzó erő, a Magyar Élet Pártja (MÉP) tagja, nyolc személyiség – közöttük ketten németajkúak – viszont pártonkívüli volt. (Az Erdélyi Magyar Képviselők Pártonkívüli Csoportja közben, 1940. december 14-én felvette az Erdélyi Párt nevet.)

A Magyar Országgyűlés Felsőházába Horthy Miklós, Magyarország kormányzója (államfő) a beiktatható tizenkét tag helyet végül tizennégy tagot – közülük kilencet 1940. október 16-án – nevezett ki. Közülük nyolc személyiség az erdélyi történelmi római, illetve görögkatolikus, az evangélikus, a református, az unitárius egyházak püspökei, illetve vezetői voltak, és egyháznagyi tisztségükből következően hivatalból lettek a Felsőház tagjai. Az Erdélyből meghívott, illetve kinevezett, választott felsőházi tagok száma: 1941-ben és 1942-ben 18–18 fő, 1943-ban az előbbinek már közel a háromszorosára, 51 főre nőtt. A Felsőház 1943. február 19-én tartott 81. ülésén 33 (!) újonnan behívott észak-erdélyi felsőházi tagnak olvasták fel a nevét, akik benyújtották a meghívó-, illetve a megbízólevelüket. Még ezen az ülésen felvétettek az igazolt felsőházi tagok névjegyzékébe. A létszám igen jelentős megnövelésének célja a Magyar Országgyűlés két háza létszámának a kiegyenlítése volt. Különböző okok miatt, 1944-ben 48 erdélyi tag foglalt helyet a Felsőházban. Jó néhányuk kivételével tisztségüket, miként a képviselők is, 1945. március végéig töltötték be a törvényhozásban, majd a Magyarország szovjet megszállása miatt Nyugatra menekültek.

Terjedelmi okok következtében, előadásunkban csak egy-egy felsőházi tag, illetve képviselő életrajzát ismertetjük. Szintén az előbbiek miatt a szakirodalmi hivatkozásokat is elhagytuk.

Szakáts Zoltán Kálmán József, szenterzsébeti;
földbirtokos, Székelyudvarhely.

Ősi székely családból származott, egyik felmenője 1618-ban Bethlen Gábor (1580. körül–1629) erdélyi fejedelemtől kapott nemesi oklevelet, akinek az ételkóstolója volt. Apja, szenterzsébeti Szakáts Péter Alsószőllős községben (Nyitra vm.) 1851-ben született, fiatal korában került Erdélybe. A marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkama-

ra főtitkára (1895–1918), az államfordulat, a román megszállás idején nyugállományba vonult. A bikafalvai családi birtokon gazdálkodott, 1922-től az Országos Magyar Párt (OMP), illetve az Erdélyi Gazdasági Egyesület (EGE) Udvarhely megyei szervezeteinek elnöke. Az 1926. évi választásokon az OMP célkitűzéseivel szenátorként bejutott a bukaresti román törvényhozásba. Szakáts Péter 1947-ben hunyt el 96 éves korában.

Fia, Szakáts Zoltán 1892. december 28-án született Kolozsváron, anyja báró Ugron Rozália. Középiskolai tanulmányai után az 1910-es években egyetemet végzett: agrármérnöki, illetve jogi oklevelet szerzett. Az I. világháború kitörése után, 1914. augusztus 15-én vonult be katonának, ekkor tartalékos hadnagy. Végig küzdötte a Nagy Háborút, 1918. december 15-én szerelt le. Hamarosan megházasodott, a Medgyes városában (Nagy-Küküllő vm.) született Rátz Piroskát (1895–1877) vette feleségül. Apja ráhagyományozza az udvarhelyszéki Bikafalván a több száz hektáros családi birtokot egy kisebb kastéllyal, a felesége hozománya kb. 400 hektár földdel gyarapította az uradalmat, melyet hamarosan megcsonkított a román földreform. Az államfordulat után Szakáts Zoltán gazdasági szaktanulmányokat közölt. Például 1923-ban az Udvarhely vármegyei Gazdasági Egyesület gazdasági és háziipari kiállításán az Arany díszoklevél I. fokozatával tüntették ki *Vetőmagok, kertészeti termények, gyümölcsök* című dolgozatát. Az Udvarhelyi Gazdasági Egyesület tevékeny tagja, 1928-ban a talajmívelési (sic!) szakosztály jegyzője. Közben a magyar kisebbségi közéletben is tevékenykedett, 1929-ben az OMP közigazgatási szakosztálya mezőgazdasági csoportjának lett a tagja. Később, az 1931. január 27-én megalakult Udvarhelymegyei Mezőgazdasági Kamara igazgató bizottsága tagjának választották.

Az 1940. augusztus 30-ai második bécsi döntés után Szakáts Zoltán 1944-ig az Erdélyi Párt Udvarhely vármegyei elnöke, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) Udvarhely vármegyei kirendeltségének vezetője. Eközben vállalkozóként is működött: már a „kicsi magyar világ" kezdetén, 1941-ben egy általa alapított szövetkezet megvásárolta a székelyudvarhelyi Flórián–Szőllősi–Csák-féle szeszgyárat, amely Mezőgazdasági Szeszgyár Szövetkezet elnevezéssel ter-

melt tovább, és ő lett az igazgatója. Horthy Miklós kormányzó 1941. október első napján Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki.

Szakáts Zoltánt Udvarhely vármegye képviseletében hívták meg a Magyar Országgyűlés Felsőházába, ahol 1943. február 19-én vették fel a tagok névjegyzékébe. Április 13-án a Közigazgatási bizottság tagja lett, majd 1944. november 8-án a Véderő bizottság tagjává választották. A felsőházban két alkalommal szólt fel. Az 1943. december 17-én tartott 92. tanácskozáson az 1944. évi költségvetési törvényjavaslat vitájában a közellátásról, egyes termények és termékek forgalmazási zavarairól, a terményárak és a mezőgazdasági cikkek árának nagy különbözőségéről, a munkások béréről, a munkáshiányról, valamint gazdasági visszásságokról beszélt. A másnap, december 18-án zajlott 93. ülésen a személyes megtámadtatása és félreértett szavainak helyreigazítása kért szót, mivel az előző napon a költségvetés tárgyalásakor a beszéde közben összeszólalkozott felsőház tagtársával, vitéz Bíró Istvánnal.

Közben, 1943. április 2-ától Szakáts Zoltán a Székelyudvarhelyen megjelenő *Hargita* című hetilap felelős szerkesztője és kiadója, május 15-étől már csak az utóbbi. Szakáts ebbéli tisztségétől kezdődően az újság az EMGE Udvarhelymegyei kirendeltségének, illetve az Erdélyi Párt megyei tagozatának a közlönye lett. Továbbra is tevékenyen részt vett az Erdélyi Párt szervezte közéletben. Például annak vezetősége 1943. július elején gazdasági, egyházi, illetve oktatási témájú szakértekezleteket rendezett Marosvásárhelyen a magyarság helyzetéről, illetve annak javításáról, a gazdasági tanácskozáson felsőházi tagként elnökölt.

A Magyarország ellen indított angolszász légitámadások során súlyos gyász érte Szakáts Zoltánt: az 1920. szeptember 9-én született ifjabb Zoltán fia, a Magyar Királyi Honvéd Repülő Akadémia hadapród őrmestere 1943. október 27-én, 23 éves korában hősi halált halt Veszprémben. Földi maradványait hazaszállították a szülőföldjére, és Bikafalván helyezték örök nyugalomra. Amikor a Magyar Királyi Honvédség 1944. szeptember közepén megkezdte a Székelyföld kiürítését, Szakáts Zoltán is elhagyta Észak-Erdélyt. A következő hónapokban, a tél végig az ostromlott Budapesten tartózkodott a családjával. Ekkor, 1944. november 20-án született unokája, akit szintén Zoltán

névre keresztelték. A csecsemő apja, Szakáts Gáspár Nyugatra menekült, majd Amerikában élt.

Szakáts Zoltán távolléte miatt, az újra berendezkedő román állam 1945-ben erre felállított intézménye, az Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár, a CASBI lefoglalta minden ingó és ingatlan vagyonát, de családjával még a bikafalvai udvarházában maradhatott. Szakáts ezután javainak a visszaszerzése érdekében két éven keresztül küzdött a székelyudvarhelyi városi, majd a járási hatóságokkal, végül a CASBI megyei hivatalával. Törekvése eredménytelenül végződött, mert a román kormányzat az elsősorban magyarságellenes kisajátítási folyamat befejezésekor az 1948. évi államosítással már csak „hivatalossá" tette a magyar vagyonok évekkel korábbi lefoglalását, valójában az elkobzását.

A román államhatalom az erdélyi magyar földbirtokos osztály teljes felszámolása érdekében 1949. március 3-án megkezdte a kényszer-kitelepítések végrehajtását. Ezen a napon három vörös nyakkendős rendőr (milicista) kopogtatott a bikafalvai udvarház ajtaján. Szakáts Zoltánnal közölték, hogy a családtagokkal együtt a magukon viselt ruhán kívül semmit sem vihetnek magukkal, a házukat, birtokaikat államosították. Az ekkori kilakoltatáskor veszett oda a régi, értékes családi iratok nagy része. Kényszerlakhelyként Székelyudvarhely városát jelölték ki a Szakáts nemzetség számára. Kezdetben, a Csere utcában laktak nyomorúságos körülmények között, később a Malom utcába kerültek egy kétszobás bérlakásba.

Szakáts Zoltánt, mint „háborús bűnöst" a Securitate letartóztatta, majd bíróság elé állították. A vádirat szerint: „mint földbirtokos, és mint szenátor (tudniillik: felsőházi tag) a magyar országgyűlésben a hitlerizmus szolgálatában állt, és több olyan személyt feljelentett, aki a horthysta rendszer ellenségei voltak". A bíróság Szakáts Zoltánt háromévi börtönbüntetésre ítélte, és politikai fogolyként a Nagyenyed városában működő fegyintézetben 1951. június 2-ától és 1954. május 31-éig raboskodott. Szabadulását követően az Udvarhely megyei Bányavállalat székelyudvarhelyi részlegénél fizikai munkásként dolgozott, hogy eltartsa szeretteit: a feleségét és unokáját, Zoltánt, aki (mint írtuk) Budapesten, a főváros ostroma előtti hetekben született. Szakáts

Zoltán lovas fogattal homokot szállított a bányából az akkor épülő székelyudvarhelyi művelődési házhoz, amikor szóváltásba keveredett a városba látogatott Fazekas Jánossal (1926–2004), aki akkor a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának a titkára, később tizenynyolc évig Románia miniszterelnök-helyettese volt. A vitában Szakáts odavetette: „Ha két diplomával sem fuvarozhatok, akkor ez a rendszer felszámolja önmagát." Fazekas így szólt vissza: „Szakáts elvtárs ez a válasz hét évet ér."

Az összeszólalkozás után Szakáts Zoltánt 1959. október 5-én ismét letartóztatták, és Marosvásárhelyre hurcolták. „A szocialista rendszer elleni összeesküvés, gyűlölködő agitációval" vádakkal a Kolozsvári Katonai Törvényszék – igazolva Fazekas elvtárs válaszát – a kijelentéseiért hét évi szabadságvesztésre ítélte. A volt magyar felsőházi tag először Szamosújvár hírhedt börtönében raboskodott, majd a Duna-delta Chiliai (Kilijai)-ága mellett elhelyezkedő lipován falucska, Periprava szomszédságában működő hírhedt kényszermunkatábor-központba hurcolták. (A Duna-deltai lágerhálózatban 1957 és 1964 között több mint 40 ezer foglyot őriztek és dolgoztattak.) Büntetése nagyobb részének letöltése után, Szakács Zoltán 1964. április 17-én szabadult az egy héttel korábban, április 9-én kiadott 176. számú kormányrendelet alapján. A júniusban közzétett 310., majd 411. számú jogszabályokkal együtt Romániában az Amerikai Egyesült Államok nyomására, ekkor összesen 9522 romániai politikai elítéltet bocsátottak szabadon anélkül, hogy (köz)kegyelemben részesültek volna.

A kiszabadulásukat követően a hatóságok ezért nem helyezték vissza őket – Szakáts Zoltánt sem – a polgári jogaikba, mivel az ítéletüket nem törölték el, csak felfüggesztették annak végrehajtását. Szakátsot – többek között emiatt – csak 1965. március 20-án a székelyudvarhelyi kereskedelmi vállalat ládagyárában alkalmazták kétkezi munkásként. Később, 1968-ban „kiemelték" irodai munkakörbe: kimutatásokat és táblázatokat készített. Ebből a beosztásából 1969. július első napjával, 77 évesen nyugdíjazták. Nemesi származása, hajdani földbirtokos mivolta, magyar felsőházi tagsága és több évtizedes megbélyegzettsége, börtönviseltsége miatt az általa felnevelt unokáját nem vették fel az egyetemre. Ezért Szakáts Zoltán harmadik gyermeke, Klára

(*192?) lányának a férje, dr. Rátz-Illés Zoltán 1974-ben örökbe fogadta a húszéves fiút, hogy tovább tudjon tanulni.

Igen idősen 1982-ben, 90 éves korában Szakáts Zoltán megírta emlékiratait, amelynek egyik példányát szerette volna kijuttatni Amerikába, ahol a már említett Gáspár nevű fia évtizedek óta élt. Szándéka a Securitate tudomására jutott, és a kéziratot elkobozta. Minderről dr. Rátz-Illés Zoltán semmit sem tudott, a titkosrendőrség mégis eljárást indított ellene, végül háromévi börtönbüntetéssel sújtották, amelyet le is töltött.

Szakáts Zoltán 1984. szeptember első napján hunyt el Székelyudvarhelyen, 92 éves korában. Bikafalván helyezték örök nyugalomra. Unokájának hosszas pereskedés után, 2004-ben sikerült visszaszereznie a bikafalvai udvarházat. A hajdani földbirtok sorsa akkor még mindig kérdéses volt.

Árvay Árpád hírlapíró,
Nagyvárad törvényhatósági jogú város, Bihar vm. székhelye.

Szatmárnémetiben 1902. április 21-én született. Apja az I. világháborúban hősi halált halt, anyja nyolc gyermekével egyedül maradt. Gyermekkorában Nagyváradra költöztek, ahol a premontrei főgimnáziumban érettségizett, majd az itteni jogakadémián, később a szegedi tudományegyetemen összesen négy félévig tanult. Erdély román megszállása, az államfordulat után Nagyváradon a Gitye Demeter által 1894-ben alapított mezőgazdasági gépgyár tisztviselője. Hírlapírói pályája 1929-ben indult, és már ebben az évben egyik megjelent cikkéért a nagyváradi román hadosztályparancsnokság tisztikara halálra ítélte, amelyet a polgári bíróság börtönbüntetésre változtatott. Végül sikerült tisztáznia magát.

Ezt követően még harminchét sajtópere volt izgatás, uszítás és román nemzetgyalázás vádjával, amelyek rendszeres hatósági zaklatást vontak maguk után. Egy alkalommal 15 nap fogságra ítélték. Az Országos Magyar Párt, az OMP nagyváradi tagozatának alakuló ülését csak 1925. november 22-én engedélyezték a román hatóságok. A szervezetnek ekkor közel négyezer tagja volt Nagyváradon és Bihar me-

gyében. Árvay Árpád hosszú évekig az OMP nagyváradi szervezetének elnöke, valamint Bihar megyei főtitkára. A pártszervezet 1933. november 12-én tartott harmadik tisztújító közgyűlésén, a városi és a megyei tagozat főtitkárává választották. Árvay Árpád a kisebbségi magyarság érdekeit védő nagyváradi lap, a *Magyar Szó* munkatársa, majd ennek 1930-ban történt román államhatalmi betiltása után a folytatásaként megjelenő *Magyar Kurír*, *Erdélyi Magyar Szó*, *Magyar Hírlap* és az Új Magyar Szó szerkesztője (1930–1937), a végleges hatósági megszüntetés után a helyi *Néplap* főszerkesztője.

Árvay Árpád 1933. augusztus 12-én, Daróczy Kis Lajossal közösen panaszt nyújtott be a Népszövetséghez a román hatóságok által betiltott az *Erdélyi Magyar Szó* ügyében. Ebben az időszakban az erdélyi Magyar Újságírók Szövetségének is tagja. Írásai jelentek meg a *Tíz tűz* című antológiában, és a bánsági Lugos városában kiadott *Magyar Kisebbség*ben. Az utóbbiban közölte nagy visszhangot kiváltó, *A numerus valachicus a kisebbségi szerződés tükrében* című tanulmányát, amelyet az Országos Magyar Párt kisebbségi szakosztályának egyik ülésén adott elő. Az OMP vezetőségi tagjaként kezdeményezte, majd szervezte a tömörülés ifjúsági szakosztályait. Számtalan kulturális jellegű és irodalmi előadást tartott Erdély városaiban és falvaiban, és küzdött a magyar munkásságért. Nagyváradon a javaslatára állították fel a *Magyar Ház*at. Rendszeres falukutató munkát is végzett Bihar vármegyében. Kisgazdaként három kataszteri holdat művelt, alapos szőlészeti és gyümölcskertészeti szakismeretekkel.

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés után Horthy Miklós szeptember 6-án vonult be ünnepélyesen Nagyváradra, ahol ekkor Árvay Árpád volt a helyi polgárőrség parancsnoka, egyúttal a kormányzó fogadásának az előkészítője. (A visszacsatolást megelőző zaklatott időszakról szól az 1942-ben megjelent *Fény gyúlt a toronyban* című visszaemlékezése, amely napjainkban is kortörténeti értékű tanúvallomás.) Árvay ezt követően 1940 szeptemberétől Bihar vármegye kormánybiztos-helyettese. Árvay Árpádot is meghívták a Magyar Országgyűlés Képviselőházba, ahol október 10-én foglalta el a helyét, Még ebben a hónapban, 22-én a Társadalompolitikai, illetve a Mentelmi bizottság tagja lett 1942. március 12-éig, amikor megszavazták a Külügyi tes-

tületbe. Közben, 1941. augusztus 3-ától a Kérvényi, 1943. április 13-ától ismét a Mentelmi bizottság tagja lett. Az utóbbi három testületben 1944. november 6-ig működött. Közben az 1940. október 21-én tartott ülésén a képviselőház egyik jegyzőjévé választották, mely tisztségét 1944. november 6-ig töltötte be.

A Képviselőházban hat alkalommal szólalt fel. Az 1941. július 2-án lezajlott 205. ülésen, napirend előtti felszólalásában a Nagyvárad városában elmaradt közmunkák tárgyában intézett kérdéseket Bárdossy László miniszterelnökhöz. Az 1941. november 25-én tartott 224. ülésen az 1942. évi állami költségvetés vitájában a miniszterelnökségi tárca fejezethez fűzött észrevételeket. Az 1942. július első napján lefolytatott 275. ülésen, napirend előtti felszólalásában a felszabadult Erdély lakossága részére az állampolgársági bizonyítvány egyszerűbb és gyorsabb kiadása tárgyában intézett kérdéseket Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez. Az 1942. november 20-án lezajlott 310. tanácskozáson az 1943. évi állami költségvetési törvénytervezet tárgyalásán ugyancsak a miniszterelnökségi tárca részével kapcsolatban fejtette ki a véleményét. Az 1942. november 21-én tartott 311. ülésen az 1943. évi állami költségvetési törvényjavaslat külügyi tárcához; az 1943. november 26-án lezajlott 345. évi tanácskozáson az 1944. évi állami törvényjavaslat tárgyalásakor ugyancsak a külügyi tárcához kapcsolódó fejezetéhez szólt hozzá.

Nagyvárad közéletében is tevékenyen részt vett: Árvay Árpád a római katolikus egyházközség tanácsosa, az Újságíró Otthon elnöke, a Magyar Dalkör társelnöke, valamint az Országos Újságíró Egyesület elnöki tanácstagja stb. volt. Horthy Miklós kormányzó 1942. november 7-én Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki. A nagyváradi *Estilap* kiadótulajdonosa, fő-, illetve felelős szerkesztője és közírója 1941 márciusától 1944 májusáig, amikor újságját a Sztójay-kormány betiltotta. Országgyűlési képviselőként 1944 elején a fiatalkorúak nagyváradi felügyelő bizottsága tagjává is kinevezték.

Árvay Árpád a családjával 1944 őszén Budapestre költözött, itt élte át az ostromot, majd 1945 júniusáig különböző fővárosi lapokban közölte cikkeit. Ekkor a román titkosrendőrség, a Siguranță (Sziguranca) emberei a magyar hatóságok tudta nélkül, titokban elrabolták bu-

dapesti lakásából, és Nagyváradra hurcolták. Kínvallatásnak vetették alá, többször véresre verték, és megbilincselve vonszolták végig a város főutcáján. Ezután vizsgálati fogságba került, és 1945 novemberében koholt vádak alapján, háborús bűnösként tízévi fegyházbüntetésre ítélték. Árvay Árpádnak „szerencséje volt", mert sikerrel fellebbezett a román Legfelsőbb Bíróságnál, amely megsemmisítette a kolozsvári ítéletet, és elrendelte ügyének újratárgyalását.

A Kolozsvári Népbíróság 1946. április második hetében a háborús bűnösök ötödik csoportjában kezdte meg a „fasiszta újságírók", köztük Árvay felelősségre vonását. Az április 12-i sajtótudósítás szerint „A *vádlottak számára elkülönített ketrecben* (kiem. tőlem – B. J.) mindösszesze négy újságíró ül [egyikük Árvay Árpád volt – B. J.], a többit máig sem sikerült kézre keríteni." A néptörvényszék előtti vallomásában Árvay kijelentette: a nagyváradi *Estilap* című lapjában „azok a cikkek szolgálták a hitlerizmust, amelyeket *a különböző magyar sajtószervezetektől kötelezően közlésre leküldöttek lapja számára. Elmondotta, hogy a magyar fasiszta propaganda minden tárgyról más-más feldolgozásban küldött a különböző lapoknak anyagot, nehogy a közönség észrevegye, hogy hivatalos anyagról van szó.*"

Vádbeszédében a románná vált Paul Andrei (korábbi „magyar" nevén Pollák Endre) népügyész azt hangsúlyozta: „a vádlott azzal védekezik: nem hitlerista volt, hanem horthysta. A horthyzmus azonban 18 évvel előzte meg a fasizmust társadalmi kihatásaiban." (sic!) A tárgyaláson Árvay Árpádot a védelem azzal igyekezett menteni, hogy részt vett az ellenállási mozgalomban. „Bemutatták Tildy Zoltánnak és Nagy Ferencnek [1903–1979] egy levelét, amelyben a mostani magyar köztársasági elnök és miniszterelnök igazolták azt, hogy Árvay ellenzéki tevékenységükben őket segítette". A román népügyész válaszában arra mutatott rá: Árvay Árpádot „nem mentheti meg az, hogy szolgálatokat tett az ellenállási mozgalomnak, amikor lapja és maga a fasizmus utasításait szolgálta és állandóan a Szovjetunió ellen írt cikkeket".

A tárgyaláson a volt magyar országgyűlési képviselő és újságíró az utolsó szó jogán a felmentését kérte. A népbíróság április 16-án Árvay Árpádot 10 évi „nehéz börtönre" ítélte, amely ellen fellebbezett. A politikai rendőrség és a Román Kommunista Párt azonban 1948-ig elo-

dázta ügyének újratárgyalását. Méghozzá új módon, hogy a Kolozsvári Népbíróságon a kitűzött időpontokban ne tudjon megjelenni, mert eközben a nagyenyedi börtönben fogva tartották. Végül 1948 szeptemberében ismét a bíróság elé állhatott, ahol a saját maga ügyvédjeként minden vádpontban sikeresen tisztázta magát. Az akkori magyar köztársasági elnök, Tildy Zoltán (1889–1961) a román népbíróságnak küldött átiratában is igazolta Árvay ártatlanságát. Ítéletét megváltoztatták, a tízévi büntetést a már letöltött háromra csökkentették, és szabadlábra helyezték.

A román kommunista párt és az új titkosszolgálat, a „Securitate" nyomására azonban úgymond politikai átnevelésre Ocnele Mari (Vălcea megye, Olténia) börtönébe hurcolták, ahonnan 1949 májusában szabadult. Hazatérése után Nagyváradon kéthetenként jelentkeznie kellett a Szekuritátén, ezért októberben elhagyta a várost és Bukarestben telepedett le. Minden otthoni vagyonát elkobozták. A román fővárosban ügyintézői állást kapott a Kratey nevű magáncirkusznál, ahol annak államosításig dolgozott. A titkosrendőrség 1953-ban újra letartóztatta, vádat nem emeltek ellene, de tizenhat hónapig tartották fogva Jilava (Ilfov megye, Munténia) hírhedt politikai foglyok börtönében.

Később, 1963-ban Árvay Árpádnál ismét házkutatást tartottak, verseit, írásait elkobozták. Hónapokon keresztül vallatták a Szekuritátén: reggel behívták, este hazaengedték. Később a verseinek egy részét visszakapta, de államellenes iratok terjesztésével vádolták. Az ellene irányuló hatósági fellépés 1963 végén enyhült, ezután már „csak figyelmeztették", viszont megfosztották a nyugdíjától. Végül 1967-ben rehabilitálták, és hivatalosan is elismerték ártatlanságát. A román kommunista diktatúra idején a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 1981-ben megjelent első kötetében így értékelték életpályáját: „a II. világháború alatt [tudniillik az erdélyi „kicsi magyar világban" – B. J.] tanúsított magatartásáért felelnie kellett, s hosszabb szünet után csak 1967 óta jelennek meg újra írásai."

A napilapokban és folyóiratokban csak az „együttélő népek", a közös román–magyar művészeti hagyományokat eleveníthette fel. Elsősorban a bukaresti központi pártlap, az *Előre,* a *Brassói Lapok*, *A Hét*, a *Művelődés*, valamint a román nyelvű *Revista Muzeograficã* hasábja-

in közölték cikkeit. Számos irodalmi, történelmi és tudományos témájú előadása hangzott el a bukaresti Román Televízió és Rádió Magyar Adásában.

Árvay Árpád 1985. szeptember 9-én, hunyt el Bukarestben életének 84. évében. Végakarata szerint a „lengyel lelkületű" orosz cári dzsidás kapitányról, Rulikovszky Kázmérről elnevezett nagyváradi temetőben helyezték örök nyugalomba. (Rulikovszky 1849-ben átszökött Görgey Artúr /1818–1916/ táborába, és a magyar szabadságharc mellé állt, ezért augusztusi elfogása után orosz hadbíróság Nagyváradon felakasztatta.)

Árvay síremlékére *Testamentum* című versének részletét vésték: „De, amit viseltem / S mindig bátran védtem, / őrizzétek tisztán / Igaz emberségem."

Kovács Sándor [243]

A SZOVJET REZSIM ÁLTAL MEGGYALÁZOTT MAGYAR EMLÉKEK VERECKÉN

Az alsóvereckei „Dobozy"-emlékmű

A Verhovina egyik legjelentősebb települése Alsóverecke (*Nizsnyi Vorota, lakossága 2602 fő, ebből 4 fő magyar nemzetiségű*). A Zavadka (*Beszkid, Verbias, Laterovij*)-patak és a Latorca összefolyásánál, 488 m magasságban fekvő település a XII. század óta az „Orosz Kapu" őrzőjeként ismert.

Az 1848–49-es forradalmunk és szabadságharcunk egyik szomorú eseménye az Alsóvereckétől északabbra, a Beszkidek oldalában fekvő utolsó településen, Verebesen (*Verbjazs)* községben zajlott, de az összetűzésnek emléket mégis itt állítottak.

Lehoczky Tivadar a *Beregmegye és a munkácsi vár 1848-49-ben* című könyvében írta le mindazt, ami 1849-ben a határőrizetet ellátó zászlóaljjal történt:

„... március hó 26-kán a Beszkidhegy alatt fekvő Verbias (most Verebes) beregmegyei ruthén helységben a 21. honvéd zászlóalj egy csapata tanyát ütvén, mintegy ötven honvéd az ottani uradalmi félemeletes tágas korcsma ivószobájában elhelyezkedett, mig a tisztek a szűk mellékszobában kényelmesen mulatozni kezdenek; Dobozy Dániel századossá történt előléptetését ülvén meg. De vidám helyzetökben megfeledkeztek a kellő óvatosságról, mennyiben a fáradt legénységet részint a csapszékben, részint magán gazdáknál elszállásolva, nyugodni engedték, a nélkül, hogy őrjáratról és őrsze-

[243] Kovács Sándor turisztikai szakíró, helytörténeti kutató, *Magyar Örökség díjas* (Budapest)

mek kiállitásáról gondoskodtak volna. E vigyázatlan állapotot bizonyos Fulitka Vaszil nevü félszemű ruthén földmives pór észrevevén, a Klimec körül tanyázó Hartmann-féle zászlóalját sietett értesiteni, melyből mintegy ötszáz katona, kikhez számos lengyel kaszás paraszt is csatlakozott, késő éjjel Kellner Leib nevü beszkidhegyi korcsmáros kényszerű kalauzolása mellett Verbias felé kivonult s a falut, valamint a hangos korcsma kőépületét körülvevén, a mitsem sejtő mulatozókat meglepték. A megadásra felhivott s álmukból felriasztott honvédek a rácsozatos ablakon át tettek ugyan néhány lövést, de azt a császáriak viszonozták az ablakok és ajtókat vevén célra. Az igy támadt zavarban az udvar felőli hátsó ajtón több honvéd és tiszt elmenekült a sötétben. Abonyi János hadnagy alsó ruhájában a csikorgó hidegen mezitláb s fedetlen fővel az innen jó óra járásnyira fekvő Alsó-Vereckére elfutott, hol Nuszer János ottani uradalmi tiszttartó

A Dobozy-emlékmű régi képeslapon

házában elhelyezkedett; Dobozy Daniel százados azonban, midőn szintén kimenekülni akart, a pitvarban a külső ajtón keresztül a hasába hatolt golyótól éretvén, ott nyomban összeroskadt s nemsokára meghalt, mellette pedig egy másik közhonvéd szintén agyonlövetett. [...]

Dobozy és az agyonlőtt honvéd teste pedig másnap Alsó- Vereckére szállíttatván, ott a görög katholikus temetőben a hegylejtő északi táján egy almafa közelében eltemettetett. Sirja maiglan jeltelen, holott megérdemelné, hogy a hazáért oly távol idegen vidéken elhunyt honvédtiszt sirját méltó emlék örökítse meg!"

A leírtakban nincs okunk kételkedni. Egyetlen kivétellel. Dobozy százados neve helyesen Dobótzi. Ezt Bona Gábor pontosította *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara* című munkájában (Heraldika kiadó. Budapest. I.-II. kötet 1998., III. kötet 1999):

„*DOBÓTZI (hibásan DOBOZY) DÁNIEL*

Tiszakeszi, Borsod m., 1811. (1812 ?), r. kat. Volt szakaszvezető (1828-1837. a 61., 1841-1847. a 37. gyalogezredben szolgált), hivatalnok a Tisza-szabályozásnál Heves megyében.

1848. szept. 24 (okt. 1.)- hadnagy, 1849. jan. (1.)- főhadnagy a 21. honvédzászlóaljban. Hősi halált halt egy előörsi összecsapás során, Verbias/Verebes, Bereg megye 1849. márc. 26."

A felújított Dobozy-emlékmű
Fotó: Mártha Mihály Tibor

Tehát az általam nagyra becsült Lehoczky Tivadar a honvédhős nevét tévesen adta át az utókornak. Ennek több oka is lehetett. Nem tudjuk pontosan mikor, de a két szabadságharcos idézetünkben is említett sírján emlékművet emeltek. Mivel nem ismerjük az oszlopra erősített tábla feliratát, elképzelhető, hogy már oda tévesen került fel a név. Ezt látszik igazolni a mellékelt képeslap is, amely egy amatőr felvételből készült 1914-ben, és a fotós valószínűsíthetően az emlékmű táblájának szövegét adta közre a képeslapon. Az is megeshetett, hogy Lehoczky a százados nevét vagy hibásan kapta informátorától vagy írás közben ő vétette el. Egy biztos, ez az emlékmű amint azt a mellékelt képeslap is bizonyítja Dobozy-emlékműként vált ismertté. Ezt erősítette meg személyes közlésével a kis magyar világ idején Alsóvereckén szolgált jegyző leánya, Popovics Éva is.

Trianon után, 1920-as évek elején a cseh hatóságok az emlékműről a turult és az emléktáblát eltávolították, de az emlék a helyén maradt. A szovjet korszakban az emlékmű tovább pusztult, z eltelt másfél évszázad alatt nagyon leromlott állapotba került, már-már felismerhetetlenné vált. De hála Istennek megmaradt. Ma is könnyen megközelíthető a főtérről, az üzletközpont és étterem épületegyüttese mellett felvezető úton. A hegyoldalban található, éppen szemközt az egykori községházával. 2019-ben az anyaországi Nagypáli község közreműködésével az emlékművet részlegesen felújították. Sajnos a táblákat nem állították helyre.

Országzászló és Hősi Emlékmű Alsóvereckén

Csehszlovákia felbomlásával, 1939. március 14–17-e között Magyarország katonai akcióval jogosan birtokba vette elszakított területét, Kárpátaljának az I. bécsi döntés után cseh kézen maradt részeit. A vereckei határhoz kijutó 1. lovasdandár, Béldy Alajos vezérőrnagy parancsnoksága alatt, felszabadította Alsóvereckét is.

Nem sokkal ezt követően, még 1939-ben Kiskunhalas Országzászlót adományozott a felszabadult Alsóvereckének. A községháza előtt felépült a Hősök Emlékművével kombinált Országzászlót 1940. május 19-én avatták fel. Az eseményről az MTI másnap ezt írta: „*A kárpátal-*

jai Alsóverecke község országzászlót állitott fel, azon megörökitette a világháboruban elesett hőseinek emlékét is. Az emlékmüüvet és az országzászlót nagy ünnepélyességgel avatták fel, s azon Kárpátalja messzi vidékeiről is számos küldöttség jelent meg, ezenkivül ott voltak a honvédség, az egyházak és a kormányzói biztos képviselői is. Sztojka Sándor görögkatolikus püspök áldotta meg a zászlómüvet és beszédében a ruszin népnek Szent István birodalmához való hüségéről emlékezett meg, amely egyedül biztosithatja a ruszin nép boldogulását. Ezért kell ragaszkodnunk – mondotta – az országzászlóhoz. Ezután vitéz Béldy Alajos tábornok, a 8. hadtest parancsnoka emlékezett meg azokról a hősökről, akik a magyar föld boldogulásáért a történelem és a legújabb kor folyamán vérüket áldozták. Ezekre emlékezzünk, mindenkor, amikor áhítattal megyünk el az országzászló előtt – ugymond. Végül az EONB nevében Demkó Mihály országgyűlési képviselő ruszin nyelven, majd dr. Széll Sándor tanácstag magyarul, üdvözölte Alsóverecke népét és avatta fel az országzászlót.”

Országzászló Alsóvereckén

Az Őslakó 1940. június 22-i számában közreadta annak a Fankovich Antal görögkatolikus főesperesnek a beszédét, aki 1896-ban a Vereckei-szorosban felállított honfoglalási emléktábla avatóbeszédét is tartotta. Az időskorú egyházi személy páthuzamot vont az akkori és az újabb avatások sajátosságai között: „Örömnapunk ez, ennek kell tartanunk! Mert mi a jelentősége ennek, hogy Alsóvereckén országzászló felavatását ünnepeljük? Az, hogy ezen ünnepély is egy újabb magyar honfoglalást *jelent. Az elsőt Árpád vezér keletről a Kárpátok felől az »az aranykalásszal ékes rónaság« felé, – e másikat pedig (megfordítva) azon rónaság felől a Kárpátok bércei felé fölfelé vitt véghez vitéz Béldy Alajos tábornok úr vitéz honvédeivel 1939. évi március hó 16. napján, alig áthatolható hótömegen haladva föl a meredek bércek oldalán. A nagy teljesítménnyel magyar hazánknak a világháború katasztrofális kimenetele által megcsonkított épséget állította vissza a vitéz tábornok úr itt.*

Éljen Béldy Alajos tábornok ur!

Ennek emlékét fogja hirdetni ezen országzászló.

De látok itt ezen emlékoszlop oldalán egy névsort, amely a lezajlott világháborúban a haza védelmében elesett itteni katonák, mint hősi halottak emlékét képezi. Ebből ismét kiterjeszkedem egy figyelemre méltó körülményre.[...]

Itt látják a Kárpátok ruszin népét és kérdezhetik, hogy mily érzülettel és felfogással viseltetik ez a honfoglalás ezeréves ünneplése iránt? Ezen körülményt az előbb vázolt ünnepléssel a legkellemesebb kapcsolatba hozhatom annak bátor kijelentésével, hogy tisztelt látogatóink nem fedezhetnek itt fel semmi idegenszerűséget.

Ami ugyanis itt ezer év előtt történt, folytatódik most és fog örökidőkre, nevezetesen a magyar nemzettel mint honfoglaló társak lépték át a vereckei szorost. Az azokkal együtt jövő ruszin nép ezer éven át mint jó és balsorsban egyenlően részes honfitársak küzdenek a mindkettőjüknek édes magyar haza fentartásáért és most ezer év múlva is még mindig mint testvérek példás egyetértésben és békességben élnek a vereckei szoros által jelölt Kárpátok lábainál."

A virágokkal, zöld növényzettel szépen kialakított, emlékhelyhez négy lépcső vezetett fel. Kis halmon állt egy kettőskereszt. Mögötte emelkedett a hősök négyszögletes, négy részre tagolt emlékoszlopa. Homlokzatán, alul a koronás címer, középen emléktábla, fölötte pedig kőkoszorú volt. Az obeliszk oldalára vésték fel a Nagy háború áldozatainak névsorát. A felső, kisebb méretű tömb tetejét egy, a karmai között kardot tartó turul ékesítette. Az Országzászló árboca a turul mögött tört az ég felé. Az emlékoszlopot két oldalról mívesen faragott kővázák fogták közre.

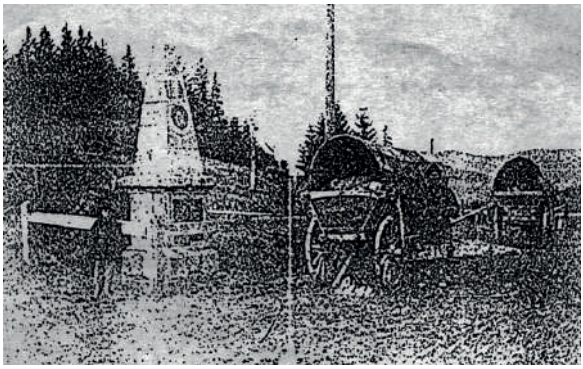
A községháza épülete ugyan még meg van, de sajnos ez az országzászló is a többihez hasonlóan a szovjetrendszer pusztításának esett áldozatul.

Határkövek a Vereckei-hágón

Alsóvereckén a községházától a Latorca bal oldali mellékvize, a Zavadka (*Beszkid*)-patak mentén vezető úton tovább haladva jutunk a Beszkidek vízválasztó gerincére. Az út Verebes falu után erőteljesen emelkedő szerpentinútba vált. Aki egyszer is járt Vereckén nemcsak a táj szépségében gyönyörködött. Itt minden magyar ember szíve hevesebben dobog, lélekben megpróbál azonosulni honfoglaló őseinkkel. A szerpentineken haladva, talán nehéz elhinni, hogy ez valaha főútvonal volt. Az erőteljes emelkedés, a kátyúk okozta zötykölődés lassú haladásra késztet. Sebaj, a táj káprázata mindenkit elvarázsol: a Beszkidek oldalában a lombos és tűlevelű, madárdalos erdőket megbontó, millió színben pompázó, virágillattal bódító rétek, az asztalkendőnyi megművelt szántóföldek és a havasi legelők hullámzó váltakozása mindent feledtet. Itt más értelmet kapnak a csörgedező patakok, az egymás hátára kapaszkodó hegyek. Felfűtött érzéseinket még jobban fokozzák a fülünkbe újra és újra belopódzó, a *Honfoglalás* című filmből jól ismert dallamok. Szívünkben honkereső őseink kétségekkel telt optimizmusával idézzük a Himnusz idevágó sorait:

Őseiket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére;

A hágón (*48° 48’ 53,094” É, 23° 10’ 10,314” K, magasság 839 m*) megmagyarázhatatlan fennkölt érzés keríti hatalmába a vándort.

Az első határkő-emlékmű

Itt jöttek be őseink?

Igen. Valaha ez volt a Keleti-Beszkidek legforgalmasabb átjárója, ezért több írott forrás a hágót a hegy nevével illette, vagyis gyakran Beszkidi-hágóként említették. A keletre, Lengyelföldre, Galíciába vezető közút fontos pihenőhelye volt. Az egykor volt határ túloldalán Galícia, régi nevén Gácsország térsége, amely kalandos történelme folyamán bizony sok különböző hatalmat megélt. III. Béla, II. Endre és Nagy Lajos királyunk korában magyar fennhatóság alá tartozott. 1386-tól 1772-ig pedig lengyel tartomány volt. Lengyelország első felosztásakor az Habsburg-birodalom birtoka lett. Az I. világháború utáni békeszerződések értelmében ismét az újonnan megalakult Lengyelország része lett. A II. világháború kezdetén a Molotov–Ribbentrop-paktum a vörös birodalomnak engedte át. A háború után pedig a szovjet terjeszkedés kétséget sem hagyott hovatartozása felől. A Szovjetunió felbomlásával a független Ukrajna részévé vált.

Az első határkő-emlékmű

A kiegyezés után Magyarország Monarchián belüli határainak megjelölése valójában formális jelentőséggel bírt. Jelképesek voltak a határát-

kelőhelyek. A külső határok esetében ez természetesen nem mondható el. A határviták elkerülése érdekében a külső határokat igyekeztek kétoldalú bizottságok által megállapítani és azokat megjelölni határkövekkel. Az 1870–80-as években megkezdődött a belső határok határkövekkel való megjelölése is. Több helyen nem egyszerű határjeleket, hanem díszes határköveket vagy határoszlopokat állítottak.

A Vereckei-hágón Kóródy Sándor, Beregszász tiszti ügyésze, publicista, költő és Tájnel Ödön javaslatára, valamint Buzáth Károly járási szolgabíró közreműködésével 1881. szeptember 4-én egy ilyen díszes határkövet állítottak. Az építő, Pum József vármegyei királyi főmérnök az általa tervezett és finanszírozott emlékművet ünnepélyesen átadta Péchy Tamás alispánnak.

Nos, megpróbálom a sajtóleírásból és az egyetlen megmaradt homályos képből rekonstruálni a gerendákból ácsolt kerítéssel körülvett, díszes, 4 m magas első emlék-határkövet. Mindenekelőtt idézzük a *Bereg* 1881. augusztus 28-i számából az emlékkő leírását: „*A mintegy 500 ftba kerülő diszes határoszlopot kemény gránitokból csendesen, zajtalanul, legnagyobbrészt saját költségen, a kormány és egyesek megterheltetése nélkül emeltette a kir. főmérnök ur. Az oszlop magassága négy méter, az oszlop felső homlokrészében domboröntvényü tojásdad alaku vastáblán Magyarország koronás czimere van erősen beillesztve, a csergalyak közt látható czimer felső részén félkörben «Magyarország», alsó részén «Beregmegye» olvasható; a széles talapzat felett szintén öntött vastáblán Kóródy Sándor által készitett következő hazafias érzelmü jeles epigramm van bevésve:*

Honfi! e bércz ormon szived hevesebb dobogása
Jelzi, hogy ősi honod drága határa ez itt.
Itt hangzott egykor riadó csatakürtje Lehelnek;
Nagy Rákóczynk itt hullata búcsu-könyüt.
Szent kegyelet tüze gyúl itt, minden csipkebokorban.
Oldozd meg saruid ! Szent hely ez itt a hol állsz !

E táblákat a főmérnök ur kérése folytán Günther, munkácsi uradalmi igazgató ur készségesen és dijtalanul volt szives kiöntetni; miért is a megyei főmérnök uron kivül Szarka László helybeli kir. járásbiró

urral együtt, kinek szintén nem csekély érdeme van a szobor létrehozásában, a legnagyobb mértékben megérdemli nemes tettéért a közönség méltó elismerését."

Az emlékmű alsó része négyzet alapú, hasábszerű volt, amelynek egyhangúságát a kissé szélesebb talapzat és felső perem bontotta meg. A felső rész négyoldalú, csonka gúla formájú, obeliszkszerű volt. A határkő az országba érkezőt, a távozót, a vándort és a kirándulókat egyaránt arra intette, hogy a Vereckei-hágó nem csupán természeti szépségével vonzó. Ezt hangsúlyozták ki Kóródy Sándor fentebb idézett, szívhez szóló sorai.

A második, a millenniumi határkő-emlékmű

A honfoglalás millenniumi megünneplésének kezdeményezője, első felterjesztője Bereg vármegye volt. Nem véletlen tehát, hogy a vármegye az emlékműállítások terén is az élen szeretett volna járni. Saját erejéből emléktáblát állított a Vereckei-szorosban, és a Vereckei-hágón a korábbi Pum-féle határkő-emlékmű helyett is újat emelt. Az Or-

A második emlékmű avatása.
Forrás: ORSZÁG VILÁG 1896.08.02.

sággyűlés határozata értelmében épülő munkácsi ezredéves emlékmű ünnepélyes alapkőletételének másnapján, 1896. július 20-án a népes ünneplő sereg a Vereckei-hágóra vonult. Erdély Sándor igazságügyi miniszter részvétele mindkét napi rendezvényt országos jelentőségűvé tette. A vereckei millenniumi ünnepségekről a fővárosi lapok (*Vasárnapi Ujság, Pesti Napló, Budapesti Hírlap*) is beszámoltak.

Az avatáson a rangos vendégek előtt Halaktovics Bertalan, alsóvereckei görögkatolikus pap magyar és ruszin nyelvű hazafias szellemű avatóbeszédében arról biztosította a jelen lévő minisztert, személyén keresztül pedig az egész kormányt és a hazát, hogy ha a szentség eme jelképére ellenség támadna, akkor elsősorban e vidék rutén népe kelne védelmére. A lelkész imával fejezte be beszédét. Erdély Sándor, miniszter szónoklatában megjegyezte: „*Egy lépés és bár idegennek nevezett, mégis barátságos országban vagyunk. Ezentúl e gránit-oszlop lesz a határkő a két ország között.*"

A miniszter általfelavatott emlékmű alkotója Dvorák Ede volt. A cseh származású – eredeti írásmódban *Dvořák* – 1867-ben született okleveles műépítész, műegyetemi tanár többek között Gerster Kálmánnal dolgozott együtt a Széchenyi-fürdő kivitelezésén. Alpár Ignác síremlé-

Verecke, 1915

kének alkotója is Dvorák Ede volt, sőt Czigler Győző 1905-ös halála után a munkácsi római katolikus templom építését is ő irányította.

A határvonal előtt, az út bal oldalán állított több mint négy méter magas, négyszögletű határkő-emlékmű három jól elkülöníthető részből állt. A kétlépcsős talapzaton emelt emlékmű az eredetinél sokkal díszesebb külsőt kapott. Alsó része, hasonlóan az eredetihez, négyoldalú hasábszerű volt, kiszélesedő alsó és felső peremmel. A felső, obeliszk formájú rész útra néző, homlokzati oldalára a korábbi emlékkőhöz hasonlóan, címertábla került. A kör alakú táblán csergallyas-leveles motívum között a kiscímer, fölötte köríves feliratban **MAGYARORSZÁG**, alatta hasonlóan **BEREGVÁRMEGYE** volt olvasható.

Az alsó, hasábszerű rész út felőli, homlokzati oldalát felül timpanon díszítette, alatta egy nagyméretű márványtáblára (*főtábla*) „*Kóródy Sándornak következő szép verse van aranybetükkel bevésve" (Magyar Szemle, 1896. 07. 26.):*

Honfi! e bérczormon
szived hevesebb dobogása
Jelzi, hogy ősi honod
drága határa ez itt.
Itt hangzott egykor
riadó, csatakürtje Lehelnek;
Nagy Rákóczink itt
hullata búcsu könyüt
Szent kegyelet tüze gyúl
itt minden csipkebokorban.
Oldozd meg saruid :
szent hely ez itt a hol állsz !
1896.
KÓRÓDY SÁNDOR

Láthatjuk, hogy az első emlékkő táblájának szövege egy-két helyen megváltozott és a felirat kiegészült az „***1896.***" keltezéssel, valamint a „***KÓRÓDY SÁNDOR***" aláírással.

Az alsó rész másik három oldalán szintén volt emléktábla. Sajnos ezeknek a tábláknak nem áll rendelkezésünkre a hiteles szövege. A sajtóban fellehető leírásokra támaszkodva tudom közreadni a leggyakrabban előforduló változatot. A Magyarország felé néző oldalon ez állt:

A HONFOGLALÁS EMLÉKÉRE
MAGYARORSZÁG EZERÉVES FENNÁLLÁSÁNAK
ORSZÁGOS ÜNNEPLÉSE ALKALMÁBÓL
1896. ÉVBEN

A Galícia felőli oldalon pedig ez volt olvasható:

I. FERENCZ JÓZSEF
KIRÁLYUNK DICSŐSÉGES URALKODÁSA ÉS
BÁRÓ BÁNFFY DEZSŐ
MINISZTERELNÖKSÉGE ALATT

Hátul, az obeliszk negyedik oldalán a készíttetőket örökítették meg:

LÓNYAY SÁNDOR FŐISPÁN,
JOBSZTY GYULA ALISPÁN KÖZREHATÁSA,
KÁLDY GYULA KIRÁLYI FŐMÉRNÖK MŰVEZETÉSE
MELLETT EMELTE A VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.

Az *Ország-Világ* című lapban megjelent, az avatáskor készült felvételen az emlékmű kétlépcsős talapzata a föld szintjén áll. Később, valószínűleg valamilyen tereprendezés miatt, a talajszintből kiemelkedett alapozást földdel borították be, s így azt a hatást keltette, mintha a határkő egy kis halmon pózolna. Idő múltán a halmot gerendából ácsolt kerítéssel vették körül.

Sajnos, az emlékmű fátuma a magyarság XX. századi sorstragédiájához hasonló. Az I. világháború végén a vidék ebek harmincadjára, a környező hatalmak prédájává vált. A békeszerződések értelmében a Vereckei-hágón egy teljesen új állapot alakult ki. A határmegállapító bizottság immáron két új állam – a nagyhatalmak által Trianonban összegyúrt Csehszlovákia és az újra létrejött Lengyelország – határát jelölte itt ki. Az új államok jelképeivel igazi határkövek jelentek meg, és az országúton, a legmagasabb ponton határsorompót emeltek. Az emlékműtől és a sorompótól néhány méterre a cseh határőröknek há-

zikó épült. A lengyel oldalon pedig kissé távolabb felépült a határ- és vámőrség új háza.

A millenniumi határkő-emlékművet – a magyarság jelképét – ekkor érte az első atrocitás. Előbb a címertáblát verték le. Egy 1923-ból származó lengyel képeslapon pedig már csak az árválkodó táblamélyedések, a táblák rögzítő elemeinek a furatai ásítanak. Vagyis a címertáblát nagyon hamar eltávolították, míg a többi tábla sorsa később pecsételődött meg.

A címertábla helyén két egymásba ágyazott kör alakú mélyedésben egy pentagram (*pentagramma, a szabályos ötszög átlói által alkotott ötágú csillag*) vált láthatóvá. Egyik legősibb értelmezés szerint, ez az emberi géniusz, a szellemi teljesség, a nagy dolgok beteljesülésének jelképe.

Különös, hogy 1896-ban, a faragáskor miért került pentagram az obeliszkre, ha aztán elfedték címeres táblával. A magyarázatot a tábláitól megfosztott emlékműről készült későbbi felvételek egyike-másika adja meg. Azok tanúsága szerint az emlékműre a feliratokat eredetileg a kőbe vésték. Az eredeti vésett szövegek rajzolata az eltávolított táblák helyén jól kivető. Valószínűleg egy, az emlékmű elkészülése után született újabb felsőbb rendelkezés a szövegeket márványtáblákba vésette. Ezekkel a márványlapokkal takarták el a kőbe vésett szövegeket. A márványlapok befoglalására mélyedéseket kellett kivésni, ezért a szövegeket részben lecsiszolták. A szövegek teljes eltüntetése nem volt céljuk, hiszen azok úgyis a táblák alá kerültek. Ezért maradt meg a korábbi bevésett szöveg rajzolata.

Ez a magyarázata a pentagramos motívumnak is. Vagyis eredetileg az obeliszk felső részébe nem címer került, hanem egy körbe vésett pentagram. Aztán a márványtáblákkal együtt jelent meg a kör alakú címertábla, amely a képek tanúsága szerint dombornyomatos, tehát öntöttvasból esetleg bronzból készült. De ez a korábbi pentagramos körnél nagyobb méretű volt, ezért kellett új, nagyobb kört vésni, és a befoglalás végett a pentagramból lecsiszolni.

1939-ben Csehszlovákia felbomlása után, március 14-e és 17-e között Magyarország katonai akcióval birtokba vette jogos, elszakított tulajdonát, Kárpátaljának az I. bécsi döntéssel vissza nem tért részét.

A vereckei határátkelőn, a honfoglalási határkő-emlékmű mellett a lengyel határőrök díszkapuval várták a magyar honvédeket. Március 16-án 13.30-kor ***Fráter Tamás*** főhadnagy a Vereckei-hágón kitűzte a magyar lobogót. Így ezen a szakaszon a magyar honvédség helyreállította a történelmi Magyarország ezeréves határát. A magyar–lengyel határ a két sokat szenvedett, baráti népet újra szomszédként kapcsolta össze.

Fráter Tamás kitűzi a zászlót a Vereckei-hágón 1939. március 16-án

1881. szeptember 4-e és 1896. július 20-a után 1939. június 25-én volt Verecke harmadik nagy ünnepe. Igaz az első „csupán" megyei volt, de híre messze Bereg határain túl eljutott. A második viszont már, amint azt fentebb leírtuk, kétségkívül országos jelentőségű volt. Az 1939-es ünnepség szintén országra szóló volt, színvonalát emelte József Ferenc királyi herceg és Magdolna királyi hercegnő – akik az ünnepség védnökei voltak –, továbbá több neves hazai és lengyel méltóság jelenléte. Érdekes színfoltja volt az ünnepségnek, hogy Magdolna királyi hercegnőt a rutének gyönyörű, az ő nemzeti színeikkel díszített ruhával ajándékozták meg. A királyi hercegnő a teljes vereckei tartózkodása alatt ezt a ruhát viselte.

A Verecke országzászló avatása Magyar Katonaújság, 1939.07.02.

Ünnepélyes külsőségek között ekkor avatták fel a határátkelőhely lengyel fél által szépen megépített kapuját, a millenniumi emlékmű helyreállított főtábláját és Magyarország egyik legnevesebb Országzászlóját.

A lengyelek által fából ácsolt határsorompó tulajdonképpen egy diadalkapu volt. Nyeregtetőzetét farkasfog mintázatú deszkaborítás szegélyezte. A tetőzet egyenlő szárú háromszöget formázó nyilasában a felkelő napot és sugarait utánzó motívum a két nép ébredését szimbolizálta. A magyar oldalon a napban a lengyel címer, alatta ***„ISTEN HOZOTT!”*** felirat, a lengyel oldalon pedig a két angyal által tartott magyar középcímer, alatta ***„WITAMY!”*** felirat volt olvasható. A diadalkapu két oldalán egy-egy 18 m-es zászlóárbóc tört az ég felé.

A diadalakpu a lengyel oldalról 1939-ben

A megcsúfított határkő-emlékművet is felújították. A felújításkor a tereprendezés során a talapzat körüli halmot elbontották, s így az alapozás felső része láthatóvá vált. Új, a Kóródy-verset tartalmazó főtábla készült. Nem márványból, mint az eredeti, hanem fémből dombornyomásos szövegírással, valószínűleg a frigyesfalvi vasgyárban. A korabeli felvételek tanúsága szerint sem a címertábla, sem a melléktáblák nem kerültek a helyükre. Valószínűleg az idő rövidsége miatt – mindössze három hónap állt rendelkezésre – ezek egy későbbi időpontban készültek volna el. Azonban a későbbi politikai helyzet erre már nem adott alkalmat. A díszvendégeknek az obeliszket és annak főtábláját ábrázoló emlékmakettel kedveskedtek.

A Vereckei-hágó 1939-ben

A határkő-emlékmű mellett felállították a Hubertus Országos Magyar Vadászati Védegylet által adományozott Országzászlót. A magyar földön álló Országzászló talapzatán márványtábla hirdette:

**HUBERTUS ORSZ. MAGYAR
VADÁSZATI VÉDEGYLET
A HAZATÉRT
KÁRPÁTALJÁNAK
1939.**

A zászló őrzését a 25-ös határvadászokra bízták, amiről a talapzaton egy másik márványtábla is tanúskodott:

**ÁTVESSZUK – MEGŐRIZZÜK
– MEGTARTJUK.
A M. KIR. 25. HATÁRVADÁSZ
ZÁSZLÓALJ**

Az ünnepség a 25. határvadász-zászlóalj lelkésze által celebrált tábori misével vette kezdetét. Az Országzászló avató ünnepségét dr. Szádeczky-Kardoss Boldizsár, a Hubertus társelnökének beszéde nyitotta meg. Aztán felkérte Földes Ella kisasszonyt, hogy a magyar haza földjéből helyezzen el rögöket az országzászló talapzatára. Ezzel jelképezve, hogy nemcsak mi élő magyarok, hanem dicső őseink és az itt porladozó hős magyarok is jelen vannak az ünnepségen. Földes Ella kisasszony a lengyel-magyar testvériség érzékeltetésére a lengyel földből is rögöket helyezett el a talapzaton.

Ezt követően Kazmer Lubomirsky herceg a lengyel vadászok nevében szólalt fel, majd vitéz Csécsi-Nagy Imre nyugalmazott altábornagy, a Hubertus elnöke az Ereklyés Országzászló Nagybizottság nevében felavatta az Országzászlót. Az ünnepség végén katonai díszszemlét tartottak. Vitéz dr. József Ferenc királyi herceg, vitéz Csécsi-Nagy Imre ny. altábornagy és Szűcs Gábor tábornok kíséretében ellépett a lengyel Podhalański hegyilövész-ezred egyik zászlóaljának díszszázada előtt. Leon Berbecki hadosztálytábornok, a fegyve-

res erők főszemlélője pedig a magyar határvadász-zászlóalj díszszázada előtt lépett el.

Az avatáskor a fölfelé kúszó sávokban piros-fehér-zöld színekkel festett árbocrúdra felvonták, majd félárbocra engedték a magyar címeres Országzászlót. A lengyel nemzeti zászlót pedig a lengyel földön álló piros-fehér árboc csúcsára vonták fel.

Az emlékmű a csehek alatt
A képeslap felirata téves.

1939. szeptember 17-én, a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján Németország után a Szovjetunió is megtámadta Lengyelországot. Szeptember 18-ától a teljes hosszában megnyílt magyar–lengyel határon keresztül 60–70 ezer (*más becslések szerint több mint 100 ezer*) lengyel menekült érkezett Magyarországra. Rövidesen a Vereckei-hágón a határvonal küldetése gyökeresen megváltozott – immáron a vörös

birodalomtól választotta el Magyarországot. A határátkelőről eltávolították a lengyel jelképeket. Az egykori barátságos határátkelőhelyet szögesdrót-akadályokkal elrondítva tették átjárhatatlanná.

A hágó 1941 nyarán Fortepan 118745 Új Nemzedék napilap

1941. június 27-e – Magyarország Szovjetunió elleni hadba lépése – után a Vereckei-hágón megszűnt a határ. A hágó újra átjárhatóvá vált.

1944 októberében, a szovjet csapatok előre nyomulásakor a millenniumi emlékmű újabban felavatott főtábláját – dr. Ravasz István kutatása szerint – Bálint Mihály honvéd százados leszerelte, és megpróbálta azt biztonságos helyre menekíteni. Szimocskóné Popovics Éva, akinek édesapja volt a kis magyar világ idején az alsóvereckei jegyző, személyes közlése viszont ezt cáfolja. Ő a szüleitől hallottak alapján tudni véli, hogy a főtáblát a Kóródy család egyik férfitagja magával vitte Munkácsra. A tábla azóta nem került elő, sem a Hadtörténeti Múzeum, sem az én kutatásaim nem jártak sikerrel – sorsáról, hollétéről nincs pontos információ.

Az elhagyatott emlékmű a szovjet korszakban

A háború után a tábla nélküli határkő-emlékmű az újabb megaláztatásnak kiszolgáltatva állt az árván maradt ezeréves határon. Az egykori országhatár a szovjet birodalom II. világháborúban szerzett új birtokainak választóvonala lett – 1959-ig Kárpátalja (*1946-tól Zakarpatszka-*

ja, Zakarpatszka oblaszty) és Drogobics (*Drogobicsszkaja, Drohobicsszka oblaszty*) megyék közigazgatási határát jelölte. 1959-ben Drogobics megyét beolvasztották Lemberg megyébe (*Lvovszkaja, Lvivszka oblaszty*). Azóta is itt húzódik Kárpátalja és Lemberg megyék határa. A millenniumi határkőről az 1950-es évekből származó fotókon jól kivehető, hogy nyomot hagyott rajta az idő vasfoga, több helyen sérült. Az előkerült legkésőbbi felvételek az 1960-as évek elején készültek, tehát addig az a helyén maradt. Az emlékkövön megjelent a megyék cirill betűs felirata. Valószínűleg a magyarságot ellenségként kezelő új hatalomnak az emlékmű küldetésével kapcsolatos tudatlanságából fakadóan állhatott a nevezetes határkő, s szolgálhatott a nagyritkán erre vetődő, elsősorban kárpátaljai magyarok titkos zarándokhelyéül.

Gyerák Lajos magyarországi kamionsofőr által a helyszínen készített felvételeken már nem találjuk a vereckei ezredéves emlékművet. Ezeknek a felvételeknek a készítési dátumát kollégája, Wittinger Antal (sajnos ma már egyikük sincs közöttünk), aki eljuttatta hozzám a képeket, nem tudta megnevezni. Az egyik felvételen viszont jól kivehető a szovjetrendszer propagandája egyik lózungján a *vállalásaink az 1967. évre*. Vagyis az akkori szokásrendnek megfelelően ilyen jellegű plakátok egy évvel korábban jelentek meg. Tehát a felvételek 1966-ban készültek. Amennyiben akkor a hágón még ott lett volna az emlékmű, aligha hagyta volna ki a magyar kamionsofőr annak a lefényképezését, mivel valamennyi érdemleges dolgot, mint például a pásztorszobrot is megörökítette.

Egy másik forrás, az 1966 őszén a Volóci járás pártbizottságának élére került Mihajlo Voloscsuk. Személyes közléséből tudom, hogy 1966-ban az emlékmű már nem volt a hágón. Tehát, megállapítottam, hogy a határkő-emlékművet az 1960-as évek közepén tüntették el. Sorsát a szovjetrendszer pecsételte meg.

Megértéséhez nézzünk kicsit a múltba. L. I. Brezsnyev, az 1964-ben hatalomra jutott szovjet pártfőtitkár a II. világháború idején a Kárpátok eme részét ostromló szovjet 18. hadsereg politikai tisztje volt. Ennek okán a pártvezető előtt tisztelegve a II. világháborúban aratott győzelem tiszteletére mindenütt nagy ünnepségeket rendeztek. Ráadásul már az 1950-es évektől kezdve évente úgynevezett szovjet–cseh-

szlovák barátságstafétát is szerveztek, amelynek résztvevői a két fővárosból futva, autón, motorkerékpáron indultak, és az Ungvár melletti közös határon találkoztak. A kor szokásainak megfelelően a résztvevőket a megyehatárokon is nagy csinnadrattával fogadták. A hasonló ünnepségeknek a Vereckei-hágón is teret kellett biztosítani. A hágó oldalából jól kivehető, hogy a tereprendezési munkálatok során az egykori határsorompó térségét kiszélesítették, és mintegy méterrel megemelték. A kárpátaljai oldal felől kőtámfal épült. Eltüntették a millenniumi emlékművet, és a kicsinosított terepen a szovjetrendszert dicsőítő jelképek, plakátok jelentek meg. Autóbuszvárót, esőbeállót építettek. Ekkor került a határvadászösvény mellé egy pásztorszobor is.

Brezsnyev pártfőtitkárságának idején, 1975-ben, a II. világháborúban aratott győzelem 30. évfordulójára a hágón emlékhelyet alakítottak ki. Középpontjában a szovjet katonákat dicsőítő, Felszabadítók Emlékműve (*Pamjatnik vizvolitelyam*, *alkotók: Joszip Ruscsak és Olekszandr Szaller*) állt. Ezt a köznyelv csak Brezsnyev-sziklaként emlegette. 1958-ban Kárpátalját Lenin-rendjellel tüntették ki, ezért egy hatalmas tartóoszlop tetején elhelyezték a rendjel felnagyított fémmásolatát. A rendjeltábla a rendszerváltás után, mint nemkívánatos jelkép lett az enyészeté.

Az 1990-es évek kezdetén lassanként megszűnt a szabad mozgást korlátozó rendszer, megkezdődött az anyaországi turistacsoportok és más delegációk látogatása Kárpátaljára, s így természetesen azok a Vereckei-hágót is felkeresték. A csoportok szomorúan tapasztalták, hogy a térségben nem találtak magyar emléket. Ezt nehezen viselték el, egyesek pedig, vérmérsékletük szerint különböző feliratokra ragadtatták magukat.

Nem tűnhetett el nyomtalanul

1990. június 24-én a Magyarok Világszövetségének tisztújító választmányi ülése után a választmányi tagok a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) népes küldöttségével együtt ellátogatottak a Vereckei-hágóra. Igazi magyar ünnepséget rendeztek. A történelmi helyszínen a két szervezet nyilatkozatot fogadott el, amely többek között kimondta:

„1896-ban, a millennium évében Bereg vármegye közönsége a Vereckei hágón emlékművet emelt dicső elődeink, a honfoglalók tiszteletére. Ez az emlékmű megsemmisült, újjáépítésére évtizedeken át gondolni sem lehetett. Végre elérkezett azonban az ideje annak, hogy pótoljuk a korábbi mulasztásokat, jóvátegyük a hibákat.

A Magyarok Világszövetségének és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségnek a választmánya ezúton nyilvánítja ki, hogy régi helyén újjá szándékozik építeni a honfoglalás emlékművét. Közös erkölcsi es anyagi kötelezettséget vállal azért, hogy a honfoglalás l100. évfordulójára az emlékmű elkészüljön, s 1996-ban megtarthassuk ünnepélyes felavatását." (Kárpátalja című lap, 1990/5.)

A megannyi felhívás ellenére sem az emlékmű darabkája, sem az elkallódott Kóródy-verset tartalmazó emléktábla nem került elő. A határidő pedig vészesen közeledett. Öt év múlva, 1995-ben már nem volt szó a régi obeliszk újjáépítéséről, a Magyarok Világszövetsége újabb kiszállásos ülésén, a Vereckei-hágón már egy új emlékmű építését kezdeményezte.

Látva, hogy a két szervezet vezetői a millenniumi emlékművel kapcsolatban alig rendelkeznek információval, egy gondolat fogalmazódott meg bennem: ekkora nagy emlékkő nyomtalanul nem tűnhetett el. Ezért minden támogatás nélkül magánkutatásba kezdtem. Egyébként is, kutatásaimra soha semmilyen külső anyagi forrást nem kaptam. A 2000-es évek elején dr. Ravasz István kutatásainak publikált és nem publikált eredményeit is volt szíves megosztani velem, amit ezúton is megköszönök. Az általam végzett kutatás segített az elveszett emlékmű kalandos sorsát felderíteni, eredeti helyét beazonosítani és végül nyomára bukkanni.

A második határkő-emlékmű helyének meghatározásához tanulmányoztam a korabeli fényképeken a domborzatot, figyelembe vettem, hogy az országhatár az átvezető útra nem merőlegesen, hanem rézsút haladt. Az is kézenfekvő, hogy az emlékmű magyar földön állt. Ezenkívül még egy kárpátaljai magyar gépkocsivezető személyes közlése is alapul szolgált. Nevezetesen a hágón átkelve, a fuvarozók mindig megpihentek, az autójukat az obeliszknél állították le, melytől az étteremig 88 lépés volt a távolság. Ma ennek az épületnek a nyomai felfedezhetők az el nem készült turistaszálló előtti hegyoldal térségében. Mindezeket összevetve, megállapíthatjuk, hogy a határkő mai vi-

szonylatban a kialakított platón közepén, a két hegyoldalon átvezető ösvény (*az egykori határvadász-őrjáratok ösvénye*) vonalának az ország belseje felé eső oldalán állt.

Magánkutatásaim során 2003-ben két, fizetség fejében felfogadott segítővel, ásóval végig jártuk a hágó körüli völgyeket, addig, ahová a ledöntés után az emlékmű darabjai legurulhattak. A kétlépcsős talapzatot meg is találtuk. Kárpátalja felől nézve az út jobb oldala alatti gazzal benőtt hegyoldalban fejjel lefelé feküdt. Körben kiástuk, így győződtünk meg a valódiságáról. Sajnos ma már nagyon nehéz lenne előásni, mivel később a hágón végzett munkálatok során az építési törmeléket rádózerolták. A hágó környéki völgyek bejárása után bizonyossá vált, hogy az emlékkő alsó és felső része nem található a hágó közelében. Elképzelhető volt, hogy az egykori emlékmű részeit esetleg beépítették a szovjet emlékműbe. A külső, aprólékos vizsgálat alapján megállapítottam, hogy az 1960–70-es években épített kőfal és a szovjet emlékhely föld feletti részébe az emlékkövet nem építették be. A szikla vagy az oszlop föld alatti alapjainak átvizsgálására akkor nem nyílt mód. Később, 2008-ban, a Szics-emlékmű alapjainak építésekor a munkások elmondása szerint, nem bukkantak a határkő-emlékmű darabjaira.

A felső, obeliszk alakú résszel kapcsolatban a hágó utáni második falu, a galíciai Tuholka község (*Lemberg megye*) egyik idős ukrán férfilakosának személyes közlése szolgált alapul. 2003-ban Tuholka központjában egy furcsa, obeliszkszerű emlékműben felfedeztem a vereckei határkő felső részét. A tetejére biggyesztett kereszt elárulta, hogy ez korábban valamilyen kommunista jelkép lehetett, de a szemléletváltás után korábbi küldetését igyekeztek eltussolni. El nem mondható élmény volt, felvettem videóra és számtalan fotót készítettem. Az emlékműről egy, a szomszédban fát aprító öreg bácsitól érdeklődtem. A beszédbe elegyedés után kiderült, hogy kutatásom tárgyáról tud egyetmást. Az ottani lakosok magyarellenessége ismert volt, ezért egy körmönfont kérdéssel próbálkoztam: „*Gondolom jó sokan voltak, amikor elhozták az obeliszket a hágóról?*" – „*Hát igen, voltunk egy jó páran, amikor felraktuk a traktor utánfutójára.*" – jött a válasz. Bár az adatközlő maga is részt vett ebben a becstelen akcióban, nem tudta pontosan megnevezni az évszámot, sem pedig azt, hogy ki volt a kezde-

ményező, esetleg milyen utasításra tették. Pedig ilyen nagyméretű, nehéz köveket kézi erővel mozgatni, szállítani nem egyszerű feladat. Gépeket pedig abban az időben csakis valamely gazdasági vezető esetleg pártfunkcionárius közreműködésével tudtak igénybe venni. Ekkor azonban az öreg bácsi agyán átvillant, hogy valószínűleg fölöslegesen kotyogott el valami titkot, és ő kérdezett: „*Az úr honnan jött?*" Bevallottam, hogy Budapestről. Lehet, hogy ezt nem kellett volna, mert hirtelen haragossá vált és kezében a fejszével vészjóslóan közeledett. Jobbnak láttam kereket oldani, és nem hergelni a hangulatot. A lényegről már úgyis megbizonyosodtam.

Tehát kiderült, hogy a hágóról az emlékmű felső részét tuholkai lakosok önkényesen tulajdonították el. A *jaj a legyőzöttnek* elv alapján, vagy egyszerűen el kellett takarítaniuk ezt a zavaró elemet a parádék színhelyéről? Akkor ezt nem lehetett tudni. A Trianon utáni cseh hatóságok emlékmű-rombolásai a szovjetek számára is bőven szolgáltathattak példát.

Szovjet emlékmű Tuholkán

A Lviv Megyei Műemlékvédelmi Hatóság illetékesével Budapestről folytatott többszöri telefonbeszélgetésből végül kiderült az emlékmű eme részének szovjet korszakbeli sorsa. A hivatalnok zavart viselkedése arra utalt, hogy számára a kérdés kínos. Az emlékművel kapcsolatos információkat, melyek e hivatalban szigorú rendben vannak bejegyezve, a szovjet időben jól betanult módszer szerint, csak többszöri próbálkozásra és félig elhallgatva volt hajlandó kiadni. Ezek alapján kiderült, hogy az emlékművet 1975-ben hivatalosan bejegyezték, mégpedig a Nagy Honvédő Háborúban elesett 7 falubeli szovjet katonaáldozat obeliszkjeként. A hivatalnok az alkotókat nem tudta megnevezni.

Tehát a tuholkaiak a határkő-emlékmű felső részét falujuk főterén, az akkori szovhoziroda, a későbbi községháza előtt alapzatra helyezték, és szovjet hősi emlékműként avatták fel. Kapóra jött számukra az obeliszk felső részén, a kettős körben lévő ötágú csillag, ami a szovjet jelképrendszerbe is a korábban említett értelmezés miatt került.

A vereckei emlékmű része Tuholkán 2006-ban

A műemlékvédelmi hivataltól megtudtam, hogy a zavaros körülmények között felállított oszlopot, az Ukrajnában végbement politikai szemléletváltás után, 1993 márciusában – mivel nem sírokra emelt emlékkőről volt szó – törölték a műemlékek nyilvántartásából. A vörös

birodalom és az ötágú csillag ködbe veszése után, a pentagramos motívumot bevakolták, és a gránitobeliszk tetejébe keresztet állítottak.

Meglepő fejlemény az emlékmű történetében

Az emlékmű kutatását tovább folytattam, aminek eredményeként hatalmas mennyiségű anyag gyűlt össze. 2015 nyarán a legújabb könyvem szerkesztése folyt. Mivel ezt a témát is érintette, még egy szemleútra utaztam Tuholkára, ahol meglepetésemre az emlékmű felső részének már csak a hűlt helyét találtam. Érdeklődésemre elmondták, hogy a község azt a magyar államnak ajándékozta, és már el is szállították Magyarországra. Közölték, hogy további információval az Ungvári Magyar Főkonzulátus és Matl Péter szobrász tudnak szolgálni.

Utam először Matl Péterhez vezetett. Úgy éreztem, ismeretségünk, barátságunk feljogosít arra, hogy kérdőre vonjam. Azt válaszolta, nem szólhatott, mivel megfogadtatták vele a hallgatást. Szomorúan vettem ezt tudomásul, de nem haragudtam rá. Megkerestem Bacskai József ungvári főkonzult, akivel jó viszonyt ápoltam. Érdeklődésemre előbb titkolózott. Kimondhatatlanul rosszul esett, s nem csak ez, hanem hogy az emlékmű sorsának alakulásáról nem tájékoztatott. Tulajdonképpen az előtt tartotta titokban, aki akkor már 18 éve kutatta az emlékmű történetét és akinek a könyvéből azonosították be az obeliszket. Felháborodásomnak hangot is adtam. Valószínűleg rájött, hogy hibázott, mert igazi diplomatához méltóan megnyerő modorra váltott. Őszintén beszámolt az eseményekről, és a továbbiakban segítette a kutatásaimat.

Kiderült, hogy 2013-ban a magyarországi Fényeslitke község – Mártha Mihály Tibor polgármester és a csapi születésű Kun László (akivel régi jó ismerősök vagyunk) kezdeményezésére – baráti kapcsolatot épített ki a Vereckei-hágó keleti oldalán fekvő Zsupani községgel. Ezt követően a Kisvárdai járás és a Szkolei járás között is baráti együttműködés kezdődött. A két kezdeményező elmondása szerint ez azért is nagyon fontos próbálkozás volt, mivel az új vereckei emlékmű elleni, oly gyakori atrocitásokat általában a galíciai településekről szervezték. A kapcsolatteremtés némi reménnyel kecsegtetett az ellenségeskedés enyhítésére. A baráti kapcsolatból természetesen a Szkolei járás profi-

tált többet, beleértve az akkor oly fontossá vált európai vízumhoz való hozzájutás megkönnyítését is. A Szkolei Járási Tanács elnökének tanácsadója, a tuholkai születésű Olekszij Trenics indítványozására a tanács 2014. április 29-én hivatalos levélben ösztönözte Tuholka község polgármesterét, Mihajlo Haritont a Fényeslitkével történő baráti kapcsolatok kialakítására. Egyben felvetette a községben lévő vereckei emlékmű darabjainak átadását a magyar félnek. Ezt követően a Tuholkai Községi Tanács és a Szkolei Járási Tanács egyaránt határozatot hozott arról, hogy az emlékművet átadják Magyarországnak.

Az emlékmű alsó része Tuholkán 2014-ben
Fotó: Kun László

2014. május 30-án a Szkolei Járási Tanács elnöke, Mikola Romanisin hivatalos levelet intézett az Ungvári Magyar Főkonzulátushoz. Kifejtette, hogy a magyar–ukrán jószomszédi viszony, a két állam települései közötti kapcsolatok erősítése céljából és „a történelmi igazság helyreállítása érdekében" a járás, valamint Tuholka község szeretné átadni a vereckei határkő-emlékmű náluk korábban szovjet hősi emlékműként felavatott részét.

2014 novemberében a Szkolei járás vezetői újabb meglepő fejleményről számoltak be: Tuholka területén vélhetően sikerült megtalálni a határkő-emlékmű korábban elveszettnek hitt, hasáb alakú alsó részét.

2014. december 10-én az ungvári főkonzulátus munkatársa, Vida László Mártha Mihály Tiborral és Kun Lászlóval Tuholkára utaztak. A járási vezetőkkel, valamint a helyi polgármesterrel megszemlélték az emlékmű darabjait. Megerősítést nyert, hogy a hágóról annak idején nemcsak a határkő-emlékmű felső részét vitték el Tuholkára, hanem a talapzat kivételével az egész emlékművet. Megbeszélték az emlékmű elszállításának részleteit.

2015. január 20-án a Szkolei Járási Tanács hivatalos tanúsítványt küldött az ungvári főkonzulátusnak az emlékmű darabjainak ingyenes átadásáról. Tuholka község és a Szkolei járás vezetése ezzel a lépéssel a történelmi igazságosság helyreállítása érdekében dicséretre méltó módon járt el. Felvállalták elődeik igaztalan lépését, és igyekeztek kiköszörülni a csorbát. Tettük példaértékű lehet a környező országokban a Trianon után meggyalázott, lerombolt magyar emlékművek sorstragédiája terén.

Az emlékmű mentése során Matl Péter szobrászművész vezetésével télvíz idején elbontották a szovjet emlékműnek állított obeliszket, kiemelték a talajba süllyedt emlékműrészt is. Az összegyűjtött elemeket 2015. január 27-én Munkácsra szállították. A megtisztítást és a restaurálást a szobrász és fia, Árpád végezték el.

A hasábszerű rész obeliszk alá betonozott alsó peremszelvényének restaurálása során feltárult két vésett felirat. Ezekről a Tuholkán bebetonozott és így láthatatlanná tett feliratokról korábban nem volt tudomásom. A feliratokat, valószínűleg az eltulajdonításkor, mint árulkodó jelet, megpróbálták eltüntetni, ezért meg is rongálták. Azonban még így is, ha nehezen, de a szöveg kiolvasható, kikövetkeztethető. Az egyik tökéletesen igazolja a kutatásom eredményét:

Tervezte: Dvorák Ede.

A másik kőbe vésett szövegről nem volt tudomásom:

Készítette: Balduzzi Andrea Nakulya és Romzsa Szuszkói bánya bérletében.

A restauráló szobrász személyes közléséből tudom, hogy a határkő-emlékmű anyaga piroxén-andezit, és a szuszkó-jobbovicai bányából származik. Továbbá bizonyítást nyert az is, hogy a dr. Ravasz István ál-

tal 1990-ben, az akkor rendelkezésre álló nagyon is hiányos ismeretek alapján készített rekonstruált rajz helytálló, a valóságban csupán néhány különbség fedezhető fel. Az emlékmű teljes magassága nem 400, hanem 473 cm.

A restaurált emlékművet Fényeslitkére szállították. A Miniszterelnökség emlékmű-bizottságot hozott létre. Elnöke dr. Grezsa István, a Nemzetpolitikai Államtitkárság miniszteri biztosa, tagjai között pedig ott volt Ljubka Katalin, a Nemzetpolitikai Államtitkárság osztályvezetője, dr. Naszvadi György, a Magyar Nemzeti Bank elnöki főtanácsadója és Bacskai József ungvári főkonzul. Dr. Grezsa István javaslatára döntés született, hogy a vereckei határkő-emlékművet az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban állítják fel. 2015. június 5-én Fényeslitkéről az emlékmű darabjai megérkeztek Ópusztaszerre, és megkezdődött az emlékmű építése. A hiányzó kétlépcsős talapzat pótlására új készült. A táblák bronzmásolatát Matl Péter és fia, Szilárd készítették el, a bronzba öntést pedig lembergi műhelyben végezték.

A határkő Ópusztaszeren

Az emlékmű-bizottság július 27-i ópusztaszeri ülésének munkájába bevont engem is. Felháborodásom egyáltalán nem csillapodott, bemutattam az emlékműkutatás két vaskos dossziéját és megkérdeztem a bizottságtól: „*Hogyan titkolhatták el ezt a dolgot az előtt, aki közel két évtizede kutatja az emlékművet, ráadásul a munkám eredményét használják az emlékmű beazonosítása és felállítása során?*" Úgy tűnt, hogy a bizottság tagjai Bacskai kivételével ezekről a dolgokról nem tudtak. Érdekelt a véleményük arról, hogy a Bereg vármegye tulajdonát képező, elorozott emlékművet új birtokosai továbbadják valakinek, akié az sohasem volt, mivel a magyar állam nem azonos Bereg vármegyével. Tudvalevő, az emlékművet a vármegye emelte. Az emlékmű igazi helye a történelmi vármegyében lenne. Ha már az eredeti helyére az atrocitások miatt nem kerülhet vissza, akkor a munkácsi vár udvarán, védett környezetben kellene felállítani, nem pedig megfosztani eredeti tulajdonosait ettől a relikviától. Az emlékműbizottság elnöke, dr. Grezsa István igazi politikusi válasz adott: „*Kedves tanár úr, vegyük úgy, hogy az emlékművet sikerült megmenteni, és ideiglenesen Ópusztaszeren állomásozik, és adja a jó Isten, hogy minél előbb visszakerülhessen az eredeti helyére.*"

Az elkészült bronztáblák megszemlélése után jeleztem, hogy az eredeti táblák a címertábla kivételével nem bronzból készültek, hanem márványlapokból, és csak az 1939-es felújításkor került az emlékműre a fémből készült főtábla. Ezenkívül azt is megjegyeztem, hogy a felső rész címertáblája nincs az elkészült bronztáblák között. Ennek a létezéséről a bizottság egyetlen tagja sem tudott.

Ekkor, azaz 2015. július 27-én tették az alapkőbe az útókornak szánt időkapszulát. Egy befőttes üvegbe a pénzérmék mellé egy levél is került. Ezen Wass Albert Üzenet haza című verséből vett idézet alatt az emlékműbizottság tagjai mellett az én, sőt a feleségem, aki egyben kutatásaim állandó segítője, Dombos Irén aláírása is szerepel.

Július 30-án új helyén daru segítségével összeillesztették a vereckei határkő-emlékmű szelvényeit. Az általam adott útmutató alapján időközben pótolták a hiányzó címertáblát és bronzba is öntötték. Szeptember közepén, amikor táblákat helyezték fel, Matl Péter telefonon kért tőlem segítséget, hogy valamennyi tábla a megfelelő helyre kerülhessen.

Ekkor fogalmaztam meg az emlékmű ismertető szövegét, amit a kihelyezett kőtáblába vésték.

Az újraavatás

Az emlékmű ünnepélyes újraavatására 2015. október 3-án került sor. Az avatásra díszvendégként feleségemmel együtt meghívást kaptunk. A színes kulturális műsorral kísért avatási ceremónia a honfoglalás kori lovasok díszőrsége és a környező falvak iskolásainak részvételével zajlott. A rendezvény főszónoka az Országgyűlés elnöke, Kövér László volt. Kövér László és Kertész Péter, az emlékpark igazgatója közösen leleplezték a szépen felújított – „az ideiglenesen Ópusztaszeren állomásozó" – vereckei millenniumi határkő-emlékművet.

A kutatás zárószakasza

Az avatáson egyeztettem a tuholkai polgármesterrel, hogy egy hét múlva, október 10-én ellátogatok hozzájuk és az egykori szemtanúk segítségével tisztázom az emlékmű sorsának fehér foltjait, homályos részleteit. Így is történt. Baranyi Elek barátommal elutaztunk Tuholkára. A polgármester néhány adatközlőt invitált meg. A velük folytatott beszélgetések a fentebb idézett, 2003-ban lezajlott bizalmatlan, barátságtalan hangnemétől eltérően már baráti, segítőkész stílust öltöttek. Az egyik adatközlő 1966-ban a tuholkai néptanács titkárnőjeként dolgozott, 2015-ben pedig az iskola történelemtanárnője volt. Amatőr helytörténészként pontosan emlékezett az eseményekre. A másik pedig az a traktorista, aki annak idején az emlékművet elszállító gépet vezette. Tisztázódott, hogy a Szkolei járási kommunista pártvezetés utasítására a Vereckei-hágón a millenniumi emlékművet 1966 nyarán bontották le. Darabjait Tuholkára szállították, és az útkarbantartó vállalat telepén rakták le. Valószínűsíthető, hogy ez a vállalat végezte a hágó területrendezését, amelyről fentebb már tettem említést. Ekkor vetődött fel, hogy a határkő-emlékmű részeiből szovjet háborús hősi emlékművet állíthatnak. A címertábla helyén, a korábban már említett pentagramos motívum – egyebek mellett a szovjet jelképrendszer ötágú csil-

laga – szinte sugallta az emlékmű újabb küldetését. 1966. november 7-én (*a nagy októberi szocialista forradalom – a szovjet proletárállam létrejöttének évfordulója*) az állami gazdaság akkor épülő irodaháza előtti parkban nem a teljes határkő-emlékművet állították fel, hanem a határkő-emlékmű felső részéből kreáltak szovjet emlékművet.

A szovjet emlékmű felavatása után a millenniumi határkő alsó, hasábszerű részének másik két szelvénye, a táblákat tartó hasáb és a timpanonos felső peremszelvény, melyek nem is voltak különválasztva, szükségtelennekké váltak. Idővel, mivel útban voltak, ezeket legurították a telephely mellett csordogáló patak partjára. Az emlékmű eme darabja az eltelt évtizedek alatt a talajba süllyedt. A közelmúltban az egykori gazdasági udvar területén építkezés kezdődött, és az emlékmű alsó részét megpróbálták a létesítmény alapjaiba beépíteni. Valószínűleg, mivel a szelvényegyüttes nehezen volt mozgatható, így szándékuktól elálltak.

Hála Istennek!

A kutatóút eredményei még bekerültek a *Verecke – a honfoglalás kapuja* című 288 oldalas, színes, keménytáblás kötetembe, amelynek a könyvbemutatóját egy hónap múlva, november 16-án tartottuk. Azt hiszem, aki ismeri a könyvkiadás zegzugos útjait, s azt a tényt, hogy ezt a gyakorló tanári munkám mellett tettem, csak elismerően konstatálhatja ezt a tempót.

Mindez elkerülhető lett volna, ha a tisztelt bizottság már az emlékmű átadása körüli események kezdetén bevont volna engem az ügymenetbe. Sok idegeskedéstől, fölösleges anyagi ráfordítástól mentesültem volna. S talán akkor az emlékmű előtti információs tábla általam az avatás előtt megfogalmazott szövege is korrektebb lenne. Ugyanis a szöveget precízebben fogalmaztam volna meg:

A VERECKEI MILLENNIUMI HATÁRKŐ-EMLÉKMŰ

1896. július 20-án Bereg vármegye a Vereckei-hágón a honfoglalás tiszteletére határkő-emlékművet emelt. Tervezője Dvorák Ede, készítője Balduzzi Andrea volt. A trianoni döntés után Csehszlovákia részévé vált a vidék, és a határkőről az emléktáblákat a hatóságok leszerelték. 1939-ben az anyaországhoz történt visszatérést követően a történelmi ereklyét

részlegesen felújították. A második világháború után a térséget a Szovjetunióhoz csatolták. 1966-ban a millenniumi emlékművet elbontották, és a galíciai Tuholka faluba szállították. Felső részét 1966. november 7-én szovjet katonai emlékműként avatták fel. Az 1975-ben jegyzékbe vett obeliszket 1993-ban az ukrán hatóságok törölték az emlékművek nyilvántartásából. 2014-ben az emlékkő darabjait az ukrán-magyar jószomszédi kapcsolat jegyében a Szkolei járás és Tuholka vezetősége a magyar államnak adományozta. Fényeslitke önkormányzata segítségével az emlékmű maradványait Magyarországra szállították, a Miniszterelnökség döntése alapján és a Nemzetpolitikai Államtitkárság támogatásával a határkő-emlékművet az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban avatták fel 2015. október 3-án. Az emlékmű restaurálását, a hiányzó talapzat és a táblák hiteles másolatainak elkészítését Matl Péter végezte el.

Epilógus helyett

Ma az eredeti helyszínen, a Vereckei-hágón a történelemi pátosz kábulatából egy nem várt képet nyújtó térség zökkenti ki a magyar embert, és átbillenti egy másik világba. Ugyanis a fentebb leírt szépségekből, emlékjelekből mára semmi sem maradt. A szovjet rezsim mindent eltüntetett. Ma a hágó központi részét egy új emlékmű uralja, amelyet 2008-ban emeltek. A Soltész István által tervezett, és az Ilosvai Javító-Szállítmányozási Vállalat Fortuna Leányvállalata által kivitelezett emlékmű központi része három összekapcsolt, keresztben végződő oszlop által alkotott kis kápolnát szimbolizál. Az oszlopok között, tehát a kápolna belsejében egy fekete andezit tömbből készült oltár áll. Felirata Dmitro Tkacs, akkori budapesti ukrán nagykövet ötlete alapján, a magyar fővárosban, a Gellért-hegyen álló Szabadság-szobron lévő szöveget (*Mindazok emlékére, akik életüket áldozták Magyarország függetlenségéért, szabadságáért és boldogulásáért.*) ülteti át Ukrajnára vonatkoztatva. Az ukrán és angol nyelvű felirat magyarul: „*Tisztelet a hősök emlékének, akik életüket áldozták Ukrajna függetlenségéért, szabadságáért és felvirágzásáért.*"

Tehát a tábla nem nevesít senkit, konkrétan az ukrán nemzeti törekvések fegyvereseit, a szics-gárdistákat sem. Ukrajna Hőseinek Em-

lékműve a köztudatba mégis Szics-emlékműként vonult be. Soltész alkotásának komplexuma magába foglalja a szintén felújított, egykori szovjet katonai emlékművet, a „Brezsnyev-sziklát" is.

Az új emlékmű Vereckei-hágón, mellette a Brezsnyev-szikla

1996-ban a hágótól kissé távolabb emelt új Vereckei Honfoglalási Emlékmű megakadályozott avatásának idején az átjáró északnyugati végében – a sors fintoraként, néhány méterre attól a helytől, ahol az eredeti millenniumi határkő-emlékmű állt – a szics-gárdistáknak egy 1939-es feliratú, négyszögletes talapzaton keresztet állítottak. Mögé 2009-ben szertartásosan a Verecke környékén (Kárpátalja és Galícia határán, kb. 1,5 km-re az új honfoglalási emlékműtől) a 2008-ban feltárt sírokból az exhumálás során előkerült, feltehetően a Kárpátaljáról kitoloncolt és lengyelek által kivégzett szicslövészek földi maradványait temették újra.

Megjegyzem, hogy az emlékmű környékén a háborús időkben magyar honvédeket is temettek el.

2017-ben a Lviv Megyei Államigazgatási Hivatal a Kárpáti Szics 22 katonaáldozatának látványos temetőt épített ki. A sírok kialakítása és a környezet rendezésekor eltűntették a pásztorszobrot, az autóbuszváró épületét, sőt az 1996-ban a szics-gárdistáknak emelt 1939-es feliratú emlékkeresztet is. A törmeléket a hágó galíciai oldalába dózerolták

le. Éppen oda, ahová a millenniumi határkő talapzata is került. Így azt még jobban eltemették. Az emléktemető október 15-i avatásakor, tartva az atrocitásoktól, az újonnan felavatott honfoglalási emlékmű megerősített rendőrségi felügyelet alatt állt.

P.S. A külön nem jelzett képek a szerző felvételei vagy az ő gyűjteményéből származnak.

Verecke az eredeti emlékművel

Zékány Krisztina[244]

A GULÁG–GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA KÁRPÁTALJÁN, 2024 CÍMŰ TANULMÁNYGYŰJTEMÉNY ÉS ÉVKÖNYV A SZERKESZTŐ SZEMÉVEL

A közép- és kelet-európai régió XX. századi történeti traumájának egyik legmeghatározóbb, évtizedeken át tabusított és szisztematikusan elhallgatott fejezete a Szovjetunió által elkövetett tömeges deportálások, internálások és kényszermunkára hurcolások rendszere. Kárpátalja esetében a Vörös Hadsereg 1944. őszi bevonulását követő etnikai és politikai tisztogatások – a hírhedt 0036. számú parancs alapján végrehajtott „málenkij robot" – nem csupán az őshonos magyar és német férfilakosság demográfiai, társadalmi és gazdasági szerkezetét roppantották meg végérvényesen, hanem évtizedekre meghatározták a kollektív identitást, a családi emlékezetet és a kisebbségi létezést is.

A Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) és az Ungvári Nemzeti Egyetem közös gondozásában, az Intermix Kiadó kiadásában megjelent *A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2025: kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika* című konferenciakötet a 2025. november 21-én Beregszászban rendezett nemzetközi emlékkonferencia tudományos és dokumentatív anyagát tárja az olvasó elé. A kiadvány (Kárpátaljai Magyar Könyvek 322., felelős kiadó és összeállító: dr. Dupka György, felelős szerkesztő: dr. Zékány Krisztina, lektor: dr. Zubánics László) hiánypótló vállalkozás, amely a 80. évfordulós megemlékezések szintézise-

[244] dr. Zékány Krisztina nyelvész, irodalmár, az Ungvári Nemzeti Egyetem UMOTI Magyar Filológiai Tanszék vezetője, docens, a Magyarságkutató Intézet tudományos főmunkatársa

ként a feltárt levéltári források, mikrotörténeti elemzések és nemzetközi emlékezetpolitikai diskurzusok foglalatát adja.

A kötet időszerűségét és tudományos súlyát az adja, hogy a Szovjetunió utódállamaiban zajló geopolitikai átalakulások és a levéltári kutathatóság megváltozott feltételei mellett mutatja be a GUPVI- és GULÁG-kutatások legújabb módszertani és forráskritikai eredményeit. A kötet nem egyszerűen előadás-gyűjtemény, hanem a Kárpát-medencei magyar és német közösségek tragédiájának regionális és nemzetközi kontextusba helyezett tudományos kiadvány.

A kötet belső koncepciója és szerkezeti felépítése logikus ívet ír le, amely a szűkebb kárpátaljai levéltári és forrástani alapkutatásoktól halad a szélesebb Kárpát-medencei komparatív vizsgálatokon át az intézményesült emlékezetpolitika és a traumatudat XXI. századi feldolgozásának kérdései felé. A tanulmánygyűjtemény három jól elkülöníthető tematikus csomópont köré szerveződik:

- Levéltári tényfeltárás, veszteségi lajstromok és adatbázis-építés: A szovjet állambiztonsági és katonai szervek (NKVD/MVD, KGB, Népbizottságok), a kárpátaljai területi levéltár, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) oroszországi mikrofilmtárában és adatállományaiban végzett legújabb forrásfeltárások, a veszteségi listák pontosítása és a személyes sorsok bemutatása.
- Intézményi, politikai és egyházi elnyomó mechanizmusok: A szovjet típusú totalitarianizmus kárpátaljai kiépülésének (Karpatszka Ukrajina, 1944–1946) átmeneti és erőszakos modelljei, a görögkatolikus és római katolikus egyház elleni szisztematikus elnyomás (martyrologium), valamint a helyi társadalmi elit (országgyűlési képviselők, egyházi méltóságok, értelmiség) felszámolása.
- Interregionális emlékezetpolitika, traumatudat és múzeumpedagógia: A felvidéki, vajdasági, erdélyi és magyarországi emlékezetkultúra összehasonlító elemzése, a transzgenerációs trauma feldolgozásának módszertana, a múzeumi és oktatási narratívák megújítása, valamint a szimbolikus térfoglalás (emlékhelyek, Verecke, Szolyva).

A szerkesztési elv kimagasló értéke, hogy a szigorú szaktudományos értekezések és levéltári forrásközlések mellett helyet biztosít a mikrotörténeti és szóbeli történeti (oralhistory) megközelítéseknek, a lekto-

ri reflexióknak, valamint az emlékezetpolitikai beszámolóknak, garantálva a kötet többrétegű és széles körű recepcióját.

Dr. Tóth Mihály *A Szolyvai Emlékparkbizottság 2024–2025. évi tevékenységéről* című írása elsősorban beszámoló jellegű, amely ugyanakkor fontos dokumentációs értékkel is rendelkezik. A szerző a Szolyvai Emlékparkbizottság egy esztendő alatt végzett tevékenységének legfontosabb állomásait tekinti át, és ezen keresztül átfogó képet ad arról a kutatói, emlékezetpolitikai, kegyeleti és közösségszervező munkáról, amely a Szolyvai Emlékpark körül évtizedek óta folyik.

Különösen értékes az a rész, amely a 2024–2025-ben megvalósult szakmai rendezvényeket és együttműködéseket sorolja fel. Ezek bemutatása érzékelteti a téma nemzetközi és interregionális jellegét, valamint azt is, hogy a GULAG- és GUPVI-kutatás napjainkra széles körű szakmai kapcsolatrendszert alakított ki. A szerző hangsúlyosan mutatja be a különböző kutatók, történészek, intézmények és civil szervezetek együttműködését, ami fontos bizonyítéka annak, hogy a történelmi emlékezet fenntartása több szereplő összehangolt munkájára épül. Egy konkrét időszak eseményein keresztül dokumentálja a Szolyvai Emlékparkbizottság sokrétű tevékenységét. A kutatási eredmények, a konferenciaszervezés, az ismeretterjesztés, a rehabilitáció kérdésének napirenden tartása, az áldozatok nevének megörökítése és az emlékhely fenntartása egységes folyamat részeként jelenik meg. Az írás ezért nem csupán intézményi beszámolóként, hanem a kárpátaljai magyar közösség történelmi emlékezetének működését dokumentáló forrásként is értelmezhető.

A kötet forrástanilag is jelentős írása **dr. Dupka György** tanulmánya, amely a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) oroszországi forrásból származó adatállományának kárpátaljai vonatkozásait dolgozza fel. A szerző évtizedes szisztematikus kutatómunkájának köszönhetően olyan eddig ismeretlen, szovjet fogságban elhunyt kárpátaljai áldozatok nevét azonosította, akiknek adatai eddig hiányoztak a regionális veszteségi lajstromokból. Dupka nem csupán statisztikai adatokat és névsorokat közöl, hanem pontos módszertani modellt ad a szovjet nyilvántartásokban előforduló torzítások (helységnév-elírások, nevek cirill betűs átírási hibái) kiszűrésére. Tanulmánya rávilágít arra is, miként válik a tudományos adatbázis-építés az emlékezetpolitika

élő részévé: a feltárt nevek a Szolyvai Emlékpark gránittábláin nyernek maradandó formát. Ennek köszönhetően a tanulmány egyszerre tekinthető történeti beszámolónak, dokumentációs munkának és egy folyamatosan bővülő adatbázis bemutatásának.

A szerző érzékelteti, hogy a Szolyvai Emlékparkhoz kapcsolódó adatfeltárás több mint három évtizede folyamatosan zajlik. Különösen értékes annak bemutatása, hogy a kezdeti, települési szintű adatgyűjtést miként egészítették ki később a levéltári források, a túlélők visszaemlékezései, a hozzátartozók közlései és a különböző forráskiadványok.

A munka fontos módszertani erénye a forráskritikai problémák bemutatása. A szerző világosan rámutat arra, hogy a szovjet levéltári iratokban szereplő személynevek esetében gyakoriak a különböző nyelvi átírásokból, fordításokból és pontatlan rögzítésekből eredő eltérések. Ugyancsak hangsúlyozza, hogy számos esetben hiányosak a születési és halálozási adatok, illetve nem minden esetben állapítható meg teljes bizonyossággal az áldozat státusza. Ezeknek a nehézségeknek a bemutatása különösen értékes, mivel érzékelteti, milyen összetett feladat egy történeti veszteséglista összeállítása és folyamatos ellenőrzése.

A tanulmány különösen jelentős részét képezik a számszerű összesítések és a települések szerinti bontásban közölt adatok. A táblázatok segítségével az olvasó nemcsak az egyéni sorsok szintjén találkozhat az áldozatokkal, hanem érzékelheti a veszteség nagyságrendjét és területi megoszlását is. A név szerinti felsorolás ugyanakkor visszaadja a statisztikai adatok mögött álló egyéni emberi sorsok jelentőségét: az áldozatok nem pusztán számadatokként, hanem konkrét személyekként jelennek meg.

A szerző a kutatási eredmények és az emlékezetpolitikai gyakorlat közötti kapcsolatot is bemutatja. A levéltári kutatás eredményeként feltárt nevek nem maradnak kizárólag tudományos adatbázisokban, hanem az emléktáblákon is megjelennek. Ez a tudományos kutatás és a kegyeleti emlékezet közötti különösen fontos kapcsolatot teremti meg. A Szolyvai Emlékpark ebben a folyamatban egyszerre válik az áldozatok emlékének őrzőjévé és a kutatás eredményeinek nyilvános megjelenítési helyévé.

A közölt adatok nagyságrendje önmagában is érzékelteti a kutatómunka jelentőségét. Az évtizedek alatt összegyűjtött és folyamatosan ellenőrzött veszteséglista több mint tizenháromezer név megörökítéséhez járult

hozzá. Különösen fontos azonban, hogy maga a szerző is hangsúlyozza: a névsor nem tekinthető véglegesnek. Ez a megjegyzés tudományos szempontból is lényeges, hiszen a történeti forrásfeltárás nyitott folyamatként jelenik meg, amelyben újabb levéltári dokumentumok, családi iratok vagy visszaemlékezések további pontosításokat tehetnek lehetővé.

Marosi István tanulmánya a kárpátaljai görögkatolikus papság egyházüldözés alatti sorsát és személyes egzisztenciális döntéseit elemzi. A szerző II. János Pál pápa szavaiból kiindulva kifejti, hogy Kárpátalján a szovjetizálás és a kollektív elnyomás következtében a keresztény közösségek a „csoportos vértanúság" állapotát élték meg. A Munkácsi Egyházmegye esetében a Vatikánhoz való hűség a szovjet állam szemében ideológiai és politikai ellenséggé tette az egyházat, amit erőszakkal próbáltak elpusztítani. Az egyházmegyének ma már két boldoggá avatott vértanúja van: Boldog Romzsa Tódor püspök és Boldog Orosz Péter Pál pap.

A szerző hangsúlyozza, hogy a szovjethatalom erőszakos fellépése miatt lényegében mind az 416 pap és családja áldozatnak tekinthető, hiszen a diktatúra egész életpályákat és családi sorsokat roppantott össze.

Mikrotörténeti és forráskritikai elemzéseken alapszik **Dupka Nándor** tanulmánya, amely Sörös (Pivovár) János munkácsi esperes-plébános (1892–1958) meghurcoltatását és GULÁG-rabságát mutatja be a kárpátaljai KGB-archívumban őrzött vizsgálati anyagok tükrében. A szerző precíz forráselemzéssel és az állambiztonsági iratok kritikai olvasatával világít rá a szovjet koncepciós eljárások belső mechanizmusaira, a koholt vádak felépítésére, valamint az egyházi értelmiség szisztematikus megtörésére és elszigetelésére irányuló törekvésekre. Az írás egy olyan életutat állít a középpontba, amely szorosan összekapcsolódik Kárpátalja XX. századi történelmének egyik legnehezebb korszakával. A sokat szenvedett pap történetét nem pusztán életrajzi adatként kezeli, hanem egy egész korszak társadalmi, politikai és vallási viszonyainak tükrében mutatja be.

Láthatjuk, hogy a szovjet rendszer kiépítése milyen következményekkel járt az egyházi személyek és a hívő közösségek számára. Az egyházi személy sorsa így nem csupán egyetlen ember története, hanem a korszak egyházellenes politikájának, a megfélemlítésnek és a vallási közösségek korlátozásának fontos dokumentuma. Az ilyen jellegű tanulmányok jelentőségét éppen az adja, hogy az egykori hatósági iratok,

visszaemlékezések és személyes dokumentumok segítségével olyan életutakat rekonstruálnak, amelyek a szovjet korszak hivatalos történetírásában hosszú időn keresztül háttérbe szorultak. Dupka Nándor kutatói munkásságának egyik fontos vonulata éppen az ilyen, korábban kevéssé ismert kárpátaljai egyházi sorsok dokumentálása.

Fontos számára az emberközpontú megközelítés. A szerző nem egyszerűen azt kívánja bemutatni, hogy milyen intézkedéseket hozott a hatalom az egyházzal szemben, hanem azt is érzékelteti, hogy ezek az intézkedések hogyan hatottak egy konkrét ember életére, hivatására, lelkiismeretére és közösségi szerepére. Ettől a főhős alakja nem pusztán történeti szereplővé, hanem a hithez és hivatáshoz való ragaszkodás példájává válik.

A szerző írásaiban a kárpátaljai egyháztörténet kevésbé ismert szereplőire irányítja rá a figyelmet. Ez különösen fontos a helytörténeti kutatásban, hiszen Kárpátalja történelmének teljesebb megértéséhez nem elegendő csupán a politikai vezetők vagy a nagy történelmi események vizsgálata. Szükség van azoknak az embereknek a bemutatására is, akik a mindennapi életben őrizték a közösségi, vallási és kulturális hagyományokat. A hasonló írások elsődleges célja talán mégis az, hogy hozzájáruljanak ahhoz, hogy a következő nemzedékek számára is hozzáférhető maradjon annak emléke, milyen körülmények között próbálták az egyházi közösségek megőrizni hitüket és identitásukat. Ez a szempont különösen értékes Kárpátalja esetében, ahol a XX. század számtalan politikai rendszerváltozással és felfordulással járt.

Dr. habil. Váradi Natália *Zakarpátszka Ukrajina (1944–1946) szerepe a szovjet típusú rendszer erőszakos bevezetésében vidékünkön a kárpátaljai források tükrében* című tanulmánya Kárpátalja 1944–1946 közötti történetének egyik legösszetettebb és legmeghatározóbb korszakát vizsgálja. A szerző arra vállalkozik, hogy a szovjet hatalomátvétel és az új politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszer kiépülésének folyamatát elsősorban a kárpátaljai levéltári források tükrében mutassa be.

Részletesen vizsgálja a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának létrejöttét, a közigazgatás átalakítását, az államosítás folyamatát, a földreformot és a kollektivizálás előzményeit, valamint az oktatás, a sajtó, az egyházak és a kulturális élet szovjetizálását. Így jól érzékelhetővé válik, hogy a szov-

jet rendszer bevezetése nem pusztán politikai hatalomváltást, hanem a társadalom egészének átfogó átalakítását jelentette. Több helyen konkrét levéltári dokumentumokkal, rendeletekkel, dekrétumokkal és hivatalos levelezésekkel támasztja alá mondanivalóját. A forrásidézetek révén az olvasó közvetlenebb képet kaphat arról, miként jelent meg a szovjet hatalom politikája a mindennapi közigazgatási gyakorlatban. Ez a megközelítés jelentősen erősíti a tanulmány dokumentáló és történeti értékét.

A „málenykij robot", az internálások, a deportálások, a tulajdonelkobzások és a társadalmi-politikai ellehetetlenítés ismertetése érzékelteti, hogy a korszaknak milyen súlyos emberi és közösségi következményei voltak.

Ugyancsak figyelemre méltó az oktatáspolitika és az egyházpolitika részletes elemzése. Az iskolarendszer átalakításának, a tankönyvek ellenőrzésének, a pedagógusok átnevelésének, az orosz és ukrán nyelv fokozatos térnyerésének, valamint az egyházi intézmények állami ellenőrzés alá vonásának bemutatása jól érzékelteti a szovjetizáció kulturális és identitáspolitikai dimenzióját. A tanulmány ezzel túlmutat a politikatörténeti megközelítésen, és a nemzeti, vallási és kulturális identitás átalakításának kérdését is középpontba állítja.

A gazdasági folyamatok bemutatása szintén jelentős. Az államosítás, a magántulajdon felszámolása, a bankok és vállalatok állami tulajdonba vétele, majd a kollektivizálás előkészítése révén a szerző bemutatja azt a folyamatot, amelynek eredményeként Kárpátalja gazdasági rendszere fokozatosan beilleszkedett a szovjet tervgazdaság struktúrájába. Ezzel párhuzamosan az iparosítás és az új üzemek létrehozásának ismertetése árnyaltabb képet ad a korszak gazdasági átalakulásáról.

A demográfiai és társadalmi változásokra is kitér. A betelepítések, a városi népesség átalakulása, az új értelmiségi és szakmunkásréteg megjelenése, valamint a helyi társadalmi struktúrák átrendeződése egyaránt hozzájárul annak megértéséhez, hogyan változtatta meg a szovjet rendszer Kárpátalja társadalmi képét.

Összességében a tanulmány gazdag témaválasztású, forrásorientált és jelentős helytörténeti értékkel bíró munka. A szerző nem csupán egy politikai korszak eseményeit foglalja össze, hanem azt is bemutatja, hogyan vált a hatalomátvétel fokozatosan a mindennapi élet minden területét érintő társadalmi átalakulássá. A tanulmány legfontosabb

tudományos értéke véleményem szerint éppen ebben rejlik: a nagy történelmi folyamatokat a helyi források és a kárpátaljai társadalom nézőpontjából láttatja. A tanulmány ezért értékes forrás lehet mindazok számára, akik Kárpátalja XX. századi történetével, a szovjetizáció folyamatával, a kárpátaljai magyarság történetével, valamint a régió társadalmi és kulturális átalakulásaival foglalkoznak.

Dr. Botlik József átfogó tanulmányában az erdélyi magyar országgyűlési képviselők és felsőházi tagok 1944 utáni meghurcoltatásához szolgáltat újabb adatokat. Botlik elméleti keretben bizonyítja, hogy a magyar politikai és szellemi elit felszámolása a Kárpát-medence teljes szovjetizált övezetében párhuzamos mintázatokat mutatott. Írása a második bécsi döntést (1940) követő időszak erdélyi magyar politikai elitjének sorsát dolgozza fel, különös tekintettel a II. világháborút követő romániai megtorlásokra. A szerző felütésként pontos statisztikai és történeti keretet ad Észak-Erdély visszacsatolásáról, a lakossági arányokról, valamint arról, miként hívtak be erdélyi politikusokat, egyházi vezetőket és közéleti szereplőket a magyar Képviselőházba és Felsőházba.

A tanulmány törzsét két részletes életrajzi esettanulmány alkotja. Az első Szakáts Zoltán udvarhelyi földbirtokos és felsőházi tag életútját követi végig. Megismerhetjük I. világháborús szerepvállalását, gazdasági és közéleti munkásságát, majd a háború utáni tragédiáját: vagyonának elkobzását a CASBI által, az 1949-es kényszer-kitelepítést, valamint a Securitate általi többszöri letartóztatást. Szakáts megjárta a nagyenyedi és szamosújvári börtönöket, a hírhedt peripravai kényszermunkatábort, sőt idős korában a politikai rendszer elleni agitáció vádjával újabb hét évre ítélték egy Fazekas Jánossal folytatott szóváltás miatt.

A második esettanulmány Árvay Árpád nagyváradi újságíró és országgyűlési képviselő sorsát mutatja be. Árvay a két világháború között több mint harminc sajtópert szenvedett el a román hatóságok részéről, a visszacsatolás után pedig a magyar törvényhozásban vállalt szerepet. 1945-ben a román titkosszolgálat elrabolta budapesti lakásáról, Nagyváradra hurcolta, ahol megkínozták, majd a Kolozsvári Népbíróság tíz év börtönre ítélte. Noha Tildy Zoltán és Nagy Ferenc igazolták az ellenállásban való részvételét, a börtönéveket (Nagyenyed, Ocnele Mari, Jilava) így sem kerülhette el. Csak 1967-es rehabilitációja után térhetett vissza az irodalmi életbe.

Az írás szakszerű, tényfeltáró és mélyreható mikrotörténeti munka. Kiválóan alkalmazza az egyéni életutak ábrázolását a kollektív kisebbségi sors szemléltetésére.

Köteles László tanulmánya a mai Szlovákia (a történelmi Felvidék) területéről elhurcolt magyar és német polgári lakosság tragédiáját mutatja be. A szerző kiemeli, hogy a megpróbáltatások két alapvető politikai törekvésből fakadtak: egyrészt a csehszlovák politikai elit (Edvard Beneš vezetésével) azon szándékából, hogy az országot tiszta szláv nemzetállammá alakítsák át, másrészt a Szovjetunió imperialista törekvéseiből, amelyek a birodalmi határok nyugatra tolását célozták.

A fogság első hónapjaiban a fertőző betegségek (kiütéses tífusz, vérhas), az éheztetés és a fagy miatt tömeges volt a halálozás. A foglyok hazatérését a háború utáni csehszlovák hatóságok magyarellenes álláspontja és jogfosztó intézkedései nagymértékben nehezítették, a tömeges repatriációra csak 1948–1949-ben nyílt lehetőség. Becslések szerint 11–13 ezer felvidéki civilt hurcoltak el, akiknek jelentős része soha nem tért vissza szülőföldjére.

A kötet nemzetközi és komparatív értékét emelik a Kárpát-medence más régióiból és a szomszédos országokból származó tapasztalatok összegzései. **Matkovits-Kretz Eleonóra** a vajdasági emlékút (Apatin–Zombor–Bajmok–Szabadka–Szeged) tapasztalatain keresztül mutatja be a délvidéki magyarok és németek 80 évvel ezelőtti elhurcolásának kollektív emlékezeti gyakorlatát.

Pavol Hric, a Kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeumának igazgatója a múzeumi térben zajló tényfeltáró és kiállítási módszertanokat mutatja be, felvázolva a korszerű kelet-közép-európai múzeumpedagógiai stratégiákat.

A két tanulmány közös értékét elsősorban az adja, hogy a XX. század egyik legtragikusabb történelmi tapasztalatát – a háborút követő elhurcolásokat, internálásokat, kényszermunkát és az ezekhez kapcsolódó közösségi emlékezetet – több, egymást kiegészítő nézőpontból mutatja be. A szerzők olyan történelmi események és emberi sorsok feltárására vállalkoznak, amelyek hosszú időn keresztül kevéssé kerülhettek a nyilvános emlékezet középpontjába.

Matkovits-Kretz Eleonóra tanulmánya az emlékutak és emlékhelyek bemutatásán keresztül tárja fel a magyarok és németek háború utáni fog-

ságba hurcolásának emlékezetét. Az írás egyik legfontosabb erénye a széles földrajzi látókör és a közvetlen tapasztalatokra épülő dokumentáló szándék. A Kárpát-medence különböző régióinak emlékhelyei, emlékművei, temetői és a hozzájuk kapcsolódó közösségi kezdeményezések olyan hálózatként jelennek meg, amely jól érzékelteti, hogy a múlt feldolgozása nem lezárt történelmi folyamat, hanem a jelen közösségeit is megszólító feladat.

A tanulmány külön értéke, hogy az emlékezetet nem kizárólag intézményi vagy történettudományi keretek között szemléli, hanem fontos szerepet tulajdonít a személyes emlékezésnek, a családi történeteknek és a helyi közösségek kezdeményezéseinek. Az emlékutak bemutatása így egyúttal a közösségi emlékezet működésének dokumentációjává is válik. A szerző által bejárt helyszínek és az ott szerzett tapasztalatok révén az olvasó nem pusztán történelmi eseményekkel, hanem konkrét emlékhelyekkel és az emlékezés mai formáival is találkozik. Különösen figyelemre méltó a tanulmány azon törekvése, hogy a különböző nemzeti és regionális közösségek szenvedéstörténeteit egymás mellett, egymással összefüggésben láttassa. Ez a megközelítés lehetőséget teremt arra, hogy a háborút követő megtorlások és elhurcolások emlékezete ne elszigetelt közösségi történetekként, hanem a Kárpát-medence közös, soknemzetiségű történelmi tapasztalataként jelenjen meg. Az írás ebből a szempontból fontos hidat képez a személyes emlékezet, a helytörténet és a tágabb történeti folyamatok között.

Pavol Hric tanulmánya más megközelítésben, elsősorban a dokumentáció és a múzeumi feltáró munka oldaláról vizsgálja az elhurcolások történetét. A Kommunizmus Áldozatai Múzeumának tevékenységét bemutatva az írás betekintést enged a szlovákiai lakosságot érintő deportálások és internálások feltárásának folyamatába. A tanulmány egyik legjelentősebb erőssége a konkrét adatok, regionális bontások, névjegyzékek és helyi történeti források bemutatása. Kiemelkedő értéket képvisel a múzeum által létrehozott adatbázis ismertetése. A szerző nemcsak az elhurcoltak számát és területi megoszlását mutatja be, hanem azt is érzékelteti, hogy az adatgyűjtés folyamatos kutatómunkát jelent. Az eltérő adatbázisok közötti különbségek bemutatása azt a fontos kutatói szemléletet tükrözi, amely szerint a történeti adatok feltárása és pontosítása hosszú távú, folyamatosan bővíthető folyamat.

A tanulmány másik jelentős erénye a regionális megközelítés. A kassai, eperjesi és szepesi térségek adatainak bemutatása közelebb hozza az olvasóhoz azokat a helyi közösségeket, amelyek történetét a nagy történelmi narratívák sokszor csak általánosságban érintik. A Szepesség adatainak részletes ismertetése például jól mutatja, hogyan válhatnak a helyi adatok a tágabb történeti folyamatok értelmezésének fontos elemeivé. Különösen értékes a helyi források, köztük az Ágostháza/Bystrany falukrónikájának felhasználása. Ez a rész a mikrohistória módszerének lehetőségeit is jól érzékelteti: egyetlen település történetén keresztül válik láthatóvá, hogyan működött a háború utáni hatalomátvétel, hogyan alakultak ki az új helyi hatalmi struktúrák, és milyen nehéz helyzetbe kerültek az egyes közösségek tagjai. A helyi névsorok és dokumentumok bevonása az elhurcolások történetét személyes és közösségi dimenzióval gazdagítja.

A tanulmány fontos érdeme továbbá, hogy felhívja a figyelmet a GULAG és a GUPVI rendszerének különbségeire. Ez azért lényeges, mert a Szovjetunióba hurcolt személyek sorsa nem volt egységes: különböző jogi státuszban, eltérő tábori rendszerekben és különböző körülmények között éltek. A tanulmány ennek a sokszínű történeti tapasztalatnak a bemutatására is törekszik.

A két tanulmány egymást kiegészítő jellege különösen figyelemre méltó. Míg Matkovits-Kretz Eleonóra elsősorban az emlékezethelyek, az emlékutak és a közösségi emlékezés oldaláról közelít a témához, Pavol Hric a dokumentáció, az adatbázisépítés, a múzeumi feltárás és a helytörténeti források segítségével teszi láthatóvá ugyanezen történelmi korszak egy fontos részét. Az egyik tanulmány a személyes és közösségi emlékezetet, a másik a dokumentált történeti adatokat helyezi előtérbe. Mindkét írás jelentős hozzájárulás a háború utáni elhurcolások és a szovjet kényszermunkatáborok történetének, valamint az ezekhez kapcsolódó emlékezetnek a megismeréséhez. Külön értékük, hogy nem csupán általános történelmi összefüggéseket ismertetnek, hanem konkrét helyszíneket, személyeket, közösségeket és dokumentumokat is bevonnak a vizsgálatba. Ezáltal a nagy történelmi folyamatok emberközelivé és helyileg is megragadhatóvá válnak.

A tanulmányok együttesen arra is rámutatnak, hogy az elhurcolások történetének feltárása és emlékezete ma is fontos feladat. A múze-

umi adatbázisok építése, az emlékhelyek felkeresése, az emlékművek és temetők dokumentálása, valamint a családi és helyi emlékezet megőrzése egyaránt hozzájárul ahhoz, hogy az érintett emberek és közösségek története ne merüljön feledésbe. Ebben rejlik a két tanulmány egyik legfontosabb közös értéke: a múlt feltárását nem pusztán történeti rekonstrukcióként, hanem az emlékezet megőrzésének és továbbadásának szolgálataként értelmezik.

Kovács Sándor írása a Kárpátalján, különösen a Vereckei-hágón és környékén található magyar emlékhelyek és emlékművek hanyatlását, elpusztítását és kalandos megmentését mutatja be. A cikk első része az alsóvereckei emlékeket veszi számba: tisztázza az 1848–49-es honvédhős, Dobótzi (hibásan: Dobozy) Dániel halálának és sírjának történetét, valamint feleleveníti a település 1940-ben felavatott, majd a szovjet érában elpusztított Országzászló-emlékművét.

A tanulmány érdemi része a Vereckei-hágó határköveinek és millenniumi emlékművének történetével foglalkozik. Részletesen leírja az 1881-es első határkövet Kóródy Sándor szívhez szóló epigrammájával, majd az 1896-os, Dvorák Ede által tervezett impozáns millenniumi határkő-emlékművet. Külön fejezetet szentel az 1939-es eseményeknek, amikor a kárpátaljai bevonulás után a magyar–lengyel határon díszkaput és Országzászlót állítottak.

A cikk legizgalmasabb fejezete a millenniumi emlékmű szovjet időszak alatti sorsának kinyomozása. A szerző több mint másfél évtizedes magánkutatással, terepbejárással és adatközlők megkérdezésével derítette ki, hogy az emlékművet 1966-ban bontották le, majd a galíciai Tuholka községbe szállították, ahol a felső obeliszkből szovjet hősi emlékművet kreáltak. Kovács leírja az emlékmű elemeinek 2014–2015-ös azonosítását, a magyar és ukrán helyi szervek együttműködésével történő kimentését, restaurálását (Matl Péter szobrász által), s végül az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban való felállítását. Az írás a hágó jelenlegi állapotának bemutatásával és az új ukrán nemzeti emlékhelyek feltüntetésével zárul.

Kovács Sándor cikke a klasszikus helytörténeti forrásfeldolgozás és a személyes tényfeltáró újságírás lebilincselő keveréke. A szerző nem csupán passzív krónikása az eseményeknek, hanem aktív alakítója is:

kutatásai nélkül a vereckei millenniumi emlékmű fizikai maradványai örökre feledésbe merültek vagy elpusztultak volna. A szöveg stílusa rendkívül közvetlen, helyenként érzelmileg túlfűtött és személyes. A cikk erejét a rendkívül részletes tárgyi leírások, a ritka korabeli sajtóforrások, a gazdag képanyag és a terepen gyűjtött oralhistory adatok adják. Összességében egy egyedülálló műemlék-megmentési krónika, amely hűen tükrözi a XX. századi határváltozások és diktatúrák kulturális értékeinkre gyakorolt negatív hatásait.

Molnár D. Erzsébet tanulmánya a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetemen zajló tudományos és pedagógiai munkát ismerteti, amely a szovjetizáció és a GULÁG–GUPVI táborrendszer helyi vonatkozásainak feltárására irányul. A szerző rámutat, hogy a traumatikus múlt feldolgozása a kárpátaljai magyarság identitásának megőrzése szempontjából kulcsfontosságú, ezért az intézményben a téma nem csupán elszigetelt kutatásként, hanem az oktatás, a hallgatói tehetséggondozás és a közösségi emlékezet integrált rendszereként működik. A témakör szervesen beépül a történelem BA- és MA-képzés tananyagába (olyan kurzusok keretében, mint a *Kárpátalja társadalomtörténete*, a *Nemzeti traumák Közép-Európában* vagy a *Bevezetés az elbeszélt történelem módszereibe*). Az egyetem mellett működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont intézményi hátteret biztosít az alapkutatásokhoz és az online adatbázisok használatához.

A tudományos utánpótlás-nevelés többlépcsős modellt követ: az órai tananyag megszerzése után a hallgatók önálló kutatásokat végeznek (évfolyammunka, szakdolgozat formájában), amelyeket a Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferencián (KTDK) mutathatnak be. Ezt a tudományos eredményt az egyetem kiállítások (például az *Egyéni sorsok, kollektív traumák* című tárlat), tanulmányi kirándulások és az éves novemberi megemlékezések révén közvetíti a szélesebb társadalom felé.

Zubánics László lektori tanulmánya két kiemelkedő emlékezettörténeti és szaktudományos kiadványt mutat be és értékel.

Az első rész Marosi István *Katakombaszolgálat Kárpátalján* (NEB, 2024) című kötetét elemzi, amely a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944 és 1989 közötti betiltását és underground működését tárja fel. A szovjet hatalom 1947-ben meggyilkoltatta Romzsa Tódor

püspököt, majd 1949-ben adminisztratív úton felszámolta az egyházmegyét, és a híveket az Orosz Pravoszláv Egyházba próbálta kényszeríteni. A kötet fő tézise, hogy az intézményi felszámolás nem jelentette a közösség megszűnését: a görögkatolikus egyház titkos szentelések, lakásliturgiák és illegális hálózatok révén „katakombaszolgálatként" élt tovább. A szerző kiemeli a kötet nemzetiségtörténeti értékét is, rámutatva, hogy a magyar görögkatolikusok esetében a vallásüldözés nemzeti jogfosztással is párosult.

A tanulmány második része a Murádin János Kristóf szerkesztésében megjelent *80 éve történt…* (Budapest, 2025) című, 17 szerző tanulmányát felölelő gyűjteményes kötetet ismerteti. A kiadvány legfőbb érdeme a Kárpát-medencei regionális szemlélet: az elhurcolásokat nem elszigetelt helyi akciókként, hanem Erdélytől Kárpátalján és a Felvidéken át a mai Magyarországig ívelő, egységes szovjet hatalomátvételi és megtorlási rendszerként láttatja. A kötet pontos fogalmi elhatárolásokat végez a GUPVI (hadifogoly- és civil táborok) és a GULAG (politikai büntetőtáborok) között, valamint külön fejezetet szentel a hazatértek későbbi állambiztonsági megfigyelésének és a kényszerű társadalmi hallgatásnak.

A kötet interdiszciplináris jellege abban nyilvánul meg, hogy a történettudomány, a jogtörténet, a néprajz, az egyháztörténet, az oralhistory és a múzeumpedagógia módszereit ötvözi. A kárpátaljai specifikum – az etnikai alapú tisztogatás és a szovjetizáció totális összefonódása – olyan komparatív mátrixba kerül, amely lehetővé teszi a kollektív elnyomás egyetemes és regionális mintázatainak megértését a kelet-közép-európai térségben.

A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2025 című kötet újabb forráskiadvány, szakmai iránymutatás a XX. századi totalitarianizmus, a kisebbségi sors és a kollektív emlékezet iránt érdeklődő történészek, kutatók és oktatók számára.

Dr. prof. Motrevics Vladimir Petrovics [245]

AZ OSZTRÁK–MAGYAR KIRÁLYSÁG HADSEREGÉHEZ TARTOZÓ HADIFOGLYOK TEMETKEZÉSI HELYE AZ URÁL TERÜLETÉN: A KUTATÁSI ÉS KÖZRENDJAVÍTÁSI MUNKÁK EREDMÉNYEI

Jelenleg az I. világháborúval foglalkozó tudományos irodalomban gyakorlatilag még nem vizsgálták az Oroszországban fogságba esett külföldi hadifoglyok halálozási arányát, a temetkezési helyek történetét, elhelyezkedését, valamint ezeknek a katonai temetőknek a jelenlegi állapotát. Ez teljes mértékben igaz az Urál régióra is, amelynek területén az I. világháború idején mintegy 300 ezer külföldi hadifoglyot helyeztek el az osztrák–magyar, a német és a török hadseregből.

A tudományos irodalomban úgy számolják, hogy a háború évei alatt körülbelül 2,0–2,5 millió hadifogoly katona és tiszt került orosz fogságba a nagyhatalmak hadseregeiből. Az orosz fogságba került emberek összetétele többnemzetiségű volt, mivel a Négyes Szövetség hadseregeinek összetétele is többnemzetiségű volt. Így például a Permi kormányzóság területén tartózkodó hadifoglyok közül az 1916-os év elején érvényes adatok szerint az osztrák–magyar hadsereg soraiból 8496 főből 6057 osztrák és magyar, 743 román, 68 olasz, valamint 1628 szláv volt.

Az uráli városokba már a háború első hónapjaiban megérkeztek az első külföldi hadifoglyok. 1914 szeptember elején az első hadifogoly-

[245] *Motrevics Vladimir Pavlovics - az Urali Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszékének professzora, a történelemtudományok doktora.

csoport Kurganba érkezett, majd nem sokkal később Tobolszkba és Tyumenybe is.

A megérkező hadifoglyok elszállásolására a hatóságok magánházakat, városi épületeket és középületeket béreltek. Ezt követően barakkokat építettek, és külön táborokat hoztak létre, ahol elszállásolták a hadifoglyokat. 1917-ben Oroszországban összesen több mint 400 hadifogolytábor működött. A hadifoglyok egy részét a helyi lakosság körében is elszállásolták.

A szerző adatbázisában több mint 1500 olyan település szerepel az Orosz Birodalomból, ahol külföldi hadifoglyokat helyeztek el. 1916 szeptemberében egy dán küldöttség, amelynek tagjai között a Nemzetközi Vöröskereszt képviselői is voltak, látogatást tett a tobolszki hadifogolytáborban. A tábor dán küldöttség általi szemléjének eredményeiről egy tobolszki katonai cenzor, A. S. Tyulpanov által a tobolszki kormányzónak címzett jelentés maradt meg. A jelentésben megemlítették, hogy a delegáció meglátogatta és bejárta a tobolszki tábort, valamint beszélgetett a hadifoglyok közül az alacsonyabb rangúakkal. A küldöttség tagjai megtekintették a gazdasági épületeket és a barakkokat, és kiemelték azok tisztaságát és rendezettségét. A foglyok egyhangúlag elismerték a postai szolgáltatás kiváló működését; említésre kerültek azok az esetek is, amikor a levelek Tobolszkban való feladásukat követően 21 nap múlva érkeztek meg Ausztriába. A delegáció meglátogatta a várostól 12 km-re fekvő települést, ahol 165 osztrák–magyar hadseregbeli tiszt és 55 alacsonyabb rangú katona lakott. A bizottság megállapította, hogy a tisztek két-két fős külön házakban éltek a fenyőerdő közepén. A hadifoglyok rendbe hozták a területet, stadiont építettek, kertet alakítottak ki, fenyőfákat ültettek, gyepszőnyeggel borították be a pályát, valamint malacokat tartottak és hizlaltak.

Azonban ez az ideális kép korántsem volt jellemző mindenhol. Az orvosi ellátás. mint olyan a táborokban gyakran gyakorlatilag nem is létezett. A táborok túlzsúfoltsága miatt nem volt lehetőség külön helyiségeket kijelölni a betegek számára, ezért a betegeket gyakran az egészséges hadifoglyokkal együtt szállásolták el és étkeztették. Ez, valamint a rossz élelmiszer-ellátás egyaránt magyarázza azt a kedvezőtlen

járványügyi helyzetet, amely számos táborban kialakult. Egy nagy hadifogolytábor Orenburg megye Tockai járásában is működött. Ebben a táborban a hastífusz-járvány miatt naponta akár 80 ember is meghalt, ennek következtében 1915 novemberétől 1916 januárjáig 11 ezer ember vesztette életét. A halottakat katonai és városi polgári temetőkben temették el. A tobolszki római-katolikus templom anyakönyveinek köszönhetően sikerült kideríteni a hadifoglyok halálának okát. 1914–1915 között összesen 102 hadifogoly halt meg Tobolszkban, akiket a városi Zavalnoje temetőben temettek el. A halálesetek oka leggyakrabban a tuberkulózis, a fekélyes hasmenés és a tífusz.

Hasonló képet ad a halálozási okokról más templomok anyakönyveinek elemzése is. Így például a Perm megyei Revdinszkij gyár Szentháromság-templomának egyházi anyakönyve 43 elhunyt hadifogolyról tartalmaz adatokat. A halál oka változatlan: tífusz, tuberkulózis, tüdőgyulladás. Nadezsdinszkben (Szerovban) található Urunk Megdicsőülése-székesegyház 1915–1919 közötti anyakönyvei tanúsítják, hogy a városban 304 hadifogoly halt meg, akik többségükben az osztrák–magyar hadsereg tagjai voltak. A magas halálozási arány okai közül különösen figyelemre méltó a skorbut (56 fő), ami a térség zord éghajlati viszonyaival magyarázható. Így a hadifoglyok halálozásának okai külső tényezők voltak, amelyek közül a tífusz, a tüdőgyulladás és a skorbut a leggyakoribbak.

Mi történt az elhunyt hadifoglyok vagyonával? Oroszországban érvényben voltak az „Ellenséges hadseregek elhunyt, szökött és egyéb hadifoglyainak vagyonának továbbítására vonatkozó szabályok" .E dokumentum szerint az alacsony rangú foglyok halála után hátramaradt összes egyenruhát le kellett adni a helyi ellátási raktárakba. Minden egyéb tárgyat (mindennapi ruhát, fehérneműt, cipőt stb.), amennyiben azok megfelelő állapotban voltak, fertőtlenítés után át kellett adni a többi hadifogolynak. Amennyiben ezek a tárgyak használhatatlan állapotban voltak, azokat meg kellett semmisíteni. Az olyan tárgyakat, mint a dokumentumok, levelek, kitüntetések és jegyzetfüzetek, a petrogradi központi információs irodába kellett elküldeni. Ezekhez egy kísérőlevelet is csatoltak, amelyben fel kellett tüntetni az elhunyt nevét, vezetéknevét, életkorát, vallását, születési

helyét vagy állandó lakhelyét, valamint a hadsereg megjelölését (német, osztrák–magyar vagy török).

A Tobolszki Városi Állami Levéltárban általunk felfedezett, a tobolszki kormányzónak címzett jelentés egyedülálló információt tartalmaz a hadifoglyok temetőjének állapotáról abban az időpontban, amikor a Vöröskereszt képviselői meglátogatták azt. Ebből ítélve a hadifoglyok eltemetésére kijelölt terület a tobolszki Zavalnij temető szélén, az erdőben, egy száraz helyen helyezkedett el. A temetőt parcellákra osztották, a sírokat virágokkal ültették be, a kerítést és a kaput nyírfakötegekből készítették, a kapun pedig a következő felirat volt olvasható: „Itt nyugszanak a hadifoglyok". Minden sírra nyírfakeresztet állítottak, amelyen szerepelt az elhunyt vezetékneve és a halálának dátuma; a temető közepén egy nagy, katolikus szokás szerinti fekete kereszt állt. Ugyanakkor ugyanebben a dokumentumban rámutatnak arra, hogy a bizottság által vizsgált, Szentpétervár környékén található hadifogoly-temetők állapota lényegesen rosszabb volt.

10 évvel ezelőtt a zavalynoi temető feltárása során felfedeztük és nyilvántartásba vettük az osztrák–magyar hadsereghez tartozó hadifoglyok temetkezési helyét.

Napjainkban a magyar állam elvégezte a szükséges rendezési munkálatokat ebben a temetőben.

Az I. világháború évei alatt Oroszországban összesen több százezer külföldi hadifogoly halt meg. Őket az ország egész területén szétszórt polgári, valamint kifejezetten erre a célra létrehozott temetőkben temették el. Eddig a Kirov, Orenburg és Szverdlovszki megyék területén fedeztünk fel olyan, 1918-ban emelt és a mai napig fennmaradt emlékműveket, amelyek az I. világháború külföldi hadifoglyainak állítanak emléket.

Az I. világháború idején az osztrák–magyar hadsereg hadifoglyait ideiglenes elszállásolás céljából a mai Kirovi megyében fekvő Szlobodszkij városba küldték. Eleinte a foglyok a katonai hatóságok felügyelete alatt álltak, de körülbelül 1916 közepétől többségüket felmentették az őrizet alól. 1915 végén – 1916 elején tífuszjárvány tört ki a városban; a foglyok körében tapasztalt magas halálozási arány erre az időszakra vezethető vissza. Az elhunyt hadifoglyokat a városi teme-

tő délkeleti részén, a Vjatka folyó látványos magas partján temették el. 1918-ban a hadifoglyok temetkezési helyén emlékművet állítottak.

A Szlobodszkij-obeliszk egy magas, négyoldalú oszlop, lépcsőzetes talapzaton áll, fényfüzérrel díszítve, tetején az Örök Tűz stilizált lángjával. Az emlékmű tetejét egy szárnyaló sas ábrázolása koronázta, amely mára már elveszett. Az építkezéshez téglát és fehér követ használtak. A fehér kőből készültek a díszítőelemek – a láng, a fényfüzér, a koszorú és az oszlopok. A pilon mind a négy oldalán sekély fülkékben fémtáblák találhatók, amelyeken orosz és német nyelvű feliratok olvashatók.

Az I. világháború idején több mint ötezer hadifogoly tartózkodott a mai Szverdlovszki megye északi részén, Szerovban (akkoriban Nadezsdinszk néven). A foglyok egy része a nadezsdinszki kohászati üzemben dolgozott, mások pedig vasutat építettek. A hadifoglyok életkörülményeit a svéd Vöröskereszt képviselői felügyelték, azonban ezek a körülmények messze nem voltak normálisak.Míg a gyárban dolgozó munkások viszonylag elviselhető körülmények között éltek, addig a többieknek sokkal nehezebb volt a sorsuk. A vasútépítők például télen, erős fagyok idején kézzel, vésővel és lapáttal ásták a mélyen átfagyott talajt, és nyirkos, sötét földbe vájt kunyhókban laktak. A Szpaszo-Preobrazsenszkij-székesegyház anyakönyveinek adatai szerint a háború idején Nadezsdinszkban 304 hadifogoly halt meg. Akárcsak más helyeken, a foglyok többsége betegségek (tuberkulózis és skorbut) következtében halt meg, azonban sokan balesetek áldozatává váltak. Öngyilkosságokra is sor került.

Az elhunyt hadifoglyokat a városi temetőben temették el; 1918-ban a Bogoszlovszkij hegyvidéki körzet anyagi támogatásával emlékművet emeltek nekik. A 2,5 méter magas emlékmű betonból készült, felületét természetes kő hatására alakították ki. Az 1950-es években, a temető felszámolása során a helyi lakosok megpróbálták kiásni a földből vagy szétverni, de az emlékmű ellenállt. Így került az emlékmű az ezen a helyen épült egyik magánház udvarába. Az emlékműről csak a táblácska és a vaslánc hiányzik, amely – a helyiek szerint – eredetileg körülvette.

A Perm megyei Revda városában a hadifoglyok a revdai fémipari gyárban és az erdőgazdálkodási munkálatok során is dolgoztak, vala-

mint vasutat építettek. Az 1920-as években a revdai munkások pénzt gyűjtöttek, és a hadifoglyok temetkezési helyén egy két méter magas kőpiramist emeltek. A piramisra elhelyezett táblán ez állt: „Osztálytestvéreinknek. A világkapitalizmus áldozatainak. A revdini munkások." Az azt követő években a piramis felső részét lebontották. 1998-ban a Magyar Köztársaság anyagi támogatásával a cikk szerzője irányította az emlékmű helyreállítási munkálatait.

A hadifoglyok temetkezési helyein található, három méternél magasabb emlékművek a Szverdlovszki megyei Nyizsnyaja Szalda városában és az Orenburg megyei Tocska városában is fennmaradtak.

Az emlékműveket azonban korántsem mindenhol állították fel, ezért még hatalmas munka vár ránk az I. világháborús hadifoglyok temetőinek felkutatásában, megőrzésében és rendbetételében. Az Urál régió alacsony népsűrűsége és a terület csekély gazdasági kiaknázottsága miatt ez a feladat teljes mértékben megvalósítható. Ennek köszönhetően sokuk helyszíne megmaradt, bár a temetkezés külső jelei már eltűntek.

Példaként említhető a hadifoglyok temetkezési helye a 1970-es évek végén felszámolt városi temetőben, a Kurganban található a Január 9. utcában. Jelenleg ezen a helyen a Győzelem Park található, azonban szükség esetén hozzávetőlegesen meg lehet határozni a külföldi hadifoglyok temetkezési helyét is.

Így az Urál és Szibéria hatalmas, alig feltárt területei miatt a találatok lehetősége teljesen reálisnak tűnik. Azonban a százéves időtáv és a temetői térképek hiánya miatt ez a munka nagyon lassan és nehezen halad.

FÜGGELÉK

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS EMLÉKKONFERENCIA BEREGSZÁSZ, 2025. NOVEMBER 21.

A Szolyvai Emlékpark,
a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet
és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke
GULÁG–GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA, 2025:
kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika ...
címmel nemzetközi tudományos emlékkonferenciát szervez

Időpont: 2025. november 215., péntek 10.00 óra (közép-európai idő)
Helyszín: Európa-Magyar Ház (Beregszász, Széchenyi u. 59B.)

ELŐZETES PROGRAM

EMLÉKEZÉS

10.00–10.15. Megnyitó: **dr. Tóth Mihály** PhD, a Szolyvai Emlékpark elnöke, az emlékkonferencia levezető elnöke.

Megemlékezés: mécsesgyújtás, közös ima a mártírok lelki üdvéért a történelmi egyházak képviselőinek közreműködésével.

PREZENTÁCIÓK, MŰHELYBESZÁMOLÓK, SZAKMAI KUTATÁSOK, TÉNYFELTÁRÁSOK ISMERTETÉSE

10.15–10.25 dr. Zubánics László (Gut*),* PhD történész, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének ve-

zetője, docens: A *Marosi István: Katakombaszolgálat Kárpátalján* című könyv fogadtatása és a *80 éve történt. Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban* című kolozsvári konferenciakötet a szakmai lektor szemével

10.25–10.35 dr. Dupka György (Tiszabökény)PhD, a GKNT ügyvezető elnöke, a GGKI tudományos főmunkatársa), a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára: *A szovjet fogságban elhunyt, eddig ismeretlen kárpátaljai honfitársaink kigyűjtött listája az MNL adatállományában, az áldozatok névsorának megörökítése a Szolyvai Emlékpark gránittábláin*

10.35–10.50 dr. Molnár D. Erzsébet (Beregszász), PhD történész, GKNT-tag, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont igazgatója:

A kommunista diktatúra, a GULÁG-GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak kutatása és oktatása a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetemen

10.50–11.05 habil. dr. Váradi Natália (Beregszász), PhD történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense:

Karpatszka Ukrajina (1944–1946) szerepe a szovjet típusú rendszer erőszakos bevezetésében vidékünkön a kárpátaljai források tükrében

11.05–11.20 Bimba Brigitta (Bátyú), a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója, GKNT-tag, a GGKI tudományos munkatársa:

Malenkijrobotosok leszármazottainak élő emlékezete

11.20–11.30 Dupka Nándor (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének aspiráns hallgatója: *Sörös (Pivovár) János(1892–1958) munkácsi esperes-plébános meghurcoltatása, GULÁG-rabságra ítélése a KGB iratok alapján*

11.30–11.45 Matkovits-Kretz Eleonóra (Pécs)**,** a Pécsi Német Kör elnöke, GKNT-tag:

80 éve történt a magyarok, németek fogságba hurcolása Kárpát-medencében, az évforduló alkalmából emlékút a Vajdaságban, Apatin-Zombor-Bajmok-Szabadka-Szeged útvonalon

11.45–12.45 Ebéd

13.00–13.15 Földváryné dr. habil. Kiss Réka (Budapest) PhD történész, egyetemi docens, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke:*Gulág – trauma, feldolgozás, emlékezés. Feladataink a XXI. században*

13.15–13.25 Köteles László (Szepsi/MoldavanadBodvou), a Csemadok – Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség alelnöke, GKNT-tag: *Az emlékezetpolitika helyzete a jelenlegi Szlovákia területén: a megtorlás áldozatainak emlékhelyei, megemlékezések, konferenciák, kiadványok*

13.25-13.40 Pavol Hric (Kassa/Košice), a Kommunizmus Áldozatai Múzeum igazgatója:

A Kommunizmus Áldozatai Múzeum a kommunista diktatúra által szervezett elhurcolásokat, megtorlásokat bemutató tényfeltáró és tárlatbemutató tevékenysége

13.50-14.00 A beküldött előadások ismertetése

Marosi István (Beregszász), az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója*: Orosz Péter boldoggá avatása: egyházi megítélése, társadalmi üzenete*

Kovács Sándor (Eszeny-Budapest) honismereti szakíró, helytörténeti kutató:

A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek Vereckén

dr. Zékány Krisztina (Ungvár) PhD nyelvész, szerkesztő, az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője, docens*: A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024 című tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével*

dr. Botlik József (Budapest) PhD történész, egyetemi docens, GKNT-tag:

A*dalékok az erdélyi magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok meghurcoltatásához*

14.00–14.15: Kérdések, hozzászólások, zárszó.

2025. november 21., péntek, délutáni program:

15.00. Csendes koszorúzás az Európa-Magyar Ház udvarán és a sztálini megtorlás beregszászi felújított emlékművénél.

Összeállította:
dr. Dupka György

Minden érdeklődőt szeretettel várunk!
A rendezvényt online közvetítjük a KMMI Facebook-oldalán
A programváltoztatás jogát fenntartjuk. A rendezvény sajtónyilvános,
Szervezők: a Szolyvai Emlékpark, Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI),
Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke,
Együttműködő partner: Nemzeti Emlékezet Bizottsága
Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT)
Támogató: Bethlen Gábor Alap
Infó: Dupka György felelős titkár (E-mail: dupkagyorgy@gmail.com, mob. +380-67-717-63-08.,
Facebook, belső üzenet)
Ügyintéző: Fuchs Andrea (E-mail: cherk47@gmail.com, Mob.+380-67-476-38-96)

KAPCSOLÓDÓ PROGRAMOK

2025. NOVEMBER 20., csütörtök
EMLÉKEZÉS, KOSZORÚZÁS A SZTARIJ SZAMBORI EMLÉKPARKBAN
a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (**elnök: Somogyi László**) szervezésében, Támogatók: Sztarij Szambor polgármesteri hivatala, Bethlen Gábor Alap,
Magyarország Ungvári Főkonzulátusa,a Szolyvai Emlékpark
12.00-13.00. (k.-e. i.). Helyszín: Lembergi/Lvovi terület, Sztarij Szambor, Narancsos forradalom utca, Szozany település határában.

2025. NOVEMBER 22.,szombat
SZOLYVA, SZOLYVAI EMLÉKPARK
11.00. Kárpát-medencei szintű emlékezés, csöndes koszorúzás, főhajtás a 81 éve ártatlanul elhurcoltak és meggyilkoltak, valamint a világháborúkban elesettek emléke előtt, ahol a gránittáblákon közel 12 ezer áldozat nevét örökítettük meg.

2024. NOVEMBER 23.,vasárnap
IV. Helyszín: ***BÚCSÚ ÉS EMLÉKEZÉS AZ EGYHÁZ MÁRTÍRJAIRA*** TISZABÖKÉNYBEN,
11.00. Búcsú a Tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet és a Mártírok római katolikus templomban. (k.-e. i.). Búcsús szentmisét mutat be **Hernádi Balázs Lehel** OFM atya**,** tiszabökényi plébániai kormányzó *közreműködésével.* A Szentmise után:

- Emlékezés a II. világháború áldozataira a templomkertben lévő emlékműnél
- *Agapé.*

Összeállította*: dr. Dupka György,*
a Szolyvai Emlékpark felelős titkára

GULÁG-GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA 2025:
kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika
2025. november 21.

2025. november 21. Beregszász. Az Európa–Magyar Ház konferenciatermében lezajlott a GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma 2025 nemzetközi tudományos konferencia. Napirenden szerepelt a kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika.

A rendezvény előtt **Zubánics László,** a KMMI elnöke megnyitotta a *Rezonanciák, reflexiók, visszatükröződések 2014–2025* című kiállítást. A tárlaton bemutatta **Magyar Árpád István** (Kijev) és tanítványai: **Magyar Olga** (Kijev), **Kovalevszka Olena** (Kijev) képzőművészeti munkáit.

A konferencia résztvevőit **dr. Tóth Mihály** (Zápszony) alkotmányjogász, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány elnöke köszöntötte, majd mécsesgyújtás következett, **Pocsai Vince** református tiszteletes és **Marosi István** görögkatolikus áldozópap az áldozatok lelki üdvéért imát mondtak.

A szakmai kutatásokról, műhelybeszámolókról, a tényfeltárások ismertetéséről előadást tartott:

Zubánics László (Gut), PhD történész, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője, docens: *A Marosi István: Katakombaszolgálat Kárpátalján című könyv fogadtatása és a 80 éve történt. Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban című kolozsvári konferenciakötet a szakmai lektor szemével;*

dr. Dupka György (Tiszabökény) PhD, a GKNT ügyvezető elnöke, a GGKI tudományos főmunkatársa), a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára: *A szovjet fogságban elhunyt, eddig ismeretlen kárpátaljai honfitársaink kigyűjtött listája az MNL adatállományában, az áldozatok névsorának megörökítése a Szolyvai Emlékpark gránittábláin;*

dr. Molnár D. Erzsébet (Beregszász), PhD történész, GKNT-tag, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanszékvezetője: *A kommunista diktatúra, a GULÁG-GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak kutatása és oktatása a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetemen;*

dr. habil. Váradi Natália (Beregszász), PhD történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társada-

lomtudományi Tanszékének professzora: *Zakarpatszka Ukrajina (1944–1946) szerepe a szovjet típusú rendszer erőszakos bevezetésében vidékünkön a kárpátaljai források tükrében;*

Bimba Brigitta (Bátyú), a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója, GKNT-tag, a GGKI tudományos munkatársa: *Malenkijrobotosok leszármazottainak élő emlékezete;*

Dupka Nándor (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének aspiráns hallgatója: *Sörös (Pivovár) János (1892–1958) munkácsi esperes-plébános meghurcoltatása, Gulág-rabságra ítélése a KGB iratok alapján;*

Matkovits-Kretz Eleonóra (Pécs), a Pécs Német Kör elnöke, GKNT-tag: *80 éve történt a magyarok, németek fogságba hurcolása Kárpát-medencében, az évforduló alkalmából emlékút a Vajdaságban Apatin-Zombor-Bajmok-Szabadka-Szeged útvonalon;*

Földváryné dr. habil. Kiss Réka (Budapest) PhD történész, egyetemi docens, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke: *Gulág – trauma, feldolgozás, emlékezés. Feladataink a XXI. században;*

Köteles László (Szepsi/Moldava nad Bodvou), a Csemadok – Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség alelnöke, GKNT-tag: *Az emlékezetpolitika helyzete a jelenlegi Szlovákia területén: a megtorlás áldozatainak emlékhelyei, megemlékezések, konferenciák, kiadványok;*

Pavol Hric (Kassa/Košice), a Kommunizmus Áldozatai Múzeum igazgatója: *A Kommunizmus Áldozatai Múzeum a kommunista diktatúra által szervezett elhurcolásokat, megtorlásokat bemutató tényfeltáró és tárlatbemutató tevékenysége*;

A beküldött előadásokat **Dupka György** ismertette: **Marosi István** (Beregszász), az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója: *Orosz Péter boldoggá avatása: egyházi megítélése, társadalmi üzenete*; **Kovács Sándor** (Eszeny-Budapest) honismereti szakíró, helytörténeti kutató: *A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek Vereckén*; **dr. Zékány Krisztina** (Ungvár) PhD nyelvész, szerkesztő, az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője, docens: *A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024*

című tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével; **dr. Botlik József** (Budapest) PhD történész, egyetemi docens, GKNT-tag: *Adalékok az erdélyi magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok meghurcoltatásához.*

Betegsége miatt **Pracu Eszter** (Nagykapos/Veľké Kapušany), történész, doktorandusz: *Múlt és jövő metszéspontján – a kommunizmus emlékezete a XXI. század fiatal generációinak tükrében* témájú előadása elmaradt.

A nemzetközi konferencia záró részében kérdések, hozzászólások hangzottak el.

A délutáni program keretében csendes koszorúzást tartottak az Európa–Magyar Ház udvarán és a sztálini megtorlás beregszászi felújított emlékművénél.

Az utóbbi rendezvény házigazdája Magyarország Beregszászi Konzulátusa volt. Emlékbeszédet mondott **Vida László,** a misszió vezetője és **dr. Zubánics László,** az UMDSZ elnöke. Végezetül a magyar szervezetek (KMKSZ, UMDSZ, MÉKK, Szolyvai Emlékpark Alapítvány, a beregszászi egyetem, a történelmi egyházak és az intézmények képviselői) a felújított emlékműnél elhelyezték az áldozatok előtt tisztelegve a megemlékezés koszorúit.

MEGEMLÉKEZÉS, KOSZORÚZÁS, EMLÉKTÁBLÁK AVATÁSA A SZOLYVAI EMLÉKPARKBAN, 2025. NOVEMBER 22.

2025. november 22. Szolyva, Emlékpark. Immár több évtizedes hagyomány, hogy minden év novemberének az Erzsébet-naphoz legközelebb eső szombatján, az Emlékparkbizottság rendezésében a kárpátaljai magyar társadalmi szervezetek, történelmi egyházak koszorúzással egybekötött megemlékezést, gyászszertartást tartanak. E hagyománynak megfelelően kegyelettel, méltóképpen emlékeztek meg a sztálini terror és a II. világháború áldozatairól. A rendezvény egyben a közös kiállást is demonstrálta országunk társadalmi békéjének mielőbbi helyreállítása és a kárpátaljai magyarság összefogása, egysége mellett. Ezekkel a gondolatokkal üdvözölte a megjelenteket a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Fuchs Andrea** irodavezető és **dr. Tóth Mihály** elnök.

Az ukrán és a magyar himnuszok elhangzása után beszédet mondott **dr. Szilágyi Péter,** a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkára; **Földváryné dr. Kiss Réka,** a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke; **Román Moldavcsuk,** a Kárpátaljai Megyei Katonai Közigazgatási Hivatal nemzetiségi kérdésekkel és vallásügyekkel foglalkozó főigazgatóságának vezetője; **Sin József,** a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke.

Az alkalomhoz illő dalcsokrot adott elő a tiszabökényi Tisza Csillag kórus (művészeti vezetője: **Kovály Csilla**).

Zárszót mondott **dr. Dupka György** lágerkutató, történész, az emlékparkbizottság felelős titkára, aki többek között kiemelte, eddig 12 ezer áldozat nevét vésték fel a kőtáblákra, nemzetiségi összetétele: 80% magyar és sváb/német, 3 ezer ruszin/ukrán, több mint ezer zsidó és száz körül van a szlovákok, románok és más nemzetiségűek száma is. A Magyar Nemzeti Levéltár adattárában eddig több mint kétezer áldozat neve került felkutatásra.

Felkérésére **Szilágyi Péter, Földváryné Kiss Réka** és **Tóth Mihály** szalagátvágással felavatta a szovjet lágerekben elhunyt 318 Ung-vidéki

honfitársunk nevét tartalmazó emléktáblákat, amelyek elkészítését a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) támogatta. A további emléktáblák felállítására a közeljövőben kerül sor.

Az elhunytak lelki üdvéért imádkozott **Dávid Árpád** mezőgecsei református lelkész és **Pocsai Vince** nyugalmazott református lelkész.

A rendezvényt megtisztelte jelenlétével mások mellett: **Vida László,** Magyarország Beregszászi konzulátusának misszióvezetője; **Nádasi László,** a Nemzetstratégiai Kutatóintézet osztályvezetője; **Szalipszki Endre** elnöki tanácsadó, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, egykori beregszászi főkonzul; **dr. Csernicskó István,** a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem rektora, a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője; **dr. Spenik Sándor,** az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének igazgatója, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja; **Ladányi Natália,** Szolyva város oktatási osztályának helyettes vezetője; **Kocserga János,** Aknaszlatina alpolgármestere; **Vincze István,** Beregszász város alpolgármestere; **Köteles László,** a CSEMADOK alelnöke; **PavolHric,** a Kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeum igazgatója; **Matkovits-Kretz Eleonóra,** a pécsi Német Kör elnöke; **dr. Zubánics László,** az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke; **Gulácsy Géza,** a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke, a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője; **Petneházy Gyula,** a Kijevi Magyarok Egyesületének elnöke, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja; **vitéz Somogyi László,** a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség elnöke; az ukrajnai és a külföldi társadalmi szervezetek képviselői, köztük **Meskó János** ungvári helytörténész, **Reöthy János,** Szolyva egykori polgármestere, **Ladányi Antal** (Szolyva), **Argyelán György** (Szolyva), **Szokolova Henrietta** pedagógus (Szolyva), a Szolyvai Emlékparkbizottság tagjai.

A SZOLYVAI EMLÉKPARK ÉS A PARTNERSZERVEZETEK GULÁG-GUPVI PROGRAMJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ FONTOSABB RENDEZVÉNYEK, ESEMÉNYEK KRÓNIKÁJA 2025-BEN

2025. január 11. Kereken 80 évvel ezelőtt Békés megyéből háromezer, ezen belül Elekről közel ezer német származású polgárt hurcoltak el kényszermunkára. Ezekre a gyalázatos eseményekre emlékeztek egy emlékmenettel és emlékprogrammal. Az emlékmenet ötlete **Körösi Mihálytól,** a GKNT alelnökétől származik. Köszönet mindazoknak, akik ezen részt vettek.

2025. január 22. Ljah Sándor, a Kárpátaljai Megyei Katonai Közigazgatás nemzetiségi kérdésekkel és vallásügyekkel foglalkozó főigazgatóságának vezetője az Ukrajnai Etnopolitikai és Vallásszabadság Állami Szolgálata oklevelét **Viktor Jelenszkij** elnök nevében adta át a magyar közösség három képviselőjének: **dr. Dupka György** történésznek, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) elnökének, a KMMI igazgatójának, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány titkárának, **dr. Tóth Mihály** alkotmányjogásznak, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány elnökének.

2025. január 24. A Pécsi Néprajzi Múzeumban a Német Kör a 80. évfordulóra emlékezve *Németek és magyarok szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban* címmel programsorozatot indított, ezúttal Kárpátalja tragédiájára emlékeztek. Az eseményen a jelenlévőket **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök asszony üdvözölte. Bevezető gondolatokat mondott **Burján István** főmuzeológus. Ezután filmvetítés következett. A nézők megtekintették *Az emlékezés és a szív kegyhelye* (https://www.youtube.com/watch?v=PIu2vrJDwww) és a *Szolyvai megemlékezés a sztálini terror áldozatairól*

(https://www.youtube.com/watch?v=8Wm74cbro9o) című kisfilmeket. **Dr. Dupka György**, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány felelős titkára, író, lágerkutató a filmekhez kapcsolódóan *A kárpátaljai németek és a magyarok kollektív büntetése* címmel tartott vetítéssel egybekötött előadást.

A rendezvényt megtisztelte mások mellett **dr. Márkus Beáta** PhD történész, a Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszék tanára, **Walterné Müller Judit** történész, a Janus Pannonius Múzeum főmuzeológusa, akik a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör – vezetőségi tagjai, egyben a Gulág és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának tagjai is.

2025. január 24. dr. Bokor Béla kuratóriumi elnök a pécsi székhelyű Határokon Túli Magyarságért Alapítvány megalakulásának 30. évfordulója alkalmából díszoklevelet nyújtott át **Dupka György** írónak, történésznek, *„a több évtizedes barátságért, az egymás iránt vállalt felelősségből fakadó és az összetartást erősítő közös célok megvalósításáért, a magas színvonalú együttműködésért”*.

2025. január 20. A Szolyvai Emlékparkban, ahol mintegy 12 ezer GUPVI–GULAG-áldozat neve van megörökítve a márványtáblákon, a decemberi és a januári időszakban tovább folyt a parkrendezés. A kiöregedett, több mint százéves fák helyére Kijevből leszállított (**Petneházy Gyula** tag szervezésében) facsemeték kerültek. **Dr. Tóth Mihály** elnök felkérésére **Reöthy János** tag a Szolyvai Polgármesteri Hivatal közreműködésével megvalósította a park fásítását. A hála és köszönet jeléül **Reöthy János (Ivan Revtij)** a Szolyvai Emlékparkbizottság köszönőlevelét nyújtotta át **Pitra Mihajlónak**, a Szolyvai Kommunális Vállalat vezetőjének. Megbeszélték továbbá az idei parkrendezési teendőket.

2025. január 28. Megjelent az *Együtt* irodalmi, művészeti, kulturális, humán tudományi folyóirat 2024-es utolsó lapszáma. **A lapszámban mások mellett Dupka György** a kárpátaljai GULAG-elítéltek adattárának XIX. részét mutatta be.

***

2025. február 11. A tornai nyugdíjas klubban emlékeztek a 80 évvel ezelőtti deportálásokról, a magyar és német ajkú lakosság meghurcolásáról. **Köteles László**előadó, GKNT-tag, aki családtagjai által személyesen is érintett, már évtizedek óta kutatja a témát. Beszélt egyes szovjet vezetők megalomán terveiről, ahol a mai Kelet-Szlovákia csaknem teljes területét a Szovjetunióhoz csatolták volna, környékünket is, egész a Szoroskőig bezárólag. Ennek volt az előkészítése az úgynevezett „málenkij robot"– „kis munka". Sokan azt hitték, hogy csak pár napos munkáról van szó, a háborús károk enyhítésére, de a munka évekig tartott, rettenetes körülmények között. Mértékadó becslések szerint a deportáltak száma 11–13 ezer főre tehető. A deportálások által érintett magyar községekben, az emberi életekben mért veszteségek száma szinte mindenütt meghaladták a háborús veszteségeket.

2025. február 24-25. A kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapja alkalmából a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT), a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézete és a Magyar Nemzeti Múzeum az Alapjogokért Központ közreműködésével nemzetközi tudományos konferenciát rendeztek. A téma kutatói hét szekcióban mutatták be a kommunista diktatúrák eszmei és jogi hátterét, a szovjet terror intézményrendszerét, továbbá a szovjet minta magyarországi és kelet-közép- és délkelet-európai (Ukrajna, Csehszlovákia, Lengyelország, Románia és a Balkán) megjelenési formáit.

A konferencia első napját **Zsigmond Gábor,** a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, **Bognár Zalán,** a GKNT elnöke, a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézet igazgatója és **Szalay-Bobrovniczky Vince** helyettes államtitkár nyitották meg. Előadást tartott: **Fekete Rajmund** (igazgató, Kommunizmuskutató Intézet); **Szerencsés Károly** (tanszékvezető, egyetemei docens, NKE); **Horváth Attila** (jogtörténész, egyetemi tanár, KKE; alkotmánybíró), **Pomázi-Bárdonicsek Dominika** (tudományos munkatárs, Iustitia GGKI); **Bognár Zalán** (elnök, GKNT; egyetemi docens, KRE; igazgató, Iustitia GGKI); **Seres Attila** (tudományos főmunkatárs, VERITAS); **Dupka György** (ügyvezető elnök, GKNT; titkár, Szolyvai Emlékparkbizottság; tudományos főmunkatárs, Iustitia GGKI); **Bank Barbara** (tag, NEB;

egyetemi adjunktus PPKE); **Rigó Róbert** (tudományos főmunkatárs, KRE); **Hantó Zsuzsa** (történész, szociológus, Kommunizmus Bűnei Alapítvány); **Marschal Adrienn** (tudományos munkatárs, RETÖRKI). A szervezők nevében **Dupka György** mondott zárszót.

* A *Kommunista diktatúrák terrorjának intézményei, áldozatai a szovjet blokk országaiban* című kétnapos tudományos konferencia záró ülését a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében tartották. A 4–7. szekciókban (**Dupka György, Cservenka Ferdinánd, Bank Barbara, Rigó Róbert** tudományos kutatók vezetésével) ezúttal Lengyelország, Csehszlovákia, a Balkán országai, Románia megtorló intézményrendszeréről, a szovjet GULAG mintájára, az NKVD/KGB tanácsadók közreműködésével szervezett kommunista munkatáborokról, a kommunista diktatúra által eltitkolt népirtásokról, a rendszerellenességgel vádolt emberek szenvedéstörténetéről, valamint az emlékezetpolitikáról, ismeretterjesztésről, az áldozatok emlékének megörökítésével kapcsolatosan tartott előadást **Lagzi Gábor** (tudományos munkatárs, Lengyel Kutatóintézet és Múzeum), **Cservenka Ferdinánd** (levéltáros, MNL OL; tudományos munkatárs, Iustitia GGKI), **Krajcsár Lukács** (tudományos kutató, ÁBTL), **Botlik József** (ny. egyetemi docens, PPKE), **Bandi István** (tudományos kutató, ÁBTL), **Dragan Trainan** (muzeológus, MNM), **Cseh Gergő Bendeguz** (főigazgató, ÁBTL), **Nány Mihály** (tanárképzésért felelős rektori megbízott, NKE), **Fülöp Márton** (történész, kulturális menedzser, MNM). Zárszót mondott **Pogrányi Lovas Miklós** (vezető kutató, Alapjogokért Központ). A média által is figyelemmel kísért esemény állófogadással, baráti beszélgetéssel fejeződött be.

Az elhangzott előadások szerkesztett anyagai a közeljövőben magyarul és angolul könyv alakban is kiadásra kerülnek a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága gondozásában. A két napos konferenciáról **Havasi Dániel,** a GGKI igazgatóhelyettese közreműködésével videófelvétel készült.

2025. február 25. A Kommunizmus Áldozatai Emléknapja alkalmából 16:00 órától koszorúzással egybekötött megemlékezést tartottak a Nemzeti Múzeum Málenkij Robot Emlékhelyen (Ferencvárosi

pályaudvar mellett), ahol a GKNT nevében **Körösi Mihály** alelnök koszorúzott.

2025. február 25. A kommunizmus áldozatainak emléknapján *Nyughelyük ismeretlen. A kommunista diktatúra idején jeltelen sírba temetettek földi maradványainak felkutatása és azonosítása* címmel szervezett nemzetközi tudományos konferenciát a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB). Az ülésen magyar, lengyel, cseh, szlovák, szlovén, moldvai, ukrán és más külhoni szakemberek számoltak be kutatási eredményeikről. Az előadók egyike volt **Dupka György** történész (a SZEP felelős titkára, GKNT ügyvezető elnök), aki *A kommunista diktatúra áldozatai földi maradványainak felkutatása, beazonosítása, emlékhelyek kialakítása Kárpátalján és a Kárpátokon túli régióban* címmel tarott vetítéses előadást.

2025. február 26.A Hír FM Farkasverem című műsorának vendége volt **dr. Dupka György** történész, a GKNT ügyvezető elnöke. **Velkovics Vilmos** szerkesztő-műsorvezetővel a kárpátaljai múltfeltárásról, tömegsírokról, az elhunytak azonosításáról és mindezek kapcsán a Szolyvai Emlékparkról beszélgettek, de megkerülhetetlen téma volt a harmadik éve tartó orosz-ukrán háború is.

2025. február 26. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) szervezésében került sor **Marosi István** *Katakombaszolgálat Kárpátalján; A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989)* című könyv bemutatójára, amely a kárpátaljai görögkatolikusok XX. századi üldöztetését dolgozza fel, s amelyet a Nemzeti Emlékezet Bizottsága jelentetett meg tavaly év végén. **Balogh Margit,** a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgató-helyettese ismertette: a kötet gerincét azoknak a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez tartozó papoknak a bemutatása adja, akik 1944 és 1989 között vállalták, hogy illegalitásban végzik papi szolgálatukat. **Gárdonyi Máté,** a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának tanszékvezető docense az 576 oldalas, több mint 1100 fényképet tartalmazó könyv legfőbb erényének nevezte, hogy nemcsak

csoportokba rendezi a kárpátaljai papságot, hanem vissza is akarja adni nekik a szovjet rendszer által elvett, értéktelennek nyilvánított személyiségüket, arcukat. **Marosi István** többek között elmondta: a szovjet politika ezt a magyar világot, ezt a magyar közösséget akarta eltörölni a görögkatolikus egyház megszüntetésével.

2025. február 26. A Nemzeti Színházban az anyaországban tartózkodó kárpátaljai elit képviselői az anyaországi nézők társaságában megtekintették az *„Uram, segíts haza minket!"* című emlékműsort a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház előadásában, amely Kárpátalján is nagy sikerrel debütált. A közönség vastapssal fogadta **Fornosi D. Júlia, Gál Natália, Heczel Jázmin, Orosz Ibolya, Vass Magdolna** színésznők szívből jövő előadását. Hangfelvételen közreműködtek: **Ferenci Attila, Jakab K. Tamás, Orosz Melinda, Séra Dániel, Sőtér István, Szilvási Szilárd**.

A műsorban elhangzó szövegek részletek **Dupka György** és **Molnár D. Erzsébet** (GKNT-tagok) kutatásaiból. A műsorban látható fényképek és videórészletek **Molnár D. Erzsébet** gyűjtései, illetve nyilvánosan elérhető anyagok. Színpadra alkalmazta: **Gál Natália**.

2025. február 27. Budapest. A Kárpátaljai Szövetség és a Szolyvai Emlékpark Alapítvány közös eseményén bemutatásra került *Az emlékezés és a szív kegyhelye* című film (https://www.youtube.com/watch?v=PIu2vrJDwww&t=1s). A kárpátaljai németek és magyarok kollektív büntetését megjelenítő dokumentumfilmhez kapcsolódóan **dr. Seremet Sándor** történész, a Kárpátaljai Szövetség főtitkára moderálásában **dr. Tóth Mihály** alkotmányjogász, az Szolyvai Emlékpark Alapítvány elnöke, **dr. Dupka György**történész (a SZEP felelős titkára, GKNT ügyvezető elnök) és **Zubánics László** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság vezetőségének tagjai osztották meg gondolataikat az esemény résztvevőivel.

2025. február 28. A Hír FM Rádió *Farkasverem* című 45 perces műsorának vendége ezúttal **dr. Dupka György** történész, író, kultúr-

politikus volt. **Velkovics Vilmos** szerkesztő-műsorvezetővel a kárpátaljai múltfeltárásról, az elhunytak azonosításáról, tömegsírok feltárásáról, a Szolyai Emlékparkról és a harmadik éve tartó háborúról beszélgettek.

2025. február folyamán. *Lucskay Mihály-díjat* kapott **Marosi István** *Katakombaszolgálat Kárpátalján* című kötete. A díj adományozója a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye. A kitüntetést a spirituális és kulturális témában írt legjobb kiadványok szerzőinek ítélik oda.

***

2025. március 1. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) és a Beregszászi Szent Kereszt Római Katolikus Plébániatemplom szervezésében megtartották az ungvári egyetem doktorandusza, **Dupka Nándor** *Pásztor Ferenc vértanú* című könyvének bemutatóját a Pásztor Ferenc Közösségi és Zarándokházban (https://karpataljaiadatbank.com/.../pasztor-ferenc-vertanu/). A himnusz elhangzása után **Ferku Szilveszter** Reményik Sándor *Templom és iskola* című versét szavalta el. Az eseményt a Beregszászi Római Katolikus Egyházközség nevében **Molnár János** esperes-plébános, püspöki helynök nyitotta meg. Köszöntőt mondott **Lucsok Péter Miklós** O.P., a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke és **Fülöp Andrea** beregszászi konzul asszony. A kiadványt bemutatta: **dr. Zubánics László** történész, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője, docens. Egybehangzó vélemény, hogy a kárpátaljai római katolikus egyház és 19 plébánosa kegyetlen üldözést élt át a Szovjetunió területén. A kommunista egyházüldözés időszakában Pásztor Ferenc vértanú mindvégig elkötelezett volt a katolikus egyház, a Vatikán mellett, a megalkuvás helyett a halált választotta. A hiánypótló monográfia szerzője Pásztor Ferenc vikárius üldöztetésének szenvedéstörténetét fényképekkel, levéltári dokumentációval, több mint 200 oldalas peranyag elemző ismertetésével mutatja be. Ebben a gondolatkörben mondott zárszót **Dupka Nándor**, az UNE Történelem és Régészet Doktori Iskola doktorandusza, aki a püspökségnek javasolta a hitvalló vértanú boldoggá avatásával kapcsolatos ügyintézés elindítását.

Közreműködött: **Marcsák Gergely** költő, versénéklő, aki gitárkísérettel előadta a lágerballadát, **Horváth Sándor** *Mert a haza nem eladó* és **Füzesi Magda** *A kis sikátor balladája* című megzenésített verseit. Az esemény a Pásztor Ferenc-emléktábla megkoszorúzássával fejeződött be.

A rendezvényt a fentebb említett személyeken kívül megtisztelte jelenlétével mások mellett **dr. Dupka György** történész, lágerkutató, a MÉKK elnöke, **Hernádi Balázs Lehel** ferences atya, a tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus templom plébániai kormányzója, **dr. Molnár D. Erzsébet** történész, docens, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Intézetének igazgatója, **dr. Tarpai József**, a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesületének vezetője, a Munkácsy Mihály Magyar Ház igazgatója, **dr. Bacsó Róbert**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola professzora, római katolikus diakónusa.

2025. március 10. A Szolyvai Emlékparkban az eltávolított öreg, korhadásnak indult kőrisfák helyére faiskolában előnevelt hársfa és vöröskányafa csemetéket ültettek. A munkálatokban a szolyvai ukrán gimnázium (Свалявська гімназія / Свалявський ЗЗСО 4) végzős diákjai is részt vettek **Nagyija Jurijivna Zagumennova** igazgató vezetésével. A park történetéről, a helyi magyarságot ért 1944 őszi tragédiáról **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, valamint **Árgyelán György** és **Reöthy János** tagok tájékoztatták. Az akciót **Sándor Fegyir**, Ukrajna magyarországi nagykövete is támogatta. A Szolyvai Emlékpark Alapítvány vezetősége köszönetet mondott a magyar és ukrán barátainknak, akik nagy segítséget nyújtottak az itt nyugvó I. és II. világháborús katonahősök, valamint az 1944 őszén a szovjet lágerekbe „malenykij robotra" elhurcolt magyar, sváb/német és más nemzetiségű áldozatok emlékhelyének felújításában.

2025. március 11. Az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központban tartották meg az *Isten szolgája Orosz Péter Pál élete és vértanúsága (1917–1953)* című konferenciát, amelyet a hitvalló pap boldoggá avatására készülve, és a katolikus egyház 2025. jubileumi éve keretében

szerveztek. A konferencián **Macapula Tódor** püspök mellett az egyházmegye ukrán és magyar papsága nagy számban képviseltette magát. Emellett számos történész, kutató és érdeklődő vett részt az eseményen. Orosz Péter életéről és vértanúságáról **Barlay Tamás** készített dokumentumfilmet *A kereszt előtt* címmel. **Orosz Péter** boldoggá avatási eljárását ***Milan Sasik*** püspök indította el. 2022-ben Ferenc pápa elismerte Orosz Péter vértanúságát. A boldoggá avatást Bilkén fogják megtartani 2025. május 3-án.

A megjelenteket a konferencia szervezői nevében **Marosi István** görögkatolikus pap köszöntötte. A jelenlévőkhöz szólt **Tódor** püspök és **Demkó Ferenc** magyar helynök. A továbbiakban tíz előadás hangzott el magyar és ukrán nyelven. Az előadásokat követően zárszóként **Th Dr. Béres Péter Pál,** az ungvári Boldog Romzsa Tódor Teológiai Akadémia rektora beszélt Orosz Péter Pál boldoggá avatási ünnepségének előkészületeiről, valamint a jeles nap mozzanatairól.

2025. március 14. A Munkácsi Szent István Líceumban az 1848-49-es forradalom és szabadságharc évfordulója alkalmából könyvbemutatóval egybekötött megemlékezést tartottak a márciusi ifjak tiszteletére. Az esemény résztvevőit, díszvendégeit **Mihalovics Attila** igazgató köszöntötte. A tanintézet diákjai zenés-irodalmi összeállítás keretében elevenítették fel a dicsőséges történelmi napokat.

Az anyaországi **Hortobágyi Arnold** bencés atya imát mondott a hősökért és a túlélésért küzdő kárpátaljai magyarokért. **Dr. Dupka György** történész, felelős kiadó a katolikus hitélettel, az egyházüldözéssel foglakozó kárpátaljai kiadványokkal és a tematikus kiállításokkal kapcsolatosan osztotta meg gondolatait. **Dr. Zubánics László** történész, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője, docens felelevenítette a magyar nemzet kiemelkedő történelmi eseményeit, majd **Dupka Nándor** mutatta be *Pásztor Ferenc vértanú – „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta"* című könyvét.

Dupka Nándor, az UNE Történelem és Régészet Doktori Iskolájának PhD hallgatója vetítéssel egybekötött előadásában szólt a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház üldözött papjairól és hitvallóiról,

köztük Pásztor Ferenc vértanú tragikus történetéről, akinek a kommunista rezsim általi meghurcoltatását az NKVD/KGB nyomozati aktája alapján dolgozta fel. A fiatal kutató második könyvével Pásztor Ferenc személyében egy olyan papi sorsra hívta fel a figyelmet, aki magyarságát, hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta, aki jövőbe látóan megjósolta az istentagadó ateista állam összeomlását és a helyi magyarság felemelkedését. Zárszót mondott **dr. Cseh Áron** ungvári vezető konzul.

Az eseményt megtisztelte jelenlétével mások mellett **Gomber Bence** ungvári konzul, **Kristofori Olga,** a tanintézet nyugalmazott igazgatója.

2025. március 18. Az MR1 Kossuth Rádió *Határok nélkül* című műsorának adásában **Dupka György,** a Szolyvai Emlékpark Alapítvány felelős titkára, a GKNT ügyvezető elnöke nyilatkozott a GULAG/GUPVI-kutatás legújabb kárpátaljai eredményeiről. A teljes adás az alábbi linken elérhető, a **Dupka Györggyel** készült interjú 18:21:26-tól hallható:

https://mediaklikk.hu/radio-lejatszo-kossuth/?date=2025-03-18_18-01-14&enddate=2025-03-18_18-41-06&ch=mr1&fbclid=IwY2xjawJWUsxleHRuA2FlbQIxMQABHS9_LLnn7CPNItoC04Bpaiiz6bArCeblVTBmxZPd87YxwnKK1Yt5ljFZpA_aem_OOdlnAFVOakdM76X0o4CcA

2025. március 24. Elkészült a 23 éve megjelenő *Együtt. Irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra* c. folyóiratunk 2005. évi első száma: https://kmmi.org.ua/.../egyutt_2025_1jav._compressed.pdf A tartalomból: **Kovács Sándor:** *Hányatott sorsú magyar emlékek Rahó környékén* (honismereti tanulmány);

2025. március 29. Budapest. Lezajlott a kárpátaljai kutatókat is tömörítő Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága közgyűlése a Kárpátaljai Szövetség székházában. Az eseményt **dr. Bognár Zalán** történész; a Károli Gáspár Református Egyetem docense, a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézetének igazgatója, az egyesület elnöke nyitotta meg. A napirendi pontok elfogadása után **dr. Dupka György**

történész, az egyesület ügyvezető elnöke szakmai beszámolót tartott a Társaság 2024. évi sokrétű tevékenységéről, a történész tagok kutatási eredményeiről.

Az eseményen **Fuchs Andrea** titkár ismertette a szervezet 2024-es évi gazdasági beszámolóját, majd **dr. Bognár Zalán** elfogadásra ajánlotta a 2025. évi programtervet.

Ezt követően az elnök a jogi nehézségek miatt ismételt szavazást rendelt el a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága által felállítandó immár Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézet létrehozásáról.

Továbbá ellenszavazat nélkül elfogadták a Társaság közhasznúsági nyilvántartásba való felvételét, valamint az Alapszabály módosítását.

Az egyéb bejelentések, javaslatok kérdéskörében többek között egyesületünk új tagjának, **Mezei Emese** fiatal Gulág/Gupvi-kutatónak a bemutatása következett.

A jelenlévő tagok megvitatták a 2025-ös év fontosabb tervezett programjait, a kiemelt események közzé sorolták a Társaság legújabb kiadványainak sajtóbemutatóját, a Gulág-Gupvi tematikájú kerekasztal-beszélgetések beindítását, a honlapépítést, a novemberi konferencia témakörét, a partner szervezetekkel, köztük a Szolyvai Emlékpark Alapítvánnyal és más intézményekkel való együttműködést, a „málenkij robot" 80. évfordulója alkalmából lebonyolítandó egyéb eseményeket.

***

2025. április 7. A Gulagokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány gondozásában elkészült és nyomdába került *Az alkotó szabadsága. Művészek szovjet fogságban* c. konferenciakötet. Szerzők: **Kiss Dávid, Rácz János, Tóth Eszter Zsófia, W. Müller Judit, Démuth Réka, Nagy Gyöngyi, Dupka György, Szűk Balázs, Kovács Emőke**. A kötet lektora: **Áron Máthé.** A kötetet szerkesztette: **Dr. Kovács Emőke.**

Bemutató: 2025. május 27., Hódmezővásárhely, Emlékpont.

2025. április 9. Körösi Mihály helytörténész a GKNT alelnöke a Mezőberényi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium, Kollégium és Általános Iskola meghívására rendhagyó történelem órán vett részt.

„Málenkij robot", a németek kiűztetése, valamint a csehszlovák-magyar lakosságcsere témákban tartott előadást.

2025. április 11. Megrendezésre került a rendhagyó folyóirat- és könyvbemutató az Ungvári Dayka Gábor Líceum dísztermében. A kiadványok kapcsán **dr. Dupka György** történész, irodalmár, a MÉKK elnöke osztotta meg gondolatait. Szólt **Dupka Nándor** *Pásztor Ferenc vértanú* című, az említett sorozat 314. köteteként megjelent könyvéről is. Ehhez kapcsolódóan mondott beszédet a tanintézet egykori végzőse, **dr. Rónay Lerry** történész, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének előadója, valamint a tanintézet egykori tanára, **Maha László**, a Csapi Széchenyi István Líceum igazgatója. A rendhagyó irodalomórát a tanintézet egykori végzőse, **Dupka Nándor**, az UNE doktorandusza *Pásztor Ferenc vértanú* c. könyvének (https://karpataljaiadatbank.com/.../pasztor-ferenc-vertanu/) vetítettképes előadása zárta, majd a jelenlévők imát mondtak Pásztor Ferenc atya boldoggá avatásáért.

2025. április 11. Az Ungvári Szent György vértanú plébániatemplom hittantermében **Megyesi László** állandó diakónus fogadta és köszöntötte a könyvbemutatóra érkezett egybegyűlteket. **Dr. Dupka György** lágerkutató, az Imtermix könyvkiadó vezetője ismertette a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozatban megjelent hitélet, teológia témájú, valamint a római, a görögkatolikus és a református hittankönyveket, továbbá **Dupka Nándor** *Pásztor Ferenc vértanú* című legújabb munkáját. **Dr. Jurij Danilec**, az Ungvári Nemzeti Egyetem történész professzora, akinek a kutatási témája Kárpátalja egyháztörténelme a XX. században, javasolta a *Pásztor Ferenc vértanú* című könyv ukrán és angol nyelvű kiadását. Ezt követően **Dupka Nándor,** az ungvári egyetem történész doktorandusza vetítettképes tájékoztatót tartott ukránul és magyarul az ungvári születésű Pásztor Ferenc (1880–1951) vikárius meghurcoltatásának tragikus történetéről. Többek között javasolta egy Pásztor Ferenc-emléktábla felállítását a templom emlékfalán, ahol korábban boldog Scheffler János (1887–1952) szatmári római katolikus megyéspüspök, vértanú emlékjelét helyezték el, hiszen mindketten a kommunista diktatúra áldozatai.

A rendezvény végén **Megyesi László** felkérte a jelenlévőket, hogy közösen mondják el Pásztor Ferenc boldoggá avatásának imáját magyar és ukrán nyelven.

2025. április 29. Megemlékezés ***Puskás Lászlóné Marika*** néni volt „málenkij robotos" Békés városi emléktáblájánál. Emlékező beszédet mondott **Gutiné Beinschrodt Erzsébet** a Békési Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke. Az eseményen részt vettek Marika néni családját képviselők, Békés város polgármestere **Kálmán Tibor, Körösi Mihály** a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának alelnöke, a német nemzetiségi önkormányzat és az egyesület képviselői.

***

2025. május 6-7. Kassán a kultúrparkban történelmi emlékezet fesztiválja zajlott le a gulágokra történt deportálások 80. évfordulója alkalmából a kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeum szervezésében. a több mint 250 meghívott szlovákiai (Kassa) és magyarországi (Miskolc) diák számára szervezett határokon átnyúló oktatási és megemlékező programot, illetve *A kommunizmus első áldozatai Szlovákiában* című tematikus kiállítást és az iskolások rajzaiból válogatott tárlatot **Pavol Hric** múzeumigazgató és munkatársa nyitotta meg.

Az eseményen **dr. Dupka György** történész, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága ügyvezető elnöke, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány felelős titkára *„A szovjet államigazgatás legfőbb szerve, a kommunista terror eszköze: az NKVD/MVD/KGB, különös tekintettel a kárpátaljai, felvidéki tevékenységére, 1939-1956"* címmel tartott vetítettképes előadást szlovák tolmács közreműködésével. A műhelyfoglalkozások keretében bemutatták a néhai **dr. Havasi János** novellájából készült, **Szász Attila** által rendezett *Örök tél* című szakmai sikereknek örvendő magyar filmet. Ennek tükrében megvitatták Magyarország és Szlovákia történelmi tapasztalatait. A jövőképet érintően elemezték a demokratikus és polgári élet valóságát az EU-ban. Az eseményt megtisztelte jelenlétével **Köteles László,** a CSEMADOK alelnöke, valamint Magyarország Kassai Főkonzulátusának képviselője. A projektpartnerek több napos programjának megvalósítását a magyar–szlovák partnerséget építő INTERREG támogatta.

2025. május 14. A békéscsabai Lencsési Közösségi Ház nyugdíjas csoportja látogatott el Mezőberénybe. **Körösi Mihály** a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának alelnöke a „málenkij robotra" elhurcolások 80. évfordulója kapcsán tájékoztatást adott a Mezőberényben történtekről. A látogatás során felkeresték a kapcsolatos emlékpontokat, emlékhelyeket.

2025. május 23. Meglepően sok anyaországi és kárpátaljai származású személyiség tisztelte meg jelenlétével a második szakmai napon az MTA megalapításának 200 évfordulója kapcsán szervezett kárpátaljai programokat (*Béke és háború* – irodalmi kerekasztal, pódiumbeszélgetés, könyvbemutató, filmek). A második blokkban a kárpátaljai magyarság XX. századi sorsfordulói témájú pódiumbeszélgetést **Zubánics László** történész moderálta, a résztvevő történészek, **Botlik József, Kosztyó Gyula, Dupka György** a saját kutatásaik tükrében fogalmazták meg véleményüket a sokat vitatott Trianon, a Tanácsköztársaság, a holokauszt, a II. világháború, a málenkij robot és a térség szovjetizálása kapcsán, egyben sajnálkozásukat fejezték ki, hogy a történelem fanatikus ferdítői napjainkban is hallatják hangjukat, remélik, hogy az orosz–ukrán háború befejeztével újra indul a magyar-ukrán történelmi vegyesbizottság tevékenysége, amely szakértői viták keretében el tudja végezni a szükséges helyreigazításokat Kárpátalja ezeréves múltjával kapcsolatosan.

2025. május 23. A Pécsi Evangélikus Egyházközség nagytermében *Dr. Havasi János* (1952.07.12.–2024.05.07.) Herczeg Ferenc-díjas újságíróra, televíziós műsorok szerkesztőjére, láger- és hadisírkutatóra, GKNT-tagra, valamint a Kárpát-medencei régióból a németek és magyarok szovjet fogságba hurcolása 80. évfordulójára szervezett Emlékezetklub magasztos eseményét **Matkovits-Kretz Eleonóra,** a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnök asszonya nyitotta meg. Köszöntő beszédében többek között kiemelte: a Pécsi Német Kör aktív tagja volt *dr. Havasi János,* akire most könyvein, filmjein keresztül emlékeznek, aki számos kelet-ukrajnai, Ural-környéki, baltikumi kutató és az emlékút résztvevője, majd, mint a GKNT tagja, a Gulág- és Gupvikutató Intézet létrehozásának egyik kezdemé-

nyezője, igazgatóhelyettese volt. Gazdag életútjáról, szellemi hagyatékáról – több tucat riportfilm és tíz riportkönyv szerzője – kisebb fia, **Havasi Dániel** tartott vetítettképes előadást. Az általa elmondottakat az alkotó idősebb fia, **Havasi Bertalan** egészítette ki. A testvérpár többek között bejelentette, hogy a család tagjai létrehozták a Dr. Havasi János Kulturális és Közéleti Alapítványt.

A kárpátaljai magyarok jó barátjára, a küzdő- és kutatótársra emlékezett **Dupka György** történész *Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944–1953) (Lágerek, nyughelyek bejárása és helyszínelése)* című készülő könyvével, amelynek fotóanyagát **Fuchs Andrea** mutatta be.

Ezt követően **W. Müller Judit** pécsi muzeológus a közös kutatóutak jelentőségét méltatta és a *Havasi János* közreműködésével megszervezett sikeres párizsi málenkij robot kiállításról szólt. Mint ismeretes, János 2015 októberétől a Párizsi Magyar Intézet igazgatója volt. **Matkovits-Kretz Eleonóra** a *Havasi János – Jurkovics János* szerzőpáros *„Idegen ég alatt"* című, az Urál térségi lágereket, a 2012-es kutatóutat megjelenítő dokumentumfilm kapcsán osztotta meg gondolatait.

2025. május folyamán. Dupka György *szerkesztő jegyzete.* Az ukrán és a kárpátaljai sajtó közlése szerint „Az ukrán parlament határozatban ítélheti el a kárpátaljai magyarok és németek ellen elkövetett történelmi bűnöket". A fentebb közölt hírt személyesen is üdvözlendő kezdeményezésként értékelem. Éppenséggel ideje volt napirendre tűzni. A Szovjetunió összeomlását követően a rendszerváltozást elősegítő egyik magyar szervezet (KMKSZ) vezető aktivistájaként már 1989-től, majd a kárpátaljai megyei tanács magyar képviselőcsoportja nevében sürgettük a kárpátaljai parlamenti képviselőink **Tóth Mihály** (1994–1998), **Kovács Miklós** (1998–2002), **Gajdos István** (2002–2006, 2014), **Brenzovics László** (2014-2017) közreműködésével a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által kiadott 0036. sz. rendelet alapján 1944. november 18-tól málenkij robotra hurcolt magyarok és németek elleni kérdés napirendre tűzését.

Több beadványban javasoltuk Ukrajna kormányának, parlamentjének az internált magyar férfiak erkölcsi és anyagi kárpótlását, ezzel kapcsolatos beadványaink rendre süket fülekre találtak.

Azóta több mint három évtized eltelt, megvárták talán azt is, hogy a kárpótlásra jogosult utolsó túlélők is örökre eltávozzanak.

Véleményem szerint ma sem vesztettek aktualitásukból a túlélők korábban megfogalmazott, levelekben és más írásokban megőrzött kérdései: Mi volt ezeknek az embereknek a bűne? Miért nem rehabilitálják őket? Vajon hogyan történhetett meg mindez? Kinek az indítványára? Mi is történt 1944 novemberében? Miért nevezzük Szolyvát, a Szolyvai Emlékpark területét magyar Golgotának, ahol már a gránittáblákra mintegy 12 ezer áldozat nevét vésettük fel? Miért kellett Kárpátalja elcsatolásáért sok ezer magyarnak, svábnak/németnek és a velük szimpatizáló más nemzetiségű férfiaknak, nőknek elpusztulnia?

Ma már levéltári iratokkal is igazolható, 1945-től 60 ezer kárpátaljai lakos (magyar, német, ukrán és ruszin, szlovák stb.) került a szovjet hadifogolytáborokba, és mintegy 12 ezer főt ítéltek Gulág-rabságra. A politikai elítéltek csak Sztálin halála után szabadulhattak.

Lényegében ezek a kérdések ma is foglalkoztatják a túlélők, a lágerekben odapusztultak hozzátartozóit, leszármazottait.

Nem szűnök meg magam is reménykedni, hogy az 1944 őszén végbement erőszakos szovjetizálás, a kommunista diktatúra, az istentagadó ateista állam által okozott tragikus események tükrében lelkeket megnyugtató, hitelesen megfogalmazott választ kapjunk végre az ukrán parlamenttől. Végre legyen erejük az ukrán honatyáknak nemcsak határozatban kimondani a várva várt rehabilitálást, hanem elítélni a népünket sújtó kollektív büntetés, avagy az etnikai tisztogatás emberiség ellenes bűntettének tényét.

Máig nem vonták vissza a munkácsi manifesztum magyar- és németellenes kitételeit. Mint ismeretes ezt a hírhedt dokumentumot 1944. november 24-én a szovjet fegyverek és agitátorok védő árnyékában az ukrán nacionalista kommunisták Turjanica vezér nevével fémjelzett kárpátaljai uszályhordozói Munkácson hivatalosan elfogadták.

Arra kérem az ukrán honatyákat, hogy egyúttal a manifesztum magyarellenes passzusait is semmisítsék meg. Egyes kitételei ugyanis kimondják, hogy mi, magyarok, a „kárpátontúli ukrán nép" örök ellenségei vagyunk. Az ilyen kiagyalt, koncepciós, hamis vádak miatt következhetett be a magyar és német férfilakosság (18-tól 50 évig) in-

ternálása, megtizedelése és a keresztény értékeket valló kárpátaljai patrióták elítélése, likvidálása. Várjuk az elítélő határozat elfogadását!

***

2025. június 1. Ungváron nyomdába adtuk, a honlapunkra feltöltöttük (https://kmmi.org.ua/konyvtar/egyutt/reszletes/egyutt-2025-2) a csapatmunkával elkészült 23 éves *Együtt. Irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra* c. kéthavi folyóiratunk következő számát. A kiadvány szerzői közt olvasható: : KOVÁCS SÁNDOR (1954, Eszeny): Hányatott sorsú magyar emlékek Szolyván (honismereti tanulmány); Dupka György (Tiszabökény, 1952): Magyar hadifoglyok a Baltikumban (1944–1953); (történelmi szociográfia).

2025. június 2. A békési Német Házban **Körösi Mihály** helytörténész, a GKNT alelnöke esti beszélgetés résztvevőjeként tartott előadást a sváb gyökereinkről és a „málenkij robotról".

2025. június 3. A VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár által szervezett, immár hagyományos VERITAS-esten ezúttal Kárpátalja szovjet korszakáról (1944–1991) rendeztek történelmi vitát. A beszélgetés résztvevői: **dr. Braun László** történész, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola docense és **dr. Seres Attila** történész, a VERITAS intézet kutatócsoport-vezetője. Az érdekfeszítő VERITAS-esten **prof. Dr. Marinovich Endre** történész, az intézet tanácsadó testületének elnöke lényegre törekvő kérdéseire frappáns válaszokat adtak a beszélgetőtársak, akik a 47 éves szovjet megszállás kapcsán a helyi magyarságra mért tragédiák sorozatára is rámutattak. Mindemellett a túlélésért küzdő, a magyarság érdekeit védő jeles polgárjogi aktivisták tetteit, elkötelezett szellemi ellenállásukat is értékelték. A Kárpátalja szovjet korszakáról rendezett történelmi vitában mások mellett **Dupka György** történész is kifejtette gondolatait.

2025. június 3. Murádin János Kristóf egyetemi tanár, történész, tanszékvezető, Sapientia MTE (GKNT alelnöke) a Korunk Akadémia szervezésében *Felejtésre ítélve. Erdélyi magyar civilek szovjet fog-*

ságban (1944–1953) címmel előadást tartott a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesület termében.

2025. június 7. A Szolyvai Emlékparkban **Tóth Mihály** elnökletével, terepszemlével egybekötött munkaülést tartott a Szolyvai Emlékpark Alapítvány vezetősége. A szemlét követően a jelenlévők megvitatták a **Tóth Mihály**, **Dupka György** és **Fuchs Andrea** által jegyzett szakmai-gazdálkodási beszámolót a 2024-ben elvégzett feladatokról. Megismerkedtek a Nemzeti Intézményként támogatott emlékpark kutatóműhelyének közreműködésével megjelent újabb kiadványokkal. **Dupka György** felelős titkár előterjesztésében egybehangzóan elfogadták a 2025-re beütemezett tennivalók, feladatok tervét. Az emlékparkbizottság új taggal bővült **Somogyi László,** a Lvivi/Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (LMKSZ) elnöke személyében. Az LMKSZ és a Szolyvai Emlékpark Alapítvány együttműködési szerződést kötött a Sztarij Szambori Emlékpark közös fejlesztése ügyében.

November 21-én rendezik meg *Ez történt 80 éve…* címmel a GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fórumát a beregszászi Európa–Magyar Házban. A hagyományos Kárpát-medencei szintű, csöndes koszorúzással egybekötött emlékezést 2025. november 22-én tartják a Szolyvai Emlékparkban.

Folytatják a Szolyvai Emlékpark-projektek fokozatos megvalósítását: a park állagának megőrzése és szépítése, együttműködés a GKNT és más partnerszervezetekkel, honlapgondozás és kutatási műhelymunka, könyv- és brossúra kiadás, a munkácsi várban elhelyezett *Sztálinizmus áldozatainak kárpátaljai emlékkiállítása* újabb dokumentumokkal történő frissítése, újabban felkutatott áldozatok neveinek megörökítése a gránittáblákon.

A Szolyvai Emlékparkbizottság határozott arról is, hogy levélben fejti ki álláspontját és egyben üdvözli az ukrán kormány döntését, miszerint a **Ruszlan Sztefancsuk** elnök vezette Ukrajna Legfelső Tanácsa jelenleg egy olyan határozattervezeten dolgozik, amely elismeri és elítéli a szovjet rezsim 1944-1946 közötti, kárpátaljai magyarok és németek ellen elkövetett rémtetteit. Továbbá köszönő levelet küld **Sándor Fegyirnek,** Ukrajna rendkívüli és meghatalmazott magyarorszá-

gi nagykövetének, akinek a közreműködésével a szolyvai diákok részt vettek a park fásításában, a tavaszi-nyári nagytakarításban. Végezetül emléklappal tünteti ki a 89 éves **Olekszij Korszun** történészt, a park szakmai tanácsadóját a GUPVI–GULAG-kutatás területén kifejtett tudományos tevékenysége elismeréseként.

Az Emlékparkbizottság munkájában részt vett tagok: **Argyelán György** (Szolyva, főgondnok), **Fuchs Andrea** (Tiszabökény, irodai ügyvezető), **Gajdos István** (Beregszász), **Dupka György** (Tiszabökény, felelős titkár), **Ladányi Antal** (Szolyva), **Meskó János** (Ungvár), **Milován Sándor** (Nagyszőlős), **Petneházy Gyula** (Kijev), **Réthy János** (Szolyva), **Somogyi László** (Lemberg), **Spenik Sándor** (Ungvár), **Szokolova Henrietta** (Szolyva), **Tóth Mihály** (Zápszony, elnök), **Zubánics László** (Gut). A rendezvényt megtisztelte jelenlétével **dr. Gyebnár István,** Magyarország Beregszászi Konzulátusának misszióvezetője.

2025. június 15. A GKNT nevében az elnökség gratulált **Pomázi-Bárdonicsek Dominika** tagtársnak doktori disszertációjának sikeres megvédéséhez.

2025. június 19. Ungvár, születésnapi köszöntés. A minap GULAG-kutató társunk, a Szolyvai Emlékparkbizottság szakmai tanácsadója, **Olekszij Korszun** történész betöltötte a 89. életévét. A GULAG–GUPVI-kutatásban nyújtott kimagasló eredményeiért már 2017-ben Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült. Büszkék vagyunk rá! 1989-től a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottságban együtt dolgoztunk és tártuk fel a moszkvai és más levéltárak a Kárpát-medencei magyarság, németség és más nemzetiségek sorstragédiáját tükröző egykori titkos iratait. Szívből kívánjuk, hogy még számos éven át együttműködjünk a kutatási programokban, továbbra is számítunk bölcs tanácsaira. Ebből az alkalomból a szép kort megélt szakmai tanácsadónkat a Szolyvai Emlékparkbizottság díszoklevelével tüntettük ki, amelyet nevünkben **Meskó János** tagtársunk nyújtott át.

***

2025. július 1. A Szolyvai Emlékparkbizottság a legutóbbi ülésén többek között határozott arról, hogy nyilatkozatban fejti ki álláspontját és egyben üdvözli az ukrán kormány döntését, miszerint a **Ruszlan Sztefancsuk** elnök vezette Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa jelenleg egy olyan határozat-tervezet elfogadásán dolgozik, amely elismeri és elítéli a szovjet rezsim 1944-1946 közötti, a kárpátaljai magyarok és németek ellen elkövetett rémtetteit. A Szolyvai Emlékparkbizottság vezetői a testület által elfogadott Nyilatkozat ukrán és magyar nyelvű változatát eljuttatták Kijevbe.

2025. július 6. Nagyszabású nyári kulturális napot szervezett a Dobóruszkai Szent Kereszt Felmagasztalása Plébánia. Az egyházközséget és a Pásztor Ferenc Emlékházat képviselő Varga Judit szervezésében az egykor a településen élt két hősről, **Dobó István** várkapitányról és **Pásztor Ferenc** mártír papról emlékeztek meg. Az ünnepi program résztvevőit **Lucsko Márton** dobóruszkai plébános köszöntötte. Az esemény rangját jelzi, hogy a koszorúzáson **Hetey Ágota,** Magyarország kassai főkonzulja, **Lakatos Erika**, Dobóruszka polgármester asszonya és a helyi önkormányzat képviselői mellett jelen volt **Novákné Mlakár Zsófia,** az Egri Dobó István Vármúzeum igazgatója, **dr. Dupka György** történész, a Gulág és Gupvikutató Intézet tudományos főmunkatársa, a tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus templom egyházközségének világi elnöke (Kárpátalja), valamint más civil szervezetek képviselői is.

A két hős máig ható nagyságát értékelő beszédet mondott **Hetey Ágnes** főkonzul, egyben rámutatott: példamutatásukból mindnyájan erőt meríthetünk további küzdelmünkhöz. Dobó István várkapitány vitézi tetteiről, emlékének megörökítéséről **Novákné Mlakár Zsófia** igazgató számolt be. **Dr. Dupka György** bemutatta **Dupka Nándor** ungvári doktorandusz Pásztor Ferenc életéről szóló könyvét (https://kmmi.org.ua/.../DN_Pasztor_001-281_j_compressed.pdf). Örömmel értesítette az egybegyűlteket, hogy a Kárpátalján eddig tartott könyvbemutatókon mindenütt támogatták Pásztor Ferenc boldoggá avatásának elindítását. Megköszönte a dobóruszkaiaknak, hogy elkötelezetten ápolják a mártíromságot is vállaló Pásztor Ferenc atya emlékét,

számon tartják nemes tettét, aki 1911–1932 között – a szűkösnek bizonyult ótemplomot a helyi római katolikus testvérek támogatásával – kibővítette. Közreműködött a budapesti Rieger cég által épített orgona beszerzésében és felszerelésében, amelyen a mai napig játszanak. Az új templom számára 1918-ban Tirolban elkészíttette a Fájdalmas Szűzanya oltárát. 21 éves, fényes emlékű papi szolgálatával nevét beírta Dobóruszka és még 12 környező település történetébe. Pásztor Ferenc emléke azóta elevenen él a dobóruszkai és a beregszászi hívek emlékezetében.

Az utóbbi állomáshelyén, mint Beregszász esperes-plébánosa, majd a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház vikáriusa – hamis vádakra épülő –letartóztatásáig folytatta közösségépítő tevékenységét, végül 25 éves GULAG-rabságra ítélték, a szovjet ateista állam istentagadóival vívott küzdelem egyik áldozata lett.

A nap további kulturális programja a templom melletti Pásztor Ferenc Emlékházban, illetve annak gondozott emlékparkjában folytatódott. Az eseményt megtisztelték jelenlétükkel **Mgr. Böőr Roland** Nagykapos esperes-plébánosa, az Ung-vidéki magyar lakta települések önkormányzati képviselői, a magyarság-intézmények vezetői is.

2025. július 14. A háborús helyzetből adódó akadályokat csapatmunkával leküzdve, elkészült és az ungvári nyomdába adtuk, a honlapunkra is feltöltöttük a 23 éve megjelenő *Együtt. Irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra* c. folyóiratunk 2025. évi harmadik számát.

https://kmmi.org.ua/.../fol.../egyutt/2025/egyutt_2025_3.pdf

A szerzők között olvasható: **Kovács Sándor** – 1954 (Eszeny–Budapest): Hányatott sorsú magyar emlékek a Fehér-Tisza völgyében (honismereti tanulmány); **Dupka György** – 1952 (Tiszabökény–Budapest): Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944 –1953). Lágerek, nyughelyek bejárása és helyszínelése (történelmi szociográfia, II. rész).

***

2025. augusztus folyamán. *Magyar Arany Érdemkereszt* állami kitüntetésben részesült mások mellett:

– **Reöthy János**, Szolyva város volt polgármestere, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség alapí-

tó tagja értékes városvezetői munkája, a szolyvai szórványmagyarság kulturális és oktatási gondjainak enyhítése, anyanyelvi intézményeinek megteremtése és fenntartása érdekében végzett odaadó és áldozatos tevékenysége, valamint a Szolyvai Emlékpark létrejöttében szerzett elévülhetetlen érdemei elismeréseként.

Magyar Ezüst Érdemkereszt állami kitüntetésben részesült:

– **Argyelán György,** a Szolyvai Emlékpark főgondnoka, a Szolyvai Emlékparkbizottság alapító tagja, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség alapítója és alelnöke a szolyvai magyarság közösségi életének kialakítása és szervezése, valamint a Szolyvai Emlékpark létrehozása és fenntartása érdekében végzett odaadó tevékenysége elismeréseként.

2025. augusztus 2–3. A Patrióta szövetség szervezésében, GKNT támogatásával konferenciával egybekötött megemlékezésre került sor Szepsiben a II. világháború vége és a szovjet fogság eseményeiről 80 év távlatából. A rendezvényt **Köteles László**, a Csemadok alelnöke és **dr. Bognár Zalán,** a Gulág- és a Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának elnöke nyitotta meg. A konferencia első felszólalója **dr. Dupka György** történész volt Ungvárról. Kárpátalja és Kelet-Szlovákia megszállásának korszakából tartott előadást. **Dr. Bognár Zalán** történész, egyetemi docens a szovjet fogságba vetett magyarokra vonatkozó szovjet és magyar források, adatbázisok problematikáiról beszélt. **Dr. Cservenka Ferdinánd** történész a mai Szlovákia területéről elhurcolt civilek az adatbázisokban történő beazonosításáról tartott prezentációt. **Kállay Karolina** tanár Szatmárnémetiből a szatmári svábok elhurcolásáról a Szovjetunióba címmel tartott előadást. **Kőrösi Mihály** mezőberényi helytörténész a családi kötelékek feldúlásáról és a hazatérés nehézségeiről emlékezett meg. **Dragan Traian** főmuzeológus, történész a II. világháború végét a plakátokon keresztül mutatta be. **Pavol Hric** a Kommunizmus Áldozatai Múzeum igazgatója a Kassai Szerdia-gyűjtőhely a Gulág lágereibe történt elhurcolások előtt címmel mutatta be azoknak a kelet-szlovákiai személyeknek a sorsát, akiket a Vörös Hadsereg 1945-ös ékezése után az NKVD tisztjei őrizetbe vettek, majd egy ideig a kassai Pribinova utcai börtönben (Szedria) tartottak fogva. **Alica Schreiber,** a Fábry ház gondnoka Stószról az 1945-

ös év hagyatékát mutatta be egy mánta faluban, személyes élmények, családi elbeszélések és emlékek alapján. A Stószról deportáltak adatait, a kegyetlen körülményeket, megpróbáltatásokat visszaemlékezésekből ismertette. **Pracu Eszter** doktorandusz hallgató a Múlt és jövő metszéspontján – a kommunizmus emlékezete a XXI. század fiatal generációinak tükrében címmel tartotta meg záró előadását. A történelmi emlékezetről, a megtapasztalt történelem és az örökölt történelem közötti különbségről beszélt. A háromnapos megemlékezésen a történelmi emlékezet konferenciáját követően autóbuszos körútra kerül sor a Szepességben, Branyiszkó, Lőcse, Késmárk, Szepesváralja érintésével, majd Kassával, a várossal 1945-ben, annak történelmi múltjával és a jelenével ismerkedhetnek meg a résztvevők.

2025. augusztusa 27. Szolyva. A Kárpát-medencei szintű kegyeleti emlékhelyé nyilvánított Szolyvai Emlékparkban – a részleges felújítási és állagmegőrzési program keretében – ezúttal csapatmunkával a Mártírok kápolnája régi zsindelytetőjének átfedésére kerül sor, mivel az idő vasfoga az elmúlt másfél évtized alatt kikezdte azt. Annak idején a kápolna felépítését a szolyvai láger egykori túlélői szorgalmazták. Kérésük 2008-ban teljesült, **Majnek Antal** OFM római katolikus megyéspüspök szentelte fel a történelmi egyházak lelkipásztorainak kíséretében.

***

2025. szeptember 12.A magyarországi németek elhurcolásának 80. évfordulójára emlékeztek Pécsett a Német Kör szervezésében, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága együttműködésével. **Márkus Beáta** történész (GKNT-tag), a Pécsi Egyetem Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszék oktatója és vezetője, a kérdéskör nemzetközileg is elismert kutatója tartott előadást a meghurcolt németcsaládok kálváriájáról.

2025. szeptember 14. Az orosz-ukrán háború harminckilencedik hónapjában honlapunkon is olvasható és nyomdába is adtuk a kéthavi *Együtt* című, irodalmi-művészeti-humán tudományi-kulturális folyó-

iratunk 2025/4. számát. Az egyre mostohább körülmények közepette, a szerkesztők és a szerzők összehangolt csapatmunkájával készült el ez évi negyedik kiadványunk, amit „add tovább!" alapon figyelmetekbe ajánlunk:

https://kmmi.org.ua/.../fol.../egyutt/2025/egyutt_2025_4.pdf; https://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt

A lapszám szerzői közül itt olvasható: KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest) Hányatott sorsú magyar emlékek Kőrösmezőn (honismereti tanulmány); DUPKA GYÖRGY: – 1952 (Tiszabökény–Budapest): Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944–1953) (történelmi szociográfia).

2025. szeptember 18. A GKNT nevében az elnökség gratulált **Benkő Levente** tagtársnak doktori disszertációjának megvédéséhez.

2025. szeptember 27. Bilkén avatták boldoggá **Orosz Péter Pál** (Biri, 1917. július 14. – Alsókaraszló, 1953. augusztus 27.) görögkatolikus pap vértanút, akit 1953-ban, a sztálini egyházüldözés idején gyilkoltak meg. Az esemény történelmi jelentőségű a görögkatolikus közösség és a teljes Kárpát-medence hívői számára, hiszen olyan lelkipásztor előtt tiszteleg, aki életét áldozta a hitéért és az egyházhoz való hűségéért a kommunista diktatúra legsötétebb éveiben. A szertartásra egy háromnapos ünnepségsorozat keretében került sor Bilkén. A főpapi Szent Liturgiát **Grzegorz Ryś** bíboros, łódźi érsek vezette, amelyen a kárpátaljai és a Kárpát-medence más részeiről érkező hívek ezrei vettek részt. Szeptember 28-án az ungvári székesegyházban hálaadó liturgia keretében helyezték el ereklyéinek egy részét, míg Bilkén szintén elhelyezték földi maradványait a templomban.

***

2025. október 3–4. A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör (elnöke: **Matkovits-Kretz Eleonóra,** GKNT-tag) megemlékezésekkel egybekötött zarándokprogramot szervezett az Apatin–Zombor–Szabadka útvonalon. A szombati na-

pon Szabadkán megrendezésre kerülő *Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban* témájú nemzetközi konferencián **Weiss Rudolf**, a Német Népi Szövetség elnöke levezetésével tartott előadást **dr. Bognár Zalán, dr. Dupka György** és **W. Müller Judit** (GKNT tagok). Az esemény után megemlékezést tartottak a Vergődő Madár Emlékműnél, majd a résztvevők látogatást tettek a Szegedi Nemzetiségek Házában, ahol **Korom Alexandrával,** a Szegedi Német Önkormányzat elnökével is találkoztak.

2025. október 6. A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége szervezésében **dr. Bognár Zalán,** GKNT elnök, egyetemi docens, KRE igazgató *Magyarok GULAG és a GUPVI lágereiben* címmel előadást tartott a budapesti Meszlényi Közösségi Házban.

2025. október 9. Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Pro Cultura Subcarpathica közös szervezésében megemlékezést tartottak az 1944-es szovjet légitámadás 250 beregszászi áldozatáról a köztemető honvéd parcellájánál, majd a város vasútállomásánál. A temetőben beszédet mondott **Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának ügyvivő konzulja és **Molnár D. Erzsébet**, a Rákóczi Egyetem Történelem- és Társadalomtudomány Tanszékének vezetője. Az esemény végén a jelenlévők elhelyezték az emlékezés koszorúit a köztemető honvéd parcellájánál.

A rendezvény a vasútállomásnál folytatódott, ahol többek között a tragikus eseménnyel kapcsolatosan **Orosz Ildikó,** a PCS és a Rákóczi Egyetem elnöke és **Babják Zoltán**, a Beregszászi kistérség polgármestere fejtette ki gondolatait. A megemlékezés főhajtással zárult a vasútállomás falán lévő emléktáblánál.

2025. október 9–16. Placid, avagy játszma a halállal színházi előadást három helyszínen mutatták be Kárpátalján: Munkácson, Beregszászon és Nagyszőlősön. A produkció rendezője **Bezerédi Bendegúz,** szövegét **Szabó Borbála** és **Fehér Pörzse** írta. A darabban Olofsson Placidot **Sütő András** személyesíti meg, míg **Bezerédi Zoltán** a halált alakítja és számtalan további szerepet is játszik.

2025. október 16. Az 1944 októberében elhurcolt ötezer magyar kolozsvári civilre emlékeztek a Házsongárdi temető evangélikus-lutheránus sírkertjében elhelyezett Gulág-Gupvi emlékműnél.

Az eseményen jelen voltak többen az egykori elhurcoltak hozzátartozói közül, valamint egyetemi hallgatók, diákok. Nyolcvanegy évvel ezelőtt a Kolozsvárra bevonuló szovjetek október 11-én kezdték el a magyar civil férfiak összegyűjtését és deportálását, akiket Torda, illetve Focsani érintésével több évig tartó kényszermunkára szállítottak ki marhavagonokban a Szovjetunióba, ahonnan sokan soha többé nem jöttek haza a lágerekben és a munkatelepeken uralkodó szörnyű körülmények miatt.

A **Benkő Levente, Murádin János Kristóf** és **Papp Annamária** (GKNT-tagok) által létrehozott Szovjet Elhurcolások Kolozsvári Emlékbizottsága célja hagyományt teremteni abból, hogy a város lakossága minden év októberében megemlékezzen az áldozatokról. Az egykor történteket felidézve, **Murádin János Kristóf** egyetemi tanár, történész (GKNT alelnöke) **és Papp Annamária** történész, újságíró részleteket olvastak fel a túlélők emlékeiből. Végezetül a jelenlévők elmondták a Miatyánkot, majd gyertyákat gyújtottak és elhelyeztek azokat a **Gergely Zoltán** szobrász által készített emlékmű talapzatán.

2025. október 17.A magyarországi németek szovjet fogságba hurcolására emlékezett a Német Kör a Bonyhádi Német Önkormányzattal együttműködésben október 17-én a Perczel Kúria előadótermében. A program résztvevői a Völgységi németek a Donyec-medence munkatáboraiban című kiállítást tekinthették meg, melynek kurátora: **W. Müller Judit,** a pécsi Janus Pannonius Múzeum főmuzeológusa, GKNT-tag. Ezt követően előadások következtek és filmvetítés Bayer Péter túlélőről. Az esemény együttműködő partnere a Nemzeti Emlékezet Bizottsága volt.

2025. október 19. A mártírhalál halt Pásztor Ferencre, a beregszászi római katolikus egyházközség egykori plébánosára emlékeztek, aki a II. világháború idején vezette az egyházközséget, s aki mártírként életét adta Krisztusért és az Ő Egyházáért, ezzel tett tanúságot a leg-

nagyobb szeretetről, amely Krisztushoz fűzi. Imádkozzunk érte, lelki üdvösségéért és merítsünk erőt az ő példájából, bátorságából, Krisztus melletti kiállásából – mondta a szentmise kezdetén **Molnár János** püspöki helynök, jelenlegi beregszászi esperes-plébános. A szentmise után a hívek a templomudvarba vonultak a Pásztor Ferenc emléktáblához, ahol közösen elénekelték a himnuszt. Végül a koszorúzás szertartása következett.

2025. október 23. Ungváron a kárpátaljai magyar külképviseletek, valamint a kárpátaljai magyar társadalmi és kulturális szervezetek tartottak közös, csendes megemlékezést az 1956-os forradalom és szabadságharc 69. évfordulója alkalmából. A résztvevők megkoszorúzták a magyar forradalom és szabadságharc kárpátaljai hőseinek, valamint a kommunizmus áldozatainak állított emlékművet. Majd átvonultak az ungvári fegyházhoz, ahol közel ezer magyarországi forradalmárt, valamint a velük rokonszenvező kárpátaljaiakat tartottak fogva és kínoztak meg. Az emlékezők a börtön falán elhelyezett márványtáblánál is elhelyezték a tisztelet koszorúit.

2025. október 23. Az 1956-os forradalom és szabadságharc hőseire emlékeztek Beregszászban a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem és Magyarország Beregszászi Konzulátusa szervezésében. Ünnepi beszédet mondott **Gyebnár István,** Magyarország beregszászi konzulja. A történelmi mozzanatokat **dr. habil. Váradi Natália,** a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének professzora idézte fel. Az esemény végén **Molnár János** esperes-plébános, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöki helynöke, valamint **Marosi István** atya, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ igazgatója kértek áldást az emlékezőkre. A rendezvény koszorúzással zárult a bátrak tiszteletére állított emlékmű előtt.

2025. október 23. A Munkácsy Mihály Magyar Házban is megemlékezésre került sor az 1956-os forradalom kitörésének emléknapján. A programban a Munkácsi Szent István Líceum, illetve a Munkácsi 3. Sz.

II Rákóczi Ferenc Középiskola diákjai léptek fel egy rövid színdarabbal, amellyel kifejezik tiszteletük a történelmi események iránt.

2025. október 24. Korszun Olekszij elismert ukrán történész, közel 10 vaskos könyv, levéltári forrásgyűjtemény összeállítója nemrég töltötte be a 89. életévét. Ebből az alkalomból felköszöntötték közeli magyar barátai, kutatótársai, **Meskó János** ungvári történész, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány tagja társaságában **Dupka György** lágerkutató, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány titkára, a GKNT ügyvezető elnöke az Ungvár peremén, az erdőszélén lévő lakhelyén. Mint ismeretes, GULAG–GUPVI terület kutatásában nyújtott kimagasló eredményeiért már 2017-ben Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült.

2025. október 28. Budapesten, a Károli Gáspár Református Egyetemen nemzetközi tudományos konferenciát szerveztek **dr. Bognár Zalán** történész, a KGRE docense, a GKNT elnöke, V/4 projektvezető irányításával *Hatalomváltás és társadalomszerkezet-átalakítás – A magyarság és a németség a Kárpát-medencében a szovjet térnyerés árnyékában (1944–1956)* témakörben. A plenáris és a párhuzamos szekciókban 19 anyaországi és külhoni egyetemi tanár, kutatóprofesszor, PhD történész, tudományos munkatárs, levéltáros, intézmény- és civilszervezeti vezető és doktorjelölt tartott előadást. A GKNT-tagok közül következő előadók osztották meg gondolataikat a jelenlévőkkel, illetve sarkallták vitára a hallgatóságot: **prof. Dr. Horváth Miklós** (szekcióelnök), **Dr. Bognár Zalán** (szekcióelnök), **Váradiné Dán Vanda**, **dr. habil. Bank Barbara** (szekcióelnök)**, dr. habil. Murádin János Kristóf** (Erdély, szekcióelnök), **dr. Benkő Levente** (Erdély), **Weiss Rudolf** (Újvidék), **Csőke Márk** (), **dr. Molnár D. Erzsébet** (Kárpátalja, szekcióelnök), **dr. Dupka György** (Kárpátalja, szekcióelnök), **dr. Cservenka Ferdinánd** (Felvidék), **Köteles László** (Felvidék), **Matkovits-Kretz Eleonóra** (Pécs).

2025. október 30. Nemzetközi tudományos fórumot szerveztek a Károli Gáspár Református Egyetemen *A nemzeti kisebbségek (jog) állapotváltozásai a Kárpát-medencében az 1945-ös történelmi cezúra*

után témakörben. **Makkai Béla** vezetésével a *Nemzetpolitikák a Kárpát-medencében – kisebbségi alulnézetből* elnevezésűpanel-beszélgetésen **Kiss Szemán Róbert** (Felvidék), **Lukács B. György** (Délvidék) mellett **Dupka György** történész *A kárpátaljai magyarság a történelem üllőjén* címmel osztotta meg gondolatait, valamint a történelem viharába került, a kollektív bűnösség elve alapján meghurcolt kárpátaljai magyarságról és túlélési lehetőségeiről fejtette ki véleményét. Mindhárom panelben **Kovács Balázs Drs., dr. Makkai Béla, dr. Szőnyi Tamás Drs**. moderálásában lehetőség nyílt az előadókhoz intézett kérdések feltevésére, illetve a jelenlévők által felvetett közérdekű, a külhoni magyar kisebbségeket érintő, aktuális problémák megvitatására is.

***

2025. november 4. Ungvári Barna András, az emlékműállítást hidvégi szolgálatának idején kiharcoló, immár uzoni református lelkipásztor az egykori barcaföldvári fogolytábor utolsó tömegsírján állított emlékműnél szervezett gyász-szertartást. Imát mondott **Kristály László Zsolt** hidvégi református lelkész, **Andrási Benedek** brassói unitárius lelkész**, Bencze Nimród** krizbai evangélikus lelkész A megemlékezés főszónoka, Ungvári Barna András református lelkipásztor volt, aki az idén is idézett a **Benkő Levente** újságíró, történész (GKNT-tag) által lejegyzett élettörténetekből. Ezúttal a köpeci **Égető Jenő** vallomásából olvasta fel a barcaföldvári nyomorúságra vonatkozó részt. A megemlékezés himnuszaink eléneklésével és a 2000-ben állított emlékmű koszorúzásával zárult, ahol mások mellett koszorút helyezett el a kovásznai kilencvenéves **Ábrahám Mihályné** is.

2025. november 11. A Gulágokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány (elnöke: **Nagyné Pintér Jolán**) gondozásában 2025-ben Budapesten megjelent *Az alkotók szabadsága. Művészek szovjet fogságban* című konferenciakötetet, amelyben más kutatók írásai mellett két (GKNT-tag) olvasható **Dupka György** *A túlélésért küzdő festők, grafikusok nyomában a GULAG-GUPVI táborokban* c. és **W. Müller Judit** *„Ott állok a sorban…"Pécsi egyetemisták reflexiói a „málenkij robot" témájára* **c.** tanulmánya.

2025. november 11. A Selye János Egyetem Tanárképző Kara és a Fórum Kisebbségkutató Intézet a Tudomány és Technika Hete alkalmából Gulág-nap elnevezésű rendezvényét tartotta meg a Nemzeti Emlékezet Bizottsága támogatásával. Mások mellett előadást tartott **dr. Stark Tamás** történész (BTK, TT, GKNT-tag).

2025. november 17. Megjelent az *„Itt hordozom keresztemet…" A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika*. Tanulmánygyűjtemény. Szerzők: **dr. Tóth Mihály** (Zápszony), **dr. Zubánics László** (Gut), **dr. Dupka György** (Tiszabökény), **dr. Molnár D. Erzsébet** (Beregszász), **dr. habil. Váradi Natália** (Beregszász), **Marosi István** (Beregszász), **Kállai Karolina** (Szatmárnémeti), **Dupka Nándor** (Ungvár), **Kovács Sándor** (Eszeny-Budapest), **Marcsák Gergely** (Beregszász), **dr. Botlik József** (Budapest), **dr. Zékány Krisztina** (Ungvár), **Weiss Rudolf** (Szabadka), **dr. prof Motrevics Vladimir** (Jekatyerinburg), **Kizman Pálné Papp Katalin** (Szolyva-Mátrafüred). Összeállította, a jegyzeteket írta: **dr. Dupka György**. Lektorálta: **dr. Zubánics László, dr. Zékány Krisztina.** Borítógrafika: **M. Lovász Noémi** (Kolozsvár). Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina.** Képszerkesztő és közreműködő: **Fuchs Andrea**. Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt.** Szolyvai Emlékpark – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

https://kmmi.org.ua/.../books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf; https://kmmi.org.ua/.../books-pdf/2025/konf-2025_cover.pdf)

2025. november 18. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaság (GKNT), Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézet (GGKI), az együttműködő Kárpátaljai Szövetséggel *Cseberből vederbe. A holokauszt túlélői a GULAG és GUPVI táboraiban* címmel tudományos konferenciát tartottak.

Gulyás Gergely, a Miniszterelnökséget vezető miniszter a megnyitó beszédében hangsúlyozta a konferencia jelentőségét, amely célja, hogy bemutassa és tudományos keretek között elemezze a II. világháború eddig alig feltárt fejezetét, a holokauszt-túlélők sorsát, akik a szovjet lágerek fogságába kerültek. Ezt a témát folytatták négy szekcióban előadást tartó tudósok.

Köszöntőt mondott **dr. Grezsa István,** a Kárpátaljai Szövetség elnöke és **dr. Bognár Zalán,** GKNT, egyetemi docens, KRE igazgató.

Dr. Botos János egyetemi docens vezetésével szót kapott **dr. Dupka György** ügyvezető elnök, a GKNT igazgatója, aki a *Kárpátaljai és más térségbeli zsidó foglyok, internáltak és politikai elítéltek az NKVD karmaiban, lágereiben (1939-1956) c.* témakört rengeteg adattal tárta a résztvevők elé. Az 1 millió elhurcoltnak több mint fele hadifogoly volt és közel 300 ezer civil, köztük 36 ezer zsidó nemzetiségű foglyot embertelen körülmények között dolgoztattak.

A zsidó nők a gulágon címmel előadást tartott **Bimba Brigitta**, a GGKI tudományos munkatársa.

A továbbiakban **dr. Cservenka Ferdinánd** levéltáros, *Vizsgálatok a szovjet fogságban elhunyt zsidó munkaszolgálatosokról* című munkájáról szólt. **Mezei Emese** levéltári főelőadó *Adalékok a doni katasztrófa után fogságba esett zsidó munkaszolgálatosokról* című kutatásairól számolt be. *Hazatérés, utóhatások, rehabilitáció témakörben tartott előadást* **dr. Botos János** nyugalmazott egyetemi docens és **dr. Zinner Tibor** tiszteletbeli egyetemi tanár.

A IV. szekció témája: A visszaemlékezések tükrében. **Dr. Stark Tamás** tudományos tanácsadó, valamint **dr. Kiss Dávid** kutató osztotta meg munkásságának tapasztalatát.

Az Alapjogokért Központot nevében **Pogrányi Lovas Miklós** vezető kutató osztotta meg gondolatait. A média által is figyelemmel kísért esemény állófogadással, baráti beszélgetéssel fejeződött be.

Dr. Dupka György záróbeszédében megköszönte a résztvevők tartalmas előadásait, és hangsúlyozta az ilyen rendezvények fontosságát. Különösen a fiatalok bevonására van szükség, hiszen ezekről a szörnyűségekről sokan nem hallottak.

A konferenciáról **Havasi Dániel,** a GGKI igazgatóhelyettese közreműködésével videófelvétel készült.

2025. november 19. A málenkij robotról nyílt kiállítás a Dr. Mező Ferenc Gimnáziumban. A Nagykanizsai Német Nemzetiségi Önkormányzat által szervezett tárlatot a GKNT állította össze.

2025. november 20. Emlékezést és koszorúzást rendeztek a Sztarij Szambori Emlékparkban a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (elnök: **Somogyi László**) szervezésében. A GKNT-tagok közül a koszorúzáson részt vett: **Dupka György, Fuchs Andrea, Matkovits-Kretz Eleonóra** is. A Lemberg megyei Sztarij Szambirban, az egykori gyűjtőtábor helyén kialakított emlékparkban koszorúzással emlékeztek meg a sztálini terror kárpátaljai, magyarországi magyar és német áldozataitól. A 18 és 50 év közötti férfiakat 1944 novemberében hurcolták el a szovjet hatóságok málenkij robotra a sztarijszambiri gyűjtőhelyre, a kegyetlen bánásmód és éheztetés miatt sokan itt lelték halálukat.

2025. november 21. Beregszász. Az Európa–Magyar Ház konferenciatermében lezajlott a GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma 2025 nemzetközi tudományos konferencia. Napirenden szerepelt a kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. A szakmai kutatásokról, műhelybeszámolókról, a tényfeltárások ismertetéséről előadást tartott mások mellet több GKNT-tag is.

2025. november 22. Szolyva, Emlékpark. Immár több évtizedes hagyomány, hogy minden év novemberének az Erzsébet-naphoz legközelebb eső szombatján, az Emlékparkbizottság rendezésében a kárpátaljai magyar társadalmi szervezetek, történelmi egyházak koszorúzással egybekötött megemlékezést, gyászszertartást tartanak. E hagyománynak megfelelően kegyelettel, méltóképpen emlékeztek meg a sztálini terror és a II. világháború áldozatairól.

2025. november 23. A tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus ferences templom tizedik búcsújára került sor, egyben Isten hajléka felszentelésnek 10. évfordulóját is méltatták. A szentmise után a templom parkjában az elhurcoltak emlékművénél emlékezéssel egybekötött koszorúzást tartottak. GKNT-tag résztvevői: **Dupka György,** az egyháztanács világi elnöke, **Fuchs Andrea** irodavezető**, Matkovits-Kretz Eleonóra** (Pécs), a pécsi Német Kör elnöke.

2025. november 24. Budapest. A Gulagokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány (elnök **Nagyné Pintér Jolán**) meghívására a Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapja alkalmából rendezett Honvéd téri Emberkereszt emlékműnél **Dupka György** felelős titkár, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány és a GKNT képviseletében koszorúzáson vett részt.

2025. november 25. A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapja alkalomból a Rákóczi-egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont bemutatta az *Egyéni sorsok, kollektív traumák. A „málenkij robot" Kárpátalján* c. roll-up kiállítást az egyetem könyvtárában. Köszöntő beszédet mondott **Váradi Natália** történész, a kiállítás egyik kurátora, **Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzulja, **Csernicskó István,** a Rákóczi-egyetem rektora. Továbbá **Bank Barbara** *Kényszermunka szovjet módra 1945-1955* című előadását is meghallgathatták a résztvevők. Majd **Molnár D. Erzsébet** történész, a kiállítás kurátora megosztotta gondolatait a kiállítás céljával kapcsolatosan. A kiállítás a szovjet megszállással indul, majd végigvezeti a látogatót a deportálások folyamatán és személyes történetein. Az esemény **Váradi Natália** zárszavával fejeződött be, ezt követően a jelenlévők megtekinthették a kiállítást.

2025. november 25. A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapja alkalomból a Rákóczi-egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont bemutatta az *Egyéni sorsok, kollektív traumák. A „málenkij robot" Kárpátalján* c. roll-up kiállítást az egyetem könyvtárában. Az eseményen részt vevő GKNT-tagok: **Bank Barbara** *Kényszermunka szovjet módra 1945-1955* című előadását is meghallgathatták a résztvevők. Majd **Molnár D. Erzsébet** történész, a kiállítás kurátora megosztotta gondolatait a kiállítás céljával kapcsolatosan.

2025. november 25. Óbuda. A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapja alkalmából a szovjet megszállás áldozatainak óbudai emlékművénél – **Menczer Erzsébet,** a SZÓRAKÉSZ elnöke (GKNT-tag) közreműködésével – hivatalos állami rendezvényt tartottak. Beszédet mondott **dr. Latorcai Csaba,** a Közigazgatási és Területfejlesztési Minisztérium miniszterhelyettese. A megemlékezésen a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága nevében mások mellett **Dupka György** ügyvezető elnök az emlékmű előtt tiszteletét tette és koszorúzott.

2025. november 25. Budapest, Kapisztrán tér. A Mária Magdolna-torony felületén a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Budavári Önkormányzat a magyarok és németek tömeges szovjet fogságba hurcolásának 80 évfordulóján az áldozatoknak emléket állító település-fényfestést indított el. A következő 30 napban sötétedéstől 22.00 óráig látható a Kapisztrán téren. A település-fényfestés keretében számos, egykor a történelmi Magyarország területéhez tartozó település neve is ott szerepelt a GKNT közreműködésével. Az eseményen jelen volt **dr. Bognár Zalán,** a GKNT elnöke**, Fuchs Andrea** irodavezető.

2025. november 25. Ünnepélyes megemlékezést tartottak a Magyar Nemzeti Múzeumhoz tartozó *A pokol bugyrai… Málenkij robot – Kényszermunka a Szovjetunióban* kiállításnak otthont adó ferencvárosi vasútállomás beton óvóhely előtt. A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások napja alkalmából a II. világháború során és azt követően a Szovjetunióba hurcolt honfitársainkra emlékeztek. Beszédet mondott **Dr. habil. Zsigmond Gábor,** a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ elnöke, **Földváryné Dr. Kiss Réka,** a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke, **Fekete Rajmund,** a Kommunizmuskutató Intézet igazgatója, valamint **Dr. Bognár Zalán**, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának elnöke.

2025. november 27. A Málenkij robotról nyílt állandó kiállítás a pécsi Janus Pannonius Múzeum Várostörténeti részlegén **Walterné Müller Judit**, főmuzeológus, GKNT-tag szervezésében.

2025 decembere folyamán. A Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) 2025-ös Téli tárlatának megnyitóját, a hagyományokhoz híven, díjátadóval egybekötve tartották a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban. A *Révész Imre-díjat* 2015-ben Magyarország Ungvári Főkonzulátusa, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és a RIT hozta létre. Az idén tizedik alkalommal ismerték el azok munkáját, akik sokat tesznek a kárpátaljai magyar kultúráért és a képzőművészetért. 2025-ben a *mecénás és kultúratámogató kategóriában* **Dupka György** író, történész kapta az elismerést.

2025. december 2. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézet kiadásában Budapesten megjelent egy sokáig elhallgatott közösségi tragédiának emléket állító kötet: *80 éve történt. Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban, 1944/45.*

A 342 oldalas kiadvány 17 szerző tanulmányait tartalmazza. Sorozatszerkesztő: **Bognár Zalán**. Szerkesztette **Murádin János Kristóf**. Szakmai lektor: **Seres Attila** és **Zubánics László.** A borítót **M. Lovász Noémi** festményének felhasználásával **Molnár A. Aliz** tervezte.

Szerzők: **Bognár Zalán** (Budapest), **Stark Tamás** (Budapest), **Murádin János Kristóf** (Erdély, Kolozsvár), **Ungvári Barna András** (Erdély, Uzon), **Papp Annamária** (Erdély, Magyarvista), **Boros Ernő** (Szatmárnémeti), **Molnár D. Erzsébet** (Kárpátalja, Beregszász), **Dupka György** (Tiszabökény–Budapest), **Bimba Brigitta** (Bátyú–Budapest), **Cservenka Ferdinánd** (Budapest), **Köteles László** (Felvidék, Szepsi), **Pomázi-Bárdonicsek Dominika** (Pécs), **Muskovics Andrea Anna** (Budapest), **Márkus Beáta** (Pécs), **Soós Viktor Attila** (Budapest), **Bank Barbara** (Budapest), **Körösi Mihály** (Mezőberény).

Nagy erőssége a kötetnek, hogy egyszerre mutatja be a fogságba esés általános körülményeit, és egyéni tragédiákra, családi drámákra is rávilágít.

2025. december 3. A Szent Bazil Alapítvány gondozásában Budapesten megjelent Legeza László *Boldogemlékű Legeza Péter vértanú*

pap című könyve. A sokrétű témát feldolgozó könyvből többek között megtudhatjuk, hogy a templom átadását híveivel közösen megtagadó Legeza Péter görögkatolikus papot szolgálata közben 1946. november 24-én éjszaka a KGB által felbérelt ismeretlen tettesek brutálisan meggyilkolták. Emlékezete és kultusza ma is él Felsőkalocsán, a görögkatolikus és a pravoszláv hívek körében egyaránt. Az új felsőkalocsai görögkatolikus, Istenszülő bevezetése-templom külső falán tábla emlékeztet Legeza Péter mártír papra (Solymos, 1912. augusztus 20. – Felsőkalocsa, 1946.XI.24.).

2025. december 5.A GKNT támogatásával mintegy egymillió rab magyar szenvedéstörténetével, lágerkutatással foglalkozó anyaországi és a külhoni történészek évvégi záró fórumot tartottak **Felsőzsolcán,** a Bárczay-kastélyban.

Megnyitó beszédet mondott **Fehér Tibor** elnök és **Dupka György,** a GKNT ügyvezető elnöke. A délelőtti első szekcióban **Putz József** helytörténész, nyugalmazott iskolaigazgató elnökletével előadást tartott:

dr. Dupka György történész, (Ungvár): *Magyarországi, Kárpátaljai elhurcolások – indítékok, az elhurcoltak köre, gyűjtőtáborok, elhurcolások útvonala*;

dr. Murádin János Kristóf történész (Kolozsvár): *Magyar és német civilek szovjet fogságba hurcolása 1944-1945-ben – erdélyi sajátosságok*;

dr. Benkő Levente történész (Kolozsvár): *A Gupvi és a Gulág romániai alkalmazása Székelyföldön*;

Papp Annamária történész (Kolozsvár): *Az 1944. őszi elhurcolások előzménye: amerikai légitámadások magyar városok ellen*;

Körösi Mihály helytörténész (Mezőberény): *A magyarországi munka-szolgálatra elhurcoltak a GUPVI táboraiban*.

A délutáni órákban a ULAG–GUPVI-kutatók IV. Nemzetközi Konferenciáján **Papp Annamária** (Kolozsvár) történész vezette a kerekasztal beszélgetést.

Résztvevők:

Köteles László helytörténész, a CSEMADOK alelnöke (Szepsi): *Emlékezetpolitika és identitásőrzés kisebbségi nemzetként*;

Pavol Hric, a kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeumának igazgatója: *A Kommunizmus Áldozatainak Múzeuma – Kassa – bemutatása és megemlékezés a szovjet gulágokba történő deportálás 80. évfordulója alkalmából*;

Pracu Eszter történész, doktorjelölt (Nagykapos): *Múlt és jövő metszéspontján – a kommunizmus emlékezete a XXI. század fiatal generációinak tükrében*;

Matkovits-Kretz Eleonóra, a pécsi Német Kör elnöke (Pécs): *Mai generációk érdeklődésének felkeltése – a Német Kör bemutatása rendezvények, utazások, filmbemutatók, rendhagyó történelemórák szervezése*.

A késő délutáni szekcióban szintén előadást tartott:

dr. Cservenka Ferdinánd történész-levéltáros (Budapest): *Felsőzsolcáról „málenkij robot" ürügyén elhurcolt civilek beazonosítása az egyes adatbázisokban*;

dr. Benkő Levente történész (Kolozsvár): *A második világháborús front erdélyi átvonulásának következményei és az erdélyi református gyülekezetekre gyakorolt hatása* (doktori disszertáció bemutatása);

Fehér Attila helytörténész, ny. polgármester: *A Megbékélésért Polgári Szövetség tevékenysége: „emlékhíd generációk között" – együttműködés oktatási intézményekkel, bel- és külföldi civil szervezetekkel - előadások, filmbemutatók, zarándoklatok, rendhagyó történelemórák*.

A napi program könyvbemutatókkal fejeződött be:

dr. Murádin János Kristóf az általa szerkesztett *80 éve történt. Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban* c. 2025-ben Budapesten, a GKNT-GGKI kiadásában megjelent 17 szerzőt felvonultató tanulmánygyűjteményt ismertette.

Benkő Levente az Exit Kiadó gondozásában megjelent *Bűn volt a szó. Moyses Márton és 1956* című könyvét ajánlotta a jelenlévők figyelmébe.

A konferencia résztvevői megtekinthették a GKNT által összeállított *„Az igazság szabaddá tesz..." „Málenkij robot", avagy ártatlanul, ítélet nélkül kényszermunkán a Szovjetunióban* című Roll-up pannókkal demonstrált kiállítást. A konferenciáról **Havasi Dániel,** a GGKI igazgatóhelyettese közreműködésével videófelvétel készült.

2025. december 6. A Munkácsy Mihály Magyar Házban **dr. Molnár Imre** történész előadást tartott *Isten szolgája Esterházy János éle-*

te és vértanúsága címmel a felvidéki mártír politikus küldetéséről és sorsáról. A hallgatóság betekintést nyerhetett Esterházy János életének történelmi és lelki örökségébe, valamint abba a hitvalló helytállásba, amely máig példaként áll előttünk. Köszöntő beszédet mondott **Petrusevics Nikoletta** kulturális menedzser, **Tarpai József,** a Munkácsy Mihály Magyar Ház igazgatója. Majd **dr. Molnár Imre** felidézte kárpátaljai útjának állomásait, a Gulág éveinek embert próbáló körülményeit, valamint azt a reményteli pillanatot, amikor 1956 híre eljutott hozzá a csehszlovák börtön falai közé. A program részeként bemutatták az *Apám, Esterházy János* című dokumentumfilmet is, amelyben lánya, Aliz személyes vallomása révén tárul fel a család életének megrendítő története.

2025. december 7. Beregszászban a római katolikus templom udvarán avatták fel Esterházy János emléktábláját, egy olyan személyt méltatva ezzel, aki egész életét a magyarság és az Isten szolgálatának szentelte. A Pásztor Ferenc Közösségi Ház falára került az emléktábla, s ez nem véletlen, hiszen a kárpátaljai magyaroknak is parlamenti képviselője volt. A felvidéki politikus 1933-ban ellátogatott a városba, és találkozott Pásztor Ferenccel, a szintén nagyra becsült és tisztelt, mártírhalált halt egykori plébánossal. Az emléktábla-avatási szertartást a vasárnapi szentmise előzte meg, amelyen jelen volt **Vida László,** Magyarország beregszászi konzulátusának főkonzulja, **Szalipszki Endre, Szász Jenő,** a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnökének tanácsadója, korábbi beregszászi főkonzul, **dr. Csonka Ákos,** az NSKI hivatali felvidéki főtanácsosa, **dr. Molnár Imre** történész, az Esterházy János Emlékbizottság elnöke és **Matl Péter,** Munkácsy-díjas szobrászművész. A szentmise végén **Szász Jenő** NSKI-elnök, miniszteri biztos ünnepi gondolatait Esterházy János szolgálatának nagyságáról és fontosságáról **Szalipszki Endre** tolmácsolta. **Vida László** főkonzul is megosztotta gondolatait az egybegyűltekkel. **Dr. Molnár Imre** beszédében párhuzamot mutatott be Jézus keresztútja és Esterházy János életútja között. Az emléktábla leleplezése és avatása a szentmise után következett. Ekkor **Matl Péter** szobrászművész osztotta meg az emléktábla megalkotásával kapcsolatos gondolatait.

2025. december 12. Megjelent a kárpátaljai *Együtt* című irodalmi, művészeti, humán tudományi, kulturális folyóirat idei 5. lapszáma. A folyóiratban mások mellett olvasható a tanulmányrovatban **Dupka György** a GULAG- és GUPVI-szakértők baltikumi kutatóútjáról, **Kovács Sándor** a Fekete-Tisza forrásánál állított magyar emlékművek sorsáról**.**

2025. december 12. 80 éve kezdődött meg Felvidék keleti részében a magyar és német férfiak tömeges elhurcolása, a szovjet kényszermunka táborokba, a GULAG-okba. A deportálások által érintett magyar községekben, az emberi életekben mért veszteségek száma szinte mindenütt meghaladták a háborús veszteségeket. Ezzel a tragikus korral foglalkozó **Köteles László** helytörténész (GKNT-tag) tartott előadást Kassán a Csemadok székházban a PATRIOTA és a Csemadok szervezésében.

2025. december 14. Az Adventi Könyvvásár utolsó napján a kolozsvári EME előadótermében bemutatott, nemrég megjelent tanulmánykötet egy sokáig elhallgatott közösségi tragédiának állított emléket. A kötet szerkesztője, **Murádin János Kristóf** történész, a kolozsvári Sapientia EMTE tanszékvezető egyetemi docense nagyon jól dokumentált vetített képes előadásban mutatta be a kárpát-medencei magyar és német polgári lakosság tömegeinek szovjet fogságba hurcolásáról, a lágervilág áldozatairól végzett kutatások eredményeinek egy részét. Nyolc évtizeddel ezelőtt, a frontátvonulás ütemét követve, kilenc hónap alatt, 1944 szeptemberétől 1945 májusáig mintegy 300 000 civil magyar állampolgárt ejtettek foglyul a Vörös Hadsereg alakulatai, és hurcoltak el a Szovjetunióba többéves kényszermunkára. A fronton hadifogságba került 700 000 honvéddel együtt, összesen mintegy 1 millióra tehető a szovjet fogságot szenvedő magyarok száma. Egyharmaduk életét vesztette. Ez az összmagyarságát érintő hatalmas kataklizma évtizedeken át tabutéma volt, és kutatása csak az 1980-as években, de igazi lendülettel az 1989-es rendszerváltozás után indulhatott meg.

A könyv hat nagyobb fejezetre osztva, úgy vezeti végig az érdeklődő olvasót a Székelyföldtől a Dunántúlig régiónként, ahogy a szovjet hadsereg is előre nyomult 1944–1945-ben keletről-nyugatra, és közben tö-

megesen ejtette foglyul a magyar és német civileket. Erdély kiemelt figyelmet kap a kötetben, hiszen itt kezdődött a magyar és német polgári személyek jogtalan elhurcolásának folyamata. De emellett az olvasó átfogó képet kap a Kárpátalján bekövetkezett rendkívül nagyarányú deportálásokról, a felvidéki fogolyszedési razziákról, a dunántúli magyar és német lakosság elhurcolásáról. Nagy erőssége a kötetnek, hogy egyszerre mutatja be a fogságba esés általános körülményeit és egyéni tragédiákra, családi drámákra is rávilágít. Ugyanakkor a fogvatartott magyarok számára vonatkozó szovjet levéltári források bemutatásával és értelmezésével, valamint a tudományos feltárás történetének összefoglalásával is segíti az olvasót. Az olvasmányosan megírt, illusztrációkkal bővített kötet haszonnal forgatható mind a történész szakma képviselői, mind a közelmúltunk iránt érdeklődő olvasóközönség által. A kötet a 2024 októberében a Sapientia EMTE Kolozsvári karán szervezett nagyszabású nemzetközi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza.

A bemutató második részében **dr. Bartalis-Bán Judit**, a BBTE Bölcsészkarának oktatója felhívta a résztvevők figyelmét egy **Szabó Csaba** által 2018-ban készített kisfilmre, a Marhorkára, amelyben a szovjet lágerekről, az ottani élet vidámabb oldalairól is szó esett, a filmet a következő linken megtekinthetik: https://www.facebook.com/reel/189441498585555.

A bemutatót követően az érdeklődők megvásárolhatták a kötetet.

2025. december 19. Budapesten, a Kárpátaljai Szövetség Városligeti fasorban található székházában rendezték meg a szövetség és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége közös adventi zenés-irodalmi estjét. A rendezvény során többek között az alábbi köteteket mutatták be: **Dupka György:** *„Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!”;* **dr. Botlik József:** *A ruszin nép vértanúja, Bródy András (1895–1946) (ruszinul);* **Legeza László:** *Boldogemlékű Legeza Péter vértanú pap.* A rendezvény végén koccintással egybekötött kötetlen beszélgetésre került sor.

2025. december 29.A KMMI honlapján már olvasható, letölthető **Dupka György** PhD történész *Kárpátaljai politikai elítéltek, Gu-*

lág-rabok, mártírok panteonja 1944-1970 című több mint 600 oldalas könyve. https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/karpataljai-politikai-eliteltek-gulag-rabok-martirok-panteonja-1944-1970

Lektorálta: **dr. Zékány Krisztina, dr. Zubánics László**. *Kárpátalja kálváriája* címmel ajánló sorokat írt: **Földváryné dr. Kiss Réka,** a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke. Képszerkesztő: **Fuchs Andrea**. Az ismert GULAG-GUPVI-kutató legújabb könyve a kommunista diktatúra több mint félezer kárpátaljai áldozatának állít emléket, akiket 1944–1970 között a szovjet megtorló szervek (NKVD/KGB) letartóztattak, majd a katonai törvényszékek, rögtönítélő bíróságok a rendszerellenesség vádjával Gulág-rabságra és halálra ítélték. Dokumentumok és visszaemlékezések segítségével mutatja be a halhatatlanok panteonjába került politikai elítélteket, Gulág-rabok, mártírok szenvedéstörténetét és életsorsát. A történész 14 fejezetben ismerteti azt a szörnyűséget, amelyet földijeink éltek át a sztálinista rezsim alatt.

Az egyik legmegrázóbb rész az *Elítéltek, meghurcoltak, mártírok névsora*. Az áldozatok nevei a Szolyvai Emlékparkban fekete márványba vésve is olvashatók. A szerző 300 oldalon keresztül, rövid életrajzban ismerteti az áldozatok sorát. Hiánypótló ez a kiadvány.

Ungvár-Tiszabökény, 2026.06.07.

Összeállította:
Dupka György.

A SZOLYVAI EMLÉKPARK KUTATÓMŰHELYÉBEN KÉSZÜLT FONTOSABB GULÁG-GUPVI-KIADVÁNYOK 1992–2025

Gyűjtemények, évkönyvek

***„Itt hordozom keresztemet…”*A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024**. Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. Tanulmánygyűjtemény. Szerzők: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *dr. Zubánics László* (Gut), *dr. Dupka György* (Tiszabökény), *dr. Molnár D. Erzsébet* (Beregszász), *dr. habil. Váradi Natália* (Beregszász), *Marosi István* (Beregszász), *Kállai Karolina* (Szatmárnémeti), *Dupka Nándor* (Ungvár), *Kovács Sándor* (Eszeny-Budapest), *Marcsák Gergely* (Beregszász), *dr. Botlik József* (Budapest), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Weiss Rudolf* (Szabadka), *dr. prof Motrevics Vladimir* (Jekatyerinburg), *Kizman Pálné Papp Katalin* (Szolyva-Mátrafüred). Összeállította, a jegyzeteket írta*: dr. Dupka György*. Lektorálta: *dr. Zubánics László*, *dr. Zékány Krisztina*. Borítógrafika: *M. Lovász Noémi* (Kolozsvár). Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Képszerkesztő és közreműködő: *Fuchs Andrea*. Műszaki szerkesztő: *Dupka Zsolt*. Szolyvai Emlékpark – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

https://kmmi.org.ua/.../books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf; https://kmmi.org.ua/.../books-pdf/2025/konf-2025_cover.pdf)

***„Mi lehetett nagy bűnünk…?”* A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2023.** Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2023. november 17. Szerzői: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *dr. Molnár D. Erzsébet* (Beregszász), *dr. habil. Váradi Natália* (Beregszász), *dr. Zubánics László* (Gut), *dr. Dupka György* (Tiszabökény), *Marosi István* (Beregszász), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *Meskó János* (Ungvár), *Dupka Nándor* (Ungvár), *dr. Botlik József* (Budapest),

dr. Havasi János (Pécs), *Kovács Sándor* (Budapest), *Hangácsi István* (Szentendre), *Köteles Ágoston* (Tornaújfalu), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg). Borítógrafika: *M. Lovász Noémi* (Kolozsvár). Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *dr. Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Közreműködő, fotók, képszerkesztő: *Fuchs Andrea*. Borító, műszaki szerkesztő: *Dupka Zsolt*. Szolyvai Emlékpark–Intermix Kiadó, 2024.

Kárpátaljai Magyar Könyvek 311. ISBN 978-615-5757-43-3; ISSN 1022-0283

https://kmmi.org.ua/.../konf-2024_001-355_compressed.pdf)

„*Oroszföldön meggyötörve...” A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022.* Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18. Szerzők: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *dr. Zubánics László* (Gut), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Marosi István* (Beregszász*), dr. Dupka György* (Ungvár), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *Dupka Nándor* (Ungvár), *Bakancsos László* (Tiszacsoma), *dr. Bognár Zalán* (Budapest), *dr. Botlik József* (Budapest), *Kovács Sándor* (Budapest), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg). A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *Zubánics László.* Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2023.

Kárpátaljai Magyar Könyvek 305. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-37-2.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

„*Kárpátsorsűzte nép...” A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2021.* Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2021. november 19. Szerzők: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *Marosi István* (Beregszász*), dr. Molnár D. Erzsébet* (Beregszász), *dr. Dupka György* (Ungvár), *dr. Seremet Sándor* (Budapest), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *dr. Zubánics László* (Gut), *Meskó János* (Ungvár), *dr. Botlik József* (Budapest), *Havasi Dániel* (Budapest), – *dr. Havasi János* (Pécs), *dr. Horváth Miklós* (Budapest), *Kállai Ka-*

rolina (Szatmárnémeti), *Kovács Sándor* (Budapest), *Matkovits-Kretz Eleonóra* (Pécs), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg), *dr. Nagy Péter* (Budapest). A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *dr. Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2022.

Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-33-4. https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

„Mert szeretetre van szükség, hogy…szenvedés után megbékéljenek a lelkek…". A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2020. Nemzetközi emlékkonferencia Beregszász, 2020.11.20. Szerzők: *Dr. Tóth Mihály, Dr. Brenner Koloman, Dr. Zékány Krisztina, Dr. Zubánics László, Beke Mihály András, Dr. Molnár D. Erzsébet, Marosi István, Dr. Dupka György, Bimba Brigitta, Dr. Horváth Miklós, Dr. Botlik József, Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics, Hack Ferenc Mihályné.* Összeállította, a jegyzeteket írta: *dr. Dupka György*. Lektorálta: *dr. Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Kárpátaljai Magyar Könyvek 300. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-31-0.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/22700/22720/Számláló: 937. (2022.06.01.)

„Élni kell, élni muszáj". A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátaján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia. Makkosjánosi, 2019. november 15. Szerzők: *Tóth Mihály, Dupka György, Olekszij Korszun, Molnár D. Erzsébet, Márkus Beáta, Kállai Karolina, Marosi István, Bimba Brigitta, Mádi Bianka, Szabó Kata, Botlik József, Motrevics Vladimir Pavlovics, Smykalin Alexander Szergejevics*. Szerkesztette: *dr. Dupka György, dr. Zubánics László*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. Kárpátaljai Magyar Könyvek 293. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-26-6.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/21700/21789/ Számláló: 668. (2022.06.01.)

„Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot." GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2018. Nemzetközi emlékkonferencia, Jánosi, 2018. november 16. A kötet szerzői: *Tóth Mihály, Matkovits-Kretz Eleonóra, Dupka György, Molnár D. Erzsébet, Balahó Zoltán, Dragan Traian, Kállai Karolina, Nagyné Pintér Jolán, Bimba Brigitta, Marcsák Gergely, Mádi Bianka, Nick Ferenc, Meskó János, Benkő Levente, Papp Annamária, Botlik József, Murádin János Kristóf.* Hivatalos fotók: *Szemere Judit, Fuchs Andrea.* Összeállította: *Dupka György.* Szerk.: *Marcsák Gergely.* ntermix Kiadó Ungvár–Budapest, 2019. Kárpátaljai Magyar Könyvek 281.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-14-3.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/20200/20298/ Számláló: 1246. (2022.06.01.)

Az örök mementó: Szolyva. *A Szolyvai Emlékpark emlékkönyveibe írt bejegyzések gyűjteménye (2000.08.15-2018.04.12.).* Szerk., összeállít. *Dupka György, Zubánics László.* Intermix Kiadó Ungvár–Budapest, 2019. Kárpátaljai Magyar Könyvek 282.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-00-6.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/20200/20299/ Számláló: 1491. (2022.06.01.)

Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...". Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, Gulág- és Gupvi-táborok, áldozatok, emlékhelyek. *Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 1917.november 17.* Szerzők: *Dr. Tóth Mihály, Hajduk Márta, Matkovits-Kretz Eleonóra, Dupka György, Kovács Sándor, Korszun Olekszij, Bimba Brigitta, Marcsák Gergely, Csordás László, Mádi Bianka, Vass Szabina, Botlik József, Bognár Zalán, Muszagalijeva Arajlim Szabitovna, Muszabekova Roza Madenietovna.* Szerk. összeállít. *dr. Dupka György, dr. Zubánics László.* Szerk.: *Marcsák Gergely.* Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2018. Kárpátaljai Magyar Könyvek 273. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-04-4.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/22900/22950/ Számláló: 665. (2022.06.01.)

Uram…segíts haza minket…!”. *Lágerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959)* (Újrakiadás). Összeállította: *dr. Dupka György*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 269. Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-99-8.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/13800/13830/ Számláló: 3311. (2022.06.01.)

A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve. Szerkesztette: *dr. Dupka György, dr. Zubánics László.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 264. Készült a Gulág Emlékbizottság támogatásával. Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-96-7.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/17900/17938/ Számláló: 2243. (2022.06.01.)

A Szolyvai Emlékpark névlistája. *A II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra vésett nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok*. *Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 261. Ungvár-Budapest, Szolyvai Emlékpark–Intermix Kiadó, 2017. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-94-3.

Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/18100/18115/ Számláló: 1726. (2022.06.01.)

„Ezer fogoly küldi imáját az égbe… Mi atyánk, Úristen segíts haza minket!..” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlása Kárpátalján. Nemzetközi emlékkonferencia a GUP-VI-GULÁG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Művelődési Intézet szervezésében. Beregszász, 2015.11.20. Szerzők: *Zubánics László, dr. Tóth Mihály, dr. Latorcai Csaba, dr. Murádin János Kristóf, Matkovits-Kretz Eleonóra, dr. Dupka György, Vass Szabina, Marcsák Gergely, Bimba Brigitta, Mádi Bianka*.

A konferencia anyagai. Kárpátaljai Magyar Könyvek 252.
Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2016. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-83-7.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/15800/15899/ Számláló: 2083. (2022.06.01.)

A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszföldön és Kaukázus országaiban. *Nemzetközi emlékkonferencia anyagai, Makkosjánosi, 2016. november 18.* Szerzők*: Zubánics László, dr. Tóth Mihály, Marosi István, Dr. Dupka György, Matkovits-Kretz Eleonóra, Korszun Alekszej, Csordás László, Marcsák Gergely, Bimba Brigitta, Mádi Bianka, Kosztyó Gyula, Vári Fábián László, Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea*. Szerkesztette: *dr. Dupka György, dr. Zubánics László.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 256. Ungvár-Budapest. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-88-2.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/17800/17888/ Számláló: 2205. (2022.06.01.)

Szolyvai emlékpark. 70 éve történt. A kárpátaljai magyarok és németek elleni retorziók 1944-1945/1955 (elhurcolás „málenkij robotra", internálások, deportálások) (Magyar, ukrán, német nyelvű összefoglaló kiadvány). Összeállította: *dr. Dupka György.* Fotók*: Fuchs Andrea.* Intermix Kiadó, Szolyvai Emlékparkbizottság, Ungvár-Budapest, 2017. Kárpátaljai Magyar Könyvek 259. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-92-9.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/15900/15969/ Számláló: 1772. (2022.06.01.)

„Uram… segíts haza minket…!" Versek, imák, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenkij robot" 70. évfordulójára. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: *Dupka György.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 236. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-66-0.
Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/13800/13830/ Számláló: 2991. (2022.06.01.)

A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok". Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.) Szerzők: *Zubánics László, Botlik József, Korszun Alekszej, Bicsák Péter, Bánszki Hajnalka, Pahirja Olekszandr, Dupka György, dr. Tóth Mihály, Doma István, Halász József, Mihók Richárd, Illár Krisztina.* A kiadványt összeállította, szerkesztette: *Zubánics László.* Fordítók: *Balla Antónia, Kosztyó Gyula.* Az ukrán nyelvű szövegek kontrollszerkesztője: *Fuchs Andrea, Terescsenko Katalin.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 209. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011. 190 oldal. (Ebből 111 oldal magyarul és 79 oldal ukránul közreadott tanulmányok, előadások.). ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-33-2.

Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/12400/12472/ Számláló: 2779. (2022.06.01.)

Jó pásztor volt. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Szerzők: *Gecse Géza, Gortvay Erzsébet, Csirpák Emil, Gecse Endréné, Csirpák Emilné, dr. Szalóky László, Tárczy Lajos, Varga Jolán, Tóth Mária, Pasztellák István, Molnár László, Tóth István, Dupka György, Korszun Alekszej.* Összeállította: *Gortvay Erzsébet.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 120. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003., 100 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963- 9111-64-1;

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23652/23652.pdf

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Második bővített kiadás. Előszó: S. Benedek András. A második kiadás bővített szerzői köre: Szanyi J. Gyuláné, Logojda Eszter, Forgon Pál, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Nagy Zoltán Mihály, S. Benedek András, Vári Fábián László. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 69. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 85 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-19-1.

Tárolt változat: http://mek.niif.hu/23600/23644/23644.pdf

„Sötét napok jöttek…" (Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1944–1957). *Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 10. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 168 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 09 3;
https://mek.oszk.hu/23600/23610/23610.pdf

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946). Szerkesztett előadások: *Fodó Sándor, Szabó László, Tenke Sándor, Pozsgai Imre, Szöllősi Tibor, Dalmay Árpád, Nagy Jenő, Zselicky Béla, Alekszej Korszun, Dupka György, Csatáry György, Barát József, dr. Gyarmaty Zsigmond, Kerényi Gyula, dr. Veres Lajos, id. Sari József, Lusztig Károly, Omeljan Dovhanics, dr. Fazekas Árpád, Balla Gyula, dr. Botlik József, Zombory István, Nagy Zoltán Mihály, Keresztyén Balázs, Kovács Imre Zoltán, Gulácsi Géza, Fodor Ferenc, Bagu Balázs*. Közreadta: *Dupka György*. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 9. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 328 old. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 08 5.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23609/23609.pdf

Tárolt változat angol nyelven: Genocide. The Tragedy of the hungarians of Transcarpathia...They were born Hungarian: that vas their only crime! A book of recollection of the victims of stalinism in Transcarpathia (1944 – 1946). Edited by Dupka Gyorgy,
Tárolt változat: http://www.hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

Istenhez fohászkodva… 1944. Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: *Dupka György*. Lektorálta *Tirkánics Gabriella*. Első kiadásához előszót *Nagy Zoltán Mihály* írt. A gyűjtemény szerzői: *Ágoston Béla, Balog Sándor, Berta Károly, Fedák László, Filep János, Gaál Sándor, Holozsi Károly, Huszti Béla, Nagy Jenő, Tar Géza, Turda Mihály, Vadnay András*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992., 84 oldal.
Tárolt változat: http://mek.niif.hu/23600/23644/23644.pdf

Visszaemlékezés, életrajz, interjú

Egy eltűnt férfigeneráció nyomában. *A GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból.* Összeállította: *Dupka György.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 270. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-98-1.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/17900/17927/ Számláló: 1864. (2022.06.01.)

Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. A lágernaplók szerzői: *Nagy Jenő, Horváth László, dr. Badzey Pál, Dobsa Lajos*. Összeállította: *Dupka György.* Utószó: *Csordás László.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 267. Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-01-3

Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/17800/17867/ Számláló: 1994. (2022.06.01.)

Kárpátaljai magyar nők a Gulágon. Történtek, visszaemlékezések, emlékiratok. A Gulágot túlélt szerzők: *Mandrik Erzsébet, Mészáros Sándorné.* Összeállította: *Dupka György.* Utószó: *Csordás László.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 266. Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-02-0.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/17900/17947/ Számláló: 2315. (2022.06.01.)

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. *Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. dr. Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 242., Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. 224. old. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-69-1.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/15900/15900/. Számláló: 2159. (2022.06.01.)

Kovács Elemér: ***Az igazság mindenekfelett! Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János.*** Kárpátaljai Magyar Könyvek 250., Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2016. ISSN 1022-0283,ISBN 978-963-9814-84-4.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/15900/15925/. Számláló: 1844. (2022.06.01.

Kurmai-Ráti Szilvia: *Malenykij robot a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjúk *id. Pocsai Vince* és *Nagy András* túlélőkkel. KMMI-Füzetek XIV. 2011.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/12500/12546/. Számláló: 2356. (2022.06.01.)

Nagy András: *„Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar" a sztálini munkatáborokba*. Emlékfoszlányok. KMMI-Füzetek IX. 2010.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/12400/12414/. Számláló: 3176. (2022.06.01.)

Mandrik Erzsébet. *A pokol tornácain*. Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 172. Intermix Kiadó, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007., 124 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 978 963 9814 10 3.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23400/23490/23490.pdf

Mészáros Sándorné. Elrabolt éveim a GULAG-on. (Emlékirat). KárpátaljaiMagyar Könyvek, 102. Ungvár-Budapest, 2000., 90 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-69-8;

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23400/23487/23487.pdf

Mandrik Erzsébet. ***A pokol bugyraiban*** (Egy viski parasztlánya sztálini lágerekben). Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek,79. Intermix

Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996., 104 oldal. ISSN1022-0283, ISBN 963 8352 21 9;
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23400/23486/23486.pdf

A haláltáborból *(Badzey Pál szolyvai lágernaplója).* Összeállította: *Badzey Imre*. Kárpátaljai Magyar Könyvek,87. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996., 56 oldal.
ISSN1022-0283, ISBN 963 8352 37 X.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23400/23485/23485.pdf

Ozsváth Lajos. ***Királyháza korok váltóin*** (Emlékfoszlányoka legrégibb időktől 1945-ig). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 56.Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 80 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 15 9.
https://mek.oszk.hu/23600/23642/23642.pdf

Ortutay Elemér dr. *„... holnap is felkel a nap".* (Emlékeim). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 36. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.,112 oldal.
ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 71 9.
https://mek.oszk.hu/23400/23483/23483.pdf

„Élő történelem" *(Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992). Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 22. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 120 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 31 0;
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf

Szerzők

Dupka György: *Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban1944–1953).* (Lágerek, nyughelyek bejárása és helyszínelése). Történelmi monográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek 315. Képszerkesztő és közreműködő: **Fuchs Andrea.** Intermix Kiadó- Szolyvai Emlékparkbizottság, Ungvár–Budapest, 2026. https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/magyar-hadifoglyok-a-baltikumban

Dupka György: *Kárpátaljai politikai elítéltek, Gulag-rabok, mártírok panteonja 1944–1970. „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!"* (Történeti áttekintés, adattár, dokumentáció). Képszerkesztő és közreműködő: **Fuchs Andrea.** Szolyvai Emlékpark Alapítvány - Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2025. https://karpataljaiadatbank.com/konyvek/karpataljai-politikai-eliteltek-gulag-rabok-martirok-panteonja-1944-1970/

Dupka Nándor: *Pásztor Ferenc vértanú. „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta". A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991.* Monográfia. KMMI-füzetek XXXII. A kiadványhoz ajánló sorokat **Molnár János,** a beregszászi Szent Kereszt római katolikus templom plébánosa, püspöki helynök írt, aki egyben felhívja a tisztelt olvasók figyelmét, hogy „Imádkozzunk boldoggá avatásáért!". Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024. https://kmmi.org.ua/.../DN_Pasztor_001-281_compressed.pdf

György Dupka: *Do not judge me! Jewish genocide, anti-Semitic persecution in Transcarpathia committed in thename of Nazi and Communist conceits (1938–1991).* Translated from Hungarian by Dr. (PhD) Peter Ortutay, Professor of English. TechnicalReader: Dr. Erzsébet Molnár. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2023.

ISBN 978-615-5757-42-6, ISSN 1022-0283.

Tárolt változata: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/DGY_Do%20not%20judge_001-412.pdf; https://mek.oszk.hu/25900/

Dupka György, Fuchs Andrea: *Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba kerültUng-vidékiek kapcsán az MNL-adatállományának tükrében.* Intermix Kiadó, Szolyva-Ungvár–Budapest, 2023. – 448 old. Kárpátaljai Magyar Könyvek 305. Szolyvai Emlékpark 2023. A Szolyvai Emlékpark tanulmány-gyűjteményének melléklete.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-37-2.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet.pdf ; https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet-borito.pdf

Dupka Nándor: *Haklik Sándor vértanú.* A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945-1991). Felelős szerkesztő: Szemere Judit. KMMI-Füzetek-XXIX. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-36-5.

Tárolt változat: https://kmmi.org.ua/uplo-ads/attachments/books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf

Dupka György: *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Eurázsiában. Felfedett nyomok Oroszország, (Baskíria, Tatárföld, Csecsenföld), Kaukázus (Azerbajdzsán, Georgia, Örményország,) Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban.* Történelmi szociográfia. Átdolgozott, bővített kiadás. Felelős szerkesztő: *Marcsák Gergely.* Lektorálta*: dr. Zékány Krisztina.* Fedélterv, műszaki szerkesztő: *Dupka Zsolt*. Közreműködő, fotók, archív felvételek: *Fuchs Andrea.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021. 2021 – 617 old. Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-87-5.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/22700/22721/ Számláló: 944. (2022.06.01.)

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944-1946*. György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia.) Fordította: dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős szerkesztője: *Marcsák Gergely.* Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: *dr. Molnár Erzsébet.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-25-9.

Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/21800/21806/ Számláló: 809. (2022.06.01.)

Dupka György. *„Jön még egy új világ...”A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve*. (*Az 1956-os forradalom visszhangja Kárpátalján, a „megrengett Szovjetföldön”1956–1959*). Kárpátaljai Magyar Könyvek 288.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-21-1.
Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/21800/21825/ Számláló: 906. (2022.06.01.)

Nagy Zoltán Mihály: *A Sátán fattya*. Ötödik kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/20300/20307/

Dupka György: *Magyar GULÁG–GUPVI-rabok Eurázsiában. Felfedett nyomok Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Юрій Дупко: *Виконання постанов воєнної ради 4-го українського фронту у світлі донесень НКВД 1944–1946 рр.* Застосування принципу колективної провини щодо угорців та німців Закарпаття. Монографія. Закарпатські угорські книги № 257. Видавництво Intermix, 2018. ISSN1022-0283, ISBN 978-963-9814-89-9.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/20900/20959/

Dupka György: *A nagy háború emlékezete Kárpátalján*. 1914-2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepségek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 260. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/18100/18123

Dupka György: *„Ne ítéljetek el ...!" Zsidó népirtás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938–1991).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 238. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/14300/14370

Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)* A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sé-

relmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.
Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/13300/13350/

Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941–1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/11300/11392

Dupka György: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben.* (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében, 1944 - 1946). Intermix Kiadó. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 215. Ungvár-Budapest, 2012.
Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/10900/10996

Singer Zsuzsa: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége.* Tanulmány. KMMI-Füzetek VII. 2010.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/12300/12370/ Számláló: 2998. (2022.06.01.)

Dupka György: *„Népünk temetője: Szolyva” A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945.* Tanulmány. KMMI-Füzetek VI. 2009.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/12400/12418/12418.pdf

Bakura Sándor, Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes”. 1944-1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 197. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009., 104 oldal.
ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-98-1.
Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/11000/11023/ Számláló: 3373.

Tóth Gábor: *„Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején*. Tanulmány. KMMI-Füzetek V. 2009.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/12500/12547/ Számláló: 2250. (2022.06.01.)

Dupka György. *’56 és Kárpátalja*. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Második, javított kiadás. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 152. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006., 136 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 978 963 8750 10 5;

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23658/23658.pdf

Bagu Balázs. *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival*. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 128. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 160 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 9111 57 0;

Tárolt változat: http://mek.niif.hu/24400/24465/24465.pdf

Dupka György. *„Keressétek fel a sírom...”. Szolyvai emlékkönyv*. A „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmuskárpátaljai magyar áldozatairól 1944 – 2004. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 134. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.,107 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8656 77 8;

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23656/23656.pdf

Dupka György. *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon*. Lefejezettértelmiség 1944- 1959. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 95. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999., 116 old.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-8129 58 1;

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23648/23648.pdf

Dupka György, Korszun Alekszej. *A “málenykij robot” dokumentumokban*. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 83. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997., 164 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 33 7.

Tárolt változat: https://vmek.oszk.hu/23800/23835/23835.pdf

Dupka György, Horváth Sándor. *'56 Kárpátalján (Dokumentum-gyűjtemény).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 25. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.
ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 52 2;
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23635/23635.pdf

Botlik József, Dupka György. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján (Monográfia).* Kárpátaljai Magyar Könyvek,11. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 360 oldal. ISSN1022-0283, ISBN 963 8129 07 7;
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23800/23849/23849.pdf

Nagy Jenő. *Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén.* Magnófelvételről lejegyezte és közreadta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 7. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992., 100 oldal.
ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 10 7;
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23607/23607.pdf

Térkép

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe. Az ismertető anyagot összeállította: *dr. Dupka György.* Szerkesztette: és a fotókat készítette*: Kovács Sándor.* A térképeket készítette: DIMAP, Budapest, 2017, 2018, 2019.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/23600/23661/23661.pdf;

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe.
Tárolt változat: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/szolyvai-emlekpark

Bibliográfia

Dupka György – Fuchs Andrea: *A Kárpátaljai Magyar Könyvek, a KMMI-füzetek sorozat bibliográfiája, a digitalizált művek jegyzéke*

(1992–2024). Kárpátaljai Magyar Könyvek 310. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Felelős szerkesztő, lektor: dr. Zékány Krisztina. Intermix Kiadó, MÉKK, Ungvár–Budapest, 2024.

ISBN 978-615-5757-45-7. ISSN 1022-0283.

Tárolt változata:https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/intermix_katalogus_2024_001-121.pdf

Dupka György és Zubánics László:*A kárpátaljai magyar nyelvű helytörténeti, honismereti, tudományos könyvek válogatott bibliográfiája (1836–2023).* KMMI-füzetek XXX. Ungvár–Budapest, 2023.

Tárolt változata: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/bibliogr_01-85.pdf

GULÁG-GUPVI NEMZETKÖZI FÓRUM 2016–2025 KÖZÖTT KÁRPÁTALJÁN KIADOTT GYŰJTEMÉNYEK SZERZŐINEK ANYAGAI (48 szerző)

Bakancsos László (Tiszacsoma, 1954):

**Az 1992-es magyarországi kárpótlás és a kárpátaljai magyarság* (114). 2023.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

Balahó Zoltán (Komárom-Budapest, 1973):

**A Ferencvárosi Málenkij Robot Emlékhely bemutatása* (45). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

Beke Mihály András (Bukarest-Budapest, 1956):

**„Hitványabb anyag mi sem vagyunk…" Az erdélyi magyarok '56-ja* (27). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

Benkő Levente (Nagyajta-Magyarvista, 1961, PhD-hallgató)–**Papp Annamária** (Kolozsvár-Magyarvista, 1975):

**A foksányi szovjet fogolytábor román és szovjet forrásokban – Újabb vázlatos adalékok a 176. számú láger történetéhez* (149).2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

Bimba Brigitta (Bátyú-Budapest, 1994, PhD-hallgató):

**Anyaság és gyermeknevelés a GULAG-GUPVI táboraiban és a száműzetés helyein* (167-182.) In: „Itt hordozom keresztemet…" GULAG-GUPVI kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**Bátyúi katonafoglyok, három napra elhurcolt civilek a MNL hadifogoly-adatállományában* (83). 2023.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**„Dicsősége hirdetését hagyjad a jövőnek" Az ungvári Manajló Mária Teofília O.S.B.M., a Szent Bazil rend tagja, kórházi főnővér koncepciós pere és következményei* (95). 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**Munkács környéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján*. 2020. http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**A nagyszőlősi és a felső-tisza-vidéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján* (98). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**Kérelmek és beadványok – női közbenjárás a Kárpátaljáról malenkij robotra hurcolt férfiak ügyében* (83).2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

**Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában* (83). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**„A mártírok vére megvetés!" – emlékezés id. Pocsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján* (101). 2017. https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**Elhurcolások Bátyúban* (117). 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/ Számláló: 2240.

Dr. Bognár Zalán (Budapest, 1963):

**Hadifogolyként és internáltként a GUPVI lágereibe. Nagy-Budapest és agglomerációja civil lakosságának kétféle fogolystátuszban történt*

ítélet nélküli, tömeges elhurcolása 1944 decembere és 1945 áprilisa között (120). 2023.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**A lakosság tömeges, ítélet nélküli elhurcolása több hullámban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről (1944. október–1945. január)* (143). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

Dr. Botlik József (Szőny-Budapest, 1949)*:*

**Adalékok a felvidéki magyar országgyűlési felsőházi tagok és képviselők meghurcoltatásához*. (209-232.), In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**Adalékok Demkó Mihály és Földesi Gyula magyar országgyűlési képviselők meghurcoltatásához* (213-224.) 2024.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**A horvát-szlavóniai magyarirtás (1944. június – 1945. május). Tito marsall partizánosztagainak kevéssé ismert helyszínei* (165). 2023.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**A ruszin nép vértanúja, Bródy András emlékezete* (139). 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**A magyarságukért szenvedtek vértanú halált. Az Országgyűlés kivégzett kárpátaljai felsőházi tagjai és képviselői* (127). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**A délvidéki magyarok és németek 220 lágerben pusztultak 1944 október – 1948 március.* 2020. http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**Görögkatolikusság Kárpátalján. A földalatti egyház évtizedei (1949–1989)* (167). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

**Meghurcolt kárpátaljai magyar felsőházi tagok és képviselők 1938–1944* (127). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése* (13). 2011. http://mek.oszk.hu/12400/12472/

Brenner Koloman (Sopron-Budapest, 1968):

**Kedves egybegyűltek, kedves vendégek, kedves megemlékezők!* (12) 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

Dr. Csordás László (Eszeny-Beregszász, 1988):

**Emlékírás és emlékolvasás* (101). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból, két kárpátaljai emlékirat alapján) (89).* 2017.

https://mek.oszk.hu/17800/17888/

Dragan Traian (Temesvár-Budapest, 1972):

**In memoriam Romulus Rusan. A közös emlékezet mérföldköve – a Kommunizmus és Ellenállás Áldozatainak Emlékmúzeuma Máramarosszigeten* (55). 2019.

https://mek.oszk.hu/20200/20298/ Számláló: 1384. (2022.10.03.)

Dr. Dupka György (Tiszabökény-Ungvár-Budapest, 1952):

**Az NKVD 22. sz. szambori, a 194. sz. hdf. gyűjtő- és továbbító tábora, és a 2194. sz. rabkórház történetéből, az itt sínylődők emlékének megörökítéséről, a Szambori Emlékpark létesítéséről* (25-56.) In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek kapcsán az MNL-adatállományának tükrében* (111-146.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**Magyar hadifoglyok, civil rabok nyomában a Baltikumban (GULÁG-GUPVI-táborok, sírkertek Lettország, Észtország és Litvánia*

régióiban) (49). 2023. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**Adalékok az 1944–1947 között kivégzett kárpátaljai patrióták történetéhez*. (4) 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**Szovjetellenes kezdeményezések és szervezkedések Kárpátalján, 1953–1956.* (87) 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**30 éve indult el a GULÁG–GUPVI tabudöntő kutatás és épült fel emlékezetpolitikánk epicentruma, a Szolyvai Emlékpark (1989–2019).* 2020.

http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**A GULÁG–GUPVI-kutatás helyzetképe az intézményesülési törekvések útján* (21). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

**Adalékok a 4. Ukrán Front egységei által területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Bereg és a szlovákiai Ung-vidék településeiről 1944–1945-ben Szolyvára és más gyűjtőlágerekbe elhurcoltak tragikus történetéhez, az áldozatok emlékének megörökítéséről* (25).2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszföldön és a Kaukázus országaiban* (23). 2017. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**A Kárpátaljáról és a szomszédos megyékből internáltak, letartóztatottak, elítéltek, száműzöttek különböző útja a szovjetunióbeli GUPVI- és GULÁG-táborokig* (1944–1955) (67). https://mek.oszk.hu/15800/15899/

**„Elvérzett" autonómiatörekvések Kárpátalján 1918-1992. Tézisek egy tanulmányból* (71). 2011. http://mek.oszk.hu/12400/12472/

Dupka Nándor (Ungvár, 1985, PhD-hallgató):

**Pásztor Ferenc vikáriusnak az ungvári és kijevi vizsgálati fogságban készült kihallgatási jegyzőkönyvei.* (149-170.) In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

*Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus plébános, vikárius, vértanú emlékezete (199-212.) 2024.
https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf
**Ki volt Haklik Sándor? A kisráti római katolikus esperes letartóztatása, koncepciós pere, vértanúhalála* (99). 2023.
https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

Hack Ferenc Mihályné (Medgyesegyháza-Almáskamarás, 1968):
**Kitelepítés Almáskamarásról* (181) 2021.
https://mek.oszk.hu/22700/22720/

Hajduk Márta (Budapest):
**Elhúzódó tragédia Kárpátalján* (9). 2018.
https://mek.oszk.hu/22900/22950/

Hangácsi István (Eger, 1968):
**Honvédek keresztjei, sírkertjei Kárpátalján a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület gondozásában* (243-260.) 2024.
https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

Havasi Dániel (Pécs, 1981):
**A Vihorlát mártírjai* (dokumentumriport) (168). 2022. (Társszerző: dr. Havasi János) ttps://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

Dr. Havasi János (Pécs, 1952):
**A hadisírkutatás emberi jogi és nemzetközi jogi vonatkozásai* (225-234.) 2024.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf
**A Vihorlát mártírjai* (dokumentumriport) (168). 2022. (Társszerző: Havasi Dániel) https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**A II. világháború során eltűnt hozzátartozók felkutatásának mai lehetőségei és korlátai* (229). 2023.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

Dr. Horváth Miklós (Budapest, 1953):

**Magyarország szerepe a Varsói Szerződés felszámolásában* (179). 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**Adalékok a Kádár-csoport 1956–1957-es legitimitásának és a formálódó hatalom jellegének értékeléséhez* (113). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

Kállai Karolina (Mikola-Szatmárnémeti, 1967):

**„Széttört emlékek": Beszélgetés Lini Klárával, a szatmári sváb deportálás utolsó túlélőjével.* (145-148.)In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**Emlékezetmegőrzés képekben, Szatmárnémetitől Foksányig* (219). 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**Helyszíni szemle és történettudósítás az egykori SZU MVD GUPVI és a repatriálással megbízott szovjet szervek 36. sz. máramarosi hadifogoly-gyűjtőtáborban és átvételi állomáson*.2020.http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**A Szovjetunióba elhurcolt és haza nem tért magyar, sváb áldozatok feliratos emlékjelei a Szatmár megyei, illetve az egykori Ugocsához tartozott Halmi járás településein* (63). 2019.

https://mek.oszk.hu/20200/20298/

Kizman Pálné Papp Katalin kortanú (Szolyva, 1933):

**Kortanúk múltidézése. Szolyvai emlékmorzsák a vészterhes korokból.* (257-270.) In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

Korszun, Olekszij (Harkiv megye-Ungvár, 1936):

**Három évtizednyi GULÁG–GUPVI-dokumentum feltárásának mérlege.* 2020. http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**Az ártatlanul elpusztult honfitársaink emlékének megörökítése a jelen és a jövő nemzedékeinek szent ügye* (73).

**Увічнення пам'яті безвинно загиблих співвітчизників — свята справа сучасних і наступних поколінь* (77). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**A kárpátaljai tömeges elnyomás 1953. március elején Sztálin halálával megszakadt* (61). 2017. https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**Bródy András és Volosin Ágoston politikai rehabilitálásának folyamatáról* (35).http://mek.oszk.hu/12400/12472/

Dr. Kosztyó Gyula (Beregdéda-Nyíregyháza, 1986):

**Az Uszta-Priscsepa partizánosztagok tevékenysége Kárpátalján (1944. augusztus 8. – október 26.)* (12). 2017.

https://mek.oszk.hu/17800/17888/

Kovács Sándor (Eszeny-Budapest, 1954):

**A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek a Latorca völgyében*. (171-194.)In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek Beregvidéken* (235-242.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek Munkácson és környékén* (188). 2023.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek az Ung-vidéken* (227). 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképéről* (69). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

DR. UNIV. ING. Köteles Ágoston(Tornaújfalu, 1940):

**Tornagörgő és szülöttje, a 100 évet megélt Kardos János (Az észak-oszétiai Nuzali láger túlélője)* (261-282.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

Latorcai Csaba (Budapest):

Megnyitó beszéd (15.) 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/

Marcsák Gergely (Kincseshomok-Beregszász, 1990):

**„Donbászon nincsen semmi jóvátéve" – töredékek családom XX. századi történetéből."* (195-208.) In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**A malenkij robot megjelenítése Vári Fábián László önéletrajzi regényében* (99). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

**Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja* (95). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**A sztálini elhurcolások témája Vári Fábián László műveiben* (95). 2017. https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**A sztálini elhurcolások témája irodalmunkban* (111). 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/

Marosi István (Beregszász, 1974):

**„A Szovjetunió számára egyetlen megoldás... az egyházi unió felszámolása..." – A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján a II. világháborút követően a szovjet társadalmi átalakítással összefüggésben.*

(125-144.) In: „Itt hordozom keresztemet…" GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**A 70 éve meggyilkolt Orosz Péter Pál, bilkei görögkatolikus pap szerepe az egyházüldözés kezdeti időszakában* (147-166.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**dr. Ortutay Elemér (1916–1997) kárpátaljai görögkatolikus pap élete és kora. Élettörténeti kutatásának* (35). 2023.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**A kommunizmus időszakában (1944–1989) üldözött kárpátaljai görögkatolikus áldozópapok és papcsaládok élettörténeti kutatásának dokumentumai* (14) 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**„Mert szeretetre van szükség, hogy … szenvedés után megbékéljenek a lelkek…" – Ortutay Jenő (1889–1950) – áldozópap, politikus, mártír.* (72) 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**„Katakomba-szolgálat" A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944–1989 közötti üldözése.* 2020.

http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**A „Holnap is felkel a nap…" – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül (Az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítás megnyitója* (19). 2017.

https://mek.oszk.hu/17800/17888/

Matkovits-Kretz Eleonóra (Pécs, 1951):

30 éves a Német Kör: a partnerszervezetekkel való együttműködés a málenkij robot kutatása és az emlékezetpolitika tükrében (270). 2022. https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

*…*A pécsi Német Kör GULÁG–GUPVI emlékezetpolitikája – könyvek, dokumentumfilmek, kiállítások, emlékutak, konferenciák tükrében* (13). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

**A Pécsi Német Kör emlékútja a Szovjetunióba elhurcoltak nyomában – Kaukázus (Örményország), Közép-Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) országaiban* (15). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**Az internált magyarság és németség emlékét megörökítő rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrajnai történelmi emlékutak. Lágerjárat – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok a GULÁG- GUPVI Emlékévben* (45).2017. https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**Az internált magyarság és németség emlékét megörökítő rendezvények, programok a GULÁG-GUPVI Emlékév keretében (2015–2016)* (43). 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/

Mádi Bianka (Verbőc-Budapest, 1998):

Internálás az otthon maradtak visszaemlékezésének tükrében. 2020. http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**Ugocsa-vidéki népcsoportok internálásának folyamata* (105). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

**Az internálás ideje alatt otthon maradtak mindennapjai* (107)., 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**Ugocsa-vidéki népcsoportok deportálásának és internálásának folyamata 1944–1955 között. Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőcön, Feketepatakon, Salánkon és vonzáskörzetükben* (109).2017. https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**Deportálás és internálás Verbőcön* (12). 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/

Dr. Márkus Beáta (Pécs):

**A „malenkij robot" utáni hatósági intézkedések a Dél-Dunántúlon helyi források tükrében*. 2020. http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

Meskó János (Ungvár, 1958):

**Romzsa Tódor püspök vértanú harca a totalitárius rezsim ellen* (183-198.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**Betekintés a meghurcolt Durnevics Tódor (Fegyir) Georgijovics (Latorcafő, 1904 – Javasz, 1954) izsnyétei g. k. vértanú parochus aktáiba* (128). 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**Kárpátalja1944–1946-os átmeneti időszakának krónikája* (129). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

Dr. Molnár D. Erzsébet (Beregszász, 1979):

**A beregszászi magyarok elhurcolása és sorsa 1944 és 1953 között.* (57-76.) In: „Itt hordozom keresztemet...” GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**A kárpátaljai GUPVI-foglyok hazatérésének körülményei (21-40.) 2024.* https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**A „malenkij robot” következményei a kárpátaljai magyar családokra* (32) 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**A kárpátaljai görögkatolikus magyarság és a málenkij robot* (52). https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról a Donyec-medencei szénbányákba Kárpátaljai magyarok a donbászi FZO-iskolákban.* 2020.

http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**„Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.” A kárpátaljai magyarok 1944-es elhurcolása: tények, adatok, összefüggések* (29). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics (Polock-Jekatyerinburg, 1952):

**A Szovjetunió Belügyminisztériumának 476. számú különleges rendű tábora Szverdlovszki megyében 1949 és 1955 között.* (245-256.) In: „Itt hordozom keresztemet...” GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**A II. világháborúban a Szovjetunióba került idegen országok hadifoglyai földi maradványainak exhumálása Szverdlovszki megye területén: főbb eredmények* (283-294.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

A II. világháborús magyar katonai temetkezési helyek az Ural régióban: elhunytak lélekszáma, a sírok helye és gondozása (248). 2023. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**Magyarok a Szverdlovszki megyében az 1919–1949-es években (levéltári-vizsgálati akták alapján)* (285). 2022.*Венгры в Свердловской области в 1920-е – 1930-е гг. 2020.* Társszerző: Smykalin Alekszander Szergejevics)

http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**A II. Világháború idegen hadifoglyai és internáltjai az Azerbajdzsáni SzSzK-ban 1944–1950-es években: A fogvatartottak lélekszáma, elhelyezése és elhalálozása* (152). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**Иностранные военнопленные и интернированные второй мировой войны в Азербайджанской ССР в 1944–1950 гг.: Численность, дислокация, смертность контингента* (165). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

Dr. Murádin János Kristóf (Kolozsvár, 1980):

**Egy erdélyi kisváros az 1944 őszi szovjet deportálások metszéspontjában. A tordai magyarok elhurcolása* (191). 2019.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/20200/20298/ Számláló: 1384. (2022.10.03.)

**Az erdélyi magyar és német civil lakosság „málenykij robot"-ra hurcolása 1944–1945-ben* (19). 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/

Dr. Muszagalijeva Arajlim Szabitovna (Tatarka / Atyrau-Asztana, 1974):

– **Dr. Muszabekova Roza Madenietovna** (Szemipalatyinszk-Asztana, 1970):

**Magyar hadifoglyok a kazahsztáni GUPVI-táborokban* (165).*Венгерские военнопленные в казахстанских лагерях ГУПВИ* (185). 2018. (Társszerző: Dr. Muszagalijeva Arajlim Szabitovna) Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/22900/22950/

Dr. Muszagalijeva Arajlim Szabitovna (Szemipalatyinszk-Asztana, 1970):

**Magyar hadifoglyok a kazahsztáni GUPVI-táborokban* (165). *Венгерские военнопленные в казахстанских лагерях ГУПВИ* (185). 2018. (Társszerző: Dr. Muszabekova Roza Madenietovna). Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/22900/22950/

Dr. Nagy Péter (Ózd-Budapest, 1988):
**Szomorú karácsony – Szovjet megszállás Ózdon* (384). 2022.
https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

Nagyné Pintér Jolán (Budapest, 1954):
**Emberkereszt. Egy szobor története* (79). 2019.
https://mek.oszk.hu/20200/20298/

Nick Ferenc (Zirc-Budapest, 1954):
**Kecskési Tollas Tibor, a nemzetmentő* (121). 2019.
Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/20200/20298/

Dr. Pahirja Olekszandr / Олександр Паіpя (Ungvár-Lemberg / Lviv, 1987):

**Kárpátalja problematikája az ukrán felszabadító mozgalom képviselői és a magyarországi katonai-politikai körök közötti tárgyalások tükrében (1943-1944)* (56). 2011. http://mek.oszk.hu/12400/12472/

Dr. Seremet Sándor (Munkács-Budapest, 1988):

*Egy kapcsolat történetéből: Dulatbekovról, a Kazahsztánba hurcolt magyar hadifoglyok kutatójáról, könyvéről (79) 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

Dr. Smykalin Alexander Szergejevics (Szverdlovszk / Jekatyerinburg, 1952):

**Magyarok Szverdlovszki megyében az 1920–1930-as években. *Венгры в Свердловской области в 1920-е – 1930-е гг. 2020. (Társszerző: Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics)*

http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

Szabó Kata (Beregújfalu, 1999):

**„Élni kell, élni muszáj" (Színre vitt erőszak: közös pontok és eltérések A sátán fattya regény- és filmváltozatában).* 2020.http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

Dr. Tóth Mihály (Mezőkaszony-Zápszony-Budapest, 1954):

**A Szolyvai Emlékparkbizottság 2024. évi tevékenységéről* (13-18.)

In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

* A Szolyvai Emlékparkbizottság 2023. évi tevékenységéről (11-16.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

*A Szolyvai Emlékparkbizottság 2022. évi tevékenységéről (9). 2023. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

*GULÁG–GUPVI-kutatók Nemzetközi Fóruma, 2021: kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika... Nemzetközi tudományos emlékkonferencia, Beregszász, 2021. november 19. (Nyitóbeszéd) (9) 1922.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**A Szolyvai Emlékparkbizottság 2020. évi tevékenységéről*. 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**A Szolyvai Emlékparkbizottság 2019. évi tevékenységéről*. 2020. http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj

**A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban* (9). 2019. https://mek.oszk.hu/20200/20298/

**A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban* (7). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye Ukrajnában* (11). 2017.

https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**Tájékoztató a nemzetközi emlékkonferenciáról* (9-13). 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/

**Ukrajna nemzetiségpolitikája a jogalkotás és jogalkalmazás tükrében* (78). 2011. http://mek.oszk.hu/12400/12472/

Vass Szabina (Forgolány-Pécs, 1992, PhD hallgató):

A Rendkívüli Bíróság intézménye. Vádlók és vádlottak (117). 2018. https://mek.oszk.hu/22900/22950/

**A „Málenykij robot", avagy a szovjet rendteremtési modell megismertetése a kárpátaljai lakossággal* (97). 2016. https://mek.oszk.hu/15800/15899/

dr. habil. Váradi Natália (Beregszász, 1980):

**„[...] lóhátról szamárhátra nem ereszkedem [...]" – Chira Sándor küzdelme a görögkatolikusegyház fennmaradásáért Kárpátalján* (77-124.) In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

**Élet a szovjet elnyomás árnyékában Kárpátalján 1953–1989 között* (41-92.) 2024.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

Weiss Rudolf (Törökbecse, 1964):

**A szabadkai németek, mint a kommunista Jugoszláviában a németek ellen elkövetett népirtás áldozatai, 1944–1948.* (241-244.) In: „Itt hordozom keresztemet..." GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

Dr. Zékány Krisztina (Ungvár, 1975):

*...*Kutatás, tényfeltárás és emlékezetpolitika a GULÁG–GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fórumán*. (233-240.) In: „Itt hordozom keresztemet...” GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf

** A szerkesztő gondolatai A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2022 c. tanulmánygyűjtemény és évkönyv kapcsán* (17-20.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

** Mártírok, ismert és ismeretlen hősök emlékezete a Gulág–Gupvi-kutatók 2021. évi nemzetközi emlékkonferenciáján* (23). 2023.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**A GULÁG–GUPVI témájú könyvek a szerkesztő szemével* (84) 2022. https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**„Élni kell, élni muszáj” – A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2019 című gyűjteményről* (14). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

Dr. Zubánics László (Gut, 1971):

Gut a megszálló rendszerek törésvonalaiban (93-110.) In: „Itt hordozom keresztemet...” GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Tanulmánygyűjtemény. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2025.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1945 között. Levéltári iratok és dokumentumok címmel Olekszij Korszun összeállításában Magyarországon kiadott gyűjteményről, fogadtatásáról* (13). 2023.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf

**A kivégzett Benda Kálmán mérnök, a magyar Országház felsőházi tagja a beregszásziak emlékezetében* (115). 2022.https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf

**Dupka György: A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944–1946. György Dupka. A hiddentragedy: thefate of hungarians and germans in Subcarpathia, 1944–46 című könyvéről* (21). 2021. https://mek.oszk.hu/22700/22720/

**Előszó* (7). 2017. https://mek.oszk.hu/17800/17888/

**XX. századi történelmünk buktatói, avagy hogyan hamisítsuk meg a történelmet* (8). 2011. http://mek.oszk.hu/12400/12472/

Összeállította:
Dupka György

ELŐADÓK, SZERZŐK RÖVID ÉLETRAJZA

DR. BIMBA BRIGITTA

(Bátyú, 1994. január 27.) PhD-hallgató, történész, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaság (GKMT) tagja, a Gulág-Gupvikutató Intézet tudományos munkatársa. 2011-ben érettségizett a Bátyúi Középiskolában. Mester fokozatú diplomát szerzett történelemből az UNE, akkori nevén Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékén. Jelenleg a Debreceni Egyetem Történelmi Néprajzi Doktori Iskolájának doktorandusz (PhD) hallgatója. Abszolatóriumot szerzett 2021-ben[246]. Kutatási területe: Kárpátaljai nők a GULÁG és a GUPVI táborokban, az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában. A témában számos tanulmánya jelent meg és tartott több alkalommal előadást a beregszászi GULÁG-GUPVI Nemzetközi Fórumon is.

DR. BOTLIK JÓZSEF

(Szőny, 1949. január 15.) PhD történész, író, teológus, egyetemi oktató, újságíró. Gyermek- és ifjúkorát Dunaalmáson töltötte. Anyai ágon felvidéki, apai ágon székelyföldi (Gyergyó) gyökerű, ami döntően meghatározta az elszakított területen élő kisebbségi magyarság sorsa iránti elkötelezettségét. Fogadott szülőföldje Kárpátalja. 1974-ben újságírói, 1980-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem szakos középiskolai tanári és könyvtárosi képesítést, 1996-ban a Sola Scriptura Lelkészképző és Teológiai Főiskolán hittanári oklevelet, 1982-ben egyetemi doktori, 2004-ben az ELTE-n PhD doktori fokozatot szerzett. Ugyanezen évtől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, egyetemi docens. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola oktatója, témakiírója, témavezetettjei közül eddig heten nyertek el PhD fokozatot, közülük öten kárpátaljaiak: Seremet Sándor, Tutus-

[246] Bimba Brigitta 2026. május 19-én megvédte PhD-értekezését a Debreceni Egyetem doktori tanácsa előtt.

kó Ágnes, Riskó Mariann, Szanyi M. József, Kosztyó Gyula, a hatodik Dupka György, akinek a belső opponense volt. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola Tanácsának belső, választott tagja (2010–2017). Kutatási területe a XX. századi magyar történelem és a határon túli magyarság története. Eddig 31 könyve jelent meg, ebből kettő az Amerikai Egyesült Államokban angol nyelven. Ezen kívül több mint 200 tudományos publikációja látott napvilágot, valamint 35 hosszabb történelmi ismeretterjesztő filmet (ebből 30-nak a forgatókönyvét is írta) és 40 önálló rádióműsort készített. Budapesten él és alkot. Felesége, a kárpátaljai származású Dr. Kótyuk Erzsébet PhD néprajzkutató, orvostörténész.

Legutóbb megjelent könyve: A magyar nemzet eltitkolt története I. köt. Etelköztől Trianonig. A Nyugat hazugságai és árulásai. Budapest, 2025. Terjedelme: 976 old.

Díjak, elismerések: Váradi-Sternberg János-díj (2000), Magyar Művészetért Díj (2009), Pro Patria in Exteris (Corvinus Society, Kanada 2009, 2018), Kárpátaljai Magyar Nívódíj (2010), Hodinka Antal-díj (2010), Pável Ágoston Emlékérem (Vas Megye Önkormányzatának Közgyűlése, 2012), Magyar Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozat (2020).

DR. DUPKA GYÖRGY

(Tiszabökény, 1952.04.11.) író, újságíró, történész PhD, Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja,az MTA és az MMA köztestületi külső tagja. Több más rangos szervezet vezetőségi tagja, köztük a Magyar Írószövetség választmányi tagja, a Kárpátaljai Szövetség elnökségi tagja, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának ügyvezető elnöke, a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézet tudományos főmunkatársa. Á 2002-től Ungváron megjelenő *Együtt* irodalom–művészet–humán tudományok–kultúra c. folyóirat alapító lapigazgatója, 1992-től a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozatának kiadói főszerkesztője, a MÉKK elnöke, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet ügyvezető igazgatója. 1968-tól publikál. Főleg a kárpátaljai magyarság sorskérdéseivel foglalkozik. Írt verseket**, szociográfiai riportokat, művelődéstörténeti, honismereti tanulmánykötetet.** Elkötelezett

GULÁG–GUPVI- és lágerkutató. Több mint 30 könyv, 150 tanulmány szerzője, mintegy 40 kiadvány szerkesztője, összeállítója.

Fontosabb elismerései: Magyar Érdemrend Lovagkeresztje (2017), a Magyar Kultúra Lovagja (2018), Fábri Zoltán-díj, Ratkó-díj, Teleki Pál-érdemérem (2023).

Legutóbb megjelent önálló kötetei: Kárpátaljai politikai elítéltek, Gulag-rabok, mártírok panteonja *1944–1970. „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!"* (Történeti áttekintés, adattár, dokumentáció,). Kárpátaljai Magyar Könyvek 318.Szolyvai Emlékpark Alapítvány – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2026. https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/karpataljai-politikai-eliteltek-gulag-rabok-martirok-panteonja-1944-1970;

- Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944–1953) (Lágerek, nyughelyek bejárása és helyszínelése. Kárpátaljai Magyar Könyvek 315. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest,

2025.https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/magyar-hadifoglyok-a-baltikumban;

- *Don'tjudgeme.* Jewish genocide, anti-Semitic persecution in Transcarpathia committed in the name of Nazi and Communist conceits (1938-1991). *Subcarpathian Hungarian Books 308. Translated from Hungarian by Dr. (PhD) Peter Ortutay.* https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/do-not-judge-me;

- Magyar GULÁG–GUPVI-rabok Eurázsiában. Felfedett nyomok Oroszország (Baskíria, Tatárföld, Csecsenföld), Kaukázus (Azerbajdzsán, Georgia, Örményország), Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban. Történelmi szociográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/magyar-gulag-gupvi-rabok-eurazsiaban;

- A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944–1946. /

*A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944–46.*Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. A monográfia a szerző doktori (PhD) értekezése alapján készült. Budapest, 2014. https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek?page=9

DUPKA NÁNDOR

(Ungvár, 1985.01.11.) doktorandusz, egyháztörténet. Az Ungvári 10. Sz. Dayka Gábor Középiskolában érettségizett, majd mesterfokozatú diplomát szerzett az UNE Jogi karán. 2022-ben az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének hallgatója. Kutatási területe: a kárpátaljai római katolikus egyház és papjainak üldözése a szovjet hatalom idején. 2023-tól az Ungvári Nemzeti Egyetem történelem és archeológiai kara Doktori Iskolájának aspiráns hallgatója. Tempus Alapítvány ösztöndíjasa.

Művei: Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991). Felelős szerkesztő: Szemere Judit. KMMI-Füzetek-XXIX. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf

-Pásztor Ferenc vértanú. „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta". A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991). KMMI-Füzetek 2024; Újrakiadás: Kárpátaljai Magyar Könyvek 314. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2025. https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/pasztor-ferenc-vertanu

HRIC, PAVOL

(Alsózsipón (Nižný Žipov), 1955.07.04-én született) a kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeumának (Múzeum Obeti Komunizmu) alapító-igazgatója, villamosmérnök, vállalkozó.

Családja földműves háttérrel rendelkezett; szülei vagyonát a kommunista diktatúra idején, a kollektivizálás során teljes egészében elkobozták.

A rendszerváltás előtt villamosmérnöki diplomát szerzett. A szocializmus évei alatt aktívan tevékenykedett és szerepet vállalt az akkori Csehszlovákiában működő, üldözött titkos egyházi mozgalmakban (földalatti egyház).

A bársonyos forradalom után informatikai területen helyezkedett el, és egy információs rendszerekkel, adatkezeléssel foglalkozó kassai cég sikeres vállalkozója és vezetője lett.

Évtizedeken át szívügyének tekintette, hogy a kommunista rezsim bűnei és az áldozatok emléke ne merüljenek feledésbe. Saját kezdeményezésére, informatikai cégének munkatársaival közösen – a Nemzeti Emlékezet Intézetének (ÚPN) szakmai partnerségével – 2021. június 24-én megnyitotta Kassán a Kommunizmus Áldozatainak Múzeumát. Ez az első ilyen jellegű szlovákiai intézmény, amely modern, multimédiás és audiovizuális eszközökkel, személyes történeteken keresztül mutatja be a diktatúra elhurcolásait és megtorlásait.

KOVÁCS SÁNDOR

(Eszeny, 1954). Örökség-díjas honismereti szakíró. Anyanyelvén végezte el a szülőfaluja általános iskoláját, majd Csapon a magyar középiskolában érettségizett. Az Ungvári Állami Egyetemen matematikusi, matematikatanári diplomát szerzett. 22 éven át szülőfaluja középiskolájában és Szalóka általános iskolájában tanított matematikát és informatikát. 1999 óta Budapesten él, a 18. kerületi gimnázium nyugalmazott tanára. Eközben 1972-től diákfejjel elkötelezte magát az idegenvezetéssel. Tanári pályája nagyon fontos kiegészítője lett szülőföldje múltjának kutatása. 1996-ban honismereti szakíróként is bemutatkozott. A Kárpátalját magyar szemmel bemutató Kirándulások a Kárpátok alján és bércein című könyv, amint azt alcíme is jelzi, úti olvasmány a vidéket felfedezni vágyók számára. 1999-ben a Püski Kiadónál napvilágot látott kötetben, a nagy sikert aratott Kárpátaljai útravalóban teljesen kirajzolódik az író egyedi stílusa, mely az eddigi 13 kiadvány mindegyikét jellemzi. Az általa létrehozott Kárpátaljai Spektrum sorozat köteteit nemcsak írja, hanem valamennyi munkafázisát – tervezés, szerkesztés, dizájn, nyomdai előkészítés – egyedül végzi. A barna könyvek ízléses külsőjükkel, gazdag illusztrációs anyagukkal áttekinthetőségükkel és olvashatóságukkal nem véletlenül aratnak sikert az olvasók körében. Egyéni stílusa tapasztalható a 116 publikációban, a megszámlálhatatlan előadáson, megnyilatkozásaiban a rádióban, televízióban, folyóiratokban, rendezvényeken. Hihetetlen elszántsággal és sokoldalúan igyekszik felkelteni az anyaország érdeklődését a hányattatott sorsú Kárpátalja iránt, bemutatni e vidék szépségeit, történelmi, művészeti értékeit. Ezt bizonyítja az eddig megje-

lent 16 könyv és ismeretterjesztő kiadvány, 13 szerkesztett térkép, 198 cikk és tanulmány, 36 fotókiállítása, 17 könyv és kiadványszerkesztése, borítótervezés, fordítás, szakmai lektorálás; 11 ismeretterjesztő film írója, illetve szakértő konzultánsa; 2 önálló film szerzője és rendezője.

Legutóbb megjelent könyvei:

Vereckei határkő. Kárpátaljai Spektrum, Budapest, 2025;

Ügyeket szolgálni. Kárpátaljai Spektrum, Budapest, 2024;

Egy kárpátaljai születésű szobrász. Ungvári Lajos élete és munkássága, Kárpátaljai Szövetség, Budapest, 2022.

KÖTELES LÁSZLÓ

(Kassa, 1957.07.13.) szlovákiai magyar volt parlamenti képviselő, mérnök és művelődésszervező, a felvidéki magyarság egyik meghatározó közéleti személyisége, valamint a Csemadok országos általános alelnöke.

Emellett a Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet igazgatótanácsának elnöki tisztségét is betölti.

Nem csupán közéleti és kulturális szervezőként, hanem elhivatott kutatóként is foglalkozik a jelenlegi Szlovákia (Felvidék) területéről elhurcolt magyar lakosság sorsával.

Egyik ismert munkája a *Málenkij robot a jelenlegi Szlovákia területén. A szlovákiai magyarság sorsa 1944–53* című hiánypótló tanulmány.

Rendszeres előadója a témában szervezett hazai és határon túli tudományos üléseknek.

A Csemadok alelnökeként kiemelten támogatja a felvidéki településeken zajló helytörténeti gyűjtéseket, az áldozatok névsorának összeállítását, valamint a „málenkij robot" évfordulóihoz kapcsolódó regionális megemlékezések szervezését.

Évtizedes, a kisebbségi magyar kultúra megőrzéséért és szervezéséért végzett munkája elismeréseként 2021-ben megkapta a Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozata állami kitüntetést.

MAROSI ISTVÁN

(Beregszász, 1974.): gör. kat. lelkész, főiskolai lelkész, egyháztörténész; a beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium

igazgatója; a Bendász-hagyaték gondozója, a sorozat szerkesztője. Házastársa Marosi Anita (Debrecen, 1976. május 11.), a Kárpátalja.ma munkatársa, a szakkollégium könyvtárosa, levéltárosa. A Beregszászi 3. Sz. Zrínyi Ilona középiskolában tanult. A papi szeminárium elvégzése és pappá szentelése után több magyar lakta településen szolgált. Sok hasznos és közérdekű kezdeményezés megvalósítása fűződik a nevéhez. Emellett a Rákóczi-egyetemen működő görögkatolikus lelkészség, a GörögKör és az Ortutay-kollégium vezetője. Támogatja a Görögkatolikus Ifjúsági Szervezetet, hittantáborait és más rendezvények lebonyolítását. Elindította az Ortutay Elemér Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia-sorozatot. A görögkatolikus kiadványok (Megmaradni, Kárpátikon) felelős szerkesztője, egyháztörténeti konferenciák, kiállítások stb. egyik fő szervezője. Könyvet írt a Kárpátalján élő görögkatolikus magyarokról. 2017-ben Beregszászban kezdeményezte az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ létrehozását és ezen belül működő Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár megalapítását.

Fontosabb művei:

Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görörögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944-1989) Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Beregszász – Budapest, 2024;

Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Közösségek és templomok. Szent Miklós Egyesület, Nagybégány–Beregszász, 2014;

Marosi István (szerk.): *„...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...”*. Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez, Nyíregyháza-Beregszász 2019, 400 o.;

Az I. világháború és a görögkatolikusok. Tanulmánykötet, Társszerző: Suslik Ádám. Nyíregyháza – Beregszász 2020, 186. o.

MATKOVITS-KRETZ ELEONÓRA

(Pécs, 1951. szeptember 21.) nyugdíjas pedagógus, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke (Pécs). A helyi alapiskolák elvégzése után a Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola tanulója volt. A Bajai Tanítóképzőben tanítói, a Bárczi

Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskoláján gyógypedagógusi, majd a Műszaki Egyetem közoktatás vezetői szakán szerzett diplomát. Nyugdíjba vonulásáig Pécsett az Éltes Mátyás Általános Iskolában tanárként dolgozott. A Matkovits-Kretz Eleonóra által vezetett egyesület, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre 1991-ben alakult. Elsődleges célja a német nemzetiségiek magyarországi oktatási intézményeinek támogatása, a német nemzetiségiek összefogása, az anyanyelvüket már nem beszélő nemzetiségiek identitásának erősítése, a nemzetiségi érdekek védelme; a nemzetiségi hagyományok, a kultúra ápolása, a német nemzetiség hiteles történetének, a németek sorstragédiáját is okozó GUPVI megismertetése, kutatóutak szervezése, emlékhelyek felkeresése, ilyen tematikájú kiadványok megjelentetése; az EU-s támogatási rendszerek közvetítése stb.

Több megvalósított GULÁG–GUPVI-programjára országosan, kárpát-medencei szinten is felfigyeltek. Felelős kiadója tucatnyi kiadványnak (Széles körben ismertté vált kiadványuk: Malenkij robot „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robotra” a sztálini lágerekbe 1944/45–1955. (magyarul, németül, angolul), Pécs, 2009, „Messze voltam én fogságban...” interjúkötet, valamint „A 0060-as parancs” magyar és német nyelven). Kimagasló tevékenysége elismeréseként Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült 2017-ben.

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET

(Beregszász, 1979) PhD, történész. Az MTA köztestületének külső tagja. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaság (GKMT) tagja. 2002-ben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola angol-történelem szakon végzett. Diplomaszerzés után a Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékén kezdett dolgozni, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta tanulmányait. 2015-ben szerzett doktori fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője, docense, illetve a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont vezetője, Kutatási területe: A

szovjet rendszer kiépítése Kárpátalján. Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiban.

Elismerések: Magyar Arany Érdemkereszt (2017), a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács díja (2017), A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának oklevele (2021).

Legutóbb megjelent kötete: Molnár D. Erzsébet – Váradi Natália – Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Csernicskó István: Küzdelem a megmaradásért. A kárpátaljai magyar közösség (1944–2022). Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Európai Emlékezet és Lelkiismeret Platformja, Budapest, 2022., p. 282. ISBN 978-615-656-52-1

DR. MOTREVICS, VLADIMIR PAVLOVICS

(Polock, Fehéroroszország, 1952.) az Uráli Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszékének professzora, történelemtudományok doktora. Tevékenyen vesz részt az orosz–magyar GUPVI–GULÁG-kutatás programjában. Több mint 100 tudományos munka szerzője, illetve társszerzője.

DR. TÓTH MIHÁLY

(Mezőkaszony, 1954. október 5.), építészmérnök, a jogtudományok kandidátusa, nemzetközi jogász, kisebbségi politikus; a Szolyvai Emlékparkbizottság alapító elnöke, 1987 és 1989 között Beregszász város polgármestere, 1989 és 1992 között a Kárpátaljai Megyei Kommunális Főigazgatóság vezérigazgató helyettese, főmérnöke, 1992-től 1995-ig Ukrajna Elnökének Beregszászjárási megbízottja, járási közigazgatásvezető, 1994-től 1998-ig az Ukrán Parlament, a Verhovna Rada képviselője volt. 2003 és 2008 között Ukrajna Budapesti Nagykövetsége Kereskedelmi-gazdasági Misszióját vezette. 1990-től 1994-ig a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője, a Tanácsban a Magyar Frakció vezetője, 1990–1992-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke, 1993-ban alapító tagja a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének, 1996–2002 között az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, 2007–2013 között e Szövetség tiszteletbeli elnöke. 1998-tól a jogtudomány terültén tevékenykedik: kezdetben a Verhovna Rada Jogtudományi Intézetének, 2002-től 2020-ig az Ukrán Nem-

zeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Kutatási témája az emberi jog, a nemzeti kisebbségek, és az önkormányzatiság jogának nemzetközi és alkotmányjogi vonatkozásai, a gyakorlatban is részt vesz az ukrajnai jogalkotásban. Több mint 100 tudományos munka szerzője, illetve társszerzője.

Fontosabb művei: Nemzeti kisebbségek nemzetközi és ukrajnai jogvédelme. Monográfia. (Magyar és ukrán nyelven). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 129. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2005; http://mek.oszk.hu/11000/11041/;

Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló Törvényhez (orosz és magyar nyelven). Társszerző: Csernicskó István. Kárpátaljai Magyar Könyvek 234. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014; http://mek.oszk.hu/13500/13589/;

A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek. Társszerzők Fedinec Csilla és Halász Iván. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. „KALLIGRAM" kiadó, Budapest, 2016.

Fontosabb elismerések: Ukrajnának az Érdemekért Érdemrend III. fokozata (1997), az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Diszoklevele (2006), a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (2009), a Magyar Érdemrend parancsnoki keresztje (2024).

DR. HABIL. VÁRADI NATÁLIA

(Beregszász, 1980) történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, professzora, az MTA külső köztestületi tagja. Az érettségi megszerzése után a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol-történelem szakán szerzett diplomát. dr. Soós Kálmán tanítványa a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta tanulmányait. 2008-ban szerzett doktori fokozatot. A PhD dolgozatát az '56-os forradalomból, habilitációs dolgozatát, pedig a Hruscsov érából írta. Kutatási szakterülete: Kárpátalja története a szovjet érában (1944–1991), különösképpen az 1956-os forradalomra vonatkozó KGB-iratokat, levéltárakban őrzött dokumentumokat vizsgálja. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Felnőtt-

képzési Központjának vezetőjeként, valamint a „GENIUS" Jótékonysági Alapítvány igazgatójaként évek óta kiemelkedő szerepet játszik a kárpátaljai magyar tudományos utánpótlás nevelésében. Fő szervezője az OTDK kárpátaljai elődöntőjének, a Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciának, a Kárpátaljai Magyar Fiatal Kutatók Konferenciájának, koordinátora a kárpátaljai felsőoktatásban tanuló hallgatók tudományos pályamunkáit támogató Soós Kálmán-ösztöndíjprogramnak, a Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégiumnak, valamint a Kárpátaljai Vándoregyetem rendezvénysorozatának. Az elmúlt évtizedekben Váradi Natália szervezésében közel 50 olyan konferenciára, szakmai eseményre került sor, melyek középpontjában a tudományos utánpótlás, nevelés, támogatás állt, ill. közreműködésével több száz fiatal vehetett részt valamilyen tudományos rendezvényen, képzésben, tanácskozáson, pályázaton.

Elismerések:

1. Az Országos Tudományos Diákköri Tanács Elnöksége által megítélt Kiváló TDK Szervezői Díj *„a felsőoktatási diáktudományos tevékenységet segítő, példamutató helyi és országos szervezői munkáért"*. 2015.12.12.

2. A Nemzeti Tehetségsegítő Tanács által megítélt Tehetségek Szolgálatáért Egyéni Éves Díj, „a fiatal tehetségek felkarolásában végzett önzetlen és igen eredményes tevékenység elismeréseként" 2018.03.24.

3. A XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi szekció *„témavezetői tevékenységért"*. 2019.04.26.

4. A Magyar Kormány által adományozott Magyar Arany Érdemkereszt *„a kárpátaljai magyar közösség identitásának megőrzését szolgáló kiemelkedő közéleti és tudományos tevékenysége elismeréseként."* 2019.08.19.

5. Kárpátaljai Magyar Akadémia Tanács elnöke által adományozott elismerő oklevél: a *„tudományos kutatásokban és a tudományos utánpótlás nevelésében mutatott kimagasló teljesítményéért."* 2019.12.13.

6. Az MTA, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság által adományozott Arany János-érem. 2020. 03.09.

7. Miniszterelnökség – a Miniszterelnökséget vezető miniszter, Gulyás Gergely által adományoz Értékteremtő Közösségekért díj, *„A*

magyar civil közösségek értékteremtő, értékmegőrző tevékenységét támogató munka elismeréseként". 2021.02.02.

8. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elismerő oklevele a 2020/2021-es tanévben végzett szervezői munkában elért kimagasló tevékenység elismeréseként, 2021.

9. Kárpátaljai Magyar Akadémia Tanács által adományozott „*a kiemelkedő tudományos, illetve tudományszervezői munkásságért"* humán és társadalomtudományok kategóriában, 2022.

10. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elismerő oklevele a 2021/2022-es tanévben kifejtett kimagasló tudományos munkáért. 2023.

11. Anyanyelvápolók Szövetsége oklevele a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében végzett munkáért, 2024.

Legutóbb megjelent kötete: A hruscsovi időszak tapasztalattörténe. A szocializmus és a pangás szorításába ragadt kisváros. In: Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Molnár D. Erzsébet (szerk.): Beregszász város monográfiája. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Beregszász. 2024. pp. 263-305; *Az 1956. évi magyar forradalom Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata ungvári levéltárában őrzött KGB dokumentumok tükrében.* Budapest Főváros Levéltára. Bp. 2022.

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA

(Ungvár, 1975.), nyelvész, tankönyvszerző, szerkesztő és fordító, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Magyar Filológiai Tanszékének vezetője, docens, a filológiai tudományok kandidátusa, az MTA külső köztestületi tagja, a KMTT elnökségi tagja. Kandidátusi értekezését 2002-ben védte meg az Ungvári Nemzeti Egyetemen *Ungvár és környékének földrajzi nevei* címmel. Közel 20 általános és középiskolai *Magyar nyelv* tankönyv társszerzője. Szerkesztője volt a 2007-től 2009-ig évenként megjelenő Kárpátika c. tudományos cikk- és tanulmánygyűjteménynek, főszerkesztője az UNE Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Tudományos Közleményeinek, az Acta Hungarica, valamint a Закарпатські філологічні студії c. tudományos folyóirat főszerkesztő-helyettese volt évekig. 2017-től a Pécsi Egyetem ECL Nyelvvizsgarendszer Nemzetkö-

zi Magyarországi Központ Ungvári Fiókintézményének koordinátora. Az angol-magyar fordítói szak megalapítója az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén 2019-ben. 2022-től a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa. Kutatási területe: helynévtan, magyar nyelvtörténet, a magyar nyelv idegen nyelvként való oktatása, stilisztika, a nyelvtanítás módszertana, nyelvpolitika, nyelvi tervezés.

Legutóbbi kötete: Dupka György – Zékány Krisztina. Szülőföldünk: Tiszabökény és környéke. Honismereti olvasókönyv és munkafüzet. KMMI-Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2023 –165.

Fontosabb elismerések: A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet jubileumi oklevele, 2024.

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ

(Gut, 1971.) történész, kisebbségi politikus, a történelemtudományok kandidátusa, docens, az MTA külső köztestületi tagja, 2020-tól a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője. Kutatási területe: Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja) kora újkori történelme, ezen belül a nemesség szerepe a régió történelmének, szociális-gazdasági és vallási életének formálásában. Eddig önálló szerzőként 12 könyvet adott ki magyar és ukrán nyelven, több kiadvány társszerzője, számos tanulmánya jelent meg ukrajnai, magyarországi, szlovákiai és romániai referált szakfolyóiratokban. Jelenleg az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke, az Együtt című folyóirat tanulmány rovatának a vezetője. A beregszászi járási Gut községben él és alkot.

Legutóbbi kötete:

Homonnai Drugeth Bálint emlékezete. Egy méltatlanul elfeledett életút fontosabb állomásai. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2022 –Kárpátaljai Magyar Könyvek 302.

Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/24600/24637/